

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2010. június 4.

X. évfolyam, 2. sz.

Támogatók:

a Szülőföld Alap,

a Tartományi Művelődési Titkárság

és az óbecsei önkormányzat.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113=511.141)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
felelős szerkesztő Vajda Gábor. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
. – Szabadka : Aracs Társadalmi Szervezet, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762

COBISS.SR-ID 94357250

TARTALOM

Serfőző Simon: Itt élnem (vers)	5
--	---

„Nem hallgat a fájás az idegben”

Ady Endre: Levél helyett Gogának – Üzenet román barátomnak	7
Reményik Sándor: Erdély magyarjaihoz (vers)	8
Kosztolányi Dezső: Magyar költők sikolya Európa költőihöz 1919-ben (vers)	9
Babits Mihály: A Gyémántszórá asszony (vers)	10
Babits Mihály: Csonka Magyarország (vers)	11
Karinthy Frigyes: Levél	12
Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus (vers)	13
Kós Károly: Kiáltó szó – Erdély, Bánság, Kőrösvidék és Máramaros magyarságához!	16
Móricz Zsigmond: Egy akol, egy pásztor	19
József Attila: Pogányos hitvallás magyarul (vers)	21
Krúdy Gyula: Az utolsó garabonciás	22
Reményik Sándor: Eredj, ha tudsz! (vers)	24
Kosztolányi Dezső: Égi jogász	25

Használt, trianoni bankó – a függő adósság

Matuska Márton: Megaláztatásunk nemzetközi okmánya – A trianoni békeszerződés	31
Perjámosi Sándor: Egy 16 éves fiú naplója Szabadka szerb megszállásának kezdetéről	37
Csajkás Bódog: Napló	38
Domonkos László: Elközelgő ítélet	43
Koltay Gábor: Trianon következményei meghatározzák mindennapjainkat – Orgován Szigeti Réka interjúja	55
Mák Ferenc: Úgy látta, hogy a gondolkodás joga az utolsó menedékünk – Szempontok Szenteleky Kornél műveinek újraolvasásához	60
Marcsovics Vilma: Árvay Anna trianoni (h)arca	70

Már nem nagyon lőnek

Ternovác István: Meddig vesztegetjük még az időt a Vajdasággal?	72
Bozóki Antal: Részleges autonómia – Remény az önkormányzatra vagy integráció a szerb jogrendbe? – Takács Veronika interjúja	73
Gubás Jenő: Szemben halad-e a Magyar Szó a magyar közösséggel?	79
Zsoldos Ferenc: A nemzet mint közös akarat	85
Csorba Béla: Lator ének III. rész	87
Szervátiusz Tibor: Sorsa sorsom is... – A 80 éves művésszel Domonkos László beszélget	92
Szeli István: Alkalmi reminiscenciák a Bori Imre-émlékéumban	95

Vannak dolgok, amelyeket még ebben az életben a helyükre kell tennem

Viola Éva: Baranyai képek (vers)	99
---	----

Bata János: A festő, aki megálmodta önmagát – Gyurkovics Hunor szegedi tárlata elé	100
Gyurkovics Hunor: Állítsuk a táalentumot a köz szolgálatába – S. Réti Katalin beszélgetése a festőművésszel, tanárral, szabadkai református presbiterrel	103

A világ akkor is ment a maga útján

Viola Éva: Te habzó víz, Creszi alkony, Tegnap, Csendesen szemerkél (versek)	109
Mérey Katalin: Kolozsvári rakott káposzta, Ne felejtsd el!	110
Varga Sándor: A kitépett füzetlapra feljön a hold, Csupán, Szeszély, Mielőtt voltom... (versek)	112
Rajíc Márta: Hasziba – Életképek egy háborúból	114

Itt élnem

Árkok kanyarognak utánam,
kúsznak mélyedést.
Jönnek mindenütt a nyomomban:
ne tévesszenek szem elől.

Várják, hogy aláhulljak,
az öles földmélyek,
hogy befogadjanak.

Pillantásom már a Napé legyen.
Ébredésem a reggeleké.
Lépteimmel utak haladjanak.
Szavam legyen a másoké.

Osszam szét magam,
életem azok közt,
akiktől kaptam:
a mennytől és földtől:
akiké voltam.

S éltem az ő parancsukon,
az ő útjaikat jártam.
S most mégis félek
lenni majd a halálban.

Kiállva szívkamráim ajtajába,
beszakad a szem tátongó üreggé,
mert azt látja,
elfüstölt hitek megszenesedett gerendavégei
meredeznek a világba.
Romlás pernyéll.
Erőink megereszkedtek,
pedig feszülniük kellene.

Hát hogyan élnék!
Félteném jövőjétől az életet,
magunkat.
Nézünk a bedőlt fedelű égre,
s egymásra:
kicsoda dúcolja fel,
hogy ránk ne szakadna?

Ki vigyázza,
hogy leeresztett haját a fűzfá

megmoshassa tiszta árokvizekben?
Gallyaikra a bokrok,
hogy köszöntsék a magasságot,
bokrétába madarakat szedhessenek?

De mit számítanak már
madarak, bokrok!
Mit számítanak távlatok, sorsok:
mint úton botorkáló köveken,
átlépni rajtuk!
Mit számítanak erények:
kukákba velük,
együtt a szeméttel!

Süvítenek a sivatag évszakok.
Az évek sivárság utcasorai fölé,
mint kiégett villanyégő,
lóg le porosan a Nap.
A rosszkedvű kerítéseknel
szél nyafog, pollen surran,
járja bolondját a remény.
A város-mélyek megtelve
eldobált fóliaszatyrokkal,
flakonokkal, kiüresedett életekkel,
a faluszélek szegénységgel,
sorsok romhalmazával,
hulladékaival a hitegetésnek,
ahol az éhség a szomszéd
krumpliját kiássa,
a szükség a fákat fűrészesli derékban.
Tüzkünnél főnek a híg levesek,
sül a nyomorúság ebédre.

Mivé lett, amiért megszakadtak
vénák, erek kidülledtek, izzadtak
rettenetes nekifeszülések?
Amiért a víz felfortt a gyomorban?
Csontokból a velő kiszáradt?
Amire a szombat ráment?
Nem pihent a vasárnap se? Amiért
görnyedt a szorgalom – mivé lett?

Ez a Déva vára ország lenne az?
Ez lett belőle?

Ami felépül estére,
leomlik reggelre?
E düledék haza lenne az
árokba borult útjaival?
Ellakott tájaival?

Ha eltemet e föld,
ez marad hátra,
sálam, a lobogó szél
odavetve egy csenevész fára,
ingem, az ég
a legfelső ágra?

Arcom a gondban
ezért szikessedett el,
szivárgok majd el
gyökérmélyi vizekben?

S mégis,
ha ennyire telt is,
mint szembenézni a földönfutó idővel,
s míg biztat a jövő: ne adjam fel,
megérte itt élnem.

Az égitestek maguk közé fogadtak.
A messzeségnek jó volt integetni,
megtáncoltatni a forgószelet,
jártam a sergős csárdást vele.
Az esők messziről megismertek.
Hátas domboknak társa voltam.
Itt lépdeltam a kor süppedékeiben,
de a csillagokig elláttam.

ADY ENDRE

Levél helyett Gogának

Üzenet román barátomnak

Goga Octavian nevezetű barátommal aligha szoríthatok már és még az életben kezét, holott ez nekem fáj. De, istenem, annyi fájás között, amennyi az ilyen fajtájú, furcsa embert mostanában éri, ez alig számít. Ma minden, ami jön, fájás, szomorúság és seb, ezt bizonyosan Goga, a derék román költő is érzi. Ha nem hívnak s visznek a Halál elé, ez az ármádiának a haszna vagy kára, de rajtam mit se segít. Azt látom, dehogy látom, érzem, hogy ezt az undok játékot se játékosként, se kibicként nem bírom.

Megértem én Goga Octaviánt, akit egy kicsit mindig a telített, kótyagos, román Kisfaludy Károlynak vélek. Megértem esetleg azt is, hogy nációja egy rettenetes nagy kérdést kapott, s erre a megfejtést az óromantikus Goga Octaviánok adják. Mindent megérték, s franciául magyaron beszélvén: meg is tudok bocsátani, ha valaki érdemes rá. De Goga barátom semmiképpen sem érdemes, s ezért nem lehetséges, hogy a kezét, tulajdon kezét valaha is megint megszorítsam.

Lehet, hogy kezdő népeknek sok joguk van, de én is és Goga is kikérnök, ha valaki a románt kezdő népek mondaná.

Idegeim nekem is vannak, Victor Hugo rajtam is rontott, ráadásul Jókai, de garibaldiskodni ma már magyar kultúrember nem tud.

Én változó hangulattal, újra és újra változó hangulattal, nézem ezt a nagy földi komédiát. De nekem fáj a szerb komitácsi szíve is, melybe a Skoda vagy Weiss Manfréd golyója beetalált.

Főképpen pedig fáj nekem annyi fájás mellett, hogy Goga Octavian román Déroulede akar lenni. És legfőbbképpen az fáj, hogy e nekem szimpatikus fajtán elhatalmasodtak a lehetetlenül piemontikus célú emberek.

Nem vagyok büszke arra, hogy magyar vagyok, de büszke vagyok, hogy ilyen tébolyító helyzetekben is megsegít a magam letagadhatatlan magyar magyarsága. Terhelten és átkozottan e levethetetlen magyarságtól azt üzenem Gogának Bukarestbe, hogy nekem jobb dolgom van. Egy nemzet, aki [!] súlyos shakespeare-i helyzetben legjobbjai valaki-jének megengedi; hogy embert lásson az emberben, s terhelt, teli magyarságával a legszigorúbb napokban is hisz a legfölségesebb internacionalizmusban, nem lehetetlen jövő[jű] nemzet. Amelyik nemzet ma internacionalista fényűzéseket engedhet meg magának, nyert ügyű. Igazán nem jó magyar poétának lenni, de higgye el nekem domnul Goga, hogy lelkiismeretet nem cserélnék vele. *(Világ, 1915. január 24.)*

Erdély magyarjaihoz

1918 őszén

*Hadd jöjjön hát, aminek jönni kell,
Idők lavináját ernyedő karok
Ha többé fel nem tartják!*

*De mi simuljunk össze, magyarok!
Kiáltó szó ha nem lehattunk már:
Egy titkos társaság legyünk!
Kivándorolni, elbujdosni? Nem!
Mi innen nem megyünk!*

*Nagy szalmatüzek lángjából marad
Szívünkben egy marék izzó parázs –
Égő világoknál ezerszer izzóbb
És izzóbb nála nem lesz semmi más.
Egymás szíve-falán, végzetünk éjén
Egy néma jelszót kikopogtatunk,
Mint jeladást a Katakombák mélyén:
„Magyarok maradunk!”*

*Idők mélyén vajúdhat sok halál,
Sok minden meglehet,
De oly koporsót nem gyárt asztalos,
Mely minket eltemet.
Magyar bárdok ajkán csak újra hajt*

*Virágot, lombot ős-magyar fánk: nyelvünk,
S romolhatatlan erőnk árja zeng:
„Örök az élet bennünk!”*

*Virrasztottunk mi tetszhalottat már!
A lefojtott szó erősebb a jajnál.
Nyílt szónál több az allegória
S a vértezett szív a vértezett karnál.
A lefeszített rugó izmai
Nem engednek, de erőt gyűjtenek lassan.
Nagyobb erőt gyűjt a nagyobb elnyomás,
Míg döngve visszapattan.*

*Virrasztottunk mi tetszhalottat már,
Álltunk sok vihart, nekünk ez sem új,
Ha kiszaggattak: új gyökeret vertünk.
Mi tudjuk, mit jelent: balszél ha fúj.
Nem tagadom: jöhet még zord idő.
Sok mindent nem lehet majd merni,
Talán szavunk se lesz, jajunk se lesz,
Csak a szívünk fog verni.*

De magyarul fog verni!

Magyar költők sikolya Európa költőihez 1919-ben

*Oly mélyre estünk, hogy nem hullhatunk már,
nincs is magas és nincs számunkra mély.
Anyánk nyelvén sikoltunk a világhoz,
mi lesz szívünkkel és mi lesz szavunkkal,
ha jó az éj?*

*Ti messze költők, akik távol innen
emelkedtek az Isten szívihez,
mi földön ülünk már s szavak hamúját
kapargatjuk, és fölzokogva kérjük,
mi lesz, mi lesz?*

*A versünk is már csak segélysikoltás,
mely ki se hat a tűzön-poklon át,
mint gyöngé csecsemőé, kit megölnék,
és mint a szűzé, akit meggyaláznak
a katonák.*

(Megjelent 1919. márc. 16.)

A Gyémántsóró asszony

(Móricz Zsigmondnak)

*Éjszaka ez, testvér!... Szükség van a fényre,
vetni amaz örült asszony utjai elébe:
kit tántorgóvá vakított szörnyű vesztesége.*

*Óh hány fiat vesztett! mennyi vagyonát
taposták szét talpas, süket katonák!
idegenné zárták tőle legjobb otthonát.*

*S azt se tudja már hogy lába merre lép:
jobbra is, balra is árok, meredék
s minden lépten szórja, veszti kincsét, erejét.*

*S míg gyémántját gyöngyét így hullatja széllyel,
ékeskedik csináltvirág- s üveggömbfűzérrel,
mely gáncsot vet lábainak, ahogy küzd a széellel.*

*Lámpása a szélben, – hagyta – kialudt:
vak tátongó mélység szélén fut és egyre fut –
mégis fény ragyogja be, s nem sötét az ut.*

*Nem a csináltvirág s üveggömb ragyog,
hanem az a gyémánt amit elhagyott:
még az árokba is utána ragyog!*

*Ragyogj, gyémánt, ragyogj! szükség van a fényre,
szegény örült asszony utjai elébe,
mert anyánk ő s a mienk minden vesztesége.*

Csonka Magyarország

*Bár lenne a hangom tiszta és éles, mit intő csengő-
ké! A tiétek zavaros, mint mocsarak habja! ti leborul-
tatok az Ércbálvány előtt! döntsön az erőszak!
s döntött az Erőszak...*

mi jogotok beszélni többé?

Nekem van rá jogom!

ti elhánytátok a Kiáltást: mint bolond a fegyverét!

nem kiálthattok már:

én elkiálthatom:

Óh Igazság, te egyetlen kiáltás! egyetlen fegyver!

Jerikó trombitája! szólj!

falak, omoljatok hangjaitól!

gerincek, borzadjatok! Európában! és Amerikában!

mert borzasztó az Igazság a gerincekben!

mit érnek a ma-épített falak körülöttem?

*ott borzad az Igazság a kövekben! ott ég a hegyek-
ben! árad a vizekben!*

Óh tiszta, éles trombita, zengj!

ne hallgass sohase!

*egy napig se! egy óráig se! egy pillanatig se! mint
ahogy nem hallgat a fájás az idegben, míg megvan
a betegség...*

*nem hallgat a vonzás a kőben, hogy természetes
irányában essék...*

nem hallgat a madár, míg fészkébe nem tér...

nem hallgat a folyó, míg tengerbe nem ér...

nem hallgat a szél,

míg él...

*

Nekem van rá jogom!

Én elkiálthatom:

Igazság!

*Ti eldobtátok ezt a szót, mint bolond a fegyverét,
szegény testvéreim! s csak gyenge izmotok maradt,
csak pusztá kezetek, meztelen
mely bilincsekbe verve, ha üt, csak önmagát ütheti
esztelen*

*sem lázadni nem tud, sem meghajolni az Ércbálvány
előtt igazán –*

de hát az Ércbálvány hazája lettél-e, hazám?

Van-e reményed abban?

a sötét utakban?

Nem! – Csak a napban!

mely éget a kövön és ragyog a pataokban.

Ti azt mondtátok: Döntsön az erőszak!

s hangotok zavart most, mint mocsarak habja.

De én azt mondom: dönt majd az erős Nap!

Kitárom tiszta szavamat a Napra.

*

Ti eldobtátok a trombitát

de a trombita zeng tovább,

zeng, nem a ti kezetekben,

hanem a vízben, a hegyekben,

Erdélyben, Felvidéken,

az égen,

s bennem!

*Én sose mondtam: „Dönt majd az erőszak!” – most
mondhatom, „Nem! nem!”*

Levél

Édes kicsi fiam, te még nem tudsz olvasni, neked nyugodtan írhatok és szabadon és őszintén – hozzád beszélve és mégis magamhoz – valamiről, amiről soha nem beszéltem, amit magamnak sem vallottam be soha, aminek a nevét soha ki nem mondtam. Most, ezen a furcsa nyáron, mely úgy hat rám, mint borzongó, kényelmetlen ébredés egy tarka és bolondos álom után, először válik tudatossá bennem, hogy egész életemben kerültem ezt a szót... íme, erőlködöm és nem tudom kimondani most se, különös szemérem fog el, nem tudom legyőzni; pedig nem volnék éppen zárdaszűz, se vénkisasszony – nevén szoktam nevezni, nemcsak a gyermeket, de ama boldog és áldott bölcsőt is, ahonnan származik. Megpróbálom megmondani, mi az, amit érzek, akkor talán nem kell kimondani; ugye?

Különben ha nem értenéd dadogásomat, útbaigazíthatlak. De fordulj el, ne nézz a szemembe. Még nem olvastam ezt a könyvet, amiben levelem meg fog jelenni: de úgy gondolom, ama szót megtalálod benne többször is – hiszen arról szól a könyv, amit ez a szó jelent. És megtalálod régi versekben és széles szólamokban, amik most újra elni kezdenek, én még akkor ismertem őket, mikor egy időre halottaknak tetszettek, üresen, furcsán kongottak a fülemben, nem értettem őket, vállat vontam. Igen, valamiről beszéltek ezek a versek, és szóltak valamiről, amiről tudtam, hogy van, mint ahogy van kéz és láb, különösen hatott rám, hogy emlegetik, mintha valaki minden lélegzetvételnél megnevezné a láthatatlan elemet, mely tüdejébe nyomul. Iskolai ünnepélyeken, tavasszal kiáltották hangosan: azt mondták nekem, hogy szeressem, kötelességem szeretni. Mintha azt mondták volna, hogy szeressem a kezemet és a lábamat. Dac fogott el és furcsa makacsság: – hogyan lehetne kötelességem, hogy magamat szeressem, így szóltam magamban, holott én nem vagyok megelégedve magammal, holott én több és jobb szeretnék lenni, mint ami vagyok – holott én gúnyolom és dorgálom magamat. S mert a földön járok, ne fordítsam szememet a csillagos ég felé, melynek nincsenek határai, csak horizontja van! S mert nem tudok ellenni étel és ital nélkül, tegyem meg istenemmé az ételt és italt? S mert nem tudok szóla-

ni másképpen, csak így, ne hallgassam meg azt, aki másképpen szól? S ha erőt adott nekem a föld, amelyből vért szíttam magamba anyám emlőin át – ezt az erőt csodáljam a munka helyett, melyet végrehajtok velem! Dac fogott el és makacsság: embernek neveztem magam – azt kerestem, ami bennem hasonlatos másféle emberekkel s nem azt, ami különbözik. Világpolgárnak neveztem magam – léleknek neveztem magam, mely rokon lelket keres, akárhol jtt e földön, s ha kell, a pokolban is.

És nem mondtam ki azt a szót. De ha házat építettek valahol Pesten vagy Fogarason, vagy Szolnokon, vagy Kolozsvárott, megálltam előtte, és úgy néztem, mintha az én házamat építenék. És ha virágot láttam nyílani a pilisi hegyekben vagy a Kárpátokban, tudtam, hogy a virág nekem nyílt. És ha idegen emberrel beszéltem, és az idegen ember dicsérte a lánchidat és a Dunát és az aggteleki cseppkőbarlangot és a dobsinai jégbarlangot és a Vaskaput és a Balaton vizét – akkor lesütöttem a szemem és zavarba jöttem, mintha engem dicsérne. És mikor Berlinben jártam, úgy csodálkoztam és nevettem magamban azon, hogy ezek itt járkálnak és házakat építenek, mint aki álmában tudja, hogy álmodik, és amit lát, nem valóság, álmokkép csak, tündérmese, játék. Játék háznak éreztem az idegen házat – csak játszották az emberek, hogy ezt ők komolyan veszik –, és mikor a vendéglőben fizettem, elámultam, hogy elfogadják tőlem a játék pénzt, amit kezembe nyomtak, mikor átléptem a magyar határt. És lelkem mélyén soha nem hittem el, hogy ők komolyan mondják: hélas! és alas! és wehe! és ahimé! – mikor jaj-t kell mondaniok –, és arra gondoltam, hogy haláluk percében ők is jajt mondanak majd, mint én. A megfogható ismerős valóság ott kezdődött nekem, ahol átléptem a határt – ha életemben először jártam is arra, ahol átléptem.

De nem mondtam ki azt a szót soha. És most már nem is tudom kimondani, csak ennyit: valami fáj, ami nincs. Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a kezét és a lábát, sokáig érzi még sajogni az ujjakat, amik nincsenek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár, és ezt: Erdély, és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam.

Psalmus Hungaricus

Mit kíván a magyar nemzet a Délvidéken?

I.

Vagy félezernyi dalt megírtam
s e szót: magyar,
még le nem írtam.
Csábított minden idegen bozót,
minden szerelmet bujtató liget.
Ó, mily hályog borult szememre,
hogy meg nem láttalak,
te elhagyott, te bús, kopár sziget,
magyar sziget a népek Óceánján!
Mily ólom ömlött álmodó fülembe,
hogy nem hatolt belé
a vad hullámverés morzsoló harsogása,
a morzsolódó kis sziget keserű mormogása.
Jaj, mindemből csak vád fakad:
miért kímélted az erőt,
miért kímélted válladat,
miért nem vertél sziklatöltést,
erős, nagy védőgátakat?
Elhagytam koldus, tékozló apámat
s aranyat ástam, én gonosz fiú!
Mily szent vagy te, koldusság
s te sárány, te szépség, mily hiú!
Koldusapám visszafogadsz-e,
bedőlt vískódban helyet adsz-e,
ha most lábadhoz borulok
s eléd öntöm minden dalom
s férges rongyaid csókkal illetem
s üszkös sebeid tisztára nyalom?
Nagy, éjsötét átkot mondok magamra,
verset, mely nem zenél,
csak felhörög,
eget-nyitó, poklot-nyitó
átkot, hogy zúgjon, mint a szél,
bőgjön, mint megtépett-szakállú vén zsidó
zsoltáros jajgatása
Babylon vizeinél:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,

*mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!*

II.

Ó, én tudom, hogy mi a nagyszerű,
a minden embert megsimogató
tág mozdulat,
az élet s halál titkát kutató,
bölcse nemes, szép, görög hangulat.
A hússal bízató, közös és tiszta tó,
a szabadság, mely minden tengerekben
sikongva úszik, ujjong és mulat!
Kezem gyümölcsöt
minden fáról szedett.
Nyolc nemzet nyelvén szóltam életemben
és minden fajták lelke fürdetett.
S most mégis, mégis áruló vagyok,
a minden-eszme sajó árulója,
most mégis bős barlanglakó vagyok,
vonító vad, ki vackát félti, ója,
vadállat, tíz köröm
és csattogó agyar
s ki eddig mondtam: ember! -,
most azt mondom: magyar!
És háromszor kiáltom
és holtomig kiáltom:
magyar, magyar, magyar!
A nagy gyümölcsös fájáról szakadt
almából minden nép fia ehett,
de nekem nem szabad,
de nekem nem lehet.
Dalolhat bárki édes szavakat
és búgathat lágyan, mint a lehelet
s bízást nyugodhatik, hol várja pad,
s ha kedve támad, bárhová mehet,
de nekem nem szabad,
de nekem nem lehet.
Bűn a mosolygó pillanat, mit lelkem elhenyél,
szívszakadásig így kell énekelnem
Babylon vizeinél:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!

Nyelvemen izzó vasszeget
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

III.

Firenze képei, holland virágok,
zöld tengerek halk, álmos loccsanása,
ájultató gyönyörűségek,
Páris tüze, Velence csillogása,
még lelkeket is lehúnyom,
bezárom, hogy ne lássa.
Ha atomokra bomlik is,
miattuk minden sejtem,
ha arcom kékre torzul is,
mind, mind, mind elfelejtem!
Hajam csapzottan borzolom,
mint gubancos csepűt és szürke kócot
és góggal viselem
fajtám egyenruháját:
a foltozott darócot.
Mert annak fia vagyok én,
ki a küszöbre téve,
a külső sötétségre vettetett,
kit vernek ezer éve,
kit nem fogad magába soha a béke réve!
Bolyongásom pusztáin,
a végtelen nagy éjen
csak az ő szíve fénylik,
ő a rögeszmém, végső szenvedélyem,
ráfonódom, rajta kuszom
fölfelé, mint szőlőkarón a kacs.
Mogorva lettem,
kemény, sötét és szótlan és makacs.
Vér csurgott rám és nem tudom lemosni.
Jajt hallottam és nem tudom feledni.
A holtakat nem tudom eltemetni.
Egy eszelős dal lett az utitársam,
rekedt dal, nem zenél,
csak hörög, mint a szél,
zúg, mint vihartól ráncigált fák
Babylon vizeinél:
telek!

Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

IV.

Mit nékem most a Dante terzinái
s hogy Goethe lelke mit hogyan fogant,
mikor tetszhalott véreimre

hull már a föld és dübörög a hant,
mikor a bús kor harsonája
falakat dönt és lelket ingat,
mikor felejtett, ősi szóra
kell megtanítani fiainkat,
mikor rémít a falvak csendje
s elönt a semmi árja minket
és szülni kell és nemzeni
s magunk képére kalapálni
vánnyadt gyermekeinket!
Mit bánom én a történelmet
s hogy egykoron mi volt!
Lehetsz-e bölcs, lehetsz-e költő,
mikor anyád sikolt?!
Európa, én nagy mesterem,
lámcsak mivé lett fogadott fiad!
Mily korcsbeszédű, hitvány,
elvetemült és tagadó tanítvány.
Addig paskolta áztatott kötél,
míg megszökött és elriadt.
Fáj a földnek és fáj a napnak
s a mindenségnek fáj dalom,
de aki nem volt még magyar,
nem tudja, mi a fájdalom!
Vallom, hogy minden fegyver jogtalan,
a szelíd Isten könnyezett s úgy tanította ezt,
ám annak a kezében, kit fegyver szorongat,
a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd.
Ezért nem is hányódom már magamban,
vallom, hogy igazam nincs
és mégis igazam van
és mától fogva énnekem
örökre ez az énekem:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

V.

Idegen-vérű és beszédű
kenyeres jópajtásaim,
kikkel együtt bolyongtam az emberiség ligetét,
kiket szerettem,
s kik szerettétek lágy szívem
nyitott és éneklő sebét,
nekem is fáj, higgyétek el,
hogy zord a szóm és homlokom setét.
Nekem is fáj, hogy búcsuzom,
mert immár más utakra kell mennem,

de így zeng most a trónjavesztett
magyar Isten parancsa bennem
s én nem tagadhatom meg Őt,
mikor beteg és reszkető és nincs többé hatalma,
mikor palástja cafatos és fekvőhelye szalma.
Nincs más testvérem, csak magyar.
Ha virrasztok, miatta állok posztón,
csak tőle kérek kenyeret
s csak ő, kivel a kenyeret megosztom.
Sok tévelygés és sok kanyar
után jutottam el ide:
ha bűnös is, magyar
s ha tolvaj is, magyar
s ha gyilkos is, magyar,
itt nincsen alku, nincsen semmi "de".
Gyűlöletes, ki ünneplő ruháját
s virágos lelkét fitogtatva henceg, -
mi elesettek, páriák vagyunk,
testvérek a nyomorban és a bűnben,
sápadtak, torzak, bélyeges fegyencek.
Zúgjon fel hát a magyar zsoltár,
dúljon a boldog, éji álmokon,
seperjen át a fekete,
tarajos és hideg hullámokon
vérkönnyet csepegő fáklák fényeinel,
Babylon vizeinél:

Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Húnyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

VI.

Száraz nyelvem kisebzett,
égő fejem zavart.
Elindulok, mint egykor Csoma Sándor,
hogyan felkutassak minden magyart.

Székelyek, ott a bércek szikla-mellén,
üljetelek mellém!
Magyarok ott a Tisza partján,
magyarok ott a Duna partján,
magyarok ott a tót hegyek közt
s a bácskai szőlőhegyek közt,
üljetelek mellém.
Magyarok Afrikában, Ázsiában,
Párisban, vagy Amerikában,
üljetelek mellém!
Ti eztán születők s ti porlócsontu ősök,
ti réghalott regősök, ti vértanúk, ti hősök,
üljetelek mellém!

Úlj ide, gyűlj ide, népem
s hallgasd, amint énekelek,
amint a hárfa húrjait,
feszült idegem húrjait
jajgatva tépem,
ó, népem, árva népem! –
– dalolj velem,
mint akit füstös lángokra szítottak
vérszínű, ósetét, nehéz, fanyar borok,
dalolj velem hörögve
és zúgva és dörögve,
tízmillió, százmillió torok!
Énekelj, hogy világgá hömpölyögjön
zsoltárod, mint a poklok tikkadt, kénköves szele
s Európa fogja be fülét
s nyögjön a borzalomtól
és örüljön bele! -:

Mérges kígyó legyen eledelünk,
ha téged elfeledünk,
ó, Jeruzsálem!
Nyelvünkön izzó vasszeget
verjenek át,
mikor nem téged emleget,
ó, Jeruzsálem!
Rothadjon el lábunk-kezünk,
mikor hozzád hűtlenek leszünk,
ó, Jeruzsálem, Jeruzsálem!

Kiáltó szó

Erdély, Bánság, Kőrösvidék és Máramaros magyarságához! (részlet)

*Akkor megkérdeék őtet: Te kicsoda vagy?
Ilyés vagy-e te? És monda: nem vagyok.
Próféta vagy-e te? És felele: nem vagyok.
Mondának azért néki: Kicsoda vagy tehát, hogy
megtudjunk azoknak felelni, akik minket elküldöttek;
mit mondva magad felől. És monda: Én kiáltó szó
vagyok a pusztában!*

(János evangéliuma I. 21-23)

Két keserű esztendeje már, hogy szemünk nyugat felé néz. Láttuk, hogyan hanyatlott le ott a nap. Reménykedő, bízó, sóvárgó és fájó szemünk nézte, hogy a könnyünk csordult ki attól. Mert a nap csak haladt lefelé, hanyatlott egyre; eleinte lassan, aztán gyorsabban, végül lebukott és az égen csak a vérveres fellegek maradtak. Most már megdörzsölhetjük szemünket: Egyelőre nincsen tovább. Ez a nap lebukott, ennek vége. És arcunkról letörölhetjük a könnyeket.

Még a nyomukat is.

Valahol aláírtak valamit, valahol megalkudtak valamit, valahol elosztottak valamit; valahol egy nyitott ajtót becsaptak, hogy legyen az zárva örökre.

Ahová a magunk erejével, ezer esztendő munkájával kapaszkodtunk és minden lépcsőfokot a magunk izmaival és eszével vágtunk a magunk vérével öntözött irdatlan sziklába: onnan dobtak le minket.

Tudjuk: miért.

Régi zászlónk összetépve, fegyverünk csorba – lelkünkön bilincs.

De tudom: talpra kell állanunk mégis. De tudom: újra kell kezdenünk az izzadságos, nehéz munkát. Tudom: vágni fogjuk kemény, vad sziklába az utat, melyen egy kemény, régi nép lép majd velünk és utánunk újra csak felfelé. Halljuk, látjuk és tudjuk immár, mert valóság: a régi Magyarország nincsen többé. Nem akkor halt meg, amikor Párisban temetését rendezték, de akkor, amikor ő maga is bejelentette, hogy igenis: nem vagyok már a régi.

Ez az igazság!

Hetven esztendeje, hogy apáink kimondották azt a szót egy akarattal és félszázada, hogy megtestesült az ezeresztendő álom; az a Magyarország, melynek fejére Párisban mondták ki az ítéletet. Félszáz esztendeig élt az egy Magyar föld; a nagy, ifjú, erős

magyar műhely. Nem hagyatott úgy tovább dolgoznia. Erdély, Bánság, Kőrösvidék és Máramaros magyar népe: minket kiszakítottak, kidobtak abból a műhelyből, amely a mi izzadságos munkánk segédelmével épült fel egykoron.

Nem kérdezték: akarjuk-e ?

Mi pedig mai napig nem akartuk elhinni, hogy ez megtörtént, hogy ez megtörténhetett. És két esztendeje, hogy nem dolgoztunk. De vártunk. Vártuk reménykedve, hívő hittel, hogy felkeljen számunkra a nap: napnyugaton. Két esztendeig álmodtunk és nem akartunk tudni az Életről, aki körülöttünk tusakodva robogott. Nem akartunk látni és hallani, nem akartunk érezni és élni, csak hinni akartunk és bízni és álmodni és csodákat várni, amik majd felébresztenek. Mert megszoktuk a régit, szerettük, amit egykor megalkottunk.

Hittük, hogy az örök időkre a mienk úgy, ahogy azt mi magunknak alkottuk meg. Most aztán kisült minden. Két esztendő keserű várakozása, dermedt álma után megtudtuk, hogy minden, amiben hittünk, bízunk, reménykedtünk: délibáb az. Megtudtuk, hogy a nap nem ott kél fel, ahol lenyugodott.

Valljuk be: a mi hitünk nagyot csalódott.

Valljuk be: fáj a csalódás; fáj hogy el kell hajítanunk lelkünk hitét, mert hogy nem igaz hit volt az.

Erdély, Bánság, Kőrösvidék és Máramaros kétmillió magyarja, nem én mondom neked, de a megcsontított Magyarország mondta ki a szentenciát rólunk: nem tehetek mást, elfogadom az ítéletet, mely akaratom és hitem ellenére fejemre olvastatott, kihirdettetett és végrehajtatott: Én rólatok, akiket erőszakkal leszakítottak rólam, lemondok.

Ez az igazság !

Aki mást mond: hazudik az; aki mást hiszen: álmodik az; aki másban reménykedik: délibábot kerget az. Le kell vonnunk a tanulságot; szembe kell néznünk a kérlelhetetlenül rideg valósággal és nem szabad ámitanunk magunkat. Dolgoznunk kell, ha élni akarunk és akarunk élni, tehát dolgozni fogunk.

De csak magunkban ezentúl magunkért.

Napnyugat felé pedig ne nézzünk többé. Attól csak nehéz a szívünk, és fáj a szemünk. Ott lebukott a nap és csak az ég vereslik még és az égen gomolygó ne-

héz sorsfellegek. Attól csak a könnyünk csordul ki már. Vigyázzunk! A könny drága és ne lássa azt senki idegen, ami nekünk fáj. De ezeresztendős göggel tartjuk tekintetünket a mi hegyeink taréja felett, mert itt kell derengenie majd a mi hajnalunknak.

A régi Magyarország nincs többé számunkra; de Erdély, Ardeal, Siebenbürgen, Transsilvânia, vagy bármi nyelven nevezte és nevezi a világ: feltámadt és vart, aminthogy volt akkor is, amikor azt hittük mi magunk, mert akartuk hinni, hogy nincs és csak Magyarország van. Akkor is volt, de most is van és akárhogyan is akarja akármilyen akarat, lesz örökön, örökké. Egy félszázados, szépséges útra eresztették le a sörömpöt; hogy tilos.

Ezeresztendős, erdélyi szerszámainkkal, próbált, ősi erőnkkel új utakat kell vágnunk, de magunknak csupán.

Régi szerszámokkal új fegyvereket kell kovácsolnunk, a lerakottaknál, az összetörteknél, a kezünkbeli kicsavartaknál jobbakat.

Senki sem fog segíteni minket; de akkor senki se is sajnáljon minket.

Építenünk kell! Fogunk hát építeni új, erős várakat a régi Istennek. Az Egynek, az Igazságosnak, az Erős Istennek. Aki ideküldött titkos Ázsiából egykoron minket, és akit mi idehoztunk magunkkal.

Aki oltalmazott mindeztideig, és akit mi is megvédelmeztünk – magunknak.

Hát eltemették a régi Magyarországot. Szép temetés volt. Sírját beültették virágokkal és fejtől hímes fejfát szúrtak. Hogy akik élünk még, sírhassunk és sírjunk és ne merjen eszünkbe jutni az élet, de örökké lássuk a dombot és a virágos dombon a hímes, csillogos, buzogányos fejfát: Minket még a temetésre se hívtak meg . . .

Belenyugszunk, mert bele kell nyugodnunk ebbe is és - hiszünk örök életünkben. Elindulunk új utunkon, de magunkkal visszük a nagy temetés emlékét és egy szilánkot egy keresztrefeszített ország keresztjéből.

Két esztendeje, hogy sokan közülünk imádkozni tanultak és sokan átkozódni is. És sokan álmodozni és sokan megtanultak sírni is, de a legtöbben a vizeket néztük, a mi vizeinket, akik harsogva sietnek hegyeinkből lefelé, ki az Alföldre. Sokan néztük a vizeket és közülünk sokan el is indultak a vizek mentén le a hegyekből, ki, arra napnyugat felé. Hogy onnan soha vissza ne jöjjenek.

De az imádkozás ideje eltelt. És el az átkozódás ideje is. Az álmodozásnak is vége és a sírásnak is. Aki pedig elindult a vizek mentén, az többé ide nem jöhet vissza, aki közülünk elmegy, az ne is kívánczok közénk vissza valaha; annak itt helye nem lesz soha és jussa sem lesz annak.

Fölébredtünk. Látni akarunk tisztán. Szembe akarunk nézni az Élettel, tisztában akarunk lenni helyzetünkkel. Ösmerni akarjuk magunkat, számba kell vennünk erőinket, szerveznünk kell a munkát, tudnunk kell a célt, amit el akarunk érni.

Aki fél, aki gyáva, aki nem bízik, aki nem hisz, aki gyenge, az lépjen ki a sorból. Az menjen. Az nekünk bajt csinál, az a mi munkánkat akadályozza, az a mi lábunk elé gáncsot vet, a mi árulónk az!

Senkit se sirassunk, aki elmegy innen. Senkit se tartsunk vissza. De biztassuk azt is, aki habozik; az ingadozóknak sincsen helye itt most.

Kiáltó szó vagyok: ezt kiáltom!

Az ítélet végrehajtatott: Erdély, Bánság, Körösvidék és Máramaros kétmillió magyarsága bekebelezetett Romániába...

Nem rekriminálunk. Nem keresünk árulókat, nem keressük a megalkuvókat, a bűnösöket, avagy a bűnbakokat. Nem vigasztaljuk magunkat gyáván azzal, hogy mást hibáztatunk. De viseljük sorsunkat, ahogyan az reánk méretett. Nem keresünk jogot, vagy jogtalanságot, nem igazságot, vagy igazságtalanságot, nem várunk méltányosságot, sem kegyelmet. Nem is kérünk. Nem kutatjuk, hogy az a nélkülünk rólunk készült és kötött trianoni szerződés miféle koldusalamizsnát rendelt számunkra. Nincsen sok értelme ennek.

A mi igazságunk: a mi erőnk.

Az lesz a mienk, amit ki tudunk küzdeni magunknak. A bátraknak kiáltok hát, a harcolni akaróknak, a kötelességtudóknak; a látniakaróknak, az előrenézőknek. Álljanak elő, ne szégyenkezzenek, ne aludjanak, ne duzzogjanak. Az Élet nem vár; az Élet rohan. Kiáltó szómmal ezt kiáltom!

A fundamentum, amire nyugodt lelkiismerettel és bízó lélekkel építhetünk: kétmillió magyar. Kétmillió magyar ezeresztendős története tudatában és tanulságaival, egy egységes területen egy 13-14 milliós, nem homogén lakosságú, alig félszázada önálló életet élő, szegény ország keretében nagy súlydifferenciákat okozhat, amennyiben vele együtt működik, vagy pedig ellene dolgozik.

Velünk, Erdély magyarságával minden időben számolnia kell annak, szuverenitását reánk kiterjesztette. Számolnia kell Romániának is, ha azt akarja, hogy területi és népességben való gyarapodása erőgyarapodást is jelentsen, nem pedig fölös terhet, súlyos költséget.

Nem szabad elfelejtenie, hogy mi nem az egységes magyarságból elszakított egyszerű lélekszám vagyunk, de külön történelmi egység ezer esztendő óta, saját külön erdélyi öntudattal, önálló kultúrával, önérettel. Tudtunk számolni mi minden helyzettel, tudtunk kormányozni és tudtunk nehéz vereségek után talp-

ra állani. Erőnket ösmerjük, nem becsüljük azt túl, de nem is kicsinyeljük: sokszor próbáltuk, mennyit bírunk.

Mi, kétmillió dolgozó, adózó, anyagi és kultúrértékeket produkáló polgár. Felséges erőgyarapodása vagyunk Romániának. De mi, kétmillió nem dolgozó gyűlölködő, alattomos belső ellenség: borzalmas rákfenéje vagyunk Romániának. Nyíltan és őszintén valljuk azonban: inkább vagyunk lojálisak, mint rebellisek, inkább építők, mint rombolók, inkább nyílt barátok, mint titkos ellenségek. De azzal a feltétellel, ha megadatik számunkra az új keretek között az a minimum, melyet mi nemzeti kultúránk, ősi szokásaink, faji öntudatunk, szociális érzésünk, gazdasági fejlődésünk szempontjából ezeresztendő múltunk tanulságaképpen nélkülözhetetlennek tudunk.

Kétmillió magyarra, mint fundamentumra akarjuk felépíteni az új keretek közt nemzeti autonómiánkat; melynek egy részét saját szabad elhatározásából ígéri nekünk a Románia szentesített törvénye: a gyulafehérvári határozat, más részét megszerzi akaratom és erőnk, másfelől, Románia józan belátása.

Amit ma a magunk számára kérünk, amiért holnap harcba szállunk és holnapután talán már szenvedünk is, de amit hitünk szerint végre is kivívunk, azt fogják kérni, azért fognak harcolni, szenvedni és azt fogják végül kivívni magunknak szász és román erdélyi nemzettestvéreink is.

Nyíltan és bátran kiáltom ki ezt a végső célunkat. Minden hátsó gondolat nélkül, őszintén. És hiszem, hogy ott lappang ez az akarás mindnyájunk lelkében, akik tisztán igyekszünk látni új helyzetünkben az új célt.

Mert mi, magyarok megsemmisülhetünk – bár ez nem valószínű – és eltűnhetik Erdély földjéről a szász is, de élni fog akkor is Erdély, mert geográfiai egyéniség, gazdasági egyéniség, történelmi szükségesség.

Nyíltan és bátran kiáltom a velünk megnagyobodott Romániának: mi, magyar fajú, magyar hitű és magyar nyelvű polgárai Romániának nemzeti autonómiát akarunk, aminek birtokában bennünk Nagy Románia megbízható polgárságot fog nyerni. Alkudni nem fogunk. Elég erőseknek érezzük magunkat, hogy nyíltan és őszintén beszéljünk és a kijelentett alapon szilárdan megálljunk.

Kétmillió állampolgár biztos támogatása, avagy ellenséges indulata nem lehet közömbös egy sokkal erősebb, konszolidáltabb, gazdagabb államra nézve sem, mint Románia.

Valóságokat akartam láttatni; igazságokat akartam kiáltani. Valóságokat és igazságokat, amik fájnak a gyávának, elnémítják az árulót, megrontják az ellenséget, megállítják az elnyomni akarót. Amik bátorságot adnak a csüggedőknek, világot gyújtanak a sötétben tévelygőknek, fegyvert adnak a védteleneknek.

Ezt akartam kiáltani és lehet, hogy kiáltó szó leszek a pusztában...

Mégis kiáltok! Neked: Erdély, Bánság, Kőrösvidék és Máramaros ezeresztendő magyarsága: Ébredj kéztendő álmodból, szemedet nyisd ki; nézz széjjel és állj az új életben tusakodni akarók közé.

A rohanó idő füledbe harsogja: elég a passzivitásból. Ami eddig orvosság volt és védelem is talán, de mindenestre becsület volt, méreg az ezentúl és gyávaság. Kiáltom a jelszót: építenünk kell, szervezkedjünk át a munkára. Kiáltom a célt: a magyarság nemzeti autonómiája.

De kiáltom még egyszer azt is: aki gyáva, aki rest, aki alkudni akar, az nem közénk való; mert az a mi igazi ellenségünk: a mi árulónk. Ezt kiáltom, és hinni akarom, hogy nem leszek mégsem pusztában kiáltó szó csupán...

Egy akol, egy pásztor

Kétezer év óta munkál a Krisztus igéje az „egy akol és egy pásztorról”. Kétezer éve, kivette az útfélre, hogy mindenki könnyen árnyába juthasson, ha majdan terebélyfa lesz belőle; de míg ezrivel s milliárdjával látható életünk mezein minden gyom, ritkán, ritkán látunk itt-ott egy-egy boldog palántát, hogy ez az isteni ige is él...

Íme, följegyzek egy bizonyosságot, hogy e mindnyájunk szívének oly kedves Mag él és virulásra kész.

*

Él a Bánságban egy földbirtokos, régi parlamenti ember, volt főispán. Egy ismerősöm minapában odaát volt, túl a határon... (Oh, a határon, az országhatáron túl... már úgy megkeményedett az emberek nyelvén a szó, hogy a Bánságot tőlünk országhatár választja el, mint a behegedt seb, régi égés után... bennem még mindig új és eleven fájdalommal szakad fel ahányszor hallom; én még nem léptem át e határt, nem idegződött belém a trianoni térkép s mint a horror, véresre tépi fel szívem, ha az integer* Magyarország szív határait tépik.)

Él a Bánságban egy úriember... (Hogy útlevéllel lehet eljutni Temesvárra... Kassára... Kolozsvárra... és Csáktomrára... és mindenüvé, ahol még nem voltunk... Mennyi mulasztásunk van nekünk mindnyájunknak magyaroknak, hogy míg lehetett, be nem jártuk, meg nem hódítottuk tündéri szép hazánkat magunknak, a személyes fölélményezés legbékésebb s legmélyesegesebb hódításával...)

Tehát, él a Bánságban valaki, akit a román kormány figyelmeztetett, hogy... (talán a pontos nevek és adatok kimondására nincs szükség!) hogy ha meg akar maradni Nagy-Romániában, akkor tartózkodjék attól, hogy Temesváron vagy más városban megjelenjen, hogy vendégeket fogadjon, s hogy egyáltalán magyarokkal érintkezzék.

Az illető úr sem birtokát eladni, sem a magyarság birtokló elvét feladni nem akarva, remeteségre ítélte magát, s hagymatermesztéssel foglalkozik.

Egy napon megáll háza előtt egy kocsi, s kiszáll belőle egy katolikus pap, idegenszerűen öltözve, mert

a román kormány még arra is ügyel, hogy a katolikus pap a román papokhoz hasonlóan öltözzék.

A földbirtokos protestáns ember, de boldogan fogadta házában a katolikus papot: magyar a magyart.

— Azért jöttem - szolt a pap -, mert meghívást kaptam, hogy az ön vidékének lakosai misét akarnak hallgatni.

A gazda kételkedően rázta a fejét:

— Nem tudok a faluban két katolikus családot sem; azok is románok; soha jelét nem adták, hogy különbözni akarnának a falutól.

— Pedig ez mégis úgy van. Számos hívást kaptunk, sőt a módját is megtalálták, hogy lehet megtartani az istentiszteletet. A román kormánytól ugyanis szigorú parancsunk van, hogy misét kiszolgáltassunk csak templomban szabad. Minthogy azonban a katolikus templomok vagy le vannak foglalva, vagy tilalom alatt állunk: így biztosítva vannak, hogy a pap nem férhet a néphez. Engem azonban idevalósiak értesítettek, hogy az ön birtokán van egy régi kápolna, amely nincs fölveve a lajstromokba. Engedje meg azért, hogy itt a misét megtarthassam.

Természetesen a legnagyobb örömmel; csak azt jegyezte meg, hogy magyar prédikáció lesz-e? A pap szelíd mosollyal mondta:

— Ez volt a hívek kérése éppen.

Minden különösebb feltűnés nélkül, csak a tanyabeliek útján adták ki a hírt, hogy másnap istentisztelet lesz a régi kápolnában.

A hír suttogva szállott ki, s egy éjjel bejárta a szomszéd helységeket, s mikor másnap délután a pap és házigazdája megjelentek a romtemplomnál, annak egész környéke térdelő néppel volt körülvéve. A földbirtokos megilletődve nézte a tömeget. A vidék teljesen el van már évtizedek óta románosodva. Magyar szó nem zeng a zöld halmok táján. Szívós, elszánt s könyörtelen agitáció tépte ki a dörgő magyar ígéket az ajkakról.

És most a földbirtokos megrendülve nézte a föld porába, s füvek torzáiban térdelőket, s lelke elfacsarodott: nem egyedül szenvedni hát az egyénre maradt nagyfelelősségű harcot, s szíve tágasra gyúlt: a faj szerelmében való mártíromságot.

Mint református ember, a mise latin szavait csupán mint mély kegyeletbe patinázott nemes kegyeszereket fogadta, de most e szavak is közelebb voltak lelkéhez, ez idegen szavak, mintha magyarul zengtek volna fel...

Közben, könnyfátyolos szeme a hívek arcán mérült el, s minden arc újabb szenzáció. Ott látta a községnek minden tagját, akinek magyar érzéséről volt valami sejtelme, de ott sok olyat, aki két év előtt dákoromán agitátor volt, s különben is szót sem tudott magyarul... Ott találta a katolikusokat, de a reformátusokat is és a luteránus németeket s a zsidó boltosokat... Ott volt a falu jórésze, de maga a tömeg messze vidékről jött, ki szekérrel, ki gyalog, bocsorban, mezítláb... Egyetlen hírre, amelyet se dobzóval, se trombitával nem

harsogtak a fülekbe; egy suttogó, meleg hírre, amely szívből szívbe röppent; s huszonnégy óra alatt, napijáró föld távolságról, mind, mind ott voltak, aki csak magyar ígére éhezett és magyar sírásra szomjúhozott.

És tüdőtmegszaggató, szívet meghasgató hangos zokogás szakadt fel a templomban s a templomon kívül, mikor a küszöbön belül fölcsendült a pap száján a magyar szó.

*

És nem volt felekezet. Nem volt ott katolikus és református és luteránus. Együtt voltának ott az ódon, elhagyott, elfelejtett romkápolna körül, az Isten szabad ege alatt, a babiloni vizeknél ott szakadt, hazasíró árva magyarok...

Pogányos hitvallás magyarul

*Hol vagy erős pogány sereg,
Hős Vata, bálványos berek?
Hol alszol bátor Bocskay?
Kossuth dicső csapatjai?!*

*A bűsz magyar vér nem buzog?
Mint gyáva, hitvány koldusok
Könyörgünk már az életér?
Hadúr öszvéként mendegél?*

*Ó nem, ilyet ne higgyetek –
Hadúr itt van közöttetek,
Hadúr a roppant Őspogány
Üget sötétpej vadlován.*

*Szegődjünk hát nyomába mi
A gyávaságot irtani,
Álljuk helyünket emberül –
Ki küzd megél, más elmerül.*

*Megáll Isten meg a világ,
Gyönyörrel bámul ily csudát,
Hogy vasököllel ha akar,
Szabad s egész lesz a magyar.*

(1922. július)

Az utolsó garabonciás

Valamikor, midőn a kutyák éjszaka veszettül ugattak divatjamúlta falusi házam körül és hirtelen elhallgattak, mintha megszégyellték volna magukat, azt gondoltam, most megy el a kertek alatt Siska. Ha lakodalomból jövő-szánka csörgött el lassacskán az ablakom alatt, amelyen az utasok oly mélyen aludtak, mint megannyi behavazott Nepomukiak, tudtam, hogy Siska vigyáz a kasfából a lovakra, hogy árokba ne tévedjenek; ugyancsak ő üldögélt a víg vásárból -hazafelé bóbiskolva haladó vásárosok ládái mögött. Ha a nyugalmazott major, a falu másik oldalán jókedvében éjjeli zenét rendelt magának vagy rosszkedvében pisztollyal kilőtte a pipát az őszi ködben balagó parasztok szájából, azt gondoltam ismét, hogy néhány órával előbb Siska járt erre, aki az őrmagy levelére választ hozott a Dunántúlról attól az asszonytól, akibe a régimódi férfiút élete végéig szerelmes volt, miután egyéb dolga nem volt. Ha nyári reggeleken a rigók úgy énekeltek, mint a dombérozók, akik egy új nótáért az éjszaka az ezüstkupakos szipkájukat hagyták Késő Fáninál, bizonyosan tudtam, hogy Siska ment át hajnalban a hídon. A hosszúszerű fuváros-lovak, amelyek egykedvűen jártak messzi lengyel városokat és kőoszlopos fogadói udvarokat, mindig felvidámodtak, ha Siska a fülükbe súgott. A Tiszánál a holdvilág elől ereszt alá bújt révészlegények felébredtek, ha Siska a maga nyelvén átkiáltott hozzájuk a túlsó partról. Erdélyben fehérő országutakon gyors járása elhagyta a borvizes szekereket, a Tátra alatt bekopogtatott magányos kastélyokba és több újságot mondott a házigazdának, amennyit a falusi postás hord; a Bakonyban benyitogatott erdőszéli korcsmákba és az erdőzugasban a csárdás nagypajáról beszélt hosszú történetet.

Siska vándorlegény volt, talán mindenütt ismerték Magyarországon. Ő maga azt mondta örökös járás-keeléséről, hogy egyszer igen fontos levelet bíztak rá, amelyet tíz esztendő óta nem tud kézbesíteni, mert nem találja a címzettet. Néha — amint Siskának kedve diktálta — egy igen nagy úr bízta meg a levéllel a bécsi piacon, amint ott bámészkodott volna a, Magyarországból jött komondorokra, a kutyák ugattak és a nagyúr szeme nedvesedett a könnyektől. „Vidd el, fiam ezt a levelet annak az asszonynak, aki a gyer-

mekünket nevelgeti valahol Magyarországon. Nem bánod meg.” Máskor, ha őszi sarat kapart le a csizmájáról, gomolygó kárpáti köd füstölgött száraz makkal díszített kalapja alól, Siska búsan dörzsölgette a kezét a nedves fán bizonytalankodó tűznél. „Soha se adhatom oda a levelet annak, akinek írták. Régen meghalt az már a várakozástól,” — dörögte. De soha se melegedett meg annyira, — még akkor sem, ha a major cigányokért küldte és a nagy erejű Siska nemcsak a cimbalmot, nagybőgőt vette a hátára a derékigérő hóban, hanem a muzsikusokat is — hogy megmondta volna: kinek kitől viszi a nagyfontosságú levelet. És ilyenformán hervatag férfiak, tavaszamúlt asszonyok, akiknek valamely titok (persze: szerelem) lapangott régen letűnt életében: felrebbentek a sötét zugolyban elgondolkodásukból, ha a korán beköszöntő őszi estéken Siska keresztül haladt a falun. De megfeledkeztek kialvóban lévő pipájukon szippantani azok a faluvégi uraságok, akik sárga újságpapírossal beragasztott ablakaik mögött mindig fantasztikus örökségeket vártak, — hátha épen perről van szó a Siska levelében? De várták a vándorlót azok az őszi mezőként fakult leányok, akik ritkuló, rövidülő hajukat mind bánatosabban fésülgették a tükör előtt, — hát-ha Csillag Anna üzeni meg a haj növesztés titkát a levélben? Talán halottak is felültek ravatalukon két vagy tíz gyertya között, amikor Siska a faluba érkezett, tán megjött a levél, amelyet életükben hiában vártak?

Szívet hidegítő őszökön, hancúrozó kedvű tavaszokon, elnémultán kanyargó országutakon, katzenjammeros ócska fogadók környékén, behorpadt sírhalmú temetők mellett így mendegélt Siska sok esztendőn át. Haja és bajusza megsárgult, megpirult, mint a nagyfák leveled kalapja megfoghatkozott, mint a félkerék a kerékjártók kapuján, lábai a löcshöz hasonlítottak, amelybe annyit kapaszkodott, ha elfáradt - de rongyos köpenyege nem nyilott széjjel a titok felett, amelyet rejtegetett. Hazugságokból élő öregek egy pohár bor, vagy néha már csak a temetés kedvéért rokonaiknak légvárat építettek a Siska-féle levélről, ajtó mellé ültetett vénasszonyok holdas éjjeleken váratlanul megpillangatták álmukban azokat a pirosarcú, nagybajúszú leventéket, akiket fiatalukor óta nem láttak, elkártyázott életű, zöldre kopott uraságok ki-

siettek a kapun, hátha meghalt valaki, kitől örökséget reménylenek? Az örök, kiirthatatlan reménység volt a vándorlegény; holdoklók felsóhajtottak: „Épen itt volna az ideje, hogy Siska megjöjjön a levéllel!”

Siska még egyszer visszatért, amikor már azt hittem, hogy többé soha sem látom. Egy vasúti kocsi-ban találtam meg, amely vagon azelőtt marhákat szállított, falára krétával vasutasok jelzései közé lelkesen az volt írva: éljen Magyarország. Siska igen nyomorult állapotban feküdt sok más társával együtt a szalmán. Emberek, akik hegyeikből, városaikból menekültek az ellenség elől. Gyermekek, akik tágranyitott szemmel bámulták a rákosi pályaudvart. Asszonyok, akik hamarosan megtalálták a kutat, ahol vizet méríthetnek, de gyufájuk nem volt, amelylyel tüzet gyújthattak volna. A vasúti kocsi tetején hó, amelyet a Kárpát vagy a Királyhágó rázott rá szakálából emlékül. Az arcok sötétek, mint a fenyveserdő. Egy Rákóczi Ferenc-fejű öregember, akinek rongyos ködmönét egy jóra való hajdú sem venné magára, a haldokló Siska fejénél ült és arra biztatta, hogy adná elő a levelet, amelyet rábíztak.

Siskát a hideg rázta. Ez az utolsó láz, amelynek fagyossága elől az emberek szívesen menekülnek a sírdomb hóbundája alá. A szeme félig kifordult, mint ha olyan messziségbe nézne, a múlt időbe, hogy belát a föld alá ismerőseihez.

Az öreg földbirtokos csendesen káromkodott:

— Mit akarsz a levéllel a másvilágon, Siska? Én tán még hasznát vehetnem az örökségnek, amit rád bíztak.

Siska a fejét csavarta. A ködmönös Öreg duzzogva elhúzódott.

Most egy viharvert, korán nekiöszült férfi fogta meg Siska gémberedett kezét.

— Te sok földet bejártál, ahol magyarok laknak. Felrepültél a felvidékre, átkeltél Erdélybe, átszöktél az ellenség láncán. Talán a feleségetől való az a levél, aki nem tudott elmenekülni az ellenség elől?

Siska nemet intett.

Fakó asszony bújt elő rongyokban, mint a szegénység képmása.

— Ember, légy magadbaszálló. Tán férjem, mindenem, kenyéradóm, életem fele bízta rád a levelet, midőn az ellenség elhurcolta a messzi rabságba? Könyörülj rajtam. Csak azt mond, hogy él még és erőm lesz tovább várni.

Egy kisfiú és egy kisleány térdepelt a haldokló mellé.

— Apánkat, anyánkat láttad tán, vándor? Mi életünk végéig imádkozunk a lelked üdvösségéért, ha hírt mondasz róluk.

— A vőlegényem? — sírt közbe egy ifjú szűz. — A fiam? — rebegte egy félig vak asszony. — Elveszett vagonomról tudsz talán? — reménykedett egy tönk-

rement kereskedő. — Hová lett a vármegye címere? — dadogta egy őszbeborult fejű, halovány férfiú.

Siska felült a szalmán és mind lejjebb ereszkedett a szempillája. A menekültek körülállották a vándorlegényt, akinek rongyos csizmáján tapadt minden magyar országutak sara, ruháján a foltok, mint Magyarország térképén a megyék, kalapja mellett havasi gypár és ibolya. A haldoklót körülvevő embergyűrűn egy fiatal legény tolongott át.

Siska felnyitotta a szemét és örömteljesen intett. A keblére mutatott:

— Itt van a menyasszonyod levele — rebegte. — Azt írja, hogy legyen bár ellenség évekig a hegyeken és síkságokon, hűsége meg nem törik: és visszavár szíve minden dobbanásával. Felébred bármily sötét az éjjel, ha lépteket hall az ablaka alatt, megismeri a fehér galamb lehulló tollán a te üzenetedet; meghallja a süvöltő szélben a te messzi sóhajtásodat. Vár.

Siska átadván az üzenetet, mint aki dolgát jól végezte, elballagott ez árnyékvilágból.

— A felső Tisza hullámaiban kékül a szeme; a válla fehérsége szűz, mint a tátrai csúcsok hava; a kezének ujjai a szétváló magyar folyók, a Körösök; a fogainak sövénye a Királyhágó hegylánc; arca, haja barna, mint a bánáti föld; hangjában lágy furulyaszó, amelyet északon hallani a Szent János tüzei mellett; érzelme mély, mint a Duna Drégely romjai alatt; reménysége a csillag, amelyet méléző pásztorok látnak hegyeikről messzi Magyarország felett tündökölni; szájának méze Érmellék és Szerednye borához hasonlatos; jókedve játékos, mint a pisztráng a Poprádban és bújja, búbánata halkan jön, mint az este ereszkedik le a fénylő máramarosi havasokra. Az ország szépe ő, felruházva mindazon bájjakkal, amelyekkel a költők valaha Magyarországot magasztalták. Szívének nemessége végtelen, mint a búzatermés, lelkének áhítata égbemelkedő, mint Lomnic hegye, jósága oly áldott, mint a nyár a Duna völgyében. Ő írta neked a levelet, amelyben azt üzeni, hogy szakadatlanul, felejtés nélkül vár. Vár a Tisza mellett, vár a Kárpát alatt, jelen van Erdély ősi országutain, a Bánátban búzavirág kékségével virít, Pozsonyban a harangok hangjában maradt meg a szava, hogy nyomban ráismerni.

A fiatal legény keresztet vetett. A vándorló elment ugyan az élők sorából, de itt maradt utolsó üzenete, mint az örökös reménység, a holtig tartó fogadalom, az álomban sem elfelejthető jegyesi hűség, amelytől elcsüggedt férfiak feje az égnek emelkedik.

Ez volt utolsó szereplése Siskának, aki átjött a régi Magyarországból, hogy végre vallomást tegyen a levélről, amelyet egész életében hordozott északról délre, megállás nélkül, de soha sem kellett felbontani a levelet, mert keleten és nyugaton is szabad magyarok laktak.

Eredj, ha tudsz!

Eredj, ha tudsz...
Eredj, ha gondolod,
hogy valahol, bárhol a nagy világon
könnyebb lesz majd a sorsot hordanod.

Eredj...
szállj, mint a fecske délnek,
vagy északnak, mint a viharmadár,
Magasából a mérhetetlen égnek.
Kémleld a pontot,
Hol fészekrakó vágyaid kibontod.
Eredj, ha tudsz.

Eredj, ha hittelen
Hiszed: a hontalanság odakünn
Nem keserűbb, mint idebenn.
Eredj, ha azt hiszed,
Hogy odakünn a világban nem ácsol
A lelkedből, az érző, élő fából
Az emlékezés új keresztet.
A lelked csillapuló viharának
Észrevétlen ezer új hangja támad,
Süvít, sikolt.
S az emlékezés keresztfáira
Téged feszít a honvágy és a bánat.
Eredj, ha nem hiszed.

Hajdanában Mikes sem hitte ezt,
Ki rab hazában élni nem tudott
De vállán égett az örök kereszt
S egy csillag Zágon felé mutatott.
Ha esténként a csillagok
fürödni a Márvány-tengerbe jártak
Meglátogatták az itthoni árnyak.
Szelíd emlékek: eszeveszett hordák
A szívét kitépték.
S hegyeken, tengereken túlra hordták...
Eredj, ha tudsz.

Ha majd úgy látod, minden elveszett
Inkább, semmint hordani itt a jármot,
Szórd a szélbe minden régi álmod,
Ha úgy látod, hogy minden elveszett
Menj őserdőkön, tengereken túlra
Ajánlani fel két munkás kezéd.
Menj hát, ha teheted.

Itthon maradok én!
Károgva és sötéten,
Mint téli varjú száraz jegenyén.
Még nem tudom,
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De itthon maradok!
Leszek örlő szű az idegen fában,
Leszek az alj a felhajtott kupában,
Az idegen vérben leszek a méreg,
Miazma, láz lappangó rút féreg,
De itthon maradok.

Akarok lenni a halálharang,
Mely temet bár, halló fülekbe cseng
És lázít: visszavenni a mienk!
Akarok lenni a gyújtózsínór,
A kanóc vége, lángralobbant vér,
Mely titkon kúszik tíz – száz évig
Hamuban, éjben.
Míg a keservek lőporához ér.
És akkor...!

Még nem tudom:
Jut – e nekem egy nyugalmas sarok,
De addig, varjú a száraz jegenyén:
Én itthon maradok!

Égi jogász

Kaszás-Kis János világeletében napszámos volt. Reggeltől estig talicskázott a határban.

Úgy sírt ez a talicska, mint valami kétéves, beteg gyerek, panaszosan, nagyon szomorúan. Folyton földet vitt benne, kövér, zsíros agyagot, a tanyák alatt, mintha az egész földgolyót föl akarná forgatni és egyik helyről a másikra cepelni, soha véget nem érő, végtelen, kilátástalan munkával.

Ő maga nem vágyakozott többre. Egészséges arca pirosan virított. Azt se lehetett látni rajta, hány éves. Akadtak, akik negyvenötnek nézték, akadtak, akik huszonötnek. Olyan időtlen volt, mint a föld.

Háborúban katonának állt. Kétszer megsebesült, egyszer idegsokkot kapott egy gránáttól. Sokáig remegett ettől a *hideg csók*-tól, mellyel a halál megérintette csendes parasztféjét.

De mikor leszerelt és visszatért falujába, arca ki-nyíltott, kék szeme nyájasan mosolygott. Akár az alföldi ég, zivatar után.

János talicskázott, mint annakelőtte. Vásott, zöldszürke katonanadrágot hordott, gyűrött civilkalapot. Agyaráról pipa lógott és kedélyesen füstölt.

— Merre járt? — kérdezték tőle.

— Hát a merre a többiek — mondotta.

Acélos, kemény férfitestén nyoma se látszott a fáradalmaknak. Csak épen hogy nem hízott meg, soha. Szikár maradt a folytonos testi munkában, több száz év alatt — nemzedékeken át — se tudott magára szedni egy latnyi zsírt. Szöghaja dúsan koronázta fejét. De bajusza már nem volt tömött, mintha húsának szikes, kavicsos talajában nem lenne elég életerő, hogy ilyen úri dísz is nagyranövesszen.

— Mégis — erősködtek — mit csináltak ott, János bácsi? Hiszen ott vót, vitézségije is van.

— Lűvöldöztünk — szolt és mosolygott.

Nem szerette a sok szót. Dolga-végeztén hazament, viskójába, feleségéhez, meg két kisfiához.

Közben a falu házaira vörös zászlót aggattak, rossz papírszövetből.

Egy augusztusi délután, hogy künn hajladozott a földeken, porfelhőben lovasokat látott feltűnedezni, kik vassisakokat és hosszú, zászlós pikákat viseltek. Más oldalról már hallatszott is a recsegő, kietlen trombi-

taszó, mely valahogy az idegenség és téboly lázát szórta szét az alföldi porba, az akácfák közé.

— A románok — suttogták.

Húsz-harminc ember jöhetett mindössze, egy tiszt vezetésével, meg két szekér, ládával, holmikkal.

Bámész emberek, asszonyok, pendelyes gyerekek álldogáltak a községháza előtt és nézték, amint a cigányos, fekete katonák elhelyezkedtek a faluban. Néhány katona szuronyt szegezve megtisztította a teret.

János pipázgatott, a tér oldalán, talicskájára telepedve. Onnan szemlélte nagybölcsen a nép szét- széledését.

Akkor vette észre, hogy feléje is két szuronyos közeledik. Egyik valamit kiabált, románul, nem értette, mit. Aztán mind a kettő hadonászni kezdett, dühösen. János erre lassan, de tisztességtudóan főkelt, már nyúlt talicskája után, hogy tovább kászolódjon.

De következő pillanatban arculcsapta, teljes erejéből, a román katona.

Kalapja leesett eléje, a porba.

Óriási riadalom támadt. A falu népe hanyatt-homlok szaladni kezdett, ki merre látott. Az asszonyok sítak.

— Kaszás-Kis Jánost mögütötték — mondták.

— Ájnye — csóválta a fejét egy öreg paraszt — pedig katona vót, katonaembör ...

— Az — mondta a másik — négy évig. Szögény. Jánost egy perc alatt öt katona vette körül s már is kísérték befelé, a községházába.

Várt az udvaron, csöndesen, katonák őrizete alatt. Estefelé vezették a tiszt elé.

A tiszt — nagyon fiatal, ápolt hadnagyocska, aki a forró délutánon se vette le vastag, fehér keztyűjét — egy asztalka előtt ült, egymásra vetett lábakkal és cigarettázott. Tolmács útján hallgatta ki.

— Volt nála fegyver? — szolt a tiszt

— Nincs kéröm nálam semmi — és már nyúlni akart zsebébe, hogy mutassa.

Most hirtelen lefogták.

— Motozzák meg — mondta a tiszt katonáinak. Kivettek zsebéből egy pipát, egy piros és szennyes parasztszobkendőt, egy összegyűrt szovjethuszonöt-koronást.

— Otthon sincs fegyvere?

— Nincs.

A tisztt két vassisasokost küldött lakására, hogy tartanak nála házkutatást, majd a tolmács felé fordult és hadarva adta ki utasítását:

— Mondja meg neki, ha fegyvert rejteget, azonnal agyonlövök. A történeteket is ki kell szolgáltatni. Ha puskát, revolvért, kardot tud valaki másnál, árulja el, különben... llesszen rá.

Künn a falu már eltemetkezett a nyári éjszakába, katonák jártak szerteszét. Senki se tudta, mi lesz.

A járőr visszajövet jelentette, hogy nem lelt nála fegyvert. Erre a tisztt mondott valamit a tolmácsnak s Jánost hazaengedték. •

Fejére nyomta kalapját és szédülve, lesunyt fejjel baka1ázott a sötét utcán, hazafelé. Nem volt italos ember, de most úgy érezte, hogy részeg és lába tántorog. Mindenki aludt már. Fekete ablakok meredeznek rá. Csak fönn az augusztusi csillagok szikráztak, vilamos fénnel.

Sápadtan állt meg a küszöbén. Az asszony sírva borúlt rá.

— Hát möggyütt?

— Mög.

János leült az asztalhoz. Az asszony eléje tette a vacsorát.

— Ögyön.

De nem tudott enni. Félretolta a tálat, leborult az asztalra. |

— Önni se tud — mondta az asszony.

— Világi szégyön ez — szólt János.

Akkor fölnyitotta ingét. Mellére mutatott. Szőrös parasztmellén egy forradás rózsaszín nyoma látszott.

— Itt mönt be a golyó — mutatta.

Újra az asztalra dőlt és száraz, könnytelen sírás ráta hatalmas mellét. De nem tudott sírni. Csak fogát csikoritotta és valami ugatásféle hallatszott gégéből.

— Ne vögye annyira szívére — vigasztalta az asszony. Örüjjon, hogy nem vitték el, rabnak.

— A nyavalyás — zúgta János.

— Öccsa el mán a világot — kérlelte az asszonyt, aki közben vetkőződött — még meglátják és begyűnnek.

Hallgatóztak: a csöndes éjszakában járőrök cirkáltak.

János sokáig nem tudott elaludni, vonyítani szeretett volna a fájdalomtól. Ide-oda hánykódott nyoszolyáján, arcát párnájához szorította. Soha életében nem ütötték meg, katonáéknál sem. Pörlekedésnél pedig mindig a másik húzta a rövidebbet. Egyszer, hogy vitája akadt egy legénnyel és már majdnem öltre mentek, úgy nézett rá, hogy az inkább elsomfordált. Rettenetes szeme volt.

Most két érdes tenyerét, mely a földmunkától kicserepesedett, arcára borította, megalázva. Jaj, milyen jó, hogy éjszaka hullt rá, sötét, takaró éjszaka. Ez hűtötte szégyenét, mint a hidegborogatás. Körültekintett és boldogan látta, hogy köröskörül minden fekete, az asztal is, a szék is. Csak néha süvített távolból egy puszkagolyó.

Reggel kiment a kúthoz. Sokáig mosakodott egy vödör vízben. Még fejét is belemártotta.

— A bal orcámat ütötte mög — mondta az asszonynak itt — és hozzányúlt, mint egy sebhez.

— Mög se látszik.

— Nem?

— Nem a — erősítette az asszony és összevont szemöldökkel vizsgálgatta a bal arcát, közelről. Csak mönjön a dógára.

Újra sírt-rítt a talicska. A falu tudta, hogy rendbe jött minden.

Erős nap tűzött a földre, éles, agyvelőthasogató fény. Ezek azok a reggelek, mikor a pusztának már hajnalban láza van. A meddig a szem ellát, por és fakóság, csak itt-ott kiállt véreset egy-egy pipacs. Meztelábosok kapkodják lábukat a tüzes buckákon, akár parázson táncolnának. Messziről rekedt láрма hallatszik, egy parasztszekér csörömpöl, egy vödör lánc zörög, mely sokáig ér a szomjas kútba. Mint ha a homoknak is deliriuma lenne, félrebeszélnek a zajok. Sehol egy foltnyi árnyék a végeleáthatatlan sárgaságon. A komondorok már délelőtt nyelvelnek, lehengerednek a földre, mérgesen rágják a sövényt, vagy véres szemmel, behúzott, lompos farokkal sompolyognak, mint az örültek. Ők is betegek a fénytől.

János egykedvűen ballagdált. Szemére húzta kalapja karimáját, a földre nézett.

— Aggyon Isten — köszöntötte egy ember.

Ő azonban félretekintett, pironkodva. Rejtegette gyalázatát.

— Mer nem vót igazsága — magyarázta az asszonynak, ha ő román, én magyar, azér nem szabad megütnie. Nála fegyver, én mög pusztá kézzel. De azér szömébe néztem. Meg is mondtam neki, nem bálnom, vezessön a fejedelme elé, akar az tögyön igazságot...

— Minek emészti magát. Ami vót, az vót.

Kaszás-Kis János nem mutatkozott emberek előtt. Hire futamodott, hogy mindenkire haragszik.

— Ojan büszke lött — mondogatták a falujabéliek sértődötten — talán bizom arra ojan nagyon büszke — és nevettek.

— Min épekedik mindig? — kérdezte este az asszony.

— Csak úgy gondókozzom.

Sokáig hallgattak, mind a ketten. János szólalt meg.

— Te anyja, hány magyar löhet a világon? Azt mongyák, van tizenkétmillió is.

— Nem kendre tartozik az.

— Román, az nincs annyi — mondta János.

— Löhet.

— De francia az sok van. Nagyon sok. Az löhet húsz millió.

János megint elgondolkozott.

— Mög az angol — tette hozzá. Az is sok van. Nagyon sok. Abbú van legtöbb.

— Látott kend angolt?

— Nem láttam egyet se. Csak taliánt. A fronton. Annyi vót, mint a nehésség. Azok a nagy hegyek tele vótak velük. Haj, ha eccőr... .

— Mit bánja kend a más dógát. Maj eligazítják az urak.

Később nem bolygatta ezeket. De azon gondolkozott, mit tegyen, hogy valamiképp elintézzé az ügyét, a szégyent mely rágódott rajta, akárhogy is beszéltek a többiek. Azóta többször találkozott a katonával. Közönyösen sétifikált hosszú szuronyával, a községháza előtt, vagy ült a földön és fehér fogával zöld almát rágott. Értelmetlenül tekintett rá a román, a havasi pásztorok nagy nyugalmával. Talán azt se tudta, ki ez a magyar talicskás. János elképzelte, hogy neki rohan és arcul üti... kétszer ... jobb oldalt is... bal oldalt is... hosszú, gyapjas, fekete hajába csimpaszkodik és rángatja... ordít... üvölt... vagy kést szúr géjébe... s a piros vér magasra buggyan... mint a szőkőkút... Aztán — mit bánja — melléje bökheti ő is a szuronyát. Vagy fölkötheti arra az eperfára, mely mellett áll.

Ájulatatos gyönyörűség környékezte meg a bosszú gondolatára, úgy, hogy szédülni kezdett s a fához támaszkodott.

Dehát eltünteti-e ezzel az ő világi szégyenét?

Vállat vont és köpött a porba.

Nem érdemes ez se.

Hanem nagyon szeretett egyedül lenni, távol az emberektől, akiket gyűlölt és ha csak tehetett, elkerülte őket, hogy ne vallassák, mint is volt az. Legjobban érezte magát künn a tarlón, a dűlőutakon, hol csak a fagyal nyílt, céltalanul, meg a lila számartövis.

Amint csorgott arcáról a verejték és leheveredett — pilldten — egy kazal árnyékába, egyszer-másszor az is megfordult fejében, hogy elutazik innen. Világá megy, Amerikába, vagy még messzebb. A világ végére, túl az Óperenciás tengeren, hol már nincs semmi sem és le lehet lógatni lábát, ebbe a semmibe. Milyen nagyszerű is lenne az. Csakhogy ehhez pénz kell, aztán a románok miatt senkisémm mozdulhatott.

— Haj, haj — sóhajtozott János, amint talicskája ütemesen nyikorgott.

Aztán hozzátette magában:

— Mögesött a baj.

Egyszer Péter is vele talicskázott, a félszemű rokant.

Mendegéltek egymás mellett.

János egyszerre felkiáltott boldogan:

— Haj, haj, haj, mögesött a baj, baj, baj, — és majdnem kielégülten nevetett.

Péter ránézett. Aztán megkérdezte:

— Hogy van az, János?

— Hát csak úgy, ahogy mondom.

— Hogy te?

— Hát csak úgy. Haj, haj, mögesött a baj, baj.

— Micsoda baj, te?

— Hát csak az. Mint a mesébe.

Péter elvicsorította száját. Látni lehetett csempe fogait, meg vértelen ínyét. Ez nála a nevetést jelentette.

— Rámögy, — mondta és ismételte — haj, haj, baj, baj.

— Az ám, — intett János — rámögy az.

— Aztán tucc másat is?

János megvakarintotta fejét:

— Tudok biz én.

— Hol tanúttad?

— Nem tanúttam sehol. Csak úgy eszömbe jutott.

— No ez jó, — szólt Péter — ojan, mint a könyvbe — s vigyorgott és bölintott reszketős fejével, mert ő is *hideg csók*-ot kapott a harctéren.

Ennek is híre terjedt. A gazdák körülvették Jánost:

— Hogy is van az, te?

János katonásan haptákba yágta magát, hangoosan, szégyenkezés nélkül fújta a rigmust.

A parasztok mosolyogtak.

— No ez jó adja — szólt egyik asszony — versőkbe beszél.

— Még mongyon János bácsi, még — unszolták. János fölhúzta szemöldökét:

„Piros rúzs, bazsa rúzs

Juj de ronda, juj de cefet ez az egész világ!”

Röhögés harsant föl.

— Ez mán nem gyün ki — okoskodott egy paraszt, mikor kissé elcsöndesedtek.

— Nem a — mondta János és összeráncolta szűk homlokát.

Ó1yan gyötrelmesen szomorú volt arca, mintha fájna a feje.

De aztán nekidurálta magát:

„Széna-, szalma-koszorú,

Bolond az, ki szomorú ...”

Ennek volt legnagyobb sikere. Tapsolták és utána ordították:

„Széna-, szalma-koszorú,
Bolond az, ki szomorú ..

— Igassága van, — bólintottak — minek is bánkódni amiatt.

— Csakhogy elfelejtötte — tette hozzá a kasznár.

János csakugyan megengesztelődött, csillapult indulatja. Már olykor szóbaelegyedett másokkal is. Elmesélte, mit művelt az olasz fronton, betért a kocsmába, a parasztok szerették őt, mert szóval tartotta a társaságot és mindig tudott valami szívderítőt, mulatságost, képtelent mondani, hol verset, hol találos-mesét Aztán, mikor felöntöttek a garatra és szemük babonásan parázslott a pálinka mérgétől, megkérték, hogy énekeljen. Pogány-rossz hangja volt. Sápító és értelen, mint a repedtfazéké. Hallása meg semmi. De úgy tudott figurázni, hogy kész mulatság volt hallgatni. Félreacsapta kalapját, arcát csúfságból feszítette, szemével orrahegyére bandzsított. Így gajdolta:

„Szár az tónak nedves partján
Döglött béka kuruttyol.
Möghallja egy süket embör,
Ki a vízben lubickol
Ej-haj denevér,
Hármat rikkant az egér”.

A parasztok szájába kövér hahoták puffadoztak, mint óriás gombócok. Dülöngéltek a nevetéstől.

— Még eccör — ordították. János rekedten kiabált:

— Szár az torkom.

— Hát kend mög — és a gazdag paraszt odabökött a pálinkásüveg felé — fizetöm — mondta önértzetesen.

János fölhajtotta a pálinkásüveget, egy kortyra.

— Ne te ne! — rikácsolt János — ez volt a szavajárása, hogy vadítsa magát — ne te ne! — és botjával végigvágott a kocsmasztalon. Az üvegek csörömpöltek, lehulltak a földre.

Fölmászott az asztalra és úgy bögte torkaszakadtából.

Ilyen mulatságok után hajnaltájt vetődött haza, holt-részen.

Egy éjszaka az asszony hiába várta. Megvirradt és még mindig nem jött. Csak délfelé állított be. De nem volt részeg, csak komor és fontoskodó.

— Hát kend hun kunctorog egész éccaka?

Nem felelt, hanem aggódalmasan körütekintett. Bezárta maga mögött a konyhaajtót.

Csak aztán mondta az asszonynak, titkolózva, majdnem sűgő hangon:

— Möghíttak.

— Ugyan hová a csodába hitták vóna magát? Fanyalgott az asszony. — Talán a kocsmába, hogy egész éccaka devernázzon?

— Nem, — szólt János — nagy rangot kaptam én, asszony, nagy tisztességöt.

És két kezével nyomkodni kezdte homlokát

— Az úgy esött, — folytatta — hogy künn ütem a tarlón. Csöndes szép este vót, pipázgatok, és nézöm a csillagokat. Úgy hulldogáltak azok, mint az esső. Hát mit látok? Az ég csak kinyílik, három felül, olyan világosság támad, mint fényös nappal és fönn a felhőkbe muzsikát hallok, de ojan erőssen, mintha húsz banda húzná eccörre. Akkó nevemen szólítanak: „Kaszás-Kis János” mongya valaki. „Jelön” — mondom én, regula szerint. „Te majd a magyarok dógát igazítod, már mint égi jogász” mongya az a hang. „Ilgónis” — mondtam és akkó leburúttam a földre.

Az asszony szája tátva maradt a csodálkozástól.

— Miket beszél?

— Az ám. Még a szent Dávid is hegedűt a hód-ban. Mivel hogy kihirdették, törvényesen, Kaszás-Kis János ezentúl maga konfiskálja a szögény nép érdökét.

Az asszony letette a kést, mellyel krumplit hámozott, beengedte a konyhába a gyerekeket. Vállat vont és régi, kelletlen hangján szólt urához:

— Kend is jobban töszi, ha másra áll a gondja... Nézze a gyerököket. Az a kisfiú is milyen mazna. Inkább keresne rá — és könnyet itatott fel köténye szélével.

János nézte a kisfiát:

Kisfiú, nagyfiú
Bolond az, ki szomorú.

— Szavallni, mög cifrázni, a szót, azt érti — piromgatta az asszony. De az is bolond ám, aki ilyen marhaságokat beszél.

Az asszony szavának lett némi foganatja. János újra szorgalmasan járt napszámba az urasághoz, az uradalomba, hol ebédet, vacsorát is kapott. Ősz felé elszakadt régi katonanadrágja. Ekkor a kasznártól szerzett viseltes fekete nadrágot, mely magyaros is volt, meg uras is és kabátot, mely térdét verte. Ropantul kiöltözködött. Paraszt testén olyan furán állott ez a maskara, hogy akik meglátták, először elneveték magukat. Ahhoz a madárijesztőhöz hasonlított tudniillik, mely a cseresznyefáktól riogatja a torkos madarakat.

János nem sokat törődött ezzel. Mindig újságot ilabizált. Nehezen ment az olvasás, de ebbe is belejött. Otthon munkához látott. Katonaládájára papírokat teregetett, ácsplajbászát, mely évek óta hevert az asztalfiában, meghegyezte konyhakéssel és ákom-bá-

kom betűkkel leírta azt, ami fejében motoszkált. Többnyire versek voltak ezek, meg rajzok. Nagy papirosra külön lerajzolta az Égi Jelenés-t, a Nap-ot, a Hold-at, — ezeket sárga ceruzával kiszínezte — aztán piros sávot pingált, mely a magyarokat, kéket, mely a románokat és zöldet, mely a cseheket és szerbeket jelképezte, az egész fölét pedig hatalmas piros-fehér-zöld Ászló-t remekelt.

Tél derekán cihelődni kezdtek a faluból a románok. Hogy kivonultak a megszállás után, megoldódott a nyelve:

— Hát most mi lösz? — kérdezték tőle, mert tudták, hogy bötös ember és úgy szolnokol, mint egy képviselő.

Kaszás-Kis János Atiljáról, Szent Istvánról, Mátyás királyról beszélt, de Wilsonról és Clemenceauról is tudott már mindent.

— Csak az lösz majd — folytatta — hogy összegyűn mindön magyar. De mindön magyar, aki csak él a föld hátán. Oszt mögalakítják közös határozással a népek ligáját, vagyis hogy a fő-fő törvényt. Népszavazás lösz. Demokrácia, az is lösz. Akkó kiderül a magyarok igassága, már hogy nem ők vótak a hibásak és elkövetkezik az igazi háború, ami még nem vót. Mindönkinek része lösz benne. Még a kismagyar gyerekek is ott üygenek maj, de csak hátú. Azok szödik föl a golyót, amit kilú az ellenség, mög a kapszlit, ami a földre potyog, mer akkó semminek se szabad kárba veszni.

— Hunnét tudja ezt, János bácsi?

— Mögjelentötték neköm, már mint égi jogásznak, hivatalossan.

Bólintottak az emberek.

Felhozták, hogy most már igazságot kérhet, azért, amiért arcul ütötte az a román katona. De ő úgy tett, mintha nem hallotta volna. Vagy talán már nem is értette. Olyan messze volt. Túl az óperenciákon a semminél, mely megvigasztalta.

Februárban a felesége sírva járt a községházán. Azon panaszkodott, hogy az ura eltűnt katonaládájával, meg félretett pár koronájával együtt. A faluban azt beszéltek, hogy megháborodott az elméje. Már holt hírért is költöttek.

Úgy esett, hogy egy reggelen — se szó, se beszéd — gyalogszerrel az állomásra ment. Pörge kalapja mellé árvalányhaj-bokrétát tűzött, kezében rövidsáru fokost szorongatott. Harmadosztályú kocsiba szállt és szónoklatokkal, tréfás versezetekkel Budapestig mulattatta útítársait, kik ökredeztek a nevetéstől.

Budapesten egy hét múlva a pályaudvarok táján tűnt föl. Itt árulgatta, zöld, piros szalmapirosra, az Égi Jelenés és a Hazám címűt, de nem igen volt keltjük. Csak menekültek vásárolták, akik — szegények — mindent megvettek, amitől jó hírt reméltek.

János arca most is pirospozsgás volt, szeme zavartalanul-kék, szava ejtése paraszti és ízes, példaképe a fajtájának, mely annyira bölcs és józan, hogy szenvedésében is úri mértéket tart, örületében is ügyel méltóságára.

Kabátjára, baloldalt — a szíve fölé — nemzetiszín szalagot varrt keresztalakban.

Ha kérdezték, miért, ezt felelte:

— Mivelhogy Krisztus urunkat is körösztre feszítették.

— Délelőttönként nyakába vette a várost. Válláról foltos, ütött-kopott paraszttarisznya lógott, melybe kenyeret tett, papírokat és a Rajz-ot, melyen oda van írva a Nap, a Hold és az Ászló. Ezt akarta bejelenteni mindenütt, minisztériumokban, hivatalokban, lapok szerkesztőségeiben „miszerint hivatalossan is vögyék tudomásul” és „tétessék határozatba mindön magyarok ártatlansága”.

— Begyakoroltatván az igasságtövésbe, mint hitelös, égi jogász hirdetöm és perhoreszkálom a népek törvényeit — mondotta.

De amint kitergette írásait és tovább beszélt, kedves alföldi szavain átütöközt valami idegen és lidérces láng, melytől a hallgatók megdöbbenek. Pár koronát vetettek neki. Később azt se adtak. Szolgák, ajtóállók karjánál fogva vezették ki ezt a magyar parasztot és sarkára csapták az ajtót.

Akkor bolyongani kezdett a városban. Mint a bitang kuvasz, a parasztkutya, mely kócosan-borzason, a megveszéshez közel fut-fut hazátlan és nem találja helyét sehol, csatangolt az idegen város aszfaltján. Kalapját elhagyta valahol. Hajadonfőtt járkált és utcadombokon hált. Egy éjszakai hajszán elfogta a rendőrség s mert nem tudta magát igazolni, két napig fogvatartotta. Haza akarták toloncolni. János, mint menekült, vagonban kapott szállást. Itt irkált mindenféle szomorú és vidám versezeteket, melyeket utcán jártában hangosan mondogatott.

Ruhája hónapok multán cafatokban lógott testéről, hajtókáját belepte a piszok. Egyszer egy kispesti kocsmában megverték és kirúgták az ajtón. Orrán sokáig látszott két véres csik. Az emberek megálltak a fűz-fapoéta előtt, aki valamit hasonlított Hazafi Veray Jánoshoz és nézték.

Körötte pedig folyt az élet. Szónokoltak, loptak, raboltak, irigykedtek és rágalmaztak, üzleteket kötöttek, a valutaüzérek feleségei díszelőadásra hajtottak az Operaházba, a pöffedt igazgatók szájukban füstölő szivarral vágattak gépkocsijukon, a vendéglőkben cigányoztak, a kávéházban tortákat ettek, a bárban a város ringyó-színésznői angol és francia tisztekkel pezsgőztek, az orfeumban csiklandós kuplékat daloltak és fox-trottot lejttek, a klubban százezerkoronás bankokat húztak ki egy tétre, a tőzsdén hausse és bais-

se volt, a márka árfolyama emelkedett és esett és csaltak liszttel, zsírral és cukorral, selyemmel, gyémánttal és szesszel, szerelemmel, művészettel és politikai jelszavakkal, kabáttal és gubával, magyarsággal és nemzetköziséggel egyaránt.

János minderről semmit sem tudott.

Amint esténként zúgó parasztfejét egy gázlámpához nyomta és nézte a reménytelen kavargást, ő volt ebben a hűtlen országban a hűség, ő volt ebben a rothadt városban a megalázott szenvedés, a pokolba hullajtott ártatlanság, a jogászfajta szent prókátora, a

leggyilkosabb világtörténelmi pör égi fiskálisa, a vértanú, kürtös és apostol, a dalolni és szólni nem tudó igric, aki csikorgó-ízetlen rigmusokban jajgatja ki barbár fájdalmát, a századokig paragon hagyott parasztság magáraocsudása, az eltékozolt napkeleti gazdagság, egy évezredre nyúló sajtó visszaemlékezés, Komárom, Kassa, Pozsony, Eperjes, Losonc, Szabadka, Temesvár, Arad, Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely keserve, egy nép ki nem szakadható halálordítása.

Ő volt a magyar költő.

MATUSKA MÁRTON

Megaláztatásunk nemzetközi okmánya

A trianoni békeszerződés

A Sydneyben működő Trianon Társaság 2001-ben hasonló kiadásban megjelentette az alábbi című könyvet: **A trianoni szerződés eredeti francia–magyar szövege**. Majd következik az A5-ös formátumtól néhány milliméterrel eltérő, 301 oldalas könyvben az az okmány, amely tanúsítja, hogy az első világháború győztesei semmiben sem különböztek a korábbi évszázadokéitól és évezredekéitől: önteltségüknek, kapzsiságuknak, telhetetlenségüknek csupán az egymás közötti irigység és a zsákmány fölötti viszály szabott határt. És maga a valóság. Nem lehetett ugyanis több jóvátételre kényszeríteni Magyarországot, mint amennyit kitett a teljes vagyona. Azonban még ezt is megkísérelték. Voltak olyan elképzelések ugyanis, hogy az egész országot szétosszák maguk között, a magyaroktól pedig elvegyék a vagyonukat jóvátétel fejében. Ez azonban már nem került bele a szerződésbe. A győztesek a korábbi korokéihoz még abban is hasonlítottak, hogy ők is az igazságosságra, a béke megőrzésére hivatkoztak diktátumuk szövegezésénél, s abban is, hogy a háború miatt a veszteségeket okolták.

Rokonai kapcsolataim révén jutott belőle egy példány. Miért kellett Ausztráliában kiadni ezt a számkra oly fontos okmányt? Nem hivatalosan arról értesültem, hogy a mintául szolgáló példány a Vatikán levéltárából került elő egy ott dolgozó magyar tudós révén. A Magyarországon őrzött ugyanis megsemmisült a második világháború alatt.

Az eltelt közel egy évtized alatt, amióta birtokomban van, többször végigtanulmányoztam, még többször belelapoztam, idézgettem belőle. Ha alaposan nem is jártam utána, vajon csakugyan nincsen Magyarországon egy teljes magyar szöveget tartalmazó példány, azért többektől kérdeztem, volt-e a kezükben. Vagy nem jó alanyoktól kérdeztem, vagy csak nagyon keveseknek adatott meg az alkalom, hogy legyen, de a kérdezettek közül egy sem válaszolt igennel. Ami azt illeti, nem is olyan olvasmány ez, amely lekötötte a tömegek figyelmét, akit azonban érdekel ez a magyar létünket oly jelentősen befolyásoló történelmi okmány, az – még a többszöri olvasás után is – talál benne valami meglepőt, elképesztőt. Maga a szerződés terjedelme, szerkezete is az. Rendkívül bo-

nyolult, szövevényes. Áttekintéséhez nincsen útmutató. Aki fogalmat akar alkotni a lényegéről, annak az egészet át kell lapoznia és jegyzetet készíteni róla. Ezért alább afféle tartalomjegyzékemet adom közre. Szándékom, hogy ha már oly ritkán föllelhető, legalább másoknak is bemutassam, milyen alapos, átgondolt gonosszággal éltek legyőzőink, amikor akarataikat ránk kényszerítették. Érdemi tartalmi ismertető tehát nincs az alábbi szövegben. Az, amit mindenkinek tudni kell róla, néhány mondatba összefoglalható. Leglényesebb ebben az, hogy a magyar béke delegáció nem vehetett részt a béketárgyaláson, a szövegbe nem foglalták be javaslatait. Szabályos diktátum tehát ez, amelyet Magyarország kénytelen volt elfogadni, mert a győzteseknek volt eszköz a kezükben, hogy rákényszerítsék. Persze ez így pusztán állítás, bizonyítására külön tanulmányt kellene írni. Annyi azonban elmondható, hogy a legyőzött, megszállt, szétdarabolt, illetve az egykori Magyar Királyság maradványának nemzetközi elismerése, külkereskedelmi lehetősége, árú és utasforgalma függött a szerződés aláírásától. Az is közismert, hogy a nagy tekintélyű gróf Apponyi Albert vezette béke delegáció tagjai, miután belátták, hogy ők nem tárgyalópartnerként vannak kezelve, hanem csupán a diktátum elfogadása a feladatuk, lemondtak megbízatásukról, s Magyarország két sokadrangú képviselőt jelölt ki arra, hogy nevüket adják a hitelesítéshez, amely jószerevével e hálátlan feladat kényszerű teljesítésének köszönhetően maradt fenn: Benárd Ágost munkaügyi és népjóléti miniszter valamint tordai Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter.

Ki kivel kötött szerződést valójában?

A szerződés szövege így kezdődik:

„Az Északamerikai Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán, amely Hatalmakat a jelen Szerződés Szövetséges és Társult Főhatalmaknak nevez, Belgium, Kína, Kuba, Görögország, Nikaragua, Panama, Lengyelország, Portugália, Románia, a Szerb-Horvát-Szlovén Állam, Sziám és Cseh-Szlovákország amelyek a fentebb megnevezett Főhatalmakkal együtt a Szövetséges és

Társult Hatalmakat alkotják, egyrészlől; és Magyarország másrészlől;”

Sok furcsaság található a szerződésben. Például a fent felsorolt szerződő felek és az egyes tárgyaló országok meg a szerződés aláírói nem azonosak. A főhatalmak között ott láthatjuk ugyanis a Brit Birodalmat, a tárgyaló felek és az aláírók között azonban megjelölhetjük az e birodalomhoz tartozó országok – közöttük egy kontinens és egy szubkontinens – képviselőit is. Ezek: a Kanadai Dominium, az Ausztráliai Commonwealth, az Újzélandi Dominium, a Délafrikai Unio és India. Talán az is mond valamit, hogy Kína képviselőjében az ország elnökének megbízásából Vikiyin **Wellington Koo** és Sao-Ke **Alfred Sze** [Mindkét kiemelés: M.M.] urak vettek részt a béketárgyalásokon és írták alá a szerződést. Nemde furcsállható, hogy ilyen angol (főnemesi) nevű diplomatákat találunk Kína érdekképviselőire a legalkalmasabbaknak?

Az igazságról a szerződő felek a Nemzetek Szövetségének Egyességokmánya című I. RÉSZ-ben az alábbiakat írták:

„A Magas Szerződő Felek, avégből, hogy a nemzetek együttműködését előmozdítsák és a nemzetközi békét s biztonságot megvalósítsák, még pedig:

(...)

azzal, hogy a szervezett népeknek egymásközt érintkezésében az igazság uralmát és mindennemű szerződéses kötelezettségnek lelkiismeretes tiszteletbentartását biztosítják,

megállapították a Nemzetek Szövetségének alább következő Egyességokmányát.”

A tájékozatlan mai embernek az említett Nemzetek Szövetségét talán úgy lehet a legkönnyebben értelmezni, hogy ez volt az első világháborút követő időben az ENSZ, amelyet a közkeletű magyar elnevezéssel Népszövetség néven ismerünk. Ez volt az a nemzetközi szerv, amely a Délvidéken élő magyarok hozzá címzett panaszait tartalmazó mintegy három tucat beadvány közül egyetlenegyét sem vett tárgyalás alá. Pedig lett volna miről tárgyalni! A kisebbségi jogok sérelmeit illetően az SHS államban, illetve a Jugoszláv Királyságban bőven adódott téma, hiszen a kezdeti időben politikailag annyira jogfosztottak voltunk, hogy még politikai pártot sem alapíthattunk, nem volt szavazati jogunk, a nem magyar vezetéknévű nemzettársaink gyermekei számára tilos volt magyar iskolába járni... Sorolhatnánk szinte a végtelenségig. Talán nem tűnik túl személyesnek, ha hivatkozásul leírom, hogy hat testvérném közül egy sem járhatott Temerinben magyar osztályba, mert a Matuska vezetéknév nem magyar eredetű. A fentiekhez tegyük hozzá, hogy a második világháború után Tito kivégeztette azt a dr. Deák Leó kúlai születésű zombori

ügyvédet, az 1941–1944 közötti időszakban megyei főispánt, aki, más jogásztársaival a Nemzetek Szövetségéhez címzett beadványokat szinte angróban fogalmazta és juttatta el a szervezet Genfben tétlenkedő illetékeseihez.

A háború kirobbantásáról már a bevezetőben kifejtik a szövegezők az álláspontjukat:

„...tekintettel arra, hogy a Szövetséges és Társult hatalmak szintén óhajtják, hogy szilárd, igazságos és tartós béke lépjen annak a háborúnak a helyébe, amely háborúba, közvetlenül vagy közvetve, Ausztria-Magyarország ellen, többen közülük egymás után sodródtak bele, s amely háború Ausztria-Magyarország volt császári és királyi Kormányának 1914. évi július hó 28-án Szerbiához intézett hadüzenetével és az Ausztria-Magyarországgal szövetséges Németországnak ellenségeskedésével kezdődött...”

Írják és diktálják ezt azok a főhatalmak, amelyek a háború előtt, idején és utána is még vagy fél évszázadon át a világ nagyobbik felét tartották uralmuk alatt, s amelyek nem tűrhették, hogy az egymás között szépen felosztott világot, általuk nem méltányolt más HATALMAK igénye szerint újra kellene osztani. S kötnek egy olyan „tartós” „békeszerződést”, amely két évtizedet sem él meg.

Szögezzük le: a békecsinálók ismét győztesek és békecsinálók lesznek. Meglehetősen egyértelmű, hogy a világ ügyeinek intézéséből a békeszerződéssel kitiltott vesztesek nem tehetők felelőssé a szerződés minőségét illetően. Akkor hát miért volt oly rövid életű a béke? A válasz: talán megérthető a következő példán. A második világháborút lezáró béketárgyalásokon a vesztesek oldalán volt Németország, a győzteseken pedig az az azóta elporladt Szovjetunió. Nem sokkal a szerződés hatályba lépése után mindkét országnak egy-egy véreskező diktátor került az élére. Ez az a két nagyhatalom, amelyek 1939-ben megneemtámadási szerződést kötnek, titokban testvériesen megosztják egymás között Lengyelországot. A jelölt év szeptemberének elsején Németország meg is indítja hadseregét a kapott lengyel területek elfoglalására, a szovjet hadsereg pedig két hét múlva indítja a maga hadseregét a neki jutott lengyel részek birtokba vételére. Ennyi volt a különbség közöttük. A német támadást szokás az első világháború kezdetének tekinteni. Föltehető azonban a kérdés: Előtte béke volt? Nem! Egy évvel korábban Németország már bekebelezte Ausztriát. Még korábban, már 1936-ban bevonult a demilitarizált rajnai övezetbe. De még korábban is volt háború. Olaszország ugyanis 1935-ben megtámadta Abesszíniát, s később bekebelezte.

Lengyelországi igényeinek kielégítése után Németország folytatja hódító háborúját: 1940-ben neki

ront Dániának, Norvégiának, majd a Benelux államok és Franciaország ellen fordul. Hitler lengyelországi büntársa, Sztálin sem tétlenkedik. A lengyel területek meghódítása után a világnak az a második legterjedelmesebb állama a kicsiny Finnország ellen fordul, majd egy évvel később úgy veszi birtokba a balti államokat, mint korábban Hitler Ausztriát, csak azt nem nevezik Anschlussnak, hanem – a Ribbentrop–Molotov-paktumba foglaltakban kapott felhatalmazásra alapozott „Kölcsönös segítségnyújtási szerződés végrehajtásának. Amely csak a Szovjetunió megsemmisülésével ért véget. Carl Gustaf Emil Mannerheim finn marsall – ő volt a megtámadott ország katonai parancsnoka, aki hatásosan védte hazáját annak ellenére, hogy a Nyugat nagyhatalmai cserben hagyták – a Molotov–Ribbentrop-paktumról azt írja emlékirataiban: „...nyitánya lett a második világháborúnak.” Mennyire igaza van! Ezek az előháborúk, Anschlussok, gyalázatos egyezmények a nagyhatalmak számára jórészt az első világháborút követő békekötéseknek voltak a fanyar és emésztetetlen gyümölcssei. Kitermelésükhöz a Nyugat nagyhatalmai tetemesen hozzájárultak a békeszerződés hibáinak általuk jóváhagyott korrekcióival, amilyen a müncheni egyezmény volt például, amellyel

korrigálták Csehszlovákia határát, vagy a bécsi döntések, amelyeket hasonló célból hoztak meg. Nem jószántukból persze, hanem mert szembe találták magukat egy másik erővel. Hitlerével. És meghátráltak előtte, majd – miután Hitlert és szövetségeseit legyőzték – megtagadták cselekedeteiket

Mi lehet számunkra mégis valamiféle tanulság a trianoni békeszerződésből? Annak az említett – a második világháborút megelőző – kényszerű felülvizsgálásából. A felülvizsgálások későbbi – a párizsi békeszerződéseken történt – látványos megtagadásából.

Az, hogy ne merjünk kicsik, vagy inkább talán gyengék lenni. Amire egyébként – hátha van még, aki emlékszik rá – egy Meggyesi Péter nevű, kis magyar miniszterelnök biztatott bennünket.

Jó lenne ismertetőt írni a békeszerződésről, de az túl hosszú lenne. Szövegének kivonatos ismertetése nélkül ugyanis lehetetlen. Ehelyett talán célszerűbb bemutatni a tartalomjegyzék-szerű összefoglalóját. Saját, önkényes próbálkozás ez, illetéktelen beavatkozás a világ nagyhatalmainak alkotásába. Véleménye azért lehet róla az embernek, s merészsége annak kimondására is. Bátorságot ad hozzá a pusztán tény, a nemzetközi okmány létezése.

Békeszerződés

Magyar fordítás

	oldalszám
Bevezető, a szerződő felek felsorolása, a szerződés indoklása	1
I. RÉSZ – A Nemzetek Szövetségének Egyességokmánya, 1-26. cikk,	5
Függelék: Eredeti tagok (27), Csatlakozásra meghívott államok (13).	22
II. RÉSZ – Magyarország határai, 27-35. cikk.	
A 27-ben külön-külön alcímben említve a négy szomszédos államot.	23
III. RÉSZ – Politikai rendelkezések	
I. CÍM – Olaszország: 36-40. cikk	
II. CÍM – Szerb-Horvát-Szlovén Állam: 42-44 cikk	
III. CÍM – Románia: 45-47. cikk	
IV. CÍM – Cseh-Szlovák Állam: 48-52. cikk	
V. CÍM – Fiume: 53. cikk	
VI. CÍM – A kisebbségek védelme ¹ : 54-60 cikk	42
VII. CÍM – Az állampolgárságról szóló rendelkezések: 61-66. cikk,	46
VIII. CÍM – Az európai államokra vonatkozó rendelkezések: 67-72. cikk	48
IX. CÍM – Általános rendelkezések: 73-78. cikk	51
IV. RÉSZ – Magyarország érdekei Európán kívül: 79. cikk	54
I. CÍM – Marokkó: 80-85. cikk	55
II. CÍM – Egyiptom: 86-93. cikk	57
III. CÍM – Sziám: 94-96. cikk	59
IV. CÍM – Kína: 97-101. cikk	61

¹ Félreértés ne essék: Nem az utódállamokba juttatott magyar őslakosokra, hanem a Magyarországon élő, a szomszédos államok többségi népességéhez tartozó magyar állampolgárok védelméről szól.

V. RÉSZ – Katonai, hadihajózási és léghajózási rendelkezések

I. CÍM – Katonai rendelkezések

I. FEJEZET – Általános rendelkezések: 102-103. cikk 63

II. FEJEZET – A magyar hadsereg létszáma és tagozása: 104-108. cikk 64

III. FEJEZET – Hadikiegészítés és katonai kiképzés, 109-110: cikk 66

IV. FEJEZET – Katonai iskolák, tanintézetek, társulatok és egyesületek: 111-112. cikk: 67

V. FEJEZET – Fegyver, lőszer és hadianyag: 113-119. cikk 68

Az utolsó cikkben öt táblázat: I. A gyaloghadosztály, II. A lovashadosztály,

III. A vegyes dandár szervezete és legnagyobb létszáma, IV. Az egységek legkisebb létszáma, tekintet nélkül a hadsereg szervezetére, V. A fegyverzet és lőszer engedélyezett legnagyobb mennyisége.

II. CÍM – Hadihajózási rendelkezések: 120-127. cikk 73

III. CÍM – A katonai és haditengerészeti léghajózásra vonatkozó rendelkezések: 128-132. cikk 77

IV. CÍM – Szövetségek közti Ellenőrző Bizottságok: 133-139. cikk 79

V. CÍM – Általános rendelkezések: 140-143 cikk 82

VI. RÉSZ Hadifoglyok és sírhelyek

I. CÍM – Hadifoglyok: 144-154. cikk 84

II. CÍM – Sírhelyek: 155-156. cikk 88

VII. RÉSZ Büntető rendelkezések: 157-160. cikk 89

VIII. RÉSZ Jóvátétel

I. CÍM Általános rendelkezések 161-174. cikk 91

I. Függelék, 1-10. pontot tartalmaz 97

II. Függelék, 1-23 paragrafust tartalmaz, a 12-ben a-f tételt, a c-ben 1-2 pontot 99

III. Függelék, 1-8 paragrafust tartalmaz 112

IV. Függelék, 1-6 paragrafust tartalmaz 115

V. Függelék, 1-3 paragrafust tartalmaz 119

VI. Függelék 121

II. CÍM Különös rendelkezések: 175-179. cikk 123

IX. RÉSZ Pénzügyi rendelkezések: 180-199. cikk, a 186-ban Függelék, a 189-ben 15 tétel és Függelék négy paragrafussal 125

X. RÉSZ Gazdasági rendelkezések

I. CÍM Kereskedelmi vonatkozások

I. FEJEZET Vámszabályok, vámdíjak és vámkorlátozások: 200-208. cikk 153

II. FEJEZET Hajózás és szabályozása: 209. cikk 158

III. FEJEZET Tisztességtelen verseny: 210. cikk 158

IV. FEJEZET Bánásmód a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgáraival: 211-214. cikk 160

V. FEJEZET Általános rendelkezések: 215-216. cikk 161

CÍM Nemzetközi szerződések: 217-230 cikk, a 217-ben 23 pont 162

CÍM Tartozások: 231. cikk, benne 4 pont, a 4-ben a-d tétel és Függelék, amely 25 paragrafust tartalmaz 172

CÍM Javak, jogok, érdekek: 232-233. cikk. A 232-ben I-IV tételek, az I-ben a-tól k-ig terjedő altételek, a haltételben 1-2-ig terjedő pontok. [A magyar számozásban sajtóhiba van.]

Mindezt kiegészíti egy 15 paragrafust tartalmazó Függelék. 184

CÍM Szerződések, elévülések, ítéletek: 234-238. cikk. A 234-nek a-e, a 235-nek a-g tétele van s a CÍMnek 23 paragrafusból álló Függeléke van, amely egyébként még III alfejezetre és 10 alcímre tagolódik. 201

CÍM Vegyes Döntőbíróság: a 239-240. cikk.

A 239-ik a-g tételre tagolódik s tartozik hozzá egy 9 paragrafusból álló Függelék. 216

CÍM Ipari tulajdon: 241-245. cikk 220

CÍM Az átcsatolt területekre vonatkozó különleges rendelkezések: 246-259. cikk 228

XI. RÉSZ Légi közlekedés: 260-267. cikk 237

XII. RÉSZ, Kikötők, vízi utak és vasutak

I. CÍM Általános rendelkezések: 268-273. cikk 240

II. CÍM Hajózás

I. FEJEZET A hajózás szabadsága: 274. cikk 243

II. FEJEZET A Dunára vonatkozó rendelkezések

1. Közös szabályok a nemzetközieseknek nyilvánított vízhálózatokra: 275-284. cikk	244
2. A Dunára vonatkozó különös szabályok: 285-291. cikk	250
III. Fejezet Vízügyi rendelkezések: 292-293. cikk	253
CÍM Vasutak	
I. FEJEZET Az átmenet szabadsága Magyarország részére az Adriai tengerhez: 294. cikk	255
II. FEJEZET A nemzetközi szállításra vonatkozó rendelkezések: 295-299. cikk	256
III. FEJEZET Gördülő anyag: 300. cikk	259
IV. FEJEZET Vasúti vonalak átengedése: 301. cikk	259
V. FEJEZET Egyes vasúti vonalakra vonatkozó rendelkezések, 302-307. cikk	261
VI. FEJEZET Átmeneti rendelkezések: 308. cikk	261
VII. FEJEZET Távirók, távbeszélők: 309-310. cikk, az utóbbinak 7 pontja van, alpontokkal kiegészítve	265
CÍM Vitás kérdések eldöntése és az állandó érvényű rendelkezések felülvizsgálása	268
CÍM Különös rendelkezések: 314. cikk	269
XIII. RÉSZ Munka	
I. CÍM A munka szervezése	269
I. FEJEZET Szervezet: 315-327. cikk	270
II. FEJEZET Eljárás: 328-348. cikk	276
III. FEJEZET Általános szabályok: 349-351. cikk	286
IV. FEJEZET Átmeneti rendelkezések amint amint ezek a Németországgal	
1919. évi június hó 28-án kötött Békeszerződésben fel vannak sorolva: 352-354. cikk és Függelék	
II. CÍM Általános elvek: 352. cikk, benne 1-9 pont	289
XIV. RÉSZ Vegyes rendelkezések: 356-364. cikk, a 358-ban Függelék,	
melynek I és II. része van, az I-ben 1. pont a-c bekezdéssel, 2. pont a-bekezdéssel	291

A békeszerződés tehát a 364. cikkel zárul, mégpedig ezzel a mondatlall: „Kelt a Trianonban, az ezerkilencszázhuszadik évi június hó 4. napján, egyetlen példányban, amely a Francia Köztársaság Kormányának levéltárában marad elhelyezve és amelynek hiteles másolatát minden egyes aláíró Hatalom részére meg kell küldeni.”

Utána következnek az aláírások, összesen 36. Az aláírók neve mellett nincs megjelölve, ki milyen államnak a nevében hitelesítette az okmányt. Ez a szerződés elején van leírva. Nem derül ki a szövegből, minek alapján állapították meg a sorrendet, de az első aláíró Hugh C.[ambell] Wallace. [A szerződésben használt írásmód szerint: Az Északamerikai Egyesült-Államok párizsi nagykövete.] A második aláíró neve a szövegben csupán így szerepel: Derby. Ki volt ő? Idézzük a szerződés elejéről: „Ő Felsége Nagy-Britannia és Írország Egyesült Királyság, valamint a Tengerentúli Brit Területek királya, India Császára [meghatalmazása alapján]: Right Honourable Edward-George Villiers, Earl of Derby, K. G., P. C., K. C. V. O., C. B., Ő brit Felsége rendkívüli és meghatalmazott nagykövete Párisban. A neve előtti Right Honourable jelző magyar értelme: igen tiszteletreméltó, az utána következő betűk pedig különböző angol kitüntetéseknek a rövidítései. (A K. G. például a Térdszalagrend Lovagját jelenti.) Ilyen méltóságok társaságának a névsora végén szerénykedik a legyőzött fél, Magyarország már említett két meghatalmazottjának a neve.

Mindezek után azzal kellene folytatni, hogy ezek a Főhatalmasságok hogyan magyarázták ama másik okmányoknak az elfogadását, amelyben be kellett vallaniuk, hogy a békeszerződést alaposan elrontották. Természetesen a számukra megalázó – fentebb már említett – müncheni egyezményre és a bécsi döntésekre gondolunk. Nincs azonban szándékunk ilyen messzire menni.

Francia eredeti szöveg:	Hivatalos magyar fordítás:
TRAITÉ DE PAIX.	BÉKESZERZŐDÉS.
Les États-Unis d'Amérique, l'Empire Britannique, la France, l'Italie et le Japon, Puissances désignées dans le présent Traité comme les Principales Puissances alliées et associées; la Belgique, la Chine, Cuba, la Grèce, le Nicaragua, le Panama, la Pologne, le Portugal, la Roumanie, l'État Serbe-Croate-Slovène, le Siam et la Tchéco-Slovaquie, Constituant avec les Principales Puissances ci-dessus, les Puissances alliées et associées, d'une part; Et la Hongrie, d'autre part; Considérant qu'à la demande de l'ancien Gouvernement Impérial et Royal d'Autriche-Hongrie, un armistice a été accordé à l'Autriche-Hongrie le 3 novembre 1918 par les Principales Puissances alliées et associées et complété en ce qui concerne la Hongrie par la Convention militaire du 13 novembre 1918, afin qu'un Traité de Paix puisse être conclu; Considérant que les Puissances alliées et associées sont également désireuses que la guerre, dans laquelle certaines d'entre elles ont été successivement entraînées, directement ou indirectement contre l'Autriche-Hongrie, et qui a son origine dans la déclaration de guerre adressée le 28 juillet 1914 par l'ancien Gouvernement impérial et royal d'Autriche-Hongrie à la Serbie et dans les hostilités conduites par l'Allemagne, alliée de l'Autriche-Hongrie, fasse	Az Északamerikai Egyesült-Államok, a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán, amely Hatalmakat a jelen Szerződés Szövetséges és Társult Főhatalmának nevez, Belgium, Kína, Kuba, Görögország, Nikaragua, Panama, Lengyelország, Portugália, Románia, a Szerb-Horvát-Szlavén Állam, Sziám és Cseh-Szlovákország, amelyek a fentebb megnevezett Főhatalmakkal együtt a Szövetséges és Társult Hatalmakat alkotják, egyrészt; és Magyarország másrészt; tekintettel arra, hogy Békeszerződés köthetése céljából Ausztria-Magyarország volt császári és királyi Kormányának kérelmére a Szövetséges és Társult Főhatalmak 1918. évi november hó 3-án Ausztria-Magyarországnak fegyverszünetet engedélyeztek és ezt Magyarországra vonatkozólag az 1918. évi november hó 13-án kötött katonai egyezmény-nel kiegészítették, tekintettel arra, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak szintén óhajtják, hogy szilárd, igazságos és tartós béke lépjen annak a háborúnak helyébe, amely háborúba, közvetlenül vagy közvetve, Ausztria-Magyarország ellen, többen közülök egymás után sodródtak bele, s amely háború Ausztria-Magyarország volt császári és királyi Kormányának 1914. évi július hó 28-án Szerbiához intézett hadüzenetével és az Ausztria-Magyarországgal szövetséges Német-

A kezdő oldal. Az egyes változatok fölé nyilván a hasonló kiadás szerkesztői írták a „Francia eredeti szöveg” és a „Hivatalos magyar változat” megjegyzést

a) Toute fraction, du montant total des créances vérifiées qui ne sera pas payée en or, ou en navires, valeurs et marchandises ou de toute autre façon, devra être couverte par la Hongrie dans des conditions que la Commission déterminera, par la remise, à titre de garantie, d'un montant équivalent de bons, de titres d'obligations ou autres, en vue de constituer une reconnaissance de la fraction de dette dont il s'agit.

b) En estimant périodiquement la capacité de paiement de la Hongrie, la Commission examinera le système fiscal hongrois: 1° afin que tous les revenus de la Hongrie y compris les revenus destinés au service ou à l'acquisition de tout emprunt intérieur, soient affectés par privilège au paiement des sommes dues par elle à titre de réparations, et 2° de façon à acquérir la certitude qu'en général le système fiscal hongrois est tout à fait aussi lourd, proportionnellement, que celui d'une quelconque des Puissances représentées à la Commission.

La Commission des réparations recevra des instructions lui prescrivant de tenir compte notamment: 1° De la situation économique et financière réelle du territoire hongrois tel qu'il est délimité par le présent Traité; et 2° de la diminution de ses ressources et de sa capacité de paiement résultant des clauses du présent Traité. — Tant que la situation de la Hongrie ne sera pas modifiée, la Commission devra prendre ces éléments en considération lorsqu'elle fixera le montant définitif des obligations de la Hongrie, les versements par lesquels ce pays devra s'acquitter, et les reports de tous paiements d'intérêts qui pourront être sollicités par lui.

irányadók:

a) Az összes megállapított követelések teljes összegének mindazon részletei fejében, amelyeket aranyban vagy hajóanyagban, értékpapírban és árukban avagy bármely más módon ki nem fizetne, Magyarország tartozik fedezetet adni egyenértékű összeg erejéig kötelezőjegy, adósságlév vagy más címlet alakjában annak biztosítékául, hogy az illető részadósságot elismeri; a közelebbi módokat a Bizottság állapítja meg.

b) Magyarország fizetőképességének visszatérő időszakonként fogantatandó becslése alkalmával a Bizottság megvizsgálja Magyarország pénzügyi rendszerét abból a szempontból, hogy: 1. Magyarország összes bevételei, ideértve minden belső kölcsön kamatfizetésére és törlesztésére rendelt jövedelmeket is, elsősorban a jóvátételi összegek fizetésére fordíttassanak, és 2. bizonyoságot szerezessen arra nézve, vajon Magyarország adórendszere aránylag általában legalább is olyan terhes-e, mint a Bizottságban képviselt bármelyik Hatalom.

A Jóvátételi Bizottság oly értelmű utasításokat fog kapni, amelyek szerint köteles lesz különös figyelembe venni: 1. a jelen Szerződésben megállapított határok között levő magyar terület tényleges közgazdasági és pénzügyi helyzetét; és 2. erőforrásainak és fizetőképességének a jelen Szerződés rendelkezéseiből folyó csökkenését. Mindaddig, amíg Magyarország helyzete nem változik, a Bizottság köteles lesz az említett körülményeket figyelembe venni Magyarország tartozásai végösszegének megállapításánál, valamint azoknál a fizetéseknél, amelyekkel ez az ország tartozását törleszteni köteles, úgyszintén a kamatfizetési haladékok engedélyezésénél, amelyeket nem talán igénybe kell vennie.

Dès réception des listes, la Commission examinera dans quelle mesure les matériaux mentionnés dans ces listes peuvent être exigés de la Hongrie.

Pour fixer sa décision, la Commission tiendra compte des nécessités intérieures de la Hongrie, autant que cela sera nécessaire au maintien de sa vie sociale et économique; elle fera état, également des prix et des dates auxquels les articles semblables peuvent être obtenus dans les Pays alliés et associés et les comparera à ceux applicables aux articles hongrois; elle fera état, enfin, de l'intérêt général qu'ont les Gouvernements alliés et associés à ce que la vie industrielle de la Hongrie ne soit pas désorganisée au point de compromettre sa capacité d'accomplir les autres actes de réparation exigés d'elle.

Toutefois, il ne sera demandé à la Hongrie des machines, du matériel de chemin de fer, des équipements, des tours et tous articles similaires d'un caractère commercial actuellement en service dans l'industrie, que si aucun stock de ces articles n'est disponible et à vendre; d'autre part, les demandes de cette nature n'excéderont pas 30% des quantités de chaque article en service dans un établissement hongrois ou une entreprise hongroise quelconque.

La Commission donnera aux représentants du Gouvernement hongrois la faculté de se faire entendre, dans un délai déterminé, sur sa capacité de fournir lesdits matériaux, animaux et objets.

A Bizottság a kimutatások beérkezése után azonnal megvizsgálja, hogy az azokban foglalt anyagok és állatok milyen mértékben követelhetők Magyarországtól.

A Bizottság határozatának meghozatalánál annyiban lesz tekintettel Magyarország belső szükségleteire, amennyiben ez társadalmi és gazdasági életének fenntartására szükséges; ugyancsak tekintetbe veszi azt az árat és időt, amelyen és ami alatt hasonló árucikkek a Szövetséges és Társult Országokban kaphatók, s ezeket az adatokat összehasonlítja a magyar árucikkekre vonatkozó hasonló adatokkal; végül figyelembe veszi a Szövetséges és Társult Kormányoknak azt az általános érdekét, hogy Magyarország ipari élete ne szenvedjen oly rázkódást, amelynek következtében egyéb jóvátételi kötelezettségeire vonatkozó teljesítőképessége kérdésessé válnék.

Mindazonáltal olyan gépeket, vasúti anyagokat, felszereléseket, esztorgapadokat és a kereskedelmi forgalomban szereplő összes hasonló árucikkeket, amelyek ezidőszert ipari üzemekben használatban vannak, Magyarországtól csak abban az esetben fognak követelni, ha ezekből az árucikkekből semmiféle készlet sem áll rendelkezésre és vétel útján sem szerezhető be; másrészt pedig az ilyfajta követelések nem léphetik túl az illető árucikkből valamely magyar iparüzemben vagy vállalatban található mennyiség 30 százalékát.

A Bizottság alkalmat fog nyújtani a Magyar Kormány képviselőinek, hogy bizonyos megszabott határidőn belül meghallgathassák őket arra nézve, mily mértékben van a Kormány módjában az említett anyagokat, állatokat és tárgyakat szállítani.

„Magyarország összes bevételei, ideértve minden belső kölcsön kamatfizetésére és törlesztésére rendelt jövedelmeket is, elsősorban a jóvátételi összegek fizetésére fordíttassanak” - olvasható a megjelölt részben.

„...Magyarország ipari élete ne szenvedjen oly rázkódást, amelynek következtében egyéb jóvátételi kötelezettségeire vonatkozó teljesítőképessége kérdésessé válnék.” Arra tehát vigyáztak, hogy az elrabolt aranytojást tojó tyúkból ne legyen a lakomán feltálat tyúkhúsleves

Egy 16 éves fiú naplója Szabadka szerb megszállásának kezdetéről

Az alábbi naplónak 1918 novemberében kezd neki írnia, s mint maga is megvallja nem a szokásos láz kapja el, hanem egy „historikus” korban a történelmi idő és benne saját maga megörökítése. Az akkoriban 16-17 éves Csajkás Bódog naplóját nem vezeti napról napra, nem jegyez le minden részletet, hosszabb kihagyásokat is tesz időközben.

Élete során nem ez az egyetlen naplókísérlete, mivel később „történelmi időköt” élve megörökíti az 1921-es királypuccskísérletet és néhány évtizeddel később, 1945-ben a kolozsvári Orvostörténeti Intézet megbízott vezetőjeként az egyetem megszűnését és Marosvásárhelyre költözésének kezdeti stádiumát. Későbbi jegyzetei ugyancsak hézagosnak és rövid életűnek mutatkoznak, ugyanakkor rengeteg értéket és felhasználható adatot is tartalmaznak. Az alábbi naplóból persze kiviláglik még a romantikus gyermek alkata, azé, aki akarátán kívül nagy időkre csöppent és ebben a saját lelkiismerete szerint próbál helytállni és védelmezni a saját világának értékeit.

Csajkás Bódog¹ 1902-ben született Versecen. Anyai ágon Herczeg Ferencsel állt rokonságban. Atyai nagybátyja a családi történet szerint a szerb királyi családnak volt az „angyalka-csinálója”. Ifjúságát és gimnáziumi éveit Szabadkán tölti. Apja itt postatisztként dolgozik.

A trianoni békediktátum által meghúzott új határok jelentősen átalakítják az ő életét is. Kezdetben Pestre szökik át és lesz itt orvostanhallgató, majd mikor a kolozsvári egyetem Szegedre költözik, átiratkozik annak orvosi karára. Nyaranta, hazalátogatásai alkalmával, néhány éven keresztül rendszeresen a „zöld határt” kellett igénybe vennie.

Orvosi tanulmányait ugyan nem fejezi be, de mint szigorló orvos dolgozik szegedi klinikákon, majd 1938-tól több alkalommal a magyar hadseregben lehet megtalálni orvos-zászlós rangban.

Szegedi egyetemistaként tagja lesz a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének (DEFHE), amiben jelentősebb pozíciókat is betölt az eltelt évek

alatt. Ezáltal tevékenyen részt vett a bánsági és bácskai magyarok önszervezésében. Az egyesület történetének és a hozzá kapcsolódó más egyesületi tevékenységeknek, politikai akcióknak a feltárása még várat magára.

Csajkás 1938-tól kezdődően gyűjtötte Szeged XVIII. századi orvostörténetének és közegészségügyi történéseinek dokumentumait, ez könyv formájában 1944-ben jelent meg², bár neki csak 1947-ben sikerült megtekintenie először saját kötetét.

Csajkás 1941-ben Kolozsvárra került, ahol hamar belefolyt az akkoriban alakult első magyar Orvostörténeti Intézet tudományos életébe és alakított ki itt nagyon jó barátságot Pataki Jenővel, az erdélyi magyar orvostörténeti kutatások elindítójával, és egyben tanítványává vált az akkor már 80. életévén is túljutó erdélyi orvostörténésznek.

1944 októberében a háromhetes tordai csata után, de a szovjetek kolozsvári bevonulása előtt Csajkást hivatalosan leszerelik a Magyar Honvédségtől. Nem sokkal később jelentkezik az egyetem orvostudományi karának, aki először a Szülészeti klinikára nevezi ki, majd megbízza az Orvostörténeti Intézet vezetésével. Ezáltal Csajkás Bódoggal tovább működik az Orvostörténeti Intézet, és az egyetem orvosi karával együtt 1945-ben, amennyire lehetséges, ő is költözteti az Orvostörténeti Intézetet Marosvásárhelyre. Azonban 1946 májusában fiatal feleségével és néhány hónapos kislányával kénytelen elhagyni az akkor már Romániához tartozó Erdély területét. Magyarországra érve néhány hónapig még orvosként helyettesít Tiszakarácson, majd Sátoraljaújhelyre költözve vállalt középiskolai német tanári állást. Csajkás Bódog a gyomrával sokat betegeskedett, az 1940-es években több műtéten is átesett. 1949-ben gyomorvérzésben hunyt el.

*

A napló Csajkás Bódog élete történetének első nagyobb és jelentősebb zökkenőjét örökíti meg, mely számunkra egy szerbek által megszállt délvidéki városnak – Szabadkának – és benne egy diáknak az életébe enged bepillantást.

¹ Csajkás Bódogról lásd még: Perjámosi Sándor: Csajkás Bódog Félix (1902–1949). In: Pataki Jenő: Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből. Piliscsaba, 2004. Magyar Tudománytörténeti Intézet. pp. 31–35. és u. itt: Perjámosi Sándor: Pataki, Csajkás és az Orvostörténeti Intézet. pp. 29–30.

² Lásd: Csajkás Bódog: Szeged közegészségügyének története a XVIII. században. Szeged, 1944. Szeged szabad királyi város kiadása. 267 p.

Napló

Hát bizony naplót írok én is! Mindenki, akivel csak beszéltem, igen titokzatosan említi naplóját, melyben minden apró-cseprő eseményt, sőt, ami a legfőbb, szívügyeit is feljegyzí. Féltő gonddal őrizgeti s úgy tekinti, mint valami hét lakat alatt őrzött drága kincset. Az igazat megvallva igen szeretnék néhány naplóba bepillantani; azt hiszem sok mindenféléről szereznék tudomást, mely talán engem is érdekel, melyről tán ezideig „halvány dunctom sincs” – már hogy diákszóval éljek! De még mielőtt igazán hozzákezdenék, menteni igyekszem magamat, legalább is saját magam előtt: (mert kívülem csak egy valaki olvashatja el, de az is csak a legnagyobb titoktartás mellett!!) nem azért írok naplót, hogy szerelmi ügyekről tárgyaljak, hanem hogy életem néhány fontosabb mozzanatát megörökítem, mely a historikus korról esik egybe. A most megindult történelmi eseményeket, valami belső ösztökélésre úgy tekintem, mint a lavinát megindító első hó csomócskát, mely folyamatosan nagyobb és nagyobb lesz: házakat, embereket sodor magával! Nem minden büszkeség nélkül elmondhatom magamról, hogy jócskán kivettem a részemet a szabadkai diákság hazafias mozgalmából, nem néztem bárgyúan, tétlenül a rohanó eseményeket. Hát kezdjük el:

1918. november 11.

A városban nagy fölfordulás van, mindenki lótfut. A szerkesztőségek telefonjai állandóan csöngenek, mindegyik azt kérdezi: igaz-e, hogy jönnek a szerbek, mikor jönnek? Megjegyzendő a „kultur” népet jóval megelőzte kegyetlenkedésük híre. Sokan csomagolnak, utaznak Pestre, félnek. Jó magam pedig nem lótok-futok, nem kérdezősködöm, sőt nem is csomagolok, bevárom nyugodtan, jöjjön, aminek jönnie kell! Azonban már én sem vagyok a régi, érzem, hogy kedély hangulatomban változás állott be: valami fojtó van a levegőben.

november 13.

Puff neki, beütött az istennyila. Ma este ½ 7-kor megérkeztek a hönöhajtott vendégek, akitől minden felebarátomat mentsen meg az Isten. Már pár állomással Szabadka előtt folyton kérdezték:

Nincsenek már németek ott? Persze nem voltak! Hogy pedig rájuk jellemzőt mondjak, halld ki naplóm az alábbi hőstettet: Új-Szegedről Szegedre indult gépfegyverekkel felszerelve a szerb csapat, de amint megérkeznek az állomásra a dicsőek, elsőnek egy magasabbrangú tiszt lép ki a vonatból. Igen meglepődik mikor megpillantja a német kamerádokat, – gépfegyverek mellett. Megmered egy pillanatra, nem tudja, hogy mit tegyen; a kamerádok közül is kilép néhány tiszt s oda mennek a szerbekhez. Barátságosan tudomására adják, hogy lehető legrövidebb idő alatt menjenek vissza, ahonnan jöttek, különben – közelebbi ismeretségbe jönnek a gépfegyverekkel! És a bátor hadsereg, mely nótázva, örömben úszva közeledett, most egyszeribe fölkerekedett – még a mozdonyt sem fordították meg! A kamerádok pedig jót nevettek magukban. De hogy újra fölvegyem a beszédem elejtett fonalát, az itteni bunyevácok, akik sok különleges kiváltságot élveztek, mind hálátlanul viselkedtek, de nem csak a műveletlen nép, hanem az ú. n. „magasabb intelligencia” is. Egy honvéd ezredes merte szájából kiejteni: testvérek, 70,000 szerb testvér fogad titeket ölelő keblére! Csak azt nem tudom, hogy hol szedett össze Szabadkán 100,000 lakos közül éppen 70,000 szerbet! Mikor egész Magyarországon a szlávok száma, beleértve a horvátokat is, 2,939,633. Ebből 1,106,471 szerb (a lakosság 5.3%-a) és 1,833,162 horvát (8.8%). Hol itt a ráció?

Ugyan ez az ezredes, névszerint Milodánovich, akire egy 10,000 lakosú város biztonsága volt bízva, nem szégyellte nagy közönség előtt, bevallani, hogy kétszínű politikát folytatott. Alávalóság! Azonnal átvették a város vezetését, lapokra cenzúrárt kényszerítették, megjegyzendő a cenzorság mind az előkelőségből került ki: csupa cipész- és rőfös inasok; a segédek már főcenzorok lettek.

november 18.

A budapesti újságokat nem engedik be, minden szabad szólást megtiltanak, sőt ami már több a soknál a városháza tornyára szerb és horvát zászlókat tűztek. Közben szerb-bunyevác nemzeti tanácsot alakítottak, ide lépet be a főgimnáziumi tanári kar dísz

(már mint marha) Vojnich T. Buga János is, akit annak idején nem vettek be a magyar nemzeti tanácsba! A szabad szó elfojtása és zászlók kitűzése nagy visszatetszést keltett a diákság sorában, különösen „a rebellis 7.-ben”, mert ezt a nevet adta a tanári kar. Amúgy is nem tudtunk mit csinálni – egész jól jött ez a spanyolszünet¹ – ma délután meghánytuk vetettük a dolgot, végül is megunva a táncot kivonultunk a korzóra. Itt nagy meglepetés várt ránk, az egyik déligyümölcs kereskedés kirakatjában hatalmas szerb zászló volt kitéve. Már amúgy is elég volt mindenből, kitört belőlünk az állat, – leköpködtük a kirakatot, de amúgy alaposan! Még egyszer végig mentünk a korzón, még egyszer megismételtük, de már most a tulajdonos is észrevette, kiszaladt a boltból, utánunk kiáltott: Betyárszki! Persze mi ezt nem vettük magunkra! Elhatároztuk, hogy másnap délelőtt, mint küldöttség a polgármester elé járulunk s kérjük az idegen zászlók eltávolítását, mind a nyolc egyhangúan ezt határozta. Ezután a szerb pópa házáról, letéptük az ott lebegő zászlót és – szó, ami szó – a sárba tapostuk. Innen a Matievicsék zászló letépésére indultunk. A városháza tornya alatt haladtunk el s a torony alatt, a sárban hevert a vörös zászló. Az egyik közülünk vállaira vette a sáros lobogót és elindult. Fölvisszük a toronyba! Jól van, elindultunk. Már korom sötét volt, este 7 órakor, szerencsésen elértük a vaslépcsőket, csak itt jött aztán a dolog nehezebbik része. Sötét volt, a csigalépcső szűk és alacsony volt. Az egyik előrement gyufával és fönn megfogta a zászlót, itt följebb tolták, fönn megint megfogták. Így ment ez a toronyszobáig. A toronyszobából kimentünk a szoba mellett kis erkélyre, itt voltak a zászlók. Kibontottuk a piros-fehér-zöld színűt, a vöröset visszatettük a helyére. De amíg néhány ezt csinálta, a többi letépte a szerbet és a horvátot, a nyelét mindkettőnek összetörték, – az egyik magával hozta a darabját – és ledobták a tetőre. Mint, aki jól végezte a dolgot lefelé indultunk. Alig haladtunk valamit, mikor a vaslépcsőn lépések zaja hallatszott. „Itt a szerb őrző, észrevettek mindent!” – Egy csöpp világosság sem volt s ez még jobban növelte a félelmet. Mind tisztábban hallatszottak a lépések, még világosság is szűrődött fölfelé! Mit volt mit tenni, megálltunk az egyik fordulónál, nem szökhettünk meg, lesz, ami lesz. Már egész közel voltak mikor az elő megszólalt: Hát ezek ker.isták! Általános megkönnyebbülés sóhaja következett. Ők is abban sántikáltak, amibe mi, de már későn érkeztek, mert mi már előbb leszereltük a zászlókat. Együtt mentünk lefelé. Lenn elhatároztuk, hogy holnap délelőtt angol órán megbeszéljük az ügyeket s megalakítjuk az első szabadkai Diák-tanácsot, tisztikarával együtt. Kíváncsi vagyok a holnap napra.

november 19.

Alig tudtam megvárni míg virrad. Kora reggel nyakamba vettem a várost, lótotam-futottam ide-oda, nem tudom mi volt velem. ½10kor már együtt volt az egész érdekelt társaság, s ami a legérdekesebb mindegyik akart beszélni.; nagy nehezen lehetett csak elérni és tudtukra adni, hogy egyszerre csak egy kelepeljen, mert ha mind beszél egyiket sem értjük meg. Persze az elsőség engem illet meg, hát kezdtem beszélni: előadtam, hogy valamit kellene csinálni, a diákság nem nézheti mindezt, ölbetett kezekkel, tömörülni kell, hisz „egységben az erő”! Nagy vonásokkal vázoltam a diákság teendőjét. Mikor ezt befejeztem még néhány felszólalás volt hátra, ezeket kellett elfogadni vagy elvetni. Végeredmény is az volt, hogy du. 4-kor a tánciskolában lesz az elnök, alelnök és jegyző választása.

Komisz idő volt délután, szakadt az eső, mintha csöbörből öntötték volna, azt hittem, hogy itt a második vízözön. No de mi köze a diáknak az esőhöz 8vagy az esőnek a diákhöz!) mindegyik ott volt a tánciskolai helységben, csurom vizesen! Szereztünk egy kis asztalkát, az asztal mögé három széket a három vezetőnek. Az elnököt megválasztottuk: Tügyi, amire lett, egyhangúan. Következett az elnöki megnyitó, igen találóan jellemezte a mai helyzetet. Az alelnök – szinte sejtettem – én lettem, hatalmas kurjantásokkal üdvözöltek. Tisza Bandi olvasta most föl beszédjét, a bevezetés gyönyörű (nem tudom honnan puskázta!) csak az volt a baj, hogy nem tudott kellő hangtónust adni a megfelelő szavaknak, semmi előadási képessége nincs! Utána én olvastam föl az enyémet, habár kerültem minden mesterkélt kifejezést, szóvirágot, mégis nagyobb hatása volt, mint Tiszáénak. Különös hatása volt a megszólításnak: Diáktestvéreim! Büszke is vagyok erre a szóra – magam alkottam, a mai demokratikus világhoz alkalmazva mikor milliók és milliók kezéről hullott le a rabbilincs, mikor megszűnt a születés előjoga, a gazdaság, a protekció, mikor mindannyian testvérek lettünk az Urban, egyenlőek, hisz mindannyian emberek vagyunk. Miskolczy következett utánam, szintén találó megszólítással: Elv- és szaktársak – ez is jó! Igen élénk színekkel festette a Balkánról ideszakadt gyűlevész nép kultúráját, s itteni pánszláv csorda kihívó tüntetését. Megjegyzendő már az én beszédem alatt bejöttek a ker.-isták és mindenképp meg akarták zavarni a gyűlés rendjét, de sikertelenül, mert azzal vágtunk vissza, hogy idegenek előtt nem olvassuk föl a tegnapi jegyzőkönyvet.

Egészen elfelejtettem a délelőtti eseményt. A gimnáziumi épületben voltunk s elhatároztuk, hogy a piros-fehér-zöld zászlót kitűzzük az épületre. Fölmentünk és meg is tettük, gépfegyver szallaggal

kötöztük meg; jóleső érzéssel szemléltük, hogy mint libeg a zászló az erős szélben, hirdetve a magyar nép nagyságát. De nem örülhettünk sokáig, mert az igazgató észrevette és levétette!

november. 20.

A szerbiai kultur nép ugyancsak kimutatta a foga fehérjét, igazán kulturális dolgokat cselekszik. A tegnapi gyűlés után az egyik osztálytársunkat Weinerthet és egyik volt osztálytársunkat Ringlert elfogták, bevitték a volt honvéd huszár laktanya pincéjébe többed magukkal, köztük úrinőket és leányokat is. Elvetek mindenkitől minden szűrő szerszámot (még a pénzüket is, úgy látszik ezzel is lehet öngyilkosságot elkövetni), de később nem adták vissza. A férfiakat levetkőztették és megbotozták, félholtra verték, a nők szemeláttára. A férfiak után jöttek a nők, ezeket is levetkőztették – és az a katonaság, mely védeni jött javainkat, a kultúra nevében, közmegebotránkozásra – megbecstelenítette az ártatlan nőket. Hol itt a műveltség, hányadik században élünk Krisztus előtt? Ez nem a huszadik század!

De még ez sem elég, a férfiakat tovább kínozzák a pince egyik falától a másikig s onnan megint visszafelé sétáltatják órák hosszat, mikor pedig a falhoz érnek Elverik puskaaggal, hogy siessenek. Így tartott ez reggelig!

Mielőtt kihallgatják őket, eléjük áll a kínzást vezető főhadnagy, megfenyegeti őket, ha egy szót szólnak az egészről főbelöveti őket, mert ők tépték le a házáról a szerb lobogókat. Az alezredes: Krupčević szelíden figyelmezteti őket, hogy máskor ne csináljanak semmit, mert akkor megbünteti őket, most pedig bántódás nélkül elmehetnek!

A fiúk csupa kék-zöldek voltak, nem tudtak hazamenni! – kocsin vitték őket el.

Mindezt ma este Weinerth mesélte el, szegény nem is lát, úgy megütötték puskatussal – arcba. A kihallgatás végén pedig azt mondta az alezredes: Jaj a diákoknak!

Mikor kijöttünk a Weinerthéktől egy őrjárat vette körül a házat s csak nagy nehezen tudtunk abból is megszabadulni.

november. 25.

Újból megtoldották a szünetet, január 3-ig. Ma reggel adta tudunkra az igazgató helyettes, mert Kosztolányi nyugdíjba ment. Figyelmeztette a diákságot, hogy tartózkodjanak minden politikai tüntetéstől, már a saját érdekükben is – de mi haszna! Mi már meguntuk a sok szünetet, magunk akarunk tanulni együtt, minden jobb diák elvállal egy-egy tárgyat csak helység nincsen. A régi

osztálytermünk érdekében jártunk a polgári iskola és a gimnázium vezetőségénél., de hasztalan. Elmentünk az újonnan megválasztott főispán-polgármesterhez, azt mondja nem csinálhatja meg, pedig csak egy kis jóakaratra volna szükség!

november. 29.

Francia tüzérezred érkezett. A lakossággal nagyon szépen bánnak. A rend a lehető legszebb!

december. 7.

No kedves naplóm, hagyjuk már ezt a sok politizálást, beszéljünk valami másról. Ma kiindultunk Palicsra a Tiszáékhoz bort kóstolni; ez aztán valami! Alaposan havazott, mikor elindultunk, de mire a villamosunk kidöcögött Palicsra már egészen elállt. Legelőször is, amint megérkeztünk a villa szobáit átkutattuk, almát meg szőlőt kerestünk, de biz az utóbbinak nem tudtunk a nyomára jutni. – mert azt ellopták az utolsó darabig s így kénytelenek voltunk almával is beérni. De nem az volt a mi célunk, hogy almát együnk, hanem, hogy bort kóstoljunk. Leballagánk hát a pincébe s a Bandi előkotort valamilyen törött piszkos lopót (-nem baj, nem tudjuk, hogy mitől híznak!) avval húzott úgy egy literre valót. Mi pedig alapos „cúgokat” véve ittunk – pedig komisz rossz dohos bor volt. Én ittam legelőször, de már csak akkor vettem észre, hogy rossz, mikor már alaposan ittam belőle, no de se baj – ha én megjártam járja meg más is, nem szoltam semmit csak tovább adtam az üveget. Mindegyik ivott belőle szó nélkül, még a házigazda is. Mikor a Bandi az utolsó csöppig kiitta mindannyian összenevettünk. S utólag bevallottuk, hogy mindegyikünk észrevette ezt a végzetes tévedést, csak nem akart szólni a másiknak, hogy az is megjárja. Mindannyian a házi-gazdának estünk, hogy adhat ilyen rossz lőrét a vendégeinek és ez nem maradhat így – „lemossuk a gyalázatot”. De le is mostuk alaposan, oly annyira, hogy mire a pincéből följöttünk a Bandi igen jól állt, folyton beszélt és énekelt – de hogy eleget tegyek az igazságnak el kell mondanom, hogy mindenkin észre lehetett venni, hogy ivott, ha másból nem: hát a szeme csillogásából és abból a rettenetes borszagból, mely csak úgy dült ki belőlünk. Még sétáltunk egyet akkor a villamosra ültünk, Bandi meg sehogy sem fért a bőrébe a villamoson, egész úton énekelt, lármázott, hiába figyelmeztette a kalauz. A villamosban elhatároztuk, benézünk még a tánciskolába is. De be ám ilyen kótyagosan! Már javába tartott a négyes – no ezt csak nem zavarjuk meg, hisz elégedjünk meg azzal, hogy beengednek minket szegény laposerszényű diákokat. Ránk is fért a kis csücsülés, mert mi tagadás, kicsit rózsaszínbe láttuk a világot. De mikor aztán jött a one-

step mi is talpra álltunk, táncoltunk, meg is álltuk a helyünket, ... amúgy diákosan, hozzá még fene jó kedvünk kerekedett, mindenkinek megakadt a szeme rajtunk. Jött aztán a csárdás, itt sem panaszkodott ránk senki, amúgy magyarmiskásan eljártuk az jó csárdást. Olyan kedvünk volt, hogy még ...! Egye fene azt a vad rácot, hadd lássák hogy mulat a szegény diák bújában...

december. 18.

Disznó idők járnak, a szegény diák még a bőrét is féltheti. Nem tudom mi ütött, a „testvérek”-be, nyakra-főre fogdossák össze a szegény diákokat, különösen a mi jeles osztályunkból. Tegnap délután valami 12-őt kerestek, közöttük – no persze – engem is. A 12 közül azonban csak 7-et fogdostak össze s vitték föl a városházára: Tügyit, Gönczölt, Lendvayt, kovácsot, Tiszát, Kalocsát és Kollárt. Szegény Kollárt a rendőr a tánciskolából, a táncosnő karjából kísérték be, Hogy miért? – azt már sejtem, valószínűleg a zászlók miatt. Az árulkodó, pedig most már nyomon vagyok, egyik bunyevác osztálytársunk Sztipich. De meg fogja keserülni még szegény feje az árulkodást, tudom istenem elmegy a kedve az ilyesmitől. Voltam a városházán, meg akartam látogatni a fiúkat, de nem engedtek hozzájuk. Az a szerb tiszt, akivel beszéltem németül, azt mondta legyenek egész nyugodt a fiúkat rövidesen szabadon eresztik. Ugy szerepeltem, mint az egyik testvére. Szaladgáltam mindenfelé, a fiúk szüleihez megnyugtatni őket, magamnak is meglehetősen sok dolgom van. Nem tudom mikor látjuk viszont egymást kedves naplóm, az én fejem felett is itt van Damokles kardja, ... engem is kerestek, hátha még el is csípnek, pedig nem érzek valami nagy kedvet a csücsüléshez, különösen pedig az elbotozáshoz- Van ennél jobb szórakozás is. Mindenesetre nem csavargok annyit, a tánciskolába járást megszüntetem, különben megfogadtam, hogy egy évig nem járok tánciskolába, nem tudom sikerül-e megtartani?

december. 19.

Ma délben kiengedték a fiúkat, hála istennek nem botozták őket, de ugyancsak alapos büntetést szabtak ki rájuk: mindegyiknek szerb zászlót kellett kitenni a házára büntetésből: Igen nagy megalázás! s még ellenőrizték, hogy csakugyan kint van-e, De, hogy a büntetés teljes legyen közösen szerb zászlót kellett venniük s kitűzni a városháza tornyára! A harmadik emeleti rendőrségi fogdába ültek. Hideg volt, mert az ablakok mind töröttek, s csak reggel hattól-nyolcig fűtöttek egy kicsi vaskályhában. Eleinte egy bűzös levegőjű cellában voltak, de rövid idő múlva áttették őket egy rendesebb helyre, itt aztán már

társaságot is találtak, Berkes újságíró, Bart pátert és Kónya tanárt, egész nap játszottak (klasszikus játékok) kártyáztak, énekeltek. Olyan vigak voltak, hogy az örök azt mondták ilyen vig társaságot nem láttak még soha együtt. Ennivalót hoztak neki bőven hazúról, de volt meglehetősen sok kellemetlenségük a poloskákkal!...

*

(Itt hosszabb időre megszakadt a napló és csak közel három hónap múlva keletkezett újabb bejegyzés. P.S. megj.)

*

1919. március. 16.

Tegnap ünnepeltük – sajnos könyvek között – a magyar szabadság örömnepét. Mint rendesen hétköznapi szoktuk; könyvekkel a hónunk alatt, de szívünkben ünnepies hangulattal neki indultunk az iskolának. Külső felöltőnkön leülthetjük a gaz bérencek a szent trikolort, de a felső kabát alatt a szívünk fölött mindegyikünk viseli. Elszenvedünk érte, ha kell meggyalázást ütleget, de megbecsteleníteni, sárba taposni nem engedjük. Hiszen a wilsoni elvek értelmében jogunkban áll megvallani az egész világ előtt azt, hogy mi magyarok voltunk, vagyunk és leszünk, mert faji mivoltunkból kivételtetni minket nem lehet. A mi ősapáink szerezték ezt a bérckoszorúzt szent hazát s ők tartották meg számunkra ezer esztendőn keresztül, annyi balszerencse közepette. A mi őseink sorából kerültek ki az egyház nagy szentjei: István, László, ők ajánlották föl ezt az országot a Magyarok Nagyasszonyának, a ki nem hagyott minket elveszni, hanem megmutatta mindig az utat a veszedelmek tengeréből. Erős istenség keze öröklik a szerencsétlen magyar nép fölött. Hívó szózata vezette ki Árpádot népével a Volga-menti pusztából ebbe a tejjel-mézzel folyó Kánaánba. Megadta a mindennapi kenyeret acélos búza alakjában, adott bortermő Tokajt, ércben gazdag Erdélyt, adott gyönyörű hegyvidéket, ahol akaratlanul is térdre borulunk előtte. Körülvette hegyóriásokkal, hogy szembeszállhassunk a kül-ellenséggel, megvédhessük magunkat. Örömmel ünnepelhettük meg ezeréves fennállásunk ünnepét s dolgozós kézzel, munkás aggyal, törhetetlen bizalommal láttunk hozzá az új ezredévnek, hogy vállvetett munkával biztosítsuk jövőnk létünket. Öröm volt végig nézni az országon: mindenki ki akarta venni a részét a nagy munkában, elmúlt a hagyományos pártoskodás, magyar, német, szerb, román, tót között nem volt különbség, mindenki dolgozott egyformán.

És azóta... nagyot fordult sorsunk kereke, háborúba keveredtünk, véres nagy háborúba. Patakként ömlött a vér, véreink ezer számra estek el

Szerbia vad bércei között, Galícia sivár földjén, s a Kárpátok szentelt ormain., a Kaszt, a Dolomitok kopár szikláin, Piave partján. Magyar dicsőséget hirdetett mindenfelé a fegyverropogás. Vérrózsákat termett Doberdó vidéke, magyar katona vetette meg lábát a gall földön, Muszkaországban, Romániában, Szerbiában s az Olaszhonban. Közel állottunk ahhoz, hogy ismét három tenger mossa határainkat, mint hajdan... S mégis mi lett a vége?... Megtorpantunk s akiket annyiszor oly sok véres csatában megvertünk, most végítéletet tartanak felettünk, mert lábaik elé raktuk le harcos fegyverünket. Felütötte a fejét a viszály, harcos testvéreink, akik oldalunk mellett harcolva szedték a babért, akiket annyi kiváltsággal halmoztunk el, akiket keblünkön melengettünk, most ellenünk fordultak. Elvakultságukban, hatalmi gőgjükben, darabokra akarják tépni azt a hazát, mely kenyeret adott nekik, ki akarják pusztítani azt a nemzetet, mely vendégszeretõn szállást adott nekik, halotti-tort akarnak felettünk ülni, megfosztani attól is, amink még megmaradt. Kárba veszett a dolgos kéz munkája, elveszett a munkás agy produktuma s szárnyaló reményeink szárnyaszegetten hullanak le az európai horizonton. Mindenünk elveszett... mondhatnánk. Ha nagy reményeink porba hullottak is, mégis, mégis megmaradt egy kicsike, a hamu alatt a parázs. Reméljük és hisszük, hogy még nincs vége mindennek. Él még a magyarok istene, a kérlelhetetlen bosszúálló isten, aki nem hagyja elveszni azt a testvértelen dolgos, megalázott magyar nemzetet, hanem megalázza a gőgöst és felmagasztalja a szerényt. Ha most szomjúhozzuk is az igazságot, a magyar kultúrát, meg fogja mutatni nekünk az ígért földjét, mannával táplál, s megadja nekünk a mi Mózesünket, aki kivezet a pusztából...

Ilyen gondolatok közt mentem el az iskolába, ahol a szokottnál nagyobb csend honolt. Csöngetés után belépett a mi latin tanárunk, megérdemli, hogy nevét mindenki tisztelettel említse: Loósz István. Alig írta be az osztálykönyvet, néhány rövid, meleg szóval megemlékezett a nap jelentőségéről, utána hazafias szellemű költeményeket olvastatott föl. A magyar hazafias líra legremekebb költeményei kerültek elő: Vörösmarty: Vén cigányja, Jóslat-a, Tompa költeményei közül: A gólyához, az Új Simeon, Vajda: Luzitán dala, Gyulai: Szüreten című költeménye. Végül egyik osztálytársunk: Bárány Aladár elszavalta Petőfi Talpra magyarját, a magyar nemzet forradalmi dalát, melyet népünk kicsinye-nagyja ismer. Olyan hatásos volt, hogy mindegyikünk büszkén szegte hátra

a fejét és érezte, hogy „itt az idő most vagy soha”. Mintha nekünk készítette volna Petőfi e versét:

A magyarok istenére

Esküszünk,

Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!

Ökölbe szorult kezünk, de mi kevesen nem tehettünk semmit! Nemzeti imádságunkkal a magyar nép örökérvényű fohászával ért véget az óra. Szegény öreg tanárunk meg elcsukló hangon mondott köszönetet a rögtönzött ünnepélyért s zokogva borult az asztalra s keservesen sírt...

Szegény öreg, könnyeid a miénkkel együtt már a ravatalra hullott... a magyar haza ravatalára.

Görögpótló órán meg a nagy márciusi nap történetét olvastatta föl a tanárunk. Ismét elszavalta Bárány a Talpra magyarat. Utána magam mondtam el egy rövid kis beszédet, hazaszeretetre, kitartásra buzdítottam a fiúkat s befejeztem beszédem a Szózat halhatatlan soraival:

A nagy világon e kívül

Nincsen számodra hely

Áldjon vagy verjen sors keze

Itt élned s halnod kell...

Felejtethetlen nap lesz ez életemben s még késő öregségemben sem fogom soha elfelejteni. S ha a Mindenható megengedi éri unokáimnak is elmondom s emlékezetükbe vésem öreg tanárom nevét, akit éltesen az isten nagyon, de nagyon sokáig. Neveljen fel sok generációt ilyen hazafias szellemben szegény árva magyar hazánk számára... Ez volt a legszebb március 15-e. amit megértem... Magam előtt látom szegény öreg tanárom, szemében könny ragyog s ajkai azt suttojják: Isten áldd meg a magyarat... Remélem meghallgatja esdeklő fohászuk az egek mindenható ura, s aki „annyi balszerencse közt, oly sok viszály után” fenntartott minket, nem hagy elveszni a második évezred küszöbén.

*

(Itt hosszú időre újra megszakadt a napló, a következő bejegyzések már 1921 októberében íródtak, s kezdetben csak szerelméről számolt be, majd mint kiderült ez is jó időzítés volt újra naplót írni, ugyanis budapesti orvos-egyetemistaként részt vett a királypuccs idején az egyetemi brigádokban... Perjámosi Sándor megjegyzése.)

¹ t. i. a spanyolnátha járvány miatt elrendelt tanszünet

Elközelgő ítélet

„Felvetődik a kérdés: a magyar történetírás miért nem ismerte fel a Stilfsi-hágótól a Trieszti öbölhöz húzódó, S alakú, mintegy 600 kilométeres arcvonalon, 2000-3000 méteres hegycsúcsokon, hómezőkön, sziklafennsíkokon vagy éppen erdős középhegységekben és folyóvölgyekben dúlt háború jelentőségét? Százezrek véreztek el itt, az első világháború egyik legborzalmasabb hadszínterén, köztük – az olaszokon kívül – a legnagyobb számmal magyar katonák, olyan, jobbára paraszt-honvédek, akik az Alföldről, a Csalóközből, a Bodroghözből és más sík vidékekről származtak és életükben még sohasem láttak olyan irgalmatlan hegycsúcsokat, mint az Isonzo-fronton.”

található: az 1956 utáni évtizedek egyik legmegrázóbb, legkiválóbb dokumentumfilmjéből, Gulyás János és Gulyás Gyula 1982 és 1986 között készült, Én is jártam Isonzónál című alkotásából összeállított gyűjteményes kötetben, ahol Vigh Károly Mi történt a Doberdónál, az Isonzónál és a Piavénál az első világháborúban? címet viselő írásában fogalmazza meg a fentieket – erre adja meg a filmben a választ a baktalórántházi Isonzó-veterán, Nyíry László: „A magyar történelem nem úgy van megírva, mint ahogy azt a tények alapján meg lehetett volna írni.” (Emlékszem: a film legelső, 1987 februári vetítésén a Kongresszusi Központban, a Magyar Játékfilmszemlén, e mondat után percekig zúgott a lelkesült tapsvihár a teremben.)

* * *

közel négymillió katonát, 3 millió 800 ezer férfit küldött a harcterekre (köztük a magyar nemzetiségűek száma megközelítette a kétmilliót), a Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi 7. száma szerint (idézi Novotny Tihámér az Első világháborús katonaemlékek című, a Múzsák Közművelődési Kiadó által 1987-ben megjelentetett kötetben) teljes embervesztése közel 216 ezer ember. Ha arra gondolunk, hogy csak a 10. és a 11. Isonzó-csatában Vigh Károly szerint az osztrák-magyar csapatok összesen mintegy negyedmillió veszteséget szenvedtek, arányában nem túl nehéz megbecsülni, hogy Magyarország teljes világháborús embervesztésének nagy része

az olasz fronton hősi halált haltakból és eltűntekből áll... És a legnagyobb megpróbáltatás még hátravan.

ok 1917 őszén októberig öt támadó hadműveletet hajtanak végre a Vallone-völgyben, az osztrák-magyar alakulatok nagyon kimerülnek ugyan, de az olaszok legfőbb részsikereket könyvelhetnek el. Ráadásul elkövetik a döntő hibát: a 11. Isonzó-csata után nem indítanak újabb támadást – kihasználva, hogy az oroszországi események hatására a keleti front megszűnt, megelőzik őket: a németekkel közösen október 24-én indított nagy offenzíva, a caporettoi áttörés – a 12., utolsó nagy Isonzó-csata – a Piaveig veti vissza az olaszokat. Olaszország 150 ezer halottat, 370 ezer sebesültet és 400 ezer hadifoglyot veszít, Udine és Belluno tartomány teljes egészében, Venezia és Treviso felerészben az osztrák-magyar egységek kezére kerül. Ez a győzelmes előrenyomulás azt is jelenti, hogy az isonzoí, doberdói frontszakasz stratégiai jelentősége megszűnt, hiszen az új frontvonal immáron jó száz kilométerrel nyugatabbra húzódik... Közeledünk a végkifejlethez.

ed – óriási szerepet vállal az 1917 őszi nagy győzelemben. „A Monte San Gabriele, ez az olaszok által oly elkeseredetten ostromolt támpont döntő befolyást gyakorolt az összhelyzetre. Ha ez elesik, megint az Isonzó-front” írja krónikás. „Szörnyű nehéz körülmények között folytak itt a harcok, de a lehetetlennek látszó sikerült. A Monte San Gabriele hős védelme lehetővé tette... az áttörést.” És egy hivatalos elismerés a felsőbb parancsnokságtól: „Szentkereszthegyi Kratochvil Károly mint ezredes a 81. honvéd gyalogdandár ideiglenes parancsnoka a 11. Isonzo-csatában 1917. szeptember 16-tól október 26-ig a Monte San Gabriele védelmében bölcs, igen kezdeményező és vitéz magatartásával nagymértékben hozzájárult e fontos, az egész Isonzo-arcvonalra jelentőségteljes támaszpont megtartásához és ahhoz, hogy ezáltal a 12. Isonzo-csatában a mi támadó hadműveletünk lehetővé vált.”

Kratochvil ezért a teljesítményéért kapja meg – igaz, csak 1921-ben – a t. a. Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. (A rend csak háborúban kifejtett tevékenység elismeréseként kiérdemelhető, a rendszeresített rendjelek és kitüntetések között a Monarchi-

ában és a Horthy-korszakban is a legelső helyen, minden más katonai rendjelet megelőzve állt. Adományozásával automatikusan, külön folyamodás nélkül együtt járt a nemesség. Feltétele volt többek között, hogy a végrehajtott haditett legalább egy hadtestnek vagy inkább az egész harcoló hadseregnek előnyére szolgáló legyen. A haditett pontos leírásának és legalább hat szemtanú tiszt írásbeli igazolásának csatolása mellett külön folyamodni kellett a rendbe való felvételért – az erre való érdemességet egy szintén hattagú, már a rendbe felvett bizottság – a káptalan – véleményezéssel terjesztette a rend Nagymestere elé, aki végül döntött a felvételről. A lovagkereszt 6,7x16 cm nagyságú, sötétkék, fehér selyemmel és sötétkék bársonnyal bélelt díszdobozban adatott át. Kratochvilét a szakember úgy írta le: „anyaga: aranyozott bronz, mérete: 35x32 mm, szalagtartója rövid, hornyolatlan. Éremképe: a miniatűr oldalain enyhén ívelt, szélesedő szárú, hullámos végű, fehér kereszt. Kör alakú középpajzsának előlapján a fehér pályás, domború, vörös zománcmezőt fönt csillaggal elválasztott, Fortitudini feliratú, fehér gyűrű övezi. Hátdoldalán zöld babérkoszorúban Mária Terézia és férje nevének kezdőbetűiből álló monogram látható, fehér mezőben.”)

Alighanem minden korábbi és későbbi kitüntetésnél többet jelent a parancsnok számára, hogy szeretett 4-dik ezrede 1917-es harcaiért még ebben az évben két külön emlékművet is kap, San Martinónál – és természetesen a Monte San Michelén... (Ez utóbbit, a magaslat északi oldalán található emlékhelyet 1990-ben állította helyre az olasz Alpini Monfalcone Magio nevű szervezet, a San Martinóit 1994-ben tették rendbe az Alpini di Gradisca d'Isonzo e Fogliani Redipuglia nevű társadalmi szervezet jóvoltából.) Az 1917-es év legvégén alighanem azzal a jóleső érzéssel készülődhetett a háborús óév-búcsúztatóra, hogy a harcok eddigi közel három és fél esztendeje alatt azért embereivel együtt megtette, amit megkövetelt a haza, a győzelem tán nincs is oly távol – s a kifejtett óriási erőfeszítésekért, a hatalmas véráldozatokért, a töménytelen szenvedésért, a kiállott ezernyi testi-lelki gyötrelméért az elismerés, a talán jól kiérdemelt jutalom, elismerés – akár felsőbb hatalmaktól is – már nem lehet olyan messze...

És következett az 1918-as év.

* * *

Az Úr 1544-dik évében bizonyos Batizi András, újhíti prédikátor és énekszerző befejezi terjedelmes művét, a *Meglőtt és megleendő dolgoknak históriája* című munkát. Történetfilozófiai indíttatású, népnevelői célzatú biblikus világkrónika, olykor naiv bájjal, máskor

hittérítői szigorral figyelmezteti és okítja gyarló atyánkfiait. Hallgassuk csak egy kicsit:

„Azért az ítélet immár elközelgett
Mert már jobb részére az jegyek meglöttek

Nékünk az próféták nyilván megmondották
ezvilág idejét írásokban hagyták,
Sok csudák lettenek, melyek már elmúltak

Szükség az időt nekünk elosztatnunk,
utolsó időknek csudáit értenünk”

* * *

A Monarchia számára a keleti front megszűntével nemcsak a gabonaszállítás lett biztosított Ukrajnából – a lehetőségek is szinte amerikai módra megnövekedtek. Teljes erővel az olasz frontra lehetett koncentrálni, ahol edzett, rutinos, kiemelkedő harcértékű ezredek álltak váltig rendelkezésre és minden lélektani és stratégiai feltétel adottnak látszott a végleges és végérvényes győzelemre. A dandárparancsnok Kratochvil 1918 elején tökéletesen átlátja ezt a helyzetet: most lehet a siker, a teljes győzelem komoly reményével fegyverszünetre kényszeríteni Olaszországot, s mivel a hadvezetés megkezdte egy nagy, átfogó, megsemmisítő erejű végső támadás részleteinek kidolgozását – az év első fele az aktív és igen komoly hadászati felkészültséggel rendelkező ezredesnek roppant kemény munkával telik, szinte röpülnek a hetek, hónapok. Az egykori keleti frontról rohamos ütemben csapatokat telepítenek át ide a Piavéhoz. Az új vezérkari főnök, Erdély egyik 1916-os megmentője, a Kratochvil által is nagyra tartott Artur Arz tábornok már májusban támadni akar. „Legkésőbb akkor.” Lázás tervezgetés, készülődés. Mintha csak egy, egyetlenegy dologra nem figyelnének ott a Piavénál. (Bizonyos szempontból persze érthetően.) Arra, hogy mi is történik, mi folyik ez idő alatt – oda-haza, Magyarországon.

„A februári orosz forradalom és az októberi bolsevik hatalomátvétel hatására megerősödtek a háborúellenes, szocialista erők” – vág az 1917–18-as magyarországi helyzet közepébe Salamon Konrád. Igen: a fokozódó háborús nélkülözések és a külföldi, elsősorban az oroszországi események következtében az országban már legalább tíz-tizenkét éve lapangó, a megfelelő alkalomra váró, magukat „ellenzékinek” nevező – még a parlamentben is jelen lévő – bomlasztó-zülesztő csoportok, kellő külföldi ösztönzésre, támadásba lendülnek, aktivizálódnak. Ezek – például – „a központi hatalmaknak a breszt-litovszki béketárgyalásokon tanúsított – szerintük elfogadha-

tatlan – magatartása ellen hangolták” a közvéleményt, a szociáldemokrata párt januárban tiltakozó négyüléseket szervezett a központi hatalmaknak „a forradalmi Oroszországgal” szembeni követelései miatt, 18-án általános sztrájkot szerveznek, követelve „a területszerzés és hadisarc nélküli” békét Oroszországgal. Február 13-án az Új Nemzedék fölöttébb találóan írhatta Bolsevikizmus című cikkében: „Ez a tábor a legkülönlegesebb vegyületben mutatja be együtt a magyar forradalmiság képviselőit. Hatvány Lajos bárótól – akit Vázsonyi nevezett el cukorbolsevikinek – Jászi Oszkár, a radikális szociológus és Sándor Pál, a radikális közúti-direktoron keresztül az Anker-közi Galileistákig mindazokat, akik más-más motívumoktól sarkallva, az oroszországi változások szelét fogják fel egyéni törekvéseik vitorláiba. – Nincs magyar bolsevikizmus! – tiltakoztak ebből a táborból Vázsonyi fenyegetéseire. Pedig dehogy nincs. Oly tipikusan magyar, helyesebben szólva oly tipikusan budapesti és magyarországi ez a bolsevikizmus, hogy semmi mással össze nem téveszthető.”

Ez a tábor most, 1918 elején úgy látja, „még nem célszerű levetni a bolsevista sátánra húzott álarcot” (Marschalkó Lajos), ehelyett egyelőre a béke, a szabadság, a humanizmus jelszavaival kell operálni, hangosan, mindent elsöprőn, kitűnően meglovagolva a fokozódó háborús elkeseredést. „Egyelőre úgy gondolják a szabadkőműves páholyok, a marxista szervezetek, valamint a Galilei Kör vezetői, hogy a szabadságharcos jelszót kell felmutatni, a 48-as hagyományokkal kell elkápráztatni azt a magyar népet, amely vérzik és szenved a harctereken, de teszi ezt abban a reményben, hogy a harc végén tényleg megszabadul a k.u.k. monarchia kötelékéből.” Közben Magyarországon már negyedik hónapja folyik az ún. választójogi vita. A szociáldemokraták azt szeretnék, ha a választójogot kiterjesztenék a nőkre és a munkásság nagyobb részére, menetközben azonban egyre nyirbálódik az eredetileg demokratikus szellemű tervezet. Eredmény nincs, a képviselőház képtelen a törvény idejében történő megalkotására. A pacifista szolamok egyre erősebbek, Károlyiék befolyása nőttön-nő, a Világ, Az Est és a többi hasonló sajtóorgánus hangja egyre nekiszabadultabb, egyre gátlástalanabb.

„1918 tavaszán... alapvetően megváltoztak a nyugati nagyhatalmak és a Monarchia nemzetiségeinek hadicéljai”, szögezi le Salamon Konrád. A nyugati hatalmak mind leplezetlenebbül elismerték és támogatták az elszakadási törekvéseket és egy jól összehangolt, háromosztatú aknamunka folyt már ekkor – teljes gőzzel – az ország ellen: az antant hatalmak, a nemzetiségek vezetői és destruktív belső erők együttes ténykedése. Mindezek tükrében szin-

te természetes következmény az a nagyszabású kongresszus, amelyre április 8-án kerül sor Rómában. A résztvevők „hivatalosan” emigránsnak becézett nemzetiségi politikusok [köztük hadifoglyok (?) is], valójában és ténylegesen azonban az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségeinek vezető képviselői, a különböző nemzeti bizottságok és szervezetek, így a magyarországi román Liga Culturala és a szerb szkupstina, vagyis a parlament küldöttei. Határozatban kimondják: független állami létet kívánnak, magyarán a jövőben nem kívánnak Ausztria-Magyarország államkeretei között élni. Ezzel a nyílt elszakadási nyilatkozattal, ami egyben a római kongresszus határozata is lesz, egyetértését fejezi ki az angol, az amerikai, a francia és az olasz kormány is. (Egyébként Párizsban már január 17-e óta megjelenik a vállaltan román irredenta szellemű La Roumanie című újság, ugyanitt április 30-án megalakul az erdélyi és bukovinai románok bizottsága is.) Nagyjából ekkoriban, az örök városban tartott nagy kongresszus idejére készül el a „radikális szociológus”, Jászi Oszkár könyve: A Monarchia jövője. Ebben aztán minden benne van, ha nem is éppen tömören és olvasmányosan: „Mi nem a régi Magyarországot akarjuk fenntartani, hanem egy alapjaiban reformált Magyarországot”. (Valószínűleg ekkor veszi kezdetét a terminológia szintjén a liberálbolsevikok által máig annyira kedvelt „reformok” öröklése, amivel mindig minden újkeletű gazemberséget egészen jól el lehetett ideig-óráig leplezni. Szegény 19. századi, reformkori nagyjaink...) Egy másik idézet: „A dualizmus a németek uralmát jelentette Ausztriában és a magyarokét Magyarországon... ez a paktum a két uralkodó és a két mediatizált (a tömegtájékoztatókon keresztül közvetített, továbbadott – D. L.) nemzet között lehetővé tette, hogy a Monarchia... összes nemzetiségei... nemzeti és nemzetiségi igényeik tekintetében háttérbe szoríttassanak.” Lefordítva: az volt a baj, hogy Magyarországon a magyarok voltak túlsúlyban, „uralmon”, s netán még úgy is érezhették, hogy övék a saját országuk, hogy Magyarország tényleg a magyaroké... Más furcsaságok is történnek ezen a tavaszon: Romániával végre békét kötnek. A tárgyalások még március második felében kezdődtek és másfél hónap múlva, május 7-én írják alá az úgynevezett bukaresti békét. Az 1916 őszi óriási vereséget szenvedett román hadsereg – erdélyi betörésük után alig hat héttel csúfosan kiverik őket Magyarországról és december 7-én már Bukarestet is elfoglalják – a következő esztendőben antantsegítséggel újjászerveződik és 1918 elején megszállja Besszarábiát. Ugyanakkor a bukaresti béke értelmében az országnak csak tíz hadosztályból álló hadereje maradhatott, ráadásul egész Dobruzsát át kell adnia Bulgáriának. (Még Magyarország területi engedménye-

ket kellett tennie: egy 5600 négyzetkilométer nagyságú, a Kárpátok gerincétől keletre és délre eső, másfél és 16 kilométer közötti szélességű sávot volt köteles átadni, stratégiai megfontolásokból, az 1916-os betörés megismétlődését elkerülendő.)

1918 tavaszának végére először romlott meg katasztrófálisan az élelmiszerellátás helyzete Magyarországon: Salamon Konrád szerint az évi gabona-termés a szükségleteknek alig több mint felét fedezte, „még a hadsereg élelmezése is válságos helyzetbe került. Az ipar nemhogy a lakosságot, de a fronton harcoló katonákat sem tudta ellátni a legszükségesebbekkel sem.”

Noha Kratochvil Károly nem nagyon tudhatja – részleteiben semmiképpen sem –, mi is zajlik odahaza, mindennek bizonyos frontbéli vetületeit persze nagyon is érzékeli. „A propaganda terjesztésének legegyszerűbb és legkedveltebb módja: a repülők által szétszórta röpcédulák voltak” írja A magyar harcos az összeomlás előtt, alatt és után című, már említett munkájában. „Többek között a magyar ellenzéki képviselők beszédeit szórták széjjel röpcédulákkal – amelyek tartalmuknál fogva alátámasztották az ellenség romboló szándékait... Károlyi Mihály kijelentette, hogy a háborút csakis a magyarságnakyar sajtón végigzúgott a velőig ható vészkiáltás: »A magyar katona ne legyen többé idegen érdekek áldozata! A magyar csapatok jöjjenek Magyarországra, hogy a fenyegetett határokat megvédjék.« Itt azonban elfelejtették már, hogy a világháború azért tört ki és a Monarchia azért ragadott fegyvert, hogy megvédje területi épségét, mert a szerbek leginkább magyar terület megszerzését tűzték ki feladatul és így az egész egységes haderő szállt síkra a területi épségért, tehát nem idegen célokért harcolt a magyar. A propaganda mindezt azonban felhasználta, elferdítették a mi győzelmes harcjelentéseinket, az eseményeket... mindezt azért tették, hogy megrendítsék a magyar katona hitét, bizodalját, páratlan hűségét, kitartását, fegyelmét, Szétrombolják benne mindazt, ami eddig szent volt, a törvényiszteletet is. A kényszer és a tehetetlenség – hogy a magyar katonát harcban legyőzni nem lehet –, adta ezt a bestiális eszközt az ellenség kezébe.”

„Az agitáció a háború utolsó éveiben Budapesten minden eszközt felhasznált arra, hogy a katonákat engedetlenségre bírja, izgassa és a fegyelmet aláássa” tanúskodik Szurmay Sándor is. „Élőszóval és röpcédulákkal végezték a mérgezést, mely kezdetben főképpen a budapesti laktanyákra terjedt ki. Csomagokban dobták a röpcédulákat a laktanyák udvarára. Az agitáció melegágya a Galilei Kör volt, melyet csakhamar be is zártak. Az agitátorok pedig részint a kör tagjaiból és vendégeiből, főleg pedig azon emberek soraiból kerültek ki, akiknek legfőbb érdekük az

volt, hogy a háború valamiképpen diadalmasan ne végződjék. Úgy vélték, hogy az általános forradalmi felfordulásban a háború alatt magatartásuk teljesen elmosódik és felelősségre vonásuk lehetetlenné válik. Ilyenek voltak a bujkálók, a szökevények, az ellenséghez hűtlenül átszököttek, akik az orosz forradalomban is részt vettek, azután hazajöttek, és végül olyan emberek, akik az egész háború alatt mindig megtalálták az utat és módot arra, hogy magukat törvényesen felmentessék, akik tehát az egész időt ott-hon töltötték és joggal félték – különösen vidéken – a visszatérő katonák haragjától. „És egy elképesztő információ: „amidőn Magyarország déli határainak és Erdélynek védelme érdekében nagymérvű csapatel-tolások voltak, tisztí ruhába öltözött agitátorok keresték fel a csapatokat a vasúti kocsikban és a táborhelyeken, mindenütt természetesen szabadyeken és a vasúti kocsikban is, ellenük minden küzdelem meddő maradt... Egyetlen egyet sem sikerült elfogni.” És még egy fontos adalék Szurmaytól, Kratochvil igazát megerősítendő: „Nem kis kárt tettek a katonák erejében a magyar képviselőházban elhangzott beszédek és interpellációk, melyek a háborúval vagy katonai kérdésekkel voltak kapcsolatosak.... biztosan és gyorsan el is jutottak a lapok útján minden katonához itthon és valami módon a lövészárkokba is... én mint honvédelmi miniszter felhasználtam a legelső alkalmat, mely kínálkozott arra, hogy a képviselőházat figyelmeztessem... 1918. július 14-én egy interpellációra felelve mondtam: „felolvasok én is egy levelezőlapot... a levegő a Ti áldásos működésekkkel van tele. Tegnap szórták le az ellenséges repülők ...a képviselőnek 29-i beszédét, kellő kommentárok kíséretében.” „És a végpont: 1918. október 26-án már nem is nagyon leplezetten gyilkosságra buzdít Az Est: „Az a sok szégyen és gyalázat, amit Tisza, Wekerle és társai a nemzet és a nép ellen elkövettek, végre maga mozdult meg, földagadt, kavarogni kezdett és mint egy öklendező csatorna, kiöntötte a többi sűrű szennyel magát, a kormányt és az egész rendszert. Ezek az emberek eltűntek, de el nem tűnhetnek, el nem bújhatnak. Rajtuk a fekete-piros bélyeg, az alvadt vér színe, amivel bemocskolták magukat, amivel rájuk fogunk ismerni, amikor majd keresni fogjuk őket: feleljenek. Feleljenek az elveszett sok-sok magyar életért, a megkárosított, bosszuló Magyarorszáért.” A „bosszulás” alig öt nap múlva, 31-én estefelé, a Hermina út 35/a. (ma 42.) szám alatti Róheim-villában gyalázatosan meg is kezdődik...

Közben – már tavasz óta – egyre élesebbek, türelmetlenebbek, követelődőbbek, sőt – mondjuk ki – egyre arcátlanabbak, impertinensebbek a parlamentben a nemzetiségi képviselők. 1918 nyarának végére, miként Salamon Konrád fejtegeti, „különösen ki-

éleződött a délszláv kérdés, aminek megoldására Bécsben ismét elővették a trializmus gondolatát.” A király Tisza Istvánt bízta meg azzal, hogy próbálja tető alá hozni az ekkor már gyakorlatilag lehetetlent: győződjön meg személyesen a térség viszonyairól... Tisza szeptember 12-én indul a piavei frontról (ezredével már több mint egy éve az első vonalakban harcol) –, tárgyal Zágrábban a horvátokkal, majd kap egy üdvözlő lapot a térség viszonyait és a horvátokat valóban elég jól ismerő Horthy Miklóstól, a k.u.k. haditengerészet parancsnokától, amelyben közlik vele: a délszláv kérdése rendezése a Monarchia számára már végképp elkésett... Ezalatt – még júniusban – megalkul a Cseh Nemzeti Bizottság, szeptemberben már teljes erővel szerveződik a majdan október 5-6-án létrejövő Szlovénok, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsa. Tulajdonképpen már majdnem minden készen áll...

t támadás. Mint nemsokára kiderül: ez lesz a Monarchia utolsó nagy offenzívája a világháborúban. A második piavei csata néven ismert ütközet sorozat váratlan és kellemetlen meglepetést hoz: részint utánpótlási hiányosságok, részint a támadást felkészülten váró olaszok szívós ellenállása miatt a piavei átkelés után az offenzíva elakad, az olaszok 18-án ellentámadást indítanak. A megáradt folyón a visszavonulás is akadozó, olykor már-már pánikszerű, a veszteségek óriásiak. 22-ére teljes a vereség. Ez a diadal pontosan azt jelentette az olaszoknak – amit nyolc hónappal korábban a caporettoi áttörés a Monarchia haderejének...

A dandárparancsnok bénultan áll a vert sereg maradványai előtt. 1914 augusztusának vége óta először fordul elő, hogy valami végezeteset, valami istenítélszerűt tapasztal. Valószínű, hogy hadvezéri elméje rá is érezhetett az összefüggésre a zavarkeltésről szóló – bár hiányos – hazai információk, a fronton már jó ideje észrevett bomlasztási propagandakísérletek és a júniusi, vonulás lehangoló tényei között...

A látottak mintha csak fokoznák Kratochvil empátiáját, együttérzését az őt a feledhetetlen 1917. szeptember 10-i ünneplés óta váltig szerető katonái iránt. Hagyatékában külön elcsomagolva található az alábbi levél:

„Vác, 1918. augusztus 15-én
Kedves Ezredes bácsi!

Mi már egyszer Sanyival kértünk az ezredes bácsitól valamit, hogy a mi jó Apuskánkat eressze haza szabadságra. Akkor volt az amikor a mi fényképünket is elküldtük. Akkor nagyon jó volt hozzánk az ezredes bácsi és meghallgatta a kérésünket. Most is csak annyit kérünk Kedves jó Ezredes bácsi eressze

haza a mi drága jó Apuskánkat a jó Isten is megáldja ezért.

Kezét csókoljuk
Kliment Mancí és Kliment

Nyár van, 1918 nyara. Az a bizonyos, Juhász Gyula által megénekelte magyar nyár. Az utolsó. A Batizi András üzenetével érkező: „sok csudák lettenek, melyek már elmúltak.” Szeged legnagyobb poétája áll, álldogál az izzó alföldi hőségben a híd mellett a piacon, a szent Tisza partján. „Selyem felhői sápadt türkisz égnek, Bolyongó vágyak mély tűzében égnek.” A négy hónap múlva meggyilkolandó miniszterelnök a halálordításoktól hangos, búzló fronton nézi a derengő magyar látóhatárt. Fönn könyörtelen egyformasággal ragyog a nap. Gonosz ellenség és nyomorúságos pusztulás a kapuk előtt. Egy 49 éves férfi valahol Olaszországban most talán éppen arra gondol, hogy lám, a sok csudák már tényleg elmúltak, idetova négy esztendeje él vad öldöklés közepette, ezer halált, kínt látott – mi lesz vele? Mi jöhet még? Csáládja nincs, családjára a 4-esek maradékai, az ország felé – érzi – ítélet közeleg. De már fel is pillant a füstből előbukkanó égre, fölöslegesen megigazgatja ruháját és a dolga után indul. Ortega y Gasset azt mondja, nagy emberek látszólagos önzése nem más, mint az az elkerülhetetlen állhatatosság, amivel annak kell cselekednie, aki életét egyetlen feladatra tette fel.

* * *

„1918 második felében mind hangosabban és erősebben hangzott fel a kívánság a magyar határok védelmében, hogy a magyar csapatok Magyarországon alkalmazzassanak” – erősíti meg a korábban idézeteket Kratochvil is. És rögtön egy osztrák tábornok figyelmeztetésére hivatkozik, aki szerint ha a frontokon harcoló magyar alakulatok gyorsan Magyarországra sietnének, megérhetnék, hogy az ellenség esetleg hamarabb érne a haza földjére, mint az országot védelmezni akarók – ezt egyelőre oda-künn kell megakadályozni... Ne hallgassanak a magyarok a magyar Kerenszkijre (közhasznú elnevezéssel és kézenfekvő orosz analógiával ekkoriban már így hívták Károlyi Mihályt), óv az idős hadfi – mire Kratochvil: „node akit az istenek meg akarnak rontani, azt vaksággal sújtják.”

Ezt az okfejtést bizonyítja már a két évvel ezelőtti, 1916-os példa is. Akkor, a román betöréskor Erdély szent öregje, Benedek Elek emlékeztetett egy figyelmeztetésre, idézve egyik barátját, aki azt írta neki: ne hallgassatok Károlyi Mihályra, hogy tigrisek őrzik

a határt – a tigrisek idegen földön véreznek és a román hadsereg két nap alatt besétál hozzátok.

És most Károlyiék (ismét) a leghangosabbak: haza a katonákat a határok védelmére! Mindig a tolvaj kiált rablót, tudjuk.

A tigrisekről majd Kratochvil Károlynak is lesz egy-két szava. Előbb azonban nézzünk körül ezen a kora őszön a hadak tájékán. Szeptember végén-október első felében, bármilyen hihetetlen, szinte még majdnem minden úgy áll – a júniusi visszavonulás ellenére –, mint előzőleg több éven keresztül. A csapatok rendben tartják állásaikat, a magyar ezredek – ha megtépázva, fáradtabban is – mindenütt idegen földön, távol a határoktól igyekeznek biztosítani az osztrák-magyar hadsereg pozícióit. És amikor október 24-26-án a legeslegutolsó Piave-csatában jól felszerelt, hatalmas francia-angol-olasz, vagyis egyesített antant haderő lendül támadásba, szinte friss erőként veszik fel újra – ugyan hányadszorra? – a harcot. És a „hivatalos” történetírás ugyan csak annyival intézi el a dolgot, hogy az antant-hadak több helyen áttörték a frontot s a Monarchia végül békét kért – hallgassuk csak a koronatanú dandárparancsnokot: „A brassói 2. ezred, a 25-ös és a 22-es honvédek kérték elszállításukat Magyarországra. Borojevic (Svetozar Borojević, a piavei hadseregcsoport parancsnoka – D. L.) ...tudtul adta nekik, hogy a románok betörése ellen már eleve intézkedés történt – pillanatnyilag 28 zászlóalj van ott Erdély védelmére (ehhez még 12 üteg is tartozott – a Goldbach altábornagy vezette, ún. Erdély-csoportról van szó, amelyet elsősorban Beszterce-Naszód, Csík, Háromszék és Brassó megyében helyeztek el. Ez kiegészült D. L.), ez idő szerint tehát ők nem szükségeltetnek, Olaszországban vitézül és hősieken tartsanak ki, mert a Piave mentén ugyanúgy, mint saját hazájuk határán, Magyarország szent földjét védik. A Monarchia utolsó erőfeszítése példátlanul áll a történelemben, a világ bámulatára, mint egy halálra sebzett oroszán, végső erőfeszítéssel mérte ütéseit...mindenki aggódva tekintett az olasz front felé és íme egy hihetetlen csoda történt. A közös hadsereg és a honvédség ezredei, melyekben a Monarchiának összes nemzetei és nemzetisége képviselve volt, harcolták utolsó hősi harcukat az ellenség ellen, melynek majdnem minden rohama vérbe fúlt. A 37. gyalogezred vitézül védekezett, a magyar 7. hadosztály rohamcsapata fényes harcokat vívott, a tüzéség gyönyörűen működött. Szemem láttára és megfigyelésem alapján széjjel lőtte a Pederobbénál vert Piave-hidat... a 20. honvédhadosztály frontján sok ellenséges támadást megtört és csak parancsra ment vissza – én akkor az utóvéd parancsnoka voltam és még november elején is fedeztük az Alpesekből visszamenetelő csapatokat. Emlékszem, hogy no-

vember 3-án, amikor Piave di Cadore felé mentünk, egy csoport osztrák vezérkari tiszt nagy lelkesedésben dicsőítette és ünnepelte a honvédeket.”

* * *

Kratochvil Károly hagyatékában található egy gondosan eltett újságkivágás: Hóman Bálintnak a Nemzeti Újság 1943. június 13-i számában megjelent, Történettudomány és politika című vezércikkének utolsó bekezdése. Ez áll benne: „Tudjuk jól, hogy a leg tárgyilagosabb történetíró sem tud teljesen elszakadni a maga egyéni és kor-tudatától, mégis törekednie kell e hatások kiküszöbölésére, mert ha tudományát a napi áramlatoktól független nemzeti és tudományos célok szolgálata helyett korszerű politikai irányzatok és törekvések igazolására használja fel, elveszti hitelét és megingatja a történelem megbízhatóságába vetett bizalmat, képtelen lesz a múlt helyes értékelésére és a nemzeti jövő szolgálatára.”

Teljesen indokolt Vigh Károly háborús összegzése: „a hegyekben vívott két és fél éves küzdelem végül is az osztrák-magyar csapatok sokszor válságos helyzetben és nagy veszteségekkel, de megakadályozták az olaszokat hadicéljaik elérésében, abban, hogy a Dráván átkelve, Bécset elfoglalják. Ezzel szemben ellenfelüket a Piavéig szorították vissza. Feltörik a kérdés: mi volt az oka annak, hogy az osztrák-magyar csapatok megakadályozták a túlerőben lévő olasz haderőt az arcvonal áttörésében?... Kétségtelen tény, hogy oroszánrész jutott a sikerben a magyar csapatoknak.” Végül is ugyanezt az értékelést tartalmazták Tisza Istvánnak a parlamentben október 17-én elhangzott szavai: „Én elismerem azt, amit gr. Károlyi Mihály képviselő úr tegnap mondott, hogy ezt a háborút elvesztettük. Elvesztettük, de nem abban az értelemben, hogy tovább is ne tudnánk szívós és hősie védekezést kifejteni, hogy ne tudnánk az ellenségnek a végleges győzelmet nagyon drágává tenni.” Gratz Gusztáv úgy fogalmaz: Magyarország fiai „önfeláldozóan vonultak ki a távoli harcterekre, tudatában annak, hogy ott saját hazájukat védik. Barát és ellenség egyetért abban, hogy a magyar katonák bátran és szívósan harcoltak és hogy az osztrák-magyar hadseregben náluk megbízhatóbb és vitézebb csapatok nem voltak. Újból megtették a kiváló magyar harci erények ősi hírét.” Ez volt – miként Shvoy Kálmán altábornagy összegzett – az a hadsereg, „amely soha nem lett leverve, és amely a háború végén győztesen ellenséges földön állt – elvesztette a háborút, mert anyagilag kimerülve, a bomlasztás áldozata lett.”

Mindezek után feltehető a kérdés: ilyen nagyszerű – és a bomlasztók szemszögéből: szinte remény-

telen – „emberanyag” láttán ugyan mennyi hatása lehetett a defetista-pacifista propagandának, milyen erők, mekkora elszántság és konkrét harci potenciál és véle milyen harci morál állhatott rendelkezésre akkor, midőn tényleg „sok csudák lettenek, melyek már elmúltak” s az ítélet immár elközelgett?

* * *

Október 18-án és 19-én, közvetlenül Tisza István már idézett parlamenti mondatainak elhangzása után a képviselőház román és szlovák honatyái bejelentették, hogy nemzeteik saját maguk akarják meghatározni „intézményes állami elhelyezkedésüket”, magyarán hogy új, független államokat kívánnak létrehozni, el akarnak szakadni Magyarországtól. Alexandru Vaida-Voevod kijelentette: „A magyarországi és erdélyi román nemzet nemzeti szervezete nem ismeri el a parlamentnek és a kormánynak arra való jogosultságát, hogy magát a román nemzet képviselőjének tekintse.” Egy Ferdinand Juriga nevezetű szlovák képviselő pedig „ünnepélyesen kinyilvánította a tótok önrendelkezési igényét.”

A fronton lévő csapatok hazaszállítását követelő sajtókórus is egyre hangosabb. A métély terjed, egyre körmönfontabban, hiszen okosan kommentál Szurmay Sándor, hogy „ez minden hazájától távol lévő katonának természetes vágyát élesztette és növelte. Mindegyiknek ezer oka volt arra, hogy e kívánságot magáévá tegye. „Ráadásul e „kívánság” ravaszul és számítóan belekalkulálta számításaiba az egyszerű származású magyar népesség soraiból tízezerszámra kikerülő legénység körében akkor még szinte kivétel nélkül meglévő, jóformán természetesnek tekinthető, erős hazafias érzést, s erre alapozva a határok veszélyeztetettségének állandó hangoztatása kitűnő érzelmi táptalajra talált és egyben összekombinálódott az otthon, a család utáni fájdalmas, ősrégi vágyódásokkal kínlódo férfiak érzelmeivel.

Október 22-én Károlyi felszólal a képviselőházban. Elmondja, hogy „a haza veszélyben van”, s kifejti, hogy „visszafojtott lázadás hangulata van az országban, ezt a hangulatot nem lehet sokáig visszatartani, mert végre is kitör az emberekből az elkéseregés.” Ezután a csehek nemzeti államának elismerését taglalta. Már 16-i megszólalásában elismerte Horvátország elszakadási jogát, azzal, hogy Fiume magyar város marad és biztosítja Magyarország tengerhez vezető útját. Ehhez képest másnap, 23-án a lázadó horvát katonák elfoglalják Fiumét és lemond Wekerle Sándor miniszterelnök, amit IV. Károly király másnap, 24-én Gödöllőn el is fogad. Ugyanezen a napon indul meg ama legeslegutolsó támadás Piavénál... Szurmay szerint ezek a fejlemények „erősen az

ellenség javára billentették a mérleget. A küzdő hadsereg teljesen elvesztette azt az erkölcsi támaszt az anyaország részéről, amely nélkül sikeres működésről beszélni sem lehet, míg ellenségeinknél ez a támasz megvolt.” És hozzáteszi: „ezt a súlyos tételt megdönthetetlenül és annál is inkább Károlyi Mihály és pártjának teherlapjára kell könyvelnünk, mert azzal a hangzatos frázissal bolondították az egész országot, hogy egyedül Károlyi Mihály képes arra, hogy külföldi (entente) összeköttetéseinél fogva Magyarországra előnyös és gyors békét kössön. („Magyarországot csak én menthetem meg!” hirdette maga a gróf is. – D. L.) És ezt még vezető politikusok is elhitték!”

Hősünk ezalatt – is – figyeli katonáit. Ismeri őket, mint a tenyerét. Rajtuk „a fronton semmiféle csábítás, propaganda nem fogott... bíztak tisztjeikben, előjáróikban, a harcban pedig talpraesetten viselkedtek, nem fásultak el. A baj, a csábítás, a fegyelmezetlenségre való uszítás hátulról jött, az ország belsejéből, ahol a propaganda inkább talajra talált... a szerencsétlen politikai viszonyok, az ellenzéki politikusok és Károlyi Mihály lázítása... szörnyű rövidlátó intézkedések a politikusok részéről lehetetlen helyzetbe sodorták az országot.”

Az eztán következő hat nap, október 30-ig, sőt tulajdonképpen a végzet többszörösen jelképes betetőződését jelentő Tisza-gyilkosság napjáig, október 31-ig – a bomlasztás, a magyarságnak és haderejének végső tönkretételét betetőző nagyszabású akció legutolsó, legnagyobb hatású előkészítő fázisa. Az addigi kormányzati erők végérvényes felbomlasztásának és eltüntetésének, a hadsereg-lezülesztés megkezdésének, a tömegek minden korábbinál intenzívebb elbolondításának és fellázításának, a nevetséges és vérlázító Károlyi-kultusz kiterjesztésének, a végleges hatalomátvételnek az időszaka. Ha úgy tetszik, az „örültség, de van benne rendszer” magyarországi változatának előszobája. Ahol rossz szagú, nedves kabátok és kaftánok lógnak az agyonterhelt fogasokról és a sáros, koszos cipőktől szennyes padozaton uszító újságlapok, agyontiport egykori szépségek hevernek...

A hadsereg helyzete, bármennyire is elképzelhetetlen, legnagyobb részben még ezekben a napokban is szilárd. A csapatok változatlanul tartják állásaikat, a fegyelem, ha itt-ott kissé megzavartan is, még fennáll, gyors és nem is túl jelentős intézkedésekkel az apróbb kilengések könnyen helyrehozhatók. Az elmúlt négy esztendő minden fáradsága és rutinja, kiábrándult passzivitása és megacélozódott tettereje a hősünk által alaposan elemzett és ismert magyar harcosban sajátos, „hadak végi” együttesben van meg. Óriási katonatömegek hatalmas harci tapasztalattal – gyűlevész csapatok által megszállni próbált hazában

megfelelő vezetés mellett könnyedén, a siker biztos esélyével harcba állíthatók lennének: majdhogynem „oda sem figyelve”, a merengésében megzavart erős ember csak egy pillanatra odanéző, hirtelen és gyors indulatának legyintésével – egy agyonsuhintott légy vagy bogár elintézésével azonos módon – bánhatnának el a betolakodókkal. Kratochvíl Károly ezredes már most – és a hátralévő évtizedek alatt mindvégig – pontosan tisztában van ezzel az evidenciával. Nagyon komoly erő, amely harcra készen, épen, elszántan indulna – azután indult is – haza. Az olasz fronton a Monarchia hadereje – legnagyobb részben magyarokból álló csapatok – 1918 októberének utolsó napjaiban 57 hadosztály, mintegy 300 ezer ember. Ha ennek a Julier Ferenc által közölt (egyébként: becsült) létszámnak csupán a felét vesszük is: ismerve az északnyugat felől beszivárgó, kislétszámú, gyenge harcértékű cseh legionisták, a kelet felől beóvakodó, szörnyű küllemű és felszereltségű román csapatok és a délről érkező, nem túlságosan népes és nem valami harcias szerb-horvát katonaság körülményeit – kár is folytatni a teljességgel reális feltételezést. (Kozma Miklós így minősítette a megszállókat: „csapatok és csoportok sompolyognak be... ahol lehet. Nem ám hadseregek! Portyák, szakaszok, legföljebb századok és nem harccal betörve, hanem besompolyogva.”) ...Ám nyilvánvalóan éppen az volt a cél, hogy ne AMÚGY történjék. Ne úgy történhessék. Szurmay ezt írja: „az összes magyar csapatok azokban a napokban is megtették kötelességüket, amidőn... a Monarchiától való elszakadásukat hirdető országok: a horvát és cseh csapatok a nemzeti tanácsok befolyása alatt állásaikat és a harcteret egyszerűen elhagyták.”

* * *

Egy 42 éves, felvidéki származású ezredest, a kassai 9. honvéd gyalogezred parancsnokát még október 12-én váratlanul Trientbe (Trentóba) rendelnek. Nyékhegyi Ferenc egységével addig a Sette Comuni fennsíkon harcol. A 10. hadsereg székhelyére azért parancsolják, hogy tagja legyen – egyetlen magyar-ként – a fegyverszüneti bizottságnak. Nyilván azért (is) esik rá a választás, mert kitűnő képességű, elismert főtisztként előbb a vezérkarnál tevékenykedik, majd a honvédelmi miniszter parancsértisztje, a háború alatt egész sor kitüntetést szerez, élén a Lipót-rend lovagkeresztjével. Kiváló sportoló, nagyszerű térképész, németül anyanyelvi szinten beszél. A Weber tábornok által vezetett fegyverszüneti bizottság köti meg november 3-án Padovában az úgynevezett – a Monarchiát illetően a világháborút alapvetően lezáró –, úgynevezett Diaz-féle („páduai”) fegyverszünetet. (Nyékhegyi később Svájcban át tér haza, a miniszteri

fegyverszüneti bizottságnak előbb tagja, majd elnöke lesz. A kommun rémuralma idején öt hónapig börtönben sínylődik. 1919 augusztusában a hadügyminiszter szárnysegédje. Horthy Miklós Nemzeti Hadseregében haláláig csapatszolgálatot teljesít. Az ezredes koronatanú: 1922-ben kis példányszámban kiadott és szerencsére reprintként 2003-ban ismét megjelent könyve – A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés – páratlan dokumentum, az elközelgő ítélet háttorzongató részleteinek megrázó foglalata.)

„A csapatok nagy része még október vége felé is teljes intaktsággal állja meg a helyét” olvasható könyvében. „Így pl. éppen az én ezredem, a világháború alatt olyannyira kivált kassai 9. honvéd gyalogezred október 24-én a Coldi-Rosso-S.Francesco szakaszon az olaszoknak igen erős támadásait a legnagyobb hősiességgel veri vissza.”

Mintha csak Kratochvíl hallanánk, olvasnánk...

Így, ekképpen zajlott le „a front összeomlása.”

Nyékhegyi – akárcsak a fegyverszüneti bizottság többi tagja – a következő szövegű megbízólevelet veheti át 28-án Arz tábornoktól: „X.Y. urat felhatalmazom, hogy a haderő-főparancsnokság nevében a fegyverszüneti tárgyalásokat megkezdje és azokat lezárja.” 31-én este nyolc óra körül érkeznek a Padova és Albano közötti, Padovától kb. 4–5 kilométerre fekvő Villa Giustiba, amelynek első emeletén van a tárgyalóterem, a földszinten a közös ebédlő, a környező szobákban a bizottság tagjainak „kifogástalan” szállásai. A villa kijáratánál és a parkban (már akkor is) csinos olasz csendőrök, carabinieri őröknek.

* * *

Magyarországon 30-án hatalmas tömeg lepi el Budapest utcáit. Az Astoria előtt jellegzetes temetői virágokat, krizantémokat osztogatnak, tűznek mindenre és mindenkire. Az egybegyűltek egy része a Rákóczi úton kigyalogol a nem túl távoli Keleti pályaudvarra, agitálva összekeveredik az ott már bevagonírozott katonákkal és jelentős mennyiségű fegyvert szerez. Késő este elfoglalják a városparancsnokság épületét a Várban, majd a telefonközpontokat. Kora reggel már „forradalmi” katonák (Budapesten körülbelül 60-80 ezer katona tartózkodik ekkor, nagyobbrészt lógósokból, megbízhatatlan, kétes elemekből és protekciósokból álló, enyhén szólva nem túl nagy harcértékű egységek) ellenőrzik a hidakat és a pályaudvarokat. 31-e úgy virrad a városra, mint az ítélet legelső napja, abszurd drámába illő groteszk formákban. Tormay Cecilnél aligha ábrázolta ezt bárki érzékletesebben: „Sírvirágos város a nagy, reménytelen ég alatt... a házak között ázott, elnyűtt zászlók suhognak a magasban. A gyalogjáró tele volt

szeméttel. Szennyes papírrongyok, plakátfoszlányok, eltaposott fehér virágok heverték a sárban. Olyan piszkos és homályos volt a város, mint egy szelőlőzetlen, ronda vendégfogadó, melyben léhán tivornyázott az éjszaka... A szomszéd ház kapujában két siheder egy fiatal tisztet rohant meg. Az egyik sihedernek nagy konyhakés volt a kezében. Fenyegetően ordítottak. Egy bot emelkedett. Leütötték a sapkát a kis hadnagy fejéről. Szurtos kezek kaptak a nyakához. A konyhakés a gallérjánál mozgott: levágták róla a csillagot. Az érdemkereszt, a nagy arany vitézségi érem összecsörrent a mellén. A csőcselék röhögött. A kis hadnagy födetlen fővel állt a kör közepén és az arca krétafehér volt. Nem szólt semmit, nem is védekezett, csak a válla rángatózott félszegen. Aztán ügyefogyott mozdulattal, mint a sírni készülő gyerek, a szeme elé kapta kifordított balkezét. Szegény kis hadnagy! Ekkor láttam meg, hogy a jobbkarja töből hiányzik... A térparancsnokság épülete mellett, a csupasz fák alatt, csoportba verődve katonák álltak. Egy piros-fehér-zöld zászló szövetjét tartották kifestítve maguk között. Úgy tartották, mintha játszanának. És közben egy görbelábú, kócos kis ember a bicskájával sebesen nyiszálta ki a szövetből a koronát a címer fölé. Senki se bántja! Odatartják neki... Szemközt emberek jöttek. Munkások, akik nem voltak munkások többé: már nem dolgoztak. Katonák, akik nem voltak katonák többé: már nem engedelmeskedtek. Semmi sem volt az a tisztátalan, erjedt levegőben, aminek látszott... Csak az őszirózsák mondtak igazat... temetővirágok. Egy zsidó fiatalember Tisza István nevét dobta a tömegbe. Úgy dobta bele, mintha véletlenül jutott volna eszébe. – Ő okozta a háborút! Éljen Károlyi! Vesszen Tisza! – A túlsó szegleten is ugyanazt kiáltották és egy rekedt hang felordított: Éljen a forradalom!... Egy részeg ember furcsa, botorkáló hangon énekelt: Éljen a forradalom, éljen a spriccer... az Alagút előtt egy katona kincstári puskáját árulta járókelőknek és öt koronát kért érte. Egy másik a rohamkését kínálta.”

A magyar tudatalatti legnagyobb költői kifejezője, egy jobb sorsra érdemes, tragikus életű férfiú, bizonyos Ady Endre is látja, érzi, tudja mindezt. (Három hónap múlva már halott.) Amikor a Galilei Kör lihegő ifjoncai népes kísérettel fölkeresik, hidegen, egy régi magyar nagyúr fenségével veti oda: „ez nem az én forradalmam.”

Nem is az övé volt.

És nem is volt forradalom. „Őszirózsás forradalom”? Ez?

Kozma Miklós: „puccs volt vértelenül, rizikó nélkül. Undorítóan piszkos szétesés.”

* * *

Az az izgatás, amely már hosszabb ideje folyik a hátországban és a fronton egyaránt, most intézményesül. Miként Gratz Gusztáv fogalmaz, a Károlyi-kabinet megalakulása után mindez „kormányparancs alakját vette fel.” És ily módon „a parancsnokok megkerülésével mentek értesítések az egyes magyar csapattestekhez, hogy azonnal szüntessék be a harcot és tegyék le a fegyvert.” Közben Weber tábornok november 1-jén a Villa Giustiban megkapja a fegyverszüneti feltételeket és azokat 53 órai vita után, november 3-án délután három órakor Diaz francia tábornok előtt aláírja, a szöveget és az aláírás tényét azonnal, táviratilag tudatják a magyar kormánnyal. Magyarországra vonatkozóan az országhatár jelenti a megszállási övezet határát, tehát az ország területi integritása teljes egészében sértetlen. Hallgassuk csak Nyékhegyit: „Károlyiék alatt, akik e fegyverszünetnek határozatait – hogy bűnösségüket palástolhassák –, természetesen elhallgatták, ez a fegyverszünet egyáltalán nem került szóba... szükséges, hogy a köztudat teljes részletességgel megismerje e fegyverszünetet, s így meggyőződést szerezzen arról, mennyire más fordulatot vehettek volna az események, s milyen más lenne ma helyzetünk, ha a páduai fegyverszünetben megállapított demarkációs vonalak mentén várunk volna be az entente-nak a békekötésre szóló felhívását.” (A későbbi értelemben veendő demarkációs vonalat egyébként a szerződésben kizárólag az olasz frontszakaszon állapították meg, az egyezmény többi része a teljes fegyverletétel részleteiről, a szövetségesek szabad mozgásának biztosításáról, a tengeri és folyami erők átadásáról és több apróbb katonai részletkérdésről rendelkezik.) Károlyi már négy nap múlva, 7-én közli Franchet d'Esperay francia tábornokkal, hogy Weber tábornok nem volt feljogosítva arra, hogy a „független, forradalmi” Magyarországot képviselje... így, ezután következett a gyalázatos folytatás, a belgrádi megalázkodással és ennek irtózatossá következményeivel...

A katonák, akárcsak a tigrisek említett kérdésében, már jócskán sejtenek valamit. Sőt: politizálástól mentesnek nevelt k.u.k tisztikar ide vagy oda, Kozma Miklóstól Nyékhegyi Ferencen át Szurmay Sándorig mindenki átlátja, mi is zajlik itt... Természetes, hogy Kratochvil írásainak számos részletében tökéletes helyzetismeretről és áttekinthető képességről ad számot, rövidesen látni fogjuk. Október második felében (később pláne) már tudni lehetett, hol, merrefelé kereendő az igazi ellenség, mekkora a veszély, milyen irányba is mennek a dolgok, merrefelé sodródik az ország – az ítélet immár valóban elközelgett, már a küszöbön dörömböl...

„Hazatérőben vannak hadosztályaink” jelenti Kozma. „érkeznek gyalog, vonaton, lovon, ahogy éppen lehet. Aránylag baj nélkül azok, amelyek, úgy mint mi is, már útban voltak, amikor az összeomlás bekövetkezett; a legkeservesebb nehézségek között mások. Károlyiék és a szociáldemokraták gondoskodtak arról, hogy hazatérőben, mielőtt még hazai földre érnek, kellően legyenek fogadva. Horvátok... osztrákok, románok, csehek, a magyar kormány megkeresését előmutatva veszik el hazatérő csapatainktól a fegyvert és felszerelést. Sok csapat – erélyes parancsnokok alatt – nem adta át a fegyvert és kikényszerítette az átvonulást. Ezeket a határ innenső oldalán elepték a kiküldött agitátorok és ugyancsak a kormányra való hivatkozással, szétoszlásra szólították fel a legénységet. Voltak hadosztályok, amelyek Pestig jutottak el teljes fegyelemben. Azokat itt szerelték le és kergették széjjel. A magyar történelemnek szomorúan érdekes témája lesz, hogyan volt képes teljesen szétzúllni egy fegyverrel meg nem vert hadsereg, nem is egy hónap alatt.”

Szurmay Sándor: „Nagymagyarai Raics Károly ezredes a budapesti 1. népfőkelő ezreddel még 1918. október 27-én is támadja az ellenséget és 400 foglyot ejt. 28-án délig kitart az ellenséges túlerő ellen állásában, midőn parancsot kap a visszavonulásra. Ezernyi veszedelmen és izgalmon keresztül a szlovén és jugoszláv nemzeti tanács forradalmi terrorjától lángba borult vidéken vezeti Raics fegyveres ezredét a megszokott teljes fegyelmezettséggel Budapestre... A budapesti 32. közös hadseregbeli házi ezred 1. és 2. zászlóalja október 28-án súlyos harcokat vívott... A megmaradt rész... november 6-án hazaindult gyalog. Grácban osztrák néppörök állták útjukat, követelve fegyvereiket és felszerelésüket. Harc nélkül megegyeztek és 8 napi élelemmel, fegyveresen tovább mehettek Bécsig, ahonnan vasúton jöttek Budapestig... A cs. és kir. 83. és 106. testvérezredet (Szombathely)... visszarendelték és utóvédharcokat vívott november 4-ig. November 11-én kapták... a budapesti kormány azon rendeletét, hogy a csapatoknak nem szabad fegyverrel Magyarország területére lépni!” Surmay beszámol még például két, 82. ezredbeli székely osztag hazatéréséről is, akik Székely Gyula hadnagy és egy bizonyos Kovács tiszthelyettes vezetésével november 3-án indultak a frontról haza. „Vonatjaikra még Tirolban felvettek egy székely üteget és hazatörékvő szétszóró csoportokat.” A határon osztrák nemzetőrök csak fegyver nélkül akarják őket átengedni, de a székelyek közlik: arról szó sem lehet. Az osztrákok engednek... Bécsben Székely hadnagy „a pályaudvaron óvatosan kidobott egy riasztó kézigránátot a biztos fedezékben lévő osztrák nemzetőrök ellen... így útját nemcsak szabaddá tudta ten-

ni, de a saját puskáihoz és gépfegyvereihez még 6 géppuskát és 200 kézigyvert szedett össze és hozott magával. Budapesten és Nagyváradon is le akarták fegyverezni, de Székely hadnagy nemhogy leadta volna a fegyvereket, hanem ellenkezőleg, még megszorította, sőt Nagyváradon még a hadapródiskolás székelyeket is magával vitte és november 9-én Kolozsvárra érkezett. Ott oly nagy ünnepséggel fogadta a síró óriási tömeg, mintha királyi látogatás lett volna.” Végezetül Surmay kimondja: „A magyar csapatok hazajövetelének fentiekben vázolt tipikus példáiból is kitűnik az, hogy minden talpraesett magyar parancsnok teljes rendben hazahozta csapatait és fegyvereit. A legteljesebb sikert azok érték el, akik öntevékenyen és kezdeményező szellemtől áthatva, csak magyar szívükre hallgatva, saját felelősségükre, minden felsőbb fórum megkérdezése nélkül erélyesen jártak el, amire legjobb példa a fiatal székely tiszt magatartása. Ha a magyar kormány észbe kap, még november közepén is oly fegyveres erő tudott volna sorompóba állítani a szent hazai föld megvédésére, hogy Nagy-Magyarország határait teljes biztonsággal megtudta volna védeni az amúgy is leszerelt román haderő és a cseh légionisták ellen, de a sokat szenvedett és kimerült Szerbiának sem jutott volna eszébe, hogy további harc árán próbáljon területet Magyarország testéből is foglalni.”

* * *

Mi történt Kratochvilékkal?

Emlékszünk: Kratochvil megírta, hogy az utóvéd parancsnokaként még fedezik az Alpesekből visszatérő csapatokat. November 4-én a 20. hadosztály parancsnoka összehívja a dandár- és ezredparancsnokokat és bejelenti, hogy „Magyarország elszakadt Ausztriától, Magyarországon forradalom van és kérdezte véleményünket. Mint első kérdezt, azt feleltem, hogy mi az utolsó pillanatig mint becsületes katonák és bajtársak harcoltunk, minket nem érhet gáncs, hogy négy éven át vállvetve harcolt bajtársunkat cserbenhagytuk, a fegyverbecsületnek minden tekintetben eleget tettünk, egyedüli feladatunk az, hogy a legrövidebb úton hazakerüljünk Magyarországra. Az összes jelenlévők ezt elfogadták és így rögtön, aznap éjfélkor elindultunk Toblachba, amely tele volt mindenféle kokárdás katonákkal, akik a vonatokat megrohanva, azokon felkapaszkodva, fegyelmezetlenül, túlszúfolva igyekeztek visszafelé.”

Kratochvil annak rendje-módja szerint ráncba szedi a randalírozókat és jelenti: „a 20. hadosztály és más magyar hadosztályok zárt rendben, felváltva menetelve vagy vasúton szállítva indultak haza Magyarországra.” (Kratochvil dandárjába saját váradi 4-

esei és a debreceni 3. honvéd gyalogezred ember-ei tartoznak.) November 15-én érkeznek meg a kelenföldi pályaudvarra. („Zárt rendben, teljes felszereléssel, géppuskákkal, kézigránátokkal, sisakban”, tehát – „lefordítva” – teljes harckészültségben.) „Azonnal siettem tájékozódni, jelentkeztem az általunk nagyrabecsült volt hadtest- és hadseregpáncsnokunknál, ő kir. felsége József főhercegnél és jelentettem, hogy Kelenföldön van négy zászlóalj, azokat azonnal a cseh határra lehet küldeni, mert a csehek előrenyomulása jelezve volt, vagy a jugoszlávok ellen, mert ezeknek határátlépéséről is volt szó – vagy Budapest ellen. A fenséges úr a honvédelmi miniszterhez utasított. A honvédelmi minisztériumba indultam, akkor már Bartha volt a honvédelmi miniszter, de mivel nem találtam ott, báró Lang Boldizsár ezredesnek adtam elő, hogy rendelkezésre állunk. Ő másnapra jelezte a választ – másnap azt az értesítést kaptam, hogy a csapatok induljanak állomáshelyükre, a 3. honvédek Debrecenbe, a 4. honvédek Nagyváradra.”

„Rendelkezésre állunk.”

* * *

Kratochvil dandárja útnak indul. Készülődés közben az ezredes látja a „forradalmi” Budapestet. A csőcselék ünnepet ül, állapítja meg tömören. És most, a hazaindulás legvégső szakasza előtt még gyorsan vegyünk szemügyre egy döbbenetes dokumentumot, amelyet Kratochvil már többször idézett, A magyar harcos az összeomlás előtt, alatt és után című tanulmányában közzétesz, mielőtt indulási parancsot adna katonáinak Debrecen-Nagyvárad felé.

A parancsnok utal egy könyvre (dr. Lajos Iván *Tanulmányok a világháború diplomáciájából* című munkájára), amelynek 147. oldalán található egy távirat, amely Tisza István megölésének napján, október 31-én érkezett Andrássy Gyula külügyminiszter kezeihez a Monarchia berni követségéről. „Svájc részére Thononban működő francia híradó központ Clemenceau és Foch kifejezett óhajára f. hó 29-én Freiburgba kéri belga nemzetiségű bizalmasát, de Munnynek dominikánus egyetemi tanárt, hogy egy osztrák vagy magyar személyiség delegálását eszközölje ki, aki a már megállapított békeprogram alábbi pontjainak tisztázására lenne felhatalmazva: 1. annak a maximális területvesztésnek a megállapítása, melyet Ausztria-Magyarország elbír anélkül, hogy a felborítás veszélye fenyegetné... 2. Azoknak a maximális belpolitikai engedményeknek megállapítása, melyek szintén nem vonnák maguk után a Monarchia felbomlását. 3. Ausztria-Magyarország gazdasági életképességének biztosítása. Chiffre: Gözhajózás.”

* * *

Az Új Nagyvárad című lap 1918. november 19-i számának cikke. A tudósítás címe: Hazajöttek a négyes honvédek.

„Tegnap délből az egész város szíve ott vert a pályaudvaron. Ezernyi ezer izgatott ember. Apák, anyák, feleségek, testvérek várták a négyes honvédek vonatát. Zászlós csapatban jön a főiskola ifjúsága. Nemsokára még két trikolor virít a tömeg fölött, azután föltűnik a piros-sárga-kék román lobogó, s alatta Csorogár Romulus vikárius, Lázár Aurél, Ardelean Jusztin. Tizenegy óra után érkezett meg feleségével dr. Ágoston Péter kormánybiztos, akit forrón megéljeneztek. Eljött Himler Károly polgármester is, majd ragyogó arccal vonultak ki a négyes honvédezred tisztjei.

Lelkes, izzó ováció központjában volt szentkereszthegyi Kratochvil Károly ezredes, dandárpáncsnok, aki még az éjszaka megérkezett. Beszélgettünk a négyesek édesapjával, aki elmondta, hogy elsején még harcban volt az ezred és visszaverte az utolsó támadást.

Az egész huszadik hadosztály hazajött, tizennégyezer ember és nekünk kétezer derék jó honvédünk. Három zászlóalj. Bizony nehéz utunk volt, Villachig gyalog jöttünk. Ott felszólítottak bennünket, hogy adjuk át a fegyvereket. De hát harc nélkül ezt ugye nem lehet? Dehogy adtuk. Teljes fegyverzettel, minden felszereléssel, trénnel, géppuskákkal, zártrendű csapatban jöttünk.

Az ezredes nagy örömmel üdvözölte az ő zászlósát, Ágoston Pétert, majd a polgármesterrel beszélgetett. A sínek mentén a hadapródiskola növendékei álltak fel, s elhelyezkedett a katonazenekar. Egy óra-kor jelentették Kratochvil ezredesnek, hogy a vonat érkezik.

Pergett a dob és csengve, zúgva harsogott a Rákóczi-induló. A hosszú vonat lassan csúszott be a pályaudvarra. Egetverő éljenzésriadal, a zászlókat meghajtották, a tehervagonok ajtajában sipkájukat lengetve boldogan, könnyes szemmel éljeneztek a hazatért katonák. Fiatal leányok virágot vittek, sós kiflit, kenyeret, cigarettát. A hátulsó kocsikból vígan ugráltak le a tisztek. Élükön Gombos Béla alezredes, a négyesek parancsnoka, váratlanul népszerű segéd-tisztjével, dr. Váli Péterrel. A kupék mentén a rohamsisakos honvédek, a többiek a kocsikban daloltak ujjongtak. Aztán kürtszó recsegett és a legénység békebeli rendben, fegyelemben sorakozott. Fegyver a vállon, kokárda a sipkákon. A honvédek sápadtak és fáradtak, de azok, akik dalolva mentek a vágóhídra, a nagy úttól összetörten is énekelnek a béke drága

vasárnapján. És a katonabanda is most már tudja, miért fújja: Főhadnagy úr hazafelé tartson, Hadd sírjon a csárdás kisangyalom...

Most Kratochvil Károly ezredes, a honvédek vezére mondott megkapó, katonás szavakat: Négy és él év előtt, úgymond, ugyanerről a helyről indultunk el és azt fogadtuk, hogy győzelmesen térünk haza. Fölemelt fővel mondom, hogy győzelmesen jöttünk vissza. Pillanatra meg kell állnunk, hogy visszaemlékezzünk sok drága bajtársunkra, aki vérét ontva ott maradt a csatatéren. Isten áldása velük, mi pedig, akik hazajöttünk, köszönjük a szeretetteljes üdvözlést és fogadást. Éljen a haza! Éljen Bihar megye és Nagyvárad közönsége!...

Zúgó éljenzés, aztán a sipkák lerepültek. Felzendült a Himnusz, amit sírva énekeltek a katonák. Most Gombos alezredes a sor élére lépett: Vigyázz! Kettős rendekbe balra szakadozni...

A bakancsok koppantak, pompás katonai rendben, frissen, virágosan, zászlósan indultak a honvédek. A katonabanda román indulót játszott, majd víg magyar nótákat. A városon végig virágot szórtak az útra s a honvédek dalolva vonultak be a kaszárnnyába.

A négyes honvédek örökre büszkék lehetnek erre a hősiességükre, hogy ilyen példás, gyönyörű rendben tértek meg a béke országába. Ez a fegyelem, ez a rend az ezred szelleme, az az erő és az a szeretet, mely a váradi honvédek Kratochvil ezredessel összefűzi."

* Részlet a szerzőnek az idei könyvhétre megjelenő, a Székely Hadosztály parancsnokának, Kratochvil Károlynak életét feldolgozó új könyvéből

Trianon következményei meghatározzák mindennapjainkat

Beszélgetőtárs: Orgován Szigeti Réka

2004-ben készítette a Velünk élő Trianon című 14 részes filmsorozatot és Trianon címmel egy kétórás moziváltozatot, melyet nagyon sokan láttak határainkon innen és túl. Miért éppen a trianoni kérdéskört, a magyar nemzet legfájóbb tragédiáját választotta témának?

– Trianon problémája régóta foglalkoztat, mivel úgy gondolom, hogy napjaink konfliktusait, tágabb kitekintésben a rendszerváltozás óta eltelt két évtizedet, még nagyobb távlatban gondolkodva a XX. század történeteit nem tudjuk megérteni, feldolgozni a trianoni békediktátummal kapcsolatos máig tartó hatások elemzése nélkül. Bármily furcsának is tűnik első hallásra, de Trianon következményei meghatározzák mindennapjainkat, még akkor is, ha nap mint nap nem gondolunk erre.

Eredetileg egy több generációs játékfilmre gondoltam, amely feldolgozza egy 1920-ban többfelé szakadt magyar család életét. Azt akartam bemutatni, hogy napjainkig hogyan hatotta át a történelem egy eleinte összetartó, egymást segítő nagy közösség mindennapjait, amikor beléjük hasított a kényszerű felismerés, hogy az egykori családtagok sírjait csak útlevéllal lehet látogatni. Az elmúlt nyolc év ismert politikai körülményei közepette sajnos szóba sem kerülhetett, hogy ilyen tematikájú film készüljön, ezért egy nagyívű dokumentum-filmsorozat forgatásába kezdtem. Ez nemcsak a Trianonhoz vezető külső és belső okokat igyekezett számba venni, s nemcsak a döntés utáni magyar közhangulatot mutatta be, hanem jelentős mértékben arról gondolkodott, milyen módon kell viszonyulnunk ehhez az eseményhez, s hogyan lehet feldolgozni a sokoldalúan velünk élő trianoni következményeket. Most nincs módom ezt részletesen kifejteni, de aki veszi a fáradságot és a 14-szer 50 perces végignézi, az összetett képet kaphat erről. Ennek most csak egy elemére hívnám fel a figyelmet: ha nincs a versailles-i békerendszer – amelynek a nekünk legfájóbb trianoni diktátum csupán egy része –, akkor egészen máshogy alakul Európa történelme. Például Adolf Hitler Németországban nem tud hatalomra kerülni, nem alakul ki Benito Mussolini fasiszta Olaszországa, s mi nem sodródunk a német ölelésbe. És ami talán a legfontosabb, valószínűleg nincs

második világháború, nincs holocaust és mi nem kerülünk szovjet befolyási övezetbe, azaz nem alakul ki az a drámai 50 éves történelmi megkésetttség, amelynek következményeit nyögjük húsz évvel a rendszerváltozás után is. Tehát Európa, sőt a világ történelmét alapvetően és negatív irányba befolyásolta az első világháborút követő súlyosan elhibázott békerendszer. Az emberben önkéntelenül is felmerül a kérdés: vajon a véletlen műve volt-e ez? Nagy valószínűséggel nem. Meggyőződésem tehát, hogy a történelem ismerete nélkül a mai világunk történeteit sem értjük meg. Ezért kell Trianonról beszélni és ezért fontos, hogy ezekben a kérdésekben az elhallgatás és a hazudozás gyötrelmes évtizedei után világos magyar álláspont, sőt nemzeti összefogás alakuljon ki.

Hogyan épült fel a filmsorozat, kik szóaltak meg benne, hogyan csoportosította a dokumentumokat? Miért volt szükség a moziváltozat elkészítésére is, s milyen tapasztalatokat szerzett a vetítések kapcsán?

– Úgy volt, hogy 2004. június 4-én a Magyar Televízió megkezdte a sorozat vetítését, de Romsics Ignác történész tiltakozása okán a már kinyomtatott televíziós programot megváltoztatva, levették a műsorról. Mivel az emberek keresték a programban, ezért a nyilvánosság előtt már nem lehetett eltítkolni ezt az utolsó pillanatban megszületett döntést. Baló György, akkori kulturális igazgató és Sipos Pál főszerkesztő álltak személyesen a döntés mögött, s a „szakmai” hivatkozást Romsics szolgáltatta. Ő egyébként résztvevője volt a nyilatkozási karnak, de többórás, hosszú interjút akkor visszavonta. Már önmagában is jellemző, hogy miért a jelenleg elsőszámú „megmondó” történészhez, Romsicshoz jutottak el munkakazettáim, s nem például a másfajta értékrend és szemlélet alapján gondolkodó Raffay Ernőhöz. Messzire vezető kérdések ezek, történész berkekben is dúl a háború, s Trianon ügyét hosszú idő óta kisajátította az Ormos Mária, Romsics Ignác nevével fémjelzett, ma már tanítványaikkal kiegészült történészkör. Ezen is változtatni kell az elkövetkezendőkben, hogy árnyaltabb lehessen a magyar szellemi élet, ne rekeszen ki értékes gondolatokat. A lényeg tehát, hogy az újságok címlapjain óriási botrány lett. A filmsoro-

zatot aztán ősszel egyedül a Hír TV merte felvállalni. Közben eszembe jutott – ha már Romsics miatt úgyis át kell vágni a filmet –, fontos lenne, hogy a filmben felvetett gondolatok a lehető legszélesebb közvéleményhez jussanak el, vitákat, beszélgetéseket generálva, s mindenekelőtt történelmi ismereteket terjesztve. Ezért készítettem Trianon címmel azt a kétórás összeállítást, amely úgynevezett „moziváltozat” megjelöléssel került Budapesten egyedül az Uránia Filmszínház programjába, majd hosszú hónapok féltelmei után egyre több vidéki moziba, kultúrházba, közösségi helyre. Aztán szép lassan átszakadt a gát és százezrekre kezdtek vetíteni szerte az országban, majd országhatáron kívül is. Először Erdélybe jutott el, amelyet az EMI, az Egyesült Magyar Ifjak szervezete bonyolított le. Ezt követően nagyon sokfelé a Felvidéken, majd utána a Délvidéken is. A sorozat 14 aspektusból vizsgálja a Trianonhoz vezető okokat és következményeket. Benne a legkiválóbb magyar történészek szólnak meg, mint például Nemeskürty István, Raffay Ernő, Glatz Ferenc, vagy Trianonnal kapcsolatban fontos mondanivalóval rendelkező közéleti személyiségek, mint Csurka István, Duray Miklós, Fejtő Ferenc, Pozsgay Imre, Szervátiusz Tibor vagy Tőkés László. A jeles közéleti személyiségek gondolatait az elmúlt évtizedek kiemelkedő magyar tudósainak, íróinak, költőinek, művészeinek idézetei egészítik ki. Ugyanis kezdettől fogva arra törekedtem, hogy az értelem mellett az érzelmekre is hassak. A film utóéletének meglehetősen hosszú története van, mozi-ban Magyarországon több mint 500 ezer ember látta, a határainkon túli nézőszámot nehéz megbecsülni, 300 ezerig tudtam követni. A filmet és a sorozatot azóta DVD-formátumban is hozzáférhetővé tettük, s tudom, hogy minden földrészén vetítik a magyar közösségekben. Őszintén remélem, hogy a 91. évfordulón jövőre a Magyar Televízió is műsorára fogja tűzni. A film hozzájárult a történelmi ismeretek bővítéséhez, s a trianoni probléma nyílt, őszinte feltárásához. Nem dughatjuk többé homokba a fejünket, bátran és nyíltan kell beszélnünk róla, mert csak tovább mélyítjük azt a súlyos identitásválságot, amelyben a magyarság él.

A Trianon filmet az Antena 1 nevű román tévécsatorna is levetítette, utána élő televíziós vitát is rendezett. Ezt sok millióan látták Romániában, de a botrányos sajtótájékoztató történései nem kerültek nyilvánosságra. Beszélne-e erről? Az is érdekelne, hogy a románok hogyan vélekedtek a trianoni problémakörrel?

– 2005 januárjában került sor az EMI által megszervezett erdélyi vetítéssorozatra, ahol nagyvárosok mozijaiban, egyetemi előadótermeiben, művelődési házakban vetítették, egyre nagyobb közönség előtt.

A filmet följelentették az akkori kormány kulturális miniszter asszonyánál, aki arra hivatkozva, hogy nincs román felirat a kópián, betiltotta a vetítéseket. Néhány nap alatt országos méretű botrány lett. Az összes román televíziós híradó vezető hírként számolt be az „eseményről”, s a filmmel együtt Raffay Ernő történész és engem kiutasítottak az országból. Az utolsó botrányos jelenetre Marosvásárhelyen került sor, amikor is a vetítőterembe beférő emberek eredetileg elképzelt létszámát sokszorosán meghaladta az utcán várakozó emberek száma. A Református Nagytemplomba mentünk át, ahol viszont a rendőrség kikapcsolta a villanyáramot. Így aztán teljes sötétségbe borult a falhoz szoruló álló emberek tömegével zsúfolásig megtelt templom. Életem végéig emlékezetes marad, amikor a szószékről másfél órán keresztül beszéltem, de senkit sem láttam a templomban. Budapestre visszaérkezve több televíziós csatorna is felhívott, hogy ők szívesen levetítenék a filmet. Valószínűleg ebben az is közrejátszott, hogy Gál Kinga képviselőasszony a brüsszeli EU-parlamentben szóva tette ezt a példátlan atrocitást, amely a „demokrácia” 15. esztendejében megtörténhetett. S mivel akkor még Románia az EU-csatlakozás előtt volt, ezért a megfelelő helyen „átgondolták” a fejleményeket. Valószínűleg így kerülhetett sor a televíziós sugárzásra. Mi az Antena 1-et választottuk, azzal a kikötéssel, hogy a film román feliratát mi készítjük el és a vetítést követően élő televíziós beszélgetést kell rendezni, amelyre Raffay Ernővel ketten utaznánk ki. Mindkét feltételt teljesítették. Éppen születésnapomon, 2005. február 9-én került sor a fő műsoridőben történő sugárzásra, egy olyan televízióban, amely egész Romániában fogható. Őszintén szólva megható érzés volt látni a szállodai szobában, amikor az ottani tévéhíradó után megkezdődött a film vetítése, amelyet sok millióan láttak. Hosszasan lehetne beszélni a televíziós beszélgetésről, amely a filmmel és személyemmel kapcsolatban meglehetősen ellenséges hangulatban folyt le. Kettőnkkel szemben négy román újságíró és történészt vonultattak fel, ami enyhén szólva nem volt lovagias alapállás. Az eredetileg tervezett egy órából, közel háromórányi vita lett, helyenként meglehetősen kemény hangnemben. Összességében elmondható: nagy dolognak tartom, hogy hosszú évtizedek után ez a kérdés úgy kerülhetett a lehető legszélesebb román közvélemény elé, hogy az általunk felvetett és megszerkesztett gondolatokat voltak kénytelenek végighallgatni. Más kérdés, hogy a vitában aztán mondták a magukét, de amikor meg tudunk szólni, kénytelenek voltak a tisztességes és becsületes magyar álláspontot közvetíteni, mivel élő műsor volt. Jellemző volt rendőri őrizetünk, hiszen a repülőtértől kezdve végig rendőrök vigyáztak ránk, a

szállodában éjjel rendőr sétált a szobánk előtti folyosón és ügyelt a recepciónál. Másnap délelőtt a szálló halljában volt egy sajtótájékoztatónak induló valóságos „tetemre hívás”, amelyre még életemben nem volt példa, valószínűleg nem is lesz. Román újságírók és televíziósok hada jelent meg, néhány beépített provokátor elképesztő atrocitásokra ragadtatta magát. Narancsot és banánt vágtak hozzánk, kólával „locsoltak” le minket. Bár ki kellett volna vonulnunk a teremből, mégis igyekeztünk helytállni. Kérésemet – miszerint filmezzék le egymást és mutassák be a történeteket az esti híradóban – persze nem teljesítették. Botrányos másfél-két óra után rendőri kísérettel kocsiba ültünk és elindultunk a bukaresti reptérre. A románok úgy állnak Trianon kérdéséhez, mint az, akit óriási történelmi szerencse ér, és foggal-körömmel ragaszkodik hozzá, így nem is hajlandó tudomásul venni, hogy mindez a másíknak a legnagyobb történelmi szerencsétlensége. Máshogy fogalmazva: akinek tiszta a lelkiismerete, az nem fél a másiktól, nem gyanúsítja, sőt minden jogot megad a kisebbségeknek, mert azt szeretné, hogy megállapodott és büszke állampolgárai legyenek a többség által birtokolt országnak. Akinek rossz a lelkiismerete, az folyamatosan rettegve fél a kisebbségtől. A román nemzetnek is tudomásul kell vennie, hogy a Kárpát-medencében lévő magyar-kérdést nem lehet az idők végezetéig a szőnyeg alá söpörni, és még a tárgyalására vonatkozó felvetéseket is dühös agresszivitással elutasítani. Senki sem akarja a határokat átrajzolni, de a többség igenis azt szeretné, ha ezekről a kérdésekről végre őszintén lehetne beszélni. A magyarság jogait, az önrendelkezést, az autonómiát határainkon túl széleskörűen biztosítani kell, s ezáltal gyarapodást, jólétet, kölcsönös megnyugvást és biztonságot lehetne teremteni. Hiszek abban, hogy egy nagy érdeklődésre számot tartó film segítségével is hozzá lehet járulni ezeknek a kérdéseknek a felvetéséhez, tisztázásához, legalábbis elő lehet segíteni a folyamat megindulását.

Mostanában – nyilván a 90. évforduló okán is – sokan elmélkednek a Trianonnal összefüggő kérdések megoldásán. Egyesek a történelmi Magyarország helyreállítását, mások a határon túli magyarok kettős állampolgárságának megadását vizionálják, a kulturális vagy éppen a területi autonómia kérdéseit vitatják meg. A mai viszonyok között hogyan látja ezeket a kérdéseket, és Ön szerint mi lenne a legjobb megoldás a határon túli magyarok számára?

– Értelemszerű, hogy a XX. század legutolsó rendszerváltozását követő húsz esztendőben, amikor Magyarországon a Trianon szó kiejtéséért már nem mindenütt jár megvetés, hirtelen a felszínre törtek különböző teóriák és elképzelések. Emlékezzünk csak,

húsz évvel ezelőtt a rendszerváltozás képzeletbeli zászlóján hatalmas betűkkel szerepelt Trianon neve, a budapesti Hősök terén százezres tüntetések voltak. A szellem tehát kiszabadult a palackból. De annak is tanúi voltunk, hogy néhány év elteltével gondos kezek – főleg ami a médiát illeti –, igyekeztek újra a szőnyeg alá söpörni ezt a kérdést. A kérdésben felvetett sokfajta teória többek között azért létezik, mert nagyon keveset tudunk a kiváltó okokról, és még kevésbé dolgoztuk fel a trianoni diktátum okozta problémákat, amelyek eleink, nagyszüleink, szüleink életét alapvetően befolyásolták. A trianoni problémakör itt van körülöttünk, nemcsak Magyarországon, hanem a Kárpát-medencében, beszélnünk kellene róla, ráadásul egy rendkívül összetett és bonyolult ún. „magyar kérdést” kellene ország-világ elé tárnunk. Mindenekelőtt határainkon belül kellene rendet teremteni gondolatainkban, megismerni a tényeket, felismerni a következményeket, és ezekben az országlakosok döntő többsége által egyezsége jutni. Messze vagyunk még ettől az állapottól. 1920 után azért tudtunk egy sokoldalú, a magyar társadalom minden eresztékét magába foglaló nemzetépítésbe kezdeni, mivel nemcsak a vezető politikusok, nemcsak a középréteg, hanem a magyar társadalom túlnyomó többsége egyetértett az alapelvekben. Azaz szellemileg, lelkiileg, majd gazdaságilag is meg kell erősödni, s erre épülve majdan pozíciókat szerezni a nemzetközi politikában, sőt szerencsés esetben visszaszerezni az erőszakkal elvett területeket. Ezt hívták revíziós gondolatnak. Ne felejtjük el, hogy ez a halálra ítélt, kisémmizett ország 15 esztendő alatt a közepesen fejlett európai országok élvonalába tudott emelkedni. Ez egy bámulatos történelmi tett volt Trianon után. Mindaddig teóriák tucatjaival fogunk találkozni különböző sajtóorgánunkban, vagy kisebb-nagyobb értelmiségi csoportosulásokban, amíg a magyar társadalom szellemi közállapotaiban nem sikerül rendet teremteni. Az egész filmsorozattal azt szerettem volna sugallni, hogy Trianon ügyében mindenekelőtt a társadalom többsége által vállalt egységre van szükség, amely első lépcsőként magától értetődő természetességgel biztosítja a határon túli honfitársainknak a kettős állampolgárság lehetőségét, amelynek egyetlen feltétele a magyar nyelv ismerete. Egy majdan megerősödő szellemi, lelki közösség és gazdasági vonatkozásban is gyarapodó Magyarország okosan és intelligensen tudja a világ közvéleménye elé tárnunk azt a magyar kérdést, amelynek minden érintett ország bevonásával történő megoldása nyugvópontra juttathatja az elszakított nemzettesteken élő magyarság ügyét. Meggyőződésem, hogy nem a határokat kell átrajzolni, hanem széleskörű jogokat, önrendelkezést, autonómiát kell biztosítani az ott többen élő magyar közös-

ségeknek. Nyelvüket meg kell tartani, iskoláikat fenn kell tartani, egyetemeket, kulturális intézeteket kell támogatni, ahol nincs, létrehozni, s a határokon valóban átívelő regionális együttműködés segítségével kell minden vonatkozásban gazdagodni. Ez nem elérhetetlen vágyálom. De ehhez egy minden szempontból megállapodott és megerősödő Magyarországra van szükség.

Nekem úgy tűnik, hogy a szlovákok leginkább attól félnek, hogy a magyarság egyes csoportjaiban határkiigazításra vonatkozó nézetek fogalmazódnak meg. Mi a véleménye a szlovák nyelvtörvényről és arról, hogy a magyar külpolitika szinte semmit nem tud elérni ebben az ügyben, mint ahogy a délvidéki magyarverések ügyében sem?

– Nemrég fejeztem be Duray Miklósról és a felvidéki magyarságról szóló filmemet, amelynek A szabadság ára címet adtam. Az erdélyi problematikán kívül hosszú idő óta elmélyedtem a felvidéki magyarság történetében is. Duray '70-es, '80-as évekbeli jogvédő bizottsági küzdelme az ott élő nagyszámú jeles és bátor magyar hazafival együtt jól példázza, hogy nyomorultul nehéz körülmények között is lehet eredményt elérni. Az iskolák ugyanis megmaradtak, a hatalom lényegében meghátrált. Igaz, ennek ára volt, Duraynak vállalni kellett a '80-as évek közepén a kényszerű bebörtönzést is, összesen 470 napig. Világosan látni kell, hogy a határok átjárhatósága önmagában még nem oldja meg a trianoni problematikát, hiszen tapasztaljuk, hogy a magyarság erőszakos politikai asszimilációja tovább folytatódik. A többségi hatalom rosszul felfogott érdeke, hogy minél gyorsabban eltüntesse az ott élő kisebbséget, alattvalókká züllesztve olvassza be őket a többségi nemzetbe. Ehhez a legjobb út, ha politikai jogaikat folyamatosan csorbítják, a felnövekvő generációk beilleszkedését nehezítik, sőt iskoláikat elveszik, nyelvük gyakorlásában akadályozzák őket. Ennek a torz gondolkodásmódnak az eredménye a szlovákiai nyelvtörvény, amelyet józan gondolkodású szlovák állampolgárok is elutasítanak. De ennél nagyobb baj, hogy Magyarországnak erre nincs határozott és érvényes válasza, hanem csak úgy tessék-lássék módon közelít a kérdéshez. Egy szilárd erkölcsiségű, hitű, felemelt fejű, öntudatos, összetartó nemzet ilyenkor megfogalmazza a kérdésre adott válaszokat a nagy nyilvánosság előtt, bel- és külföldi fórumokon egyaránt. Ezért is fontos az igazság folyamatos felmutatása, hiszen a felismerések tudatosulása nélkül erőtlének, cselekvésképtelének vagyunk, akikkel bármikor bármit meg lehet tenni. Ez az úgynevezett szlovák nyelvtörvény is arra van ítélve, hogy idővel elhaljon, mint ami meg sem született. A történelmi példákat nem ismerő vagy azokból okulni nem akaró, bizonytalan tudatú, torz gondolkodású em-

berek agyszüleménye az ilyesmi, s talán fel sem mérlik (rosszabb esetben nagyon is tudatában vannak), hogy az ilyesmi csak újabb feszültségek forrásává válik a térségben. Vajon mi szükség van erre? Lehetőséges, hogy bizonyos politikai erőknek talán éppen az az érdeke, hogy folyamatos feszültség legyen, mert a zavarosban nagyon is jól lehet halászni?

Ugyanez az álláspontom az úgynevezett délvidéki magyarverésekkel kapcsolatban, de még ennél is távolabbra mennék. Soha nem lesz megnyugvás a Délvidéken, amíg például az 1944 októberétől decemberéig tartó délvidéki szerb vérengzés több tízezer magyar áldozatának emlékét nem lehet a nagy nyilvánosság előtt felmutatni. Elképesztő tény ugyanis, hogy a XXI. század elején sincs joga az ott élő magyarságnak tisztességesen eltemetni és elsíratni a holtait. Az őszinte szembenézést múltunk sötét történéseivel a Cseres Tibor által Hideg napok című könyvvel és az abból készült játékfilmmel, mi magyarok már a '60-as évek közepén megtettük, hiszen a '42-es újvidéki vérengzés gyalázatával, mi utódok szembenéztünk. Ugyanakkor a mai napig nem történt meg a méreteit tekintve nagyságrendekkel nagyobb gyalázzattal való szerb szembenézés. Ezért aztán fő feladataim között tartom számon, hogy elkészüljön egy olyan nagyszabású játékfilm, amely Andrzej Wajda Katyn filmjéhez hasonlóan a filmművészet modern eszközeinek segítségével tömegek számára átélhetően mutatja be ezt a felfoghatatlan drámát. Nem a szerb emberek, nem a szerb nép, nem a szerb nemzet elleni lázítás céljával, hanem annak bizonyosságával, hogy minden nemzetnek, népnek joga van saját holtait eltemetni és elsíratni. Történelmi megbékélés csak ezen drámák nyilvánosság előtti feltárásával jöhet létre. Őszinte öröömre szolgált, hogy a délvidéki magyarság felelős tisztségviselői – mindenfajta pártállásra való tekintet nélkül –, elképzelésemet támogatják, s bízom abban, hogy az EU csatlakozással kapcsolatos sokoldalú együttműködésben, amelyet Magyarország is támogat, ennek a filmalkotásnak is fontos feladata lehet.

Két folyóirat is van Magyarországon, amelyek a trianoni kérdéskörrel foglalkoznak: a Trianoni Szemlére és a Nagy Magyarországra gondolok. Nemrég alapították ezeket, és létezésük ténye önmagában is mutatja, hogy jelentős igény van a magyar közvéleményben Trianon „kibeszélésére”. Mi a véleménye a lapokról?

– Az előzőekből szervesen következik, hogy a magyar értelmiség jobbik felében igenis jelentős igény van a történelem sokoldalú feltárására, az egyoldalúságok megszüntetésére, valós ismeretszerzésre és ebből fakadó következtetések levonására. Mindkét folyóiratot jól ismerem. Az egyik élén jellemző módon egy görög

származású igaz magyar hazafi Szidiropulosz Archimedesz áll, aki Raffay Ernővel együtt szerkeszti a Trianoni Szemlét. Ők egyébként a Trianon Kutatóintézet vezetői is egyben. A Nagy Magyarország pedig kifejezetten fiatal történészek lapja, élén Szakács Árpáddal. Rendkívüli feladatot teljesítenek, amikor a még mindig dominánsan egyoldalú szellemi közéletben, bátorságot sem nélkülöző következetességgel, a lélek mélyéről fakadó magyarságtudattal tájékoztatnak és gondolkodnak. Őszintén remélem, hogy a megújuló magyar közéletben embert próbáló erőfeszítésüket a kulturális kormányzat anyagiakkal is támogatni fogja. De ez nemcsak rájuk, hanem több tucat fontos határon túli lapra és folyóiratra is vonatkozik, akik mögött hosszú idő óta tartó erőfeszítés, szervezőmunka, s ami a legfontosabb tiszteletreméltó szellemi háttér van. Magyarországnak sokkal jobban meg kell becsülnie ezt az óriási szellemi tőkét, amely közgondolkodásunk alakításához jelentős mértékben járulhat hozzá.

Trianon 90-ik évfordulóján Ön szerint milyen üzenetet kellene megfogalmaznia az anyaországnak, az ott élő magyarságnak az elszakított területeken élő magyar emberek számára?

– Az évforduló kapcsán készítem Vérző Magyarország című filmemet, amely voltaképpen egy filmes emlékmű lesz a trianoni fájdalom előtt, jelezve, hogy a magyar kulturális élet, az írástudók legjobbjai milyen pontosan látták az okokat és a következményeket. Nem adhatjuk mi sem alább. Egy kerek évforduló mindig alkalmas arra, hogy koncentráltan megfogalmazzuk a gondolatainkat és összegyűjtve felmutassuk magunknak és a nagyvilágnak. De ugyanilyen fontos arról beszélni, hogy mit tehetünk a sebek begyógyítása érdekében és a Trianon okozta társadalmi torzulások kiigazításáért, a nemzet újraegyesítéséért. Csak remélhetem, hogy az évfordulón tömegesen, de méltóságteljesen, hatásosan, de sohasem uszító módon je-

lezni fogja a magyar társadalom, hogy nem feledte ezt a gyalázatot, s okosan érvelve, bátor öntudattal felmutatja saját közösségének és a nagyvilágnak mindazt, amin változtatni szeretne. A világ ma szinte semmit sem tud a nekünk legfájóbb történelmi tragédiáról, tehát mindenekelőtt tájékoztatni kell. Ezt követően pedig a lelkünk legmélyén, tágabb értelemben nemzeti közösségünkön belül meg kell erősödnünk, hogy a közép-európai térség kikerülhetetlen tényezőivé váljunk. De hogy egészen konkrét legyenek: húsz évvel a rendszerváltozás után ma már megkerülhetetlen, hogy az országgyűlés nemzeti emléknappá minősítse június 4-ét, amikor szerte az országban minden önkormányzat, szervezet és iskola megemlékezik az eseményről, és az ismeretek terjesztésén túl a következmények felmérését és orvoslásának lehetőségét is végiggondolja. Az emléknep úgy a kettős állampolgárság törvénybeiktatásával együtt a legfontosabb kérdések egyike a szellemileg, lelkileg megújulni akaró Magyarországon. De jelképekre is nagy szükség van, ezért ugyancsak fontos, hogy az országban már sok településen újra visszaállított Országzászló után végre valahára Budapest szívében, az V. kerületi Szabadság téren is a félárbocra eresztett Országzászló eredeti formájában újra felállításra kerüljön. Egy másik fontos jelkép ügyét is rendezni kell. Ha nem is eredeti pompájában kell felépíteni a Regnum Marianum templomot, de egy külső megjelenésében is reprezentatív, kegyhelyé és zarándokhelyé váló kápolnát kell emelni az 1951-ben Rákosi Mátyás parancsára lerombolt templom helyén. Ennek tőszomszédságában állították fel a Sztálin szobrot.

S akkor még nem beszéltünk idősebb gróf Andrássy Gyula, Tisza István, Bethlen István és további jelentős magyar történelmi személyiségek szobrainak újrafelállításáról. Feladat tehát van bőven, csak győzzük számbavenni őket.

Úgy látta, hogy a gondolkozás joga az utolsó menedékünk

Szemponatok Szenteleky Kornél műveinek újraolvasásához*

Szenteleky Kornél irodalmi, irodalomszervezői és folyóirat-szerkesztői munkássága mára ugyan kibomlott a halálát követő közel nyolc évtizedes homályból, írói tevékenységének, gondolkodói magatartásának morális értékei azonban mindezidáig nem lelték meg helyüket a délvidéki magyarság önmagáról kialakított társadalmi-politikai összképében.¹ A közösségről mondott ítéletei túl súlyosnak, és túlonként pontosnak bizonyultak ahhoz, hogy elfogadottakká váljanak, hogy alapját képezzék a máig késlekedő társadalmi katarzisznak. Szenteleky Kornél a közössége sorsával azonosuló, a közössége jövője iránt mélyen elkötelezett, cselekvő írástudó küldetésének nagyszerű példáját mutatta meg – s ezzel a maga korában követhetetlenül vakmerőnek, később pedig, nemzeti elkötelezettségével idegen érdekeket és idegen ideológiákat sértő módon szektásnak bizonyult. Azzal, hogy szellemi programot hirdetett a királyi Jugoszláviában kisebbségi sorsba került magyarság számára, egyszerre vált elfogadhatatlanná az uralomra jutott nemzet politikuma és az aktuálpolitikát kiszolgáló lakajok számára. A délszláv állam különböző történelmi változatai közül az érvényesülni vágyók széles körében nem illett magyar nemzeti programról beszélni, holott egy kellően megfontolt közösségteremtő és közösségépítő gondolat minden bizonnyal határt szabott volna a délvidéki magyarság erodálódásának, s ha a vagyonszétválást nem is, de a

lelki-szellemi sorvadást mindenképpen kordában tarthatta volna.

Az idővel kánonná merevedett hivatalos irodalompolitika polgárinak, s mint ilyent, a szocializmus tekintetében meghaladottnak minősítette Szenteleky irodalmi (egyben közösség- és kultúra-építő) elképzeléseit, miközben igyekezett megfeledezni irodalomértelmezésének társadalmi alapjairól és feltételezettségéről. A Babits Mihály által legtitisztább formában megmutatott individuális szellem közösségi elhivatottságának létjogosultságát a pártállam idején fél évszázadra felülírta az osztályelkötelezettség kollektívizmusának hamis történelmi képzete – s ez elegendő ok volt az író életművének a mellőzésére. Pedig a Szenteleky-jelenségen belül eredendően másutt volt a hangsúly: ő a kimondhatóság megszgyénjén egyensúlyozva mindvégig a szerb sovinizmus terrorjával szemben a magyar érdekérvényesítés és érdekvédelem programjáról beszélt. Pályája csúcán a *Mi irodalmunk* szerkesztőjeként az időközben Budapestre települt költőtárhoz, Fekete Lajoshoz intézett 1931. április 28-i keltezésű levelében az elmaradt külföldi útja helyett Szerbiában tett utazása nyomán szerzett benyomásairól így számolt be: „Franciaországba készültem menni, a Provance-ba, de megint nem kaptam engedélyt a külföldre való utazásra, ezért Szerbiába mentem egy kis társasággal. Érdekes, fájdalmas élményeket gyűjtöttem ott össze, minden piszkos, po-

¹ Szenteleky Kornél életműve – halála után nyolc évtizeddel – immár teljes mértékben hozzáférhető. Első regénye, a **Keserő szerelem** Budapesten jelent meg a Táltos kiadásában 1920-ban. **Színek és szenvedések** címmel az év megjelölése nélküli [1923] egy füzetben emlékezett meg Pechán József festőművészről. Elbeszélései **Úgy fáj az élet** címmel Suboticán [Szabadkán] a Minerva R. T. kiadásában jelent meg 1925-ben, majd a könyv 1944-ben Újvidéken a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kiadásában másodszor is napvilágot látott. **Bazsalikom** címmel 1928-ban a Minerva R. T. kiadta a Debreczeni Józseffel együtt összeállított modern szerb költők antológiáját. **A fény felgyúl és ellobog** című színpadi játéka Suboticán [Szabadkán] a Vajdasági Írás kiadásában jelent meg 1929-ben. **Isola Bella** című regénye 1931-ben látott napvilágot Kolozsvárott az Erdélyi Szépírók Céh kiadásában. A délvidéki magyarság története szempontjából forrásértékű gyűjtemény a **Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933**. Sajtó alá rendezte, és bevezetéssel ellátta Bisztray Gyula és Csuka Zoltán, Zombor – Budapest, kiadja a Szenteleky Társaság, 1943.

1944-ben Újvidéken a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Herceg János gondozásában hat kötetben jelentette meg Szenteleky Kornél műveit: **Isola Bella** című regényét, **Úgy fáj az élet** és **Holnap, holnapután** című elbeszélés-gyűjteményét, **Krónikák** című publicisztikai kötetét, **Úttarisznya** címmel az úti beszámolóit és **Ugartörés** címmel az irodalmi tanulmányait. Ugyancsak Herceg János válogatásában jelent meg 1963-ban az újvidéki Forum kiadásában az **Ugartörés** és a **Gesztenyevirágzás** című kötete. A Forum Könyvkiadó jelentette meg a Hagyományaink sorozatában 1988–2000 között öt kötetben Szenteleky Kornél összes műveit: **Egy fáradt szív szerelmei** (1988), **Nyári délelőtt** (1993), **Szerelem Rómában** (1995), **Új életformák felé** (1999) és **Új lehetőségek – új kötelességek** (2000) címmel. 1994-ben Bori Imre a Forum gondozásában jelentette meg **Szenteleky Kornél** című monográfiáját, melynek bibliográfiája a Szenteleky-irodalmat is összefoglalta.

loskás falakon és civilizátlanságon túl hallatlanul sok energiát, vad vitalitást láttam, ami határozottan elszomorított, mikor a mi fáradt, tunya és kulturált magyarságunkra gondoltam. Nagyon sok öserő van azokban a piszkos, vad lelkekben! Sajnos, ezt sokan nem látják meg, lehet, hogy ez senkit komolyan nem is érdekel, aki arra járt, az csak a poloskákról, tetvekről és lehetetlenül piszkos árnyékszékekről beszél, pedig ezeken túl van az igazi borzalom. Mégsem sajnálom, hogy elmentem, most tisztábban látom a dolgokat, az alulról jövő törekvéseket, vadságokat és terveket. De bizonyos vagyok benne, hogyha Cassandra-jóslatokba bocsátkoznék, senki sem figyelne rám, legkevésbé azok, akiknek kötelességük lenne népünk holnapjával törődni. Belgrádban felkerestem Petrovity Velykót és hosszú órákon át vitatkoztam vele a magyar problémáról, a kisebbségi jogokról, a politikai ellentétekről. Sajnos semmiféle közeledés nem támadt közöttünk, noha mindegyikünkben meg volt a jószándék egy lépéssel közelebb lépni, de nem tudtuk feladni eredeti és életet jelentő álláspontunkat: a nemzeti eszmét és igazságot. [...] Ezek a józan bizonyosságok kissé kellemetlenül hatottak, de most legalább eléje vágtam a fájdalmasabb és megrázóbb csalódásoknak. A holnapterveim is átformálódtak, ez a józan, tiszta tekintet reális utakat keres. [...] Mi megyünk a magunk útján egyedül, segítség, biztatás, bátorítás nélkül. Talán mégis eljutunk valahová.”² Hogy hová jutott a délvidéki magyarság, arról mindmáig nem készült megbízható, megközelítően pontos számadás. „Együgyű nemtörődömség vastag levegője” övezte a korabeli és az azt követő magyar gondokat – ahogyan Herceg János fogalmazott az 1942-ben megjelent *A diófa árnyékában* című délvidéki elbeszélők műveit bemutató kötetéhez írt előszavában. „Csak később, már a halál kapujában világosodott meg Szenteleky előtt, hogy a nemzet tragédiájának egy magva ebbe a talajba esett, amikor lázas vízióban úgy látta küzdeni egymással ezen területen több nép erőit, mint roppant bivalyokat a roskadásig telt gyümölcsfák alatt, míg bent a házban dagadt pofával, mosolyogva alszik a gazda.”³

Szenteleky Kornél, a kisebbségi magyar író, a *Vajdasági Írás*, a *Mi Irodalmunk*, és a *Kalangya* szerkesztőjének mégsem igazán a hatalommal voltak kibékíthetetlen ellentétei, hanem a közössége megalakuló tagjaival, azokkal, akik önös érdekből hajlamosak voltak a meghasonlásra és a kiszolgáltatott magyarság érdekeinek elárulására. Azokkal a lapszer-

kesztőkkel és politikusokkal voltak állandó vitái, akik a maguk mindennapi előnyeikért készek voltak bármikor cserbenhagyni a közösséget. Nem egyszer érezte, egyszerűbb lenne „feledni kicsit a nyűgöt, a sarat, a szürke és ráncosarcú hétköznapiakat”, a valóságban azonban hajthatatlan volt. 1928 tavaszán Csuka Zoltán a tervezett *Vajdasági Írás* (1928–1929) szerkesztésére kérte fel Szentelekyt, aki május 14-én megfogalmazott válaszelevelében még azt írta: „Nem tagadom: lennének terveim, akarásaim, ábrándjaim, de félek építeni arra a talajra, melyről mindig menekülni szeretnék: a valóságra. Ezért nem hiszem, hogy alkalmas lennék arra a szerepre, amelyre Ön kiszemelt. Nem tudok megalkudni, kompromisszumokat kötni, legalábbis nem olyan mértékben, amilyent a közönség, de főleg az írók megkívánnának tőlem. [...] Félek, hogy elsősorban Ön lenne elégedetlen az új szerkesztővel. Ismétlem: nem vagyok a valóság embere, nem tudom kitapintani a közönség óhaját, és ha tudnám is, nem tudnám őket honorálni, azért meg nem akarok tért és dobogót adni a tehetségtelenségnek, ha mindjárt a nagytőke ajánlólevelével is jön.”⁴ És mégis vállalta a feladatot, s életének utolsó fél évtizede – 1933-ban bekövetkezett, tragikusan korai haláláig – az irodalomszervezés és a folyóirat-szerkesztés szakadatlan küzdelmében folyt le.

1928. december 4-én Óbecsére, Draskóczy Edének címzett levelében a közöny és a rosszindulat között vont párhuzamot, az utóbbit tekintve szinte legyőzhetetlennek, néhány nappal később, december 16-i Strelitzky Dénesnek írt levelében pedig már az ártó szándékok legfőbb forrását, a Tanácsköztársaság menekültjeinek otthont és fórumot biztosító szabadkai *Bácsmezei Napló* tulajdonosát is megnevezte. „Megdöbbenve értesültem arról az új irodalmi lapalapításról, amely egyszerre sürgős és szükséges dolog lett azoknál, akik eddig nyíltan azt hirdették, hogy a B. N. vasárnapi melléklete teljesen feleslegessé teszi a különálló irodalmi szemlét. Ennek a lapnak elindítása tehát nem lehet belső szükségesség, vagy régen vallott eszmények megvalósítása; ennek a lapnak a megalapítása nagyon is átlátszó. Nemcsak a V. I. [*Vajdasági Írás*] megfojtása itt a cél. Ha jobb lapot tudnának adni a V. I.-nál, úgy még örülnék is neki, hiszen nekem nem a V. I. a szívügyem, hanem a nívós, független magyar folyóirat. Én azonban úgy érzem, hogy itt a vajdasági magyar folyóirat végleges eltemetése a végső és az igazi cél.”⁵ Fenyves Ferenc ellenséges szán-

² *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933*. Sajtó alá rendezte, és bevezetéssel ellátta Bisztray Gyula és Csuka Zoltán, Zombor – Budapest, kiadja a Szenteleky Társaság, 1943. 207–209. p.

³ *A diófa árnyékában* – Délvidéki elbeszélők. Szerkesztette Herceg János. *A szerkesztő előszava*; Budapest – A magyar könyvbarátok részére kiadja a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, é. n. [1942] 11–12. p.

⁴ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933*. im. 69–70. p.

dékával szemben ekkor még úgy látta „Tovább kell menni és nem törődni többé vele, tovább kell kínlódnunk, küszködnünk rossz ekénkkel, de legalább az ugartörőknek tisztább és biztosabb a hite. Mert most már senki másban nem bízhatunk, csak önmagunkban s így van ez rendjén.” (Draskóczy Edének, Óbecsére, 1929. február 5.)⁶ A kicsinyes áskálódás, a mecénások körében tapasztalt közöny és a *Vajdasági Írás* iránt megnyilvánuló szakadatlan rosszindulat arra készítette Szenteleky Komélt, hogy 1929. december 27-én visszaadja a szerkesztői megbízását. „Én nem tartottam többé nevemmel ezt a piszkos, hányaveti, kegyetlen játékot, melynek kifejezett célja volt lerombolni minden tekintélyt, eljátszani minden rokonszenvet” – írta Kristály Istvánnak Padéra küldött levelében. Egy korábbi levelében íróársának azt is kifejtette, tisztán látja a kisebbségi sorsra jutott magyarság égető gondjait, ugyanakkor azt is felismerte, hogy a Délvidéken nincs író, aki ezeket az életet jelentő problémákat nemcsak megértené, de meg is fogalmazná. Sokan elfordultak a nyomasztó gondoktól, közönyös idegenek maradnak, mint az amerikaiak, akik végiggázolják a földgömböt, de nem látnak meg semmit, nem lépnek ki nyelvük, mentalitásuk, szokásviláguk bűvköréből. Vannak ugyan néhányan, akik megértéssel néznek széjjel, „meglátják az életet”, de nem tudnak a nyomasztó régi helyett új életet alkotni. Ilyen körülmények közepette pedig lehetetlen kitérni a feladatok elől, lehetetlen rezignáltan félreállni.

1931. június 23-án Fekete Lajosnak írt levelében Szenteleky a német tanítóképző megnyitásának apropóján számba vette a délvidéki magyarság égető gond-

jait. Rámutatott: alig van már magyar tanító, a magyar analfabéták száma egyre nő, s a magyar tanítóképző felállítása immár az első feltétele az életnek. „Ugyan minden késő bánat és beismerés, de talán mégsem hiábavaló a magyar lelkiismeret nyugtalankodása. Rokonszenves és biztató jelenség néhány diák tennikarása, a magyar egyetemi diákegylet megteremtésére irányuló tervek és próbálkozások. Biztos vagyok benne, hogy ennek az egyletnek a megalakítása lehetetlen, ez a kormány semmiesetre sem fogja megengedni, de a harc mégsem lesz eredménytelen, a sok írás, tanácskozás, beszéd és összejövétel az együttműködés szükségességét teszi tudatossá.”⁷ És mert a Délvidék vezető lapja, a politikai kényszer hatására *Napló*-vá vedlett *Bács megyei Napló* részéről a közösségi gondok iránti megértés leghalványabb hajlandóságát sem tapasztalta, ismét lapszerkesztésre vállalkozott; engedett a felkérésnek, és az akkor induló *Mi Irodalmunk* (1930–1933) élére állt. Döntésének okát Fekete Lajoshoz intézett 1931. július 31-i levelében hosszas fejtegette: a *Napló* „erkölcsileg és anyagilag nagyon leromlott, vasárnapi mellékletében semmi de semmi irodalom nincsen, csak ollózott színes riport. Azonkívül ez a lap az utóbbi időben olyan hallatlan módon árulta el a magyar ügyet, a magyar gondolatot, hogy éppen azok nem veszik a kezükbe, akikre Te gondolsz, akik a Te írásaidat várják és szeretik. A *Napló*t tudtommal nem olvassa: Borsodi, Várady, Marton Andor, Draskóczy, Farkas Geiza. Példányszáma felére esett. [...] Nem tagadom, hogy még mindig a legjobban szerkesztett magyarul írt lap, de ma már semmi köze sincs az irodalomhoz és a magyarsághoz.”⁸

⁵ Uo. 109. p. – Herceg János a már idézett **A szerkesztő előszava** című tanulmányában a következőket írta az 1920-as évek délvidéki magyar irodalmáról: „Az irodalmi élet eléggé mozgalmas volt ezekben az években. Itt is, ott is akadtak elszánt fiatalok, akik rövid életű folyóiratokba fektették a kölcsön kapott pénzt. Voltak futuristák, konstruktivisták, aktivisták, zenitisták, kubisták – a mindössze nyolc-tíz, magát írónak valló fiatalember mindegyike egy-egy irányzatot képviselt. Minden kávéház az irodalomtól volt hangos, mivel a forradalmi irányzatok nem tűrték meg a csendes, mérsékelt egyéniségeket.” Olyan politikai kalandorok igyekeztek szellemi programot adni a szülőföldjén megmaradt magyarságnak, „akiknek ehhez a területhez nem volt egyéb közük, minthogy átmenetileg a vendégszeretetét élvezték. Nem tudtak és nem is akartak gyökeret verni itt, világpolgárok voltak, s megszokott »széles horizontjukba« jobban illett Európa, mint három csonka megye kevert népességével és letört magyarságával.” Im. 8–9. p.

⁶ Szenteleky szerkesztői, irodalomszervezői munkája során keserűen tapasztalta, hogy Fenyves Ferencet nem érdekelték a kisebbségi sorsra jutott magyarság társadalmi problémái. Úgy látta, hogy a Bács megyei *Napló* szerkesztőjének irodalmi elgondolása elég egyszerű volt: ami a *Napló*-ban van, az irodalom, ami a *Napló*-n kívül van, az nem irodalom. Meglátásait 1932. november 4-én Kende Ferenchez intézett levelében így foglalta össze: „Semmi tehetsége, kedve és érzéke sem volt ahhoz, hogy új tehetségek után kutasson és az új tehetségeknek új utakat mutasson. Tagadta az önálló életű kisebbségi irodalmak létjogosultságát és diktatori korlátoltsággal irodalomnak minősítette azt a riportos, lagymatag, ollózott, szirupos zagyaságot, amit a *Napló* vasárnapi mellékletein hoz. [...] nagyon, nagyon kételkedem abban, hogy Fenyves, aki eddig a vajdasági magyar irodalom heroikus küzdelmeit piszkos, alattomos módon gáncsolta, aki az önálló kisebbségi irodalom jogosultságát mindig tagadta, aki minden más magyar kulturális kérdést szemtelen [...] fintorral a sub species aethernitatis fölényeskedő és a mi esetünkben teljesen jogosulatlan szemszögből próbálta kivégezni [...], hogy ez a Fenyves őszintén elismerje a Kalangya értékét és szükségét. Én Fenyvest [...] gerinctelen embernek tartom.” Uo. 288–290. p.

⁷ Uo. 213. p.

⁸ Uo. 219. p. – Amikor pedig a Kalangya megalapítását követően ugyancsak a *Napló* ellenséges magatartását tapasztalta, 1932. november 4-én kelt levelében így fogalmazott: „Fenyvesnek az volt a felfogása, hogy ezen a földön csak a *Napló* csinálhat irodalmat. Ezért az összes önálló, tisztaszándékú kísérleteke, amelyek itt a megvalósulás, a kiteljesedés felé indultak vagy csírájában elfojtottak, vagy agyonhallgatta őket, vagy pedig apró, mocskos és alattomos kis gáncsokkal igyekezett életüket keseríteni.” Uo. 288. p.

Szenteleky Kornél irodalomszervezői munkássága teljes pompájában, elkötelezettségének teljes mélységében a *Kalangya* (1932–1944) megindulásával 1932 tavaszán bontakozott ki. Nem teljes két évfolyamát szerkesztette a folyóiratnak, 1933. augusztus 20-án bekövetkezett korai halála megakadályozta abban, hogy az irodalmi program megfogalmazásán túl a termés beérésének tanúja és a betakarításnak részese legyen. „Mi minden értéket össze akarunk gyűjteni – olvasható a folyóirat első számának beköszönő írásában –, mint ahogyan a gazda minden életet, minden kalászt kalangyába gyűjt. A jugoszláviai magyar irodalom minden olyan alkotását, amely egy irodalmi szemlébe illik és kívánczik, a *Kalangya* szeretettel összegyűjti és bemutatja.” A bácskai és a bánáti rétek kaszáloinak virágait ígéri a (feltételezése szerint) kétkedő olvasónak. „Élet, munka indul meg a földeken, hogy érjen a kalász, a fénylő, gyönyörű törökbúza és a tarka veteményes.”⁹ Szándékában maga mellett tudta egyebek mellett Bencz Boldizsár, Börcsök Erzsébet, Csuka János, Cziráky Imre, Dudás Kálmán, Farkas Geiza, Fekete Lajos, Kristály István, Markovics (Majtényi) Mihály és Szirmai Károly támogatását is, de közölt műveket Kosztolányi Dezsőtől, Németh Lászlótól, Remenyik Sándortól, Weöres Sándortól és Franyó Zoltántól is. Igazán jelentős vállalkozása pedig az 1933-ban megjelent *Ákácok alatt I–II.* című „délszlávországi magyar írók novelláinak” gyűjteménye volt.

Álom az elérhetetlen szépségről

Pedig semmi sem állt távolabb az ifjú Szenteleky Kornéltól, mint az idegen állam hatalmi aroganciájával szembeni közdelem mindennapi megpróbáltatásainak a vállalása, a magyar írásért való szakadatlan küzdelem politikumtól sem mentes viaskodása. A budapesti orvos első írásai az 1910-es években *A Hét*-ben és az *Új Idők*-ben jelentek meg, ifjúkori versei, színes karcolatai és kritikái a szépségkultusz jegyében születtek. „Hiszed-e drága / hogy eljön a dél, a zenit, a csúcs / hogy eljön egyszer a magasztos csend, / amikor angyalokkal és istenekkel / társaloghatok?” – kérdezte egyik korai versében (*Hiszed-e drága*). Szüntelenül a nagy útról, a végtelen utazásról álmódott, melynek során megszerezhet magának minden szépséget, és birtokába vehet minden kellemet. „Mint tiszta tengerbe hullajtott drágakő” – néz vissza határtalan derűvel a világra (*Giorno dei morti*), holdas éjszakák titokzatos lagúnáinak csábításáról dalol (*Bárkaút az éjszakában*), s mindig-mindig az istenekkel tár-

salog (*Az Olimposz alatt*) –, akkor is, ha Éváról álmodik a paradicsomban, s akkor is, ha Leopardit szólítja meg évszázados messzeségből. Mintha az ifjú Szenteleky csak a lelki magaslatokon tudna élni, mintha semmi köze nem lenne a köréje szerveződő világhoz; képzeletében a vízholdó számár is a Királyok Völgyében cipeli a terhét (*Barátom a számár*).

Rettenetes lehetett a számára a világháborút követő változások okozta új körülmények felismerése nyomán született kijózanodás – írói és emberi lehetőségeinek az átértékelése. Az 1920-as évek közepén tekintett először szét maga körül, évekbe tellett, mire számba vette élete drasztikusan leszűkült határait. A szépség imádatát ugyan továbbra sem adta föl, de ettől kezdve világlátása határozottan kétpólusúvá vált: továbbra is csábították őt a szépség misztériumai, de érzésvilágának eredendő meghatározója lett a röghöz kötöttség kényszere, s a kényszer nyomán született fájdalom. A szépség varázsa ettől kezdve összeforrt a menekülés képzetével: „riadt patkány módjára / kionsonok a házból, / és a kék ködben kilopózom az állomásra” – írta oly jellemzően az *Éjjeli menekvés* című, 1928-ban született versében. S hogy ez nem csak a költői látomások egyszerű kivetítése volt, arról az íróársaihoz küldött levelei is tanúskodnak. „Végre írhatom a boldog és biztos szót: utazom. Holnap hajnalban indulok, csütörtökön Rómában leszek, szombaton Taorminában” – írta 1929. március 18-án Csuka Zoltánnak címzett levelében. Ez volt az utazás, amelynek nyomán megszületett az *Isola Bella* című regénye. Szicíliai útját követően 1929. május 14-i levelében Draskóczy Edének írta Óbecsére: „Szeretném megírni ezt a káprázatos Izola Bellát mely boldogan ragyog a szürke élettengeren s valószínűleg meg is fogom írni, csak felszabaduljak az első depresszió alól, mely itthon rámborult és megbénította hívő, alkotó és élnivágyó kedvemet.”¹⁰

Szenteleky Kornél *Isola Bella* című műve a világban helyét kereső ember nagy számvetése, a valósággal történő őszinte és kíméletlen szembenézés pillanata, egyben az illúziókkal történő leszámolás ideje is, ahogyan Thomas Mann tette azt *Varázshegy* című regényében. A költő által mindig eszményített antik tájban, az Etna lábánál a regény hőse, Szabó Szabolcs számot vet a való világ nyújtotta lehetőségekkel – a menekülés vállalható létformáival –, és a nagy szerelem katarziséban látszólag megleli lelki egyensúlyát. Vagy ha ő nem leli meg, megmutatja a hozzá hasonló módon tévelygőknek, hol kell keresni a megbékélés terepét.

⁹ *Köszöntjük az olvasót*; *Kalangya*, 1932. (I. évfolyam) 1. szám (május), 3. p.

¹⁰ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933.* im. 127. p.

Látszólag békés tájra érkeznek a távolról jött utazó, a Pensione Rosa ablakából Szabolcs a pillanat boldogságtól fűtötten belenézett a ragyogó alkonyati égbe, az Etna olvadó ezüstjébe, „de nem látta a küklopszok tanyáját, a megejtő panorámát, mely abban a percben valami japán akvarellre emlékeztetett”. A tűzhányó a maga misztikumával szinte kiemelkedett a valóságból, s a legfélelmetesebb mítoszok tanyájaként egyszerre időtlenné vált, amelyre „borzalommal és boldog ámulással tekintett már évezredek előtt is az etruszk, szikán vagy szaracén pásztor, vagy Odüsszeusz, Ithaka bolygó királya”.¹¹ Mintha az antik táj rejtett részletei takarnák el a fürkésző tekintet elől az emberi létezés nagy-nagy talányait: az utas megsejti, hogy életében eljött a számvetés pillanata. Alinari úr, a panzió tulajdonosa kilátástalannak véli a helyzetet, az emberi léptékkal mérhető világ a katasztrófa felé rohan, s az embernek óvatosságnak kell lennie, mert „a rendszer nagyon ügyes és kegyetlen”.

Szenteleky a Pensione Rosa szalonjában négy ember négy világszemléletében és magatartásában mutatta meg a világháború utáni összeomlásból kikutat kereső szellem választási lehetőségeit. Duhaut professzor a francia nyárspolgár a műpártolók rajongásával beszél az ókori művészetekről (ő az ifjú Szenteleky hű alakmása), aki ha Siracusában jár, sohasem mulasztja el megcsodálni az anadioménieszi Aphroditét, amely ugyan nem Praxitelész műve, de bizonyosan az ő iskolájában született. „Valami finom, előkelő dekadencia érezhető ezeken a márványokon – fejtegeti hallgatójának. – Athén fénykora már leáldozóban van Praxitelész idejében, az az önbizalom, büszkeség és keménység, ami Pheidiaszban és általában az ötödik század szobrászatában feszül, az a praxitelészi korban szelídebb és emberibb szépségekbe lágyul. Praxitelész istenszobrai fiatal, zsenge és szép emberek, hiányzik belőlük a komor, nagyképű pheidiászi fenség, de azért nincsenek híjával a mély vallásosságnak.” Duhaut professzor úgy látja, hogy ebben a vallásosságban már nincs alázatos istenfélés, sokkal inkább közvetlen, rajongó szeretet. S amikor már azt hinné az olvasó, hogy a francia professzor az örök szépségtől és csodától elragadtatva csakis és kizárólag a művészetek világában él, váratlanul heves vitába keveredik Mellaert-rel, aki esténként a szalonban flamand dalokat énekel, s nem minden célzástól mentesen a flamand nép szenvedéseiről ejt szót, felpanaszolva, hogy népe kultúrájával és érzésvilágával senki sem törődik. „Ő, mi már so-

kat túrtünk és sokat szenvedtünk – mondta. – Kicsinyek vagyunk és útjában állunk a nagyoknak, a terjeszkedőknek.” Duhaut professzor leplezetlen francia fölénytel jegyezte meg: „A háború általában érzékenyebb tette az embereket, a nemzeteket. Ma mindenki nemzeti önállóságát védi, és Európa tele van a legfurcsább kisebbségi problémákkal. [...] Higgye el kedves Mellaert úr – folytatta –, hogy nem csak flamand igazságtalanság van. Van katalán, van német, van szláv, van török és indus igazságtalanság. Ha Szabó úr mesélő kedvében lenne, úgy reggelig mesélhetne a magyar igazságtalanságokról. Ezek a problémák tarkák, érdekesek, sokszínűek, de megoldhatatlanok.”¹² Ekkor a flamand énekes elmondta mindazt, amit tulajdonképpen a satnya ákácok vidékéről érkezett Szabolcsnak kellene elmondania: „A flamandkérdés nem kisebbségi probléma – ellenkezett szinte ingerülten Mellaert úr. – A flamandok önálló nép, ország és önállóság nélkül. A flamandok Belgiumban a többséget alkotják, de kultúrájuk, nyelvük mégis el van nyomva. A nyelvtörvényt nem tartják be, és a flamand gyermekek még az iskolában sem tanulhatnak anyanyelvükön. Ez lázító igazságtalanság!”

Szabolcsnak e szavak hallatán egyszerre az ott-hona jutott eszébe, ahol most talán éppen komor ég alatt vonszolja magát a fanyar arcú emberek. „Örömtelen lelkek ögyelegnek a csúnya, sáros utcákon, a nyirkos falak mentén”, s az élet kilátástalanságában valaki éppen hurkot készít magának a padlásgerendán, „nyűg, durvaság, türelmetlenség, gonosz szándékok botorkálnak” a sötét otthonok felé, ahol „a nyiszlett ákácok talán még nem is rügyeznek, a rózsák megint elfagytak a télen... A Szépség messzire kerüli azt a lomha, szenvtelen tájat, mint nótás nászhajó a leprások szigetét.”¹³ Emlékeznie kell a szálloda tulajdonosának, a „fascista” politikával szembeni ellenállás titokzatos alakjának, Alinari úrnak korábbi szavaira: „Az embereket határok közé szorítani nagyon durva dolog, és a nemzeti tulajdonságok örökös hangsúlyozása talán sokban oka, hogy az emberek nem értik meg egymást, hogy szuronyokkal álnak a határokon, és felülnek minden alaptalan uszításnak.”¹⁴ S ezzel egyszerre kerekké válik a Pensione Rosa szalonjába zsúfolt, XX. századról alkotott kép.

Az esti jázminillat azonban csak pillanatnyi békét hoz az olasz táj szépségeit csodáló utazók számára. A szellemi magatartás lehetséges módzatait kutató európaiak gondjaikhoz méltó kulisszákat Mascali, az Etna által elpusztított város „borzalmas, kihűlő hullá-

¹¹ Szenteleky Kornél: *Isola Bella*; In: *Nyári délelőtt*; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1993. 189. és 186. p.

¹² Uo. 191–192. p.

¹³ Uo. 187. p.

¹⁴ Uo. 170–171. p.

ja” felett lelhetik meg, azon a jelképpé nőtt vidéken, melyet ma messze elkerül „az élet és a szerelem”. Mintha még visszhangoznának Szabolcs előző este elmondott szavai: „A háború utáni káosz még ma sem ért véget, az emberiség érzi, hogy egy új világot kell felépíteni, egy jobb, tisztább és igazabb világot. És ha építésről van szó, úgy kőműveseket kell hívni. Ma még sokan kontárkodnak bele a nagy munkába, és nem engedik építeni az elhivatott építőket. Pedig az új világot, az igazi új világot mi fogjuk felépíteni, mert csak mi építhetjük azt fel.”¹⁵ Szenteleky Kornél gondolkodói hitvallásának legtömörebb és legpontosabb megfogalmazása ez. E kinyilatkoztatás egyben erőteljes cáfolata annak a korábban kialakult sok évtizedes véleménynek, hogy a délvidéki magyar irodalom szervező alakja távol állt a politikától, az élet politikai meghatározottságának felismerésétől, és az irodalomtól csupán esztétikai realitásokat követelt, várt és remélt. Szenteleky a művészettől csak az ember valódi arcának a megmutatását fogadta el, s az irodalmat csak emberi dimenzióival tudta értelmezni. Aphrodité

előkelő dekadenciája, vagy a japán miniatűrűk pasztelljének látványa sem feledteti vele az otthon fonnyadó ákácokat, ahová őt az élet valamennyi kibontható lehetősége, és annál is több lehetetlensége millió szállal kötötte. Tisztán látható, hogy amikor ő a helyi színek megmutatásának igényéről beszélt, akkor a helyi gondok számontartásának szükségességére utalt.

Az *Isola Bella* című regényben elsőnek megmutatott Duhaut professzor képviselte emberi magatartás, a dekadenciába hajló szépségimádat ezoterikuma mellett másik lehetőségként jelentkezik Alinari, az olasz panzió tulajdonosának sorsa, akit a társadalom és a politika határozottan a militarizmus felé sodort, miközben ő mélységesen megvetett minden erőszakos megnyilatkozást. Az olaszt eskü kötötte a politikai ellenálláshoz, neki kötelességei voltak az általa képviseltekkel szemben. „Sok borzalmas, véres és szomorú hónapokon gázoltunk végig – mondta Szabolcsnak egy, a félhomályban folytatott beszélgetésük során –, sokan elhullottak közülünk, néhányan külföldre menekültek, sokan elvesztették vagyonukat, egészségüket, megélhetésüket. De a hitét senki sem vesztette el.” Az emberek milliói lettek pártkatonák, fascisták, hiszen Olaszországban alig van megélhetési lehetősége annak, aki nincs bent a pártban. És valahogyan élni kell. „De lélekben nem vagyok fascista, az vagyok, aki voltam. Néha nagy titokban öszszejevünk, futólagosan beszélünk helyzetünkről, fájalmunkról, és a műhelyen kívül dolgoztatunk. Csi-

szoljuk a durva követ, a durva, gonosz lelkeket. Nehéz ez a munka, különösen nehéz titokban kalapácsolni a kalapáccsal, de azért mégis, mi dolgozunk!” Alinari azonban a megingathatatlan és kikezdhetetlen remény tartja életben, úgy látja, hogy a harc ugyanis még nem dőlt el. „Mi a szeretettel harcolunk, és már eddig is sok eredményt értünk el. Sokakat bírtunk jobb, emberibb belátásra. Sok kegyetlen elhatározást változtattunk át szelídebb és igazabb cselekvéssé. És ki tudja, talán egyszer több hatalmunk lesz, és többet tehetünk, szebb, jobb lelkeket formálhatunk.”

Szabolcs a Pensione Rosa szalonjában a zongora mellől pillantotta meg Inge Höyent, az északi szépséget, akivel együtt – századunk Ádámja és Évája-ként – nagy döntéseket kell majd hozniuk. A találkozás pillanatában Inge már fáradt forradalmár, akinek látnia kell, hogy a marxizmus a világ megoldatlan kérdéseire egyre kevésbé tud választ adni. Inge találkozásuk pillanatában úgy érezte, élete huszonhat éve alatt már sok szépet látott a világból, a legnagyobb gondja azonban az volt, hogy mindeddig nem vett részt a világ és az emberiség sorsának alakításában: „nagyon passzívnak érzem így az életemet, éppen azért értéktelennek” is – vallotta be Szabolcsnak első beszélgetésük alkalmával. Ismét az antik értékek vidékén járunk, amikor a dán leány kifejti: Platón is azt tanította, hogy a szépséget ne csak szemlélésben, de a tettekben is keressük. Ő is szeretne szépet cselekedni, de még nem lelte meg a keresett lehetőséget, bármihez nyúlt eddig, mindig azt érezte, hogy valaképpen semmit sem csinált. Pedig ha rajta múlna, oly mértékben könnyítene a világ sorsán, hogy abból még a szomorú számárbógés is eltűnne: „Lássa – mondta Szabolcsnak –, ezt is meg szeretném szüntetni. Ezeket a fájdalmas hangokat, az évezredes kínzások panaszos és borzalmas emlékeztetőjét. Hogy verték, és hogy verik ezeket a számárokat! És az embereket is verik, a hatalmasok kizsákmányolják őket, kiszívják erejüket, egészségüket és azután elhajítják őket. Itt kellene cselekednünk, világokat megdönteni, hatalmasságokat megszüntetni. Ez lenne szép cselekedet, s ekkor lenne igazán értéke és értelme az életnek.”¹⁶ Ezzel teljesedne be számára a platóni tanítás: ekkor válna az élet érdemessé arra, hogy végigéljük.

Inge azért mert őszinte lenni Szabolcsához, mert úgy érezte, a férfinak van valami nagy hite, valami nagy eszméje, amely minden történés felett áll, amelynek magasságából nézve minden világi gond eltölpül, és minden gyűrődé sima síkká olvad. Naplójában tette fel a kérdést: mi lehet az összefogója, a foglalatja en-

¹⁵ Uo. 198. p.

¹⁶ Uo. 179. p.

nek a léleknek? Nem kellett sokat várnia a válaszra. Ama nevezetes kirándulás, melyet ketten tettek a Szépség Szigetén, elhozta Inge számára a felismerést. A dagály fogágában töltött éjszaka a sorsfordító nézetek tisztázásának ideje volt. Az ifjú Inge Höyen bevallotta: nem látja egészen tisztán, hogy csak a marxizmusban csalódott-e, vagy általában a boldogságot ígérő eszmékből ábrándult-e ki. Azt azonban érzi, rossz úton jár, amikor jobbító szándéka kimerül a társadalmi valóság ideológiai alapon történő bírálatán. Valami dereng a számára, sejti, másutt kell keresni az emberi tisztaság forrását. Még „nem látni a hajnalt, az új napot, a világosságot... de persze azért dolgozni kell, ha talán hibásan, ostobán, de hittel és lelkes tenni akarással. Dolgozni kell a szebb holnapért, a megváltásért” – mondta Szabolcsnak félszeg hittel, nem leplezett tanácsalansággal. S hozzátette még: az az érzése, ha a nagy eszményeknek tiszta, hites emberei lennének, talán közelebb kerülhetnének az álmodott egyensúly megvalósulásához. S hogy Szabolcsnak ne legyenek kételyei afelől, hogy fiatal forradalmárként miben látja a lelki nyomorúság forrását, hát kifejti: azért nincs remény az igaz, morális ember megteremtésére, mert a társadalmi rend egésze válságban van: „a kapitalista társadalomban minden beteg: a termelés, a népképviselő, az egyház, a művészet éppúgy, mint a filozófia”. Ilyen körülmények közepette pedig hogyan képzelhető el a humanizmus gyakorlati megvalósítása, az igaz ember megteremtése?

Szabolcs számára a humanizmus a helyes emberszeretetet jelenti. A helyes emberszeretetnek viszont nem az a célja, hogy boldoggá tegye az embereket. „A boldogság nem lehet etikai cél, az emberiség hivatása nem a boldogság, hanem a kötelesség – fejtette ki a maga véleményét. – Az embereket aszerint értékeljük, ahogy kötelességüket teljesítik, ahogy az igazság útján haladnak. Aki az igazságért küzd, aki azt becsüli, hiszi és szereti, az éli a helyes és nemes emberi életet. A szebb holnapot én az igaz ember megteremtésében látom.” Ezt azonban harccal és erőszakkal nem lehet megvalósítani. A világban vannak kiválasztottak, akikben a tiszta teremtető erő lakozik, akik az istenség szellemét és akaratát hordozzák magukban. Azok, „akik az istenség akaratát hordozzák, hivatva vannak megteremteni az igazi embert, a szebb holnapot. Ezt az igazi embert bármilyen társadalmi rendben meg lehet teremteni.” S ezzel nem kevesebbet állít, mint azt, hogy az ember által keregett rend nem rajta kívül, a társadalomban, a világban van, hanem belül csak, a lélek, a szellem vidékén valósítható meg. „Én nagyon is komolyan hiszek abban,

hogy az emberben a szeretet az egyedüli mozgató-energia” – mondta a férfi, s Dante *Isteni színjáték*-nak utolsó sorait idézte: „L'amur, che move il sole e l'altre stelle”. A szeretet mozgatja a napot és a többi csillagot. A földet is, ezt a szomorú bolygót. És az ember is. Aki a közössége sorsán szeretne változtatni, annak meg kell találnia a maga föladatát, az igazi kötelességet, meg kell találnia elhivatottságának lényegét. Nem a rendszerek, az ideológiák, a dogmák a fontosak, hanem a szeretet érzése, melyek az emberek cselekvését irányítja.

A férfi szavai mélyen megrendítették Inget, aki április 12-én a következőket jegyezte be a naplójába: „Most látom csak az ember igazi lelkét és eszményét, hitének és holnapjainak új határait. Most látom csak tisztán a minden betöltő új eszményt: a szeretetet. Mert eddig csak elveket láttam, eddig csak az értelem és igazság harcos, szinte erőszakos útjait jártam, kegyetlenül, elvakultan, hideg, könyörtelen következetességgel. Valamit mindig elfojtottam magamban. Nem tudtam sohasem, mi az, azt hittem, romantika, kapitalista érzélgősség, valami csökevényes, burzsoá el-lágyulás, amit még nem tudtam magamból kigyomlálni. Most szabadul csak fel bennem ez az érzés. Fel-szabadult és elöntött mindent, mint gátat elsöprő folyam. A neve egyszerűen szeretet, része annak a nagy szeretetnek, amely a napot és a csillagokat is mozgatja, amely mindet szeret, ami él, ami van, s aminek rendeltetését, holnapját sohasem tudhatjuk meg.”¹⁷ És az Ádám jobbán álló Éva egy pillanatra megrémül a nagy felismeréstől, élete nagy fordulásától, de amíg az őszinte szeretet lényegén töpreng, a szíve alatt megmozdul az új élet, jelezve: régi önmagához immár nincs visszaút.

Szenteleky tehát megmutatta, Duhaut professzor szelíd szépségkultusza, Mellaert úr nemzetféltő elhivatottsága és Alinari harcos szeretet-missziója egymagában mind kevés ahhoz, hogy üdvözülést hozzon a harcban, háborúban és forradalomban megfáradt, de a politika kényszerei révén tovább üldözött embernek. Az üdvtanokból kiábrándultaknak Szabolcs a tiszta szeretet diadalának reményét ajánlotta fel, mert hite szerint csak ebből sarjadhat új élet, az a magasztos élet, amely az antik kínokra is emlékezőket egy tisztább, emberibb világba vezet. De elegendő lesz-e ez a mindennapi háborúk és küzdelmek megharcolásához?

Akácok a komisz időben

Szabolcs és Inge közös életük tervezése közben siracusai kirándulásra utaztak, ahol a férfi először be-

¹⁷ Uo. 217. p.

szélt önmagáról. Magyar népdalokat játszott a zongorán, s a népdalok ködfátyla mögött szülőföldjének képei sejlettek föl: síkság, tikkasztó napsugár, cse-nevész akácfák szegélyezik a láthatárt. Gémeskút, lomha gulya, szikes, fehér foltok a tájban, fölötté a messzeségben délibáb remeg. „A juhász egyedül ül az ivóba... Mindig egyedül... Vajon van-e még egy nép, amely annyit panaszkodik dalaiban az egyedüllétről, az árvaságról... Egyedül, testvértelenül búsulunk, iszunk, nótázunk, délibábot nézünk, csillagokat ámulunk és pusztulunk Európa közepén.”¹⁸ S a kérdés: elviheti-e magával a szeretett nőt erre a reménytelen vidékre? Az idegen környezetbe, amely „elviselhetetlenül messze van múltadtól, éledeztől, vágyaidtól”. Kicsinyes, verébfejű emberek világa ez, lapos síkság, ahol mindenütt önzés és rosszindulat settenkedik a nyomodban. Lomha, szürke napok hosszú sora követi egymást, melyek „üres tarsollyal, szenvtelen arccal kullognak a temető felé”, vidék, ahol a nagy akarások lélegezni sem tudnak a fullasztó porban. De Inge, a jó tanítvány már tudta a választ: – Én szeretlek téged Szabolcs.

Szenteleky Kornél szimbólum-világában különös szerepet kapott az ákác, amely satnya ugyan és nyiszledt, de szívós és elpusztíthatatlan, nem magasodik ugyan az égig, de daccal néz szembe minden megpróbáltatással. Erdő nem védi az ákácot, s tündért sem látott még soha, magánya a megtestesült árvaság. Röviddel halála előtt, 1933-ban született *Ákácok az őszben* című versében a csenevész fa a sorsa jelképévé nőtt:

*Állnak az ákácok, bús bácskai őszben
kopaszul, szegényen, s türelmesen állnak,
szél rázza fejüket, fejsze csap húrukba.
Nincs épp jó sora az ákácfaéknak.*

*Állnak csendben, árván a csatorna mentén,
állnak szerteszórva a Tisza vidékén,
ákác-bánatokról sír zörgő harasztjuk...
Fanyar ákácfüstöt fúj a zsellér kémény.*

Ugyanabban az esztendőben, 1933-ban huszonhat délvidéki író elbeszéléseit gyűjtötte kötetbe *Ákácok alatt* címmel. „A tájkép alig változik – írta a műlőről, ahol az elbeszélések születtek. – Egyik helyen erősebb a búza, másutt silányabb, de mindenütt búza,

kukorica, a lankásokon, a homokos területen szőlő, az országutak mellett nyiszlett eperfák, a csatornák és folyók mentén szegényes, szomorú ákácok.”¹⁹ Egy történelmi távlatoktól, legendáktól mentes, végsőkéig racionalizált világ kellékei és jelképei ezek a satnya fák, egy világé, amely látszólag elveszítette varázsát, elveszítette erejét és hitét, már annyira sem becsüli magát, hogy vigasztalanságában jövőt álmodjon. Ezen a talajon kell a bácskai írónak megkapaszkodnia, az ákáchoz hasonlóan „gyökeret kell eresztetni, szint kell vallani, új embert, új világot kell teremteni hitel, lelkes képzelettel, de mindig a pozitívumba kapaszkodva.” Szenteleky szerint az írónak rá kell mutatni a társadalom fekélyeire, a lázító igazságtalanságokra, azokra a gonosz akadályokra, amelyek lehetetlenné teszik a jobb, a tökéletesebb élet kiteljesedését. Az író már nem lehet többé a közönség pusztá szórakoztatója. Az írástudó a holnap elhivatott építője. S aki közösségének jövőt épít, az nem tagadhatja meg a földet, az időt, amelyen és amelyben építeni kötelessége. Lám, ama siracusai „építő szellem”, az értelmes célt kereső lélek végre hazatalált; Szenteleky Kornél a helyi adottságok és színek irodalmi és művészeti megjelenítésében az egész délvidéki magyar írói társadalom számára kínált programot, megszólalásuk fórumának pedig felajánlotta folyóiratát, a *Kalangyát*.

Az *Isola Bella* hőse, Szabolcs a célok és eszmék, világlátások és meggyőződések nagy összecsapásának tanúságaként Alinarinak, a panzió tulajdonosának így foglalta össze a maga meggyőződését: „ha csalódások is érnek bennünket, ha csúf megpróbáltatások teszik próbára hitünket, még akkor is bízunk kell a tiszta szeretet diadalában. [...] a bimbókat le lehet tépni, az ágakat le lehet törni, de a gyökök mélyen vannak, oda nem jut el a gonoszság keze. És a rombolás után ismét kihajt a jóság, a szeretetet nem lehet kipusztítani sem szóval, sem gázzal, sem marokkal, sem fegyverrel. Én bízom a szeretet örök és halhatatlan hatalmában. És ezért nem csüggedek, ha le is török a bimbókat, ha szét is zúzzák az álmainkat. Prométheusz meghal, de a tűz tovább lobog a földön.”²⁰ Mint ahogyan a szeretet nyomán is mindig új élet sarjad.

Szenteleky regénye, először 1929-ben a *Vajdasági Írás* lapjain jelent meg négy folytatásban.²¹ Korábbi konfliktusainak tapasztalatával a birtokában nem

¹⁸ Uo. 229. p.

¹⁹ Szenteleky Kornél: *Ákácok alatt I–II.*; Noviszád – Uránia nyomdai műintézet, é. n. [1933] 9. p.

²⁰ Szenteleky Kornél: *Isola Bella*; uo. 240. p.

²¹ Az *Isola Bella* című regényét a Vajdasági Írás közölte először 1929. 9. (júliusi), 10. (augusztusi), 11–12. (szeptember–októberi) és 13. (novemberi) számában. Könyv formában először az Erdélyi Szépművéses Céh gondozásában jelent meg 1931-ben Kolozsvárott, ezt követte a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség 1944-es kiadása. Az életmű-sorozatban a regény a *Nyári dél-előtt* című kötetben jelent meg (1993; 167–258. p.), egy évvel később, 1994-ben a művet Budapesten az Éri Kiadó is kiadta.

sok reménye volt arra, hogy műve könyv alakban is napvilágot lásson, s ez mélységesen elszomorította őt. A tömérdék visszautasítás nyomán Fekete Lajoshoz intézett, 1930. február 22-én kelt levelében írta: „Én nem tudok elcsuklani, nem tudok hinni abban, hogy kevesebbet érek, hogy nincs tehetségem és jogom az élethez. Nagyon is biztos vagyok értékemben, lehet, hogy egyszer mások is felfedeznek, lehet, hogy soha, hitemet ez nem befolyásolja. A kérdés az, érdemes-e harcolni a nyilvánosságért, a mának érdeklődéséért?” Nem sok lehetősége van: vagy tovább alkudozik a regénye megjelenését határozottan bojkottáló nyomdászokkal, a „Fischerékkel”, vagy félreteszi a művet és ezzel legfeljebb „a közöny és a szenvtelenség kéréget” keményíti a lelkén. Volt ugyan egy harmadik lehetőség is, hiszen élt még Kuncz Aladár azon ígérete, miszerint az Erdélyi Szépmíves Céh alkalomadtán a délvidéki írók műveit is kiadná – Szenteleky számára azonban ez megvalósíthatatlannak tűnt. És mégis, 1931. október 9-én boldogan jelenthette Kiss Vilmosnak: Kolozsvárott „nagyon ízléses” kiadásban megjelent az *Isola Bella*.

Az író azonban ekkor már új tervek emelték: a délvidéki magyar írás lelkes szervezőjeként kévébe szerette volna kötni és kalangyába gyűjteni az irodalmi termést – fórumot szeretett volna teremteni a mostoha sorsra jutott kisebbségi magyar irodalomnak. Az 1929-ben közölt *Tilike már tízéves múlt* című elbeszélésében, erőteljes allegóriába burkolva szólt arról, hogy eljött a közösség megszervezésének az ideje. Egy téli falusi mulatságon Somorjai tiszteletes úr a bácskai hétköznapiak alakjainak társaságában – Török Pista a fiatal kisgazda, Kovácsfy a sírköves, a nyúlán Szabó ügyvéd, Zsóka a fonnyadt vénlány, Csonthos tanítónő, a molett patikusné, a végrehajtóék szelíd szemű Zsuzsikája, az agglegény Lőrinczi és Búzás, a kéményseprő előtt megjegyezte: „tenni kellené már valamit!” És tenni is fogunk valamit – bizonygatta határozott hangon a plébános – „annyi terv vár megvalósításra, hogy magunk se tudjuk, melyikbe fogjunk előbb.” Itt van elsőnek a kultúrszövetség terve, a nagy takarékpénztár ötlete, és egy részvénytársaság létrehozásának lehetősége, mely függetlenítené a kultúréletet az önző tőkétől. „Mi egyszerűen a kultúránkat akarjuk megőrizni, és semmi mást. Ez jogunk és kötelességünk.”²² Az ebédülőben egyre izzóbb lett a hangulat, mindenki tervezett, lelkesedett és sokaknak eszébe jutott Széchenyi meg a Magyar Tudományos Akadémia alapítása. Somorjai hangja szikrázott a lelkesedéstől: „Nekünk új életet kell élnünk – mondta – a magunk életét. Eddig még csak a múltat próbáltuk

folytatni gyáván, ügyetlenül, de most már kisebbségi életet kell élnünk, új életet. Mi nem konzerválhatjuk emlékeinket, tradícióinkat, nekünk haladnunk kell a korral, és számolnunk kell a többség mentalitásával, különben elveszünk.” Mire Török Pista is elkiáltotta magát: mi bizony ragaszkodunk a kultúránkhoz! Zsiga bácsi pedig hosszasan fejtegette, hogy az új helyzetben nincs helye a széthúzásnak, hogy a zselért és az ötszáz holdas gazdát ugyanazok a célok vezérlik: „Élni akarunk, új életformát keresünk. És közben rájövünk arra, hogy köztünk nincs is különbség, hogy a feudális világ osztályellentéte ostoba, hazug, elavult, és nem is szükséges a magyarságunkhoz. Rájövünk arra, hogy csak a demokráciában van jövőnk és létjogosultságunk.” Közben odakünn már hajnalodott, s a virradat reményében Szenteleky így kezdte éppen aktuális levelét: Nem tudom mi szállt írónkba, de olyan harcias kedvben vannak, s ha engedném a *Mi Irodalmunk* hasábjai a legcsúnyább harcok színhelye lenne. A szerkesztő, az irodalomszervező persze okkal volt óvatos. „Az is keserít, hogy Becsén és Becskereken a fellángolt türelmetlen [szerb – M. F.] sovinizmus miatt egyelőre semmiféle kultúrestét sem lehet tartani – írta 1932. október 9-én kelt levelében Szirmai Károlynak. Majd így folytatta: Meddig lehet a magyar kisebbség jogait ennyire ignorálni és sárba taposni?” Mégis, azt tartaná a legnagyobb hibának, ha a délvidéki magyarság passzivitásba vonulna, ha feladná a nyilvánosság fórumait.²³

1929-ben a *Tilike*-elbeszélés keletkezésekor indult útjára Szenteleky folyóirata, a *Vajdasági Írás*, nyilvánvaló volt, hogy elképzelései alapján vállalnia kellett az irodalom-szervező szerepét. Küzdelme a maga összetettségében jelenik meg a leveleit egybegyűjtő kötetében. „Én sohasem törekedtem vezéri szerepre, az események, a körülmények állítottak élére annak a mozgalomnak, mely az irodalom önálló életéért folyik lankadatlan lelkesedéssel – olvasható az 1932. november 4-én kelt levelében. – Az én irodalompolitikám az volt, hogy minden értéket összefogjak és az irodalomnak egy közös alapot teremtsék.” Úgy ítélte meg, hogy a tagozódás, a táborokra szakadás csak a többségi nemzetek irodalmában engedhető meg, a tökecsoportok szerinti tagozódás a kisebbségi irodalmaknak csak kárt okozhat. „A helyes és becsületes irodalompolitika nálunk okvetlenül és csakis szintetikus, kollektív irányú lehet. Minden kisebbség politikai helyzeténél fogva nemzeti, következőleg irodalma is nemzeti jellegű. A mi esetünkben elsősorban a magyar nyelv, a magyar kultúra, a magyar nép szeretete determinálja irodalmunkat. De ezt

²² Szenteleky Kornél: *Tilike már tízéves múlt*; In: *Nyári délelőtt*; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1993. 74. p.

²³ Szenteleky Kornél *irodalmi levelei 1927–1933*. im. 280. p.

a nemzeti jelleget teljesen friss, mai szociális tartalommal kell kitölteni. Az én irodalompolitikám mindig ebben az irányban haladt.”

Türelmét és erejét gyakran próbára tették a méltánytalanságok, azok a támadások, melyek egyfelől a „nagyítóke”, másfelől a politikai hatalom felől érték. 1932. február 24-én kelt levelében Kiss Vilmosnak így számolt be a helyzetéről: „Senkitől sem várok elismerést, hiszen alig van valaki, aki munkámat áttekinteni és értékelni tudja. Még megértést sem várok.” Határozottan sértették viszont a megértést és jóindulatot nélkülöző, alaptalan bírálatok. Nem egyszer elmondta, nagyon szeretné, ha valaki más venné át ezt a „rettenetes és egyre súlyosbodó felelősséggel járó munkát: egy új írói nemzedék megteremtését, nevelését és irányítását”. A vállalt feladatával mindvégig egyedül érezte magát, s félve gondolt arra az időre, mikor ő ki fog dőlni a sorból. (Szenteleky orvos volt, betegségét maga diagnosztizálta, s tisztán látta fogyatkozó ereje végén a tragédiát.) „Nagyon elkomorít a gondolat, hogy ha én kidőlök, ki jön a helyemre? Kit érdekel ez a probléma, és ki dolgozna a nagyon is problematikus megoldás érdekében? A foghegyről fitymálók valószínűleg sohasem látják meg ennek a kérdésnek vitális fontosságát és égető szükségességét. A harcos kedvűek pedig betegesen érzékeny önértékük miatt gyilkoló harcokat vívnak majd építő és teremtmény munka helyett. Sokszor magam is elgondolom: mennyivel szebb lenne az életem, ha esténként a zongorához ülhetnék, azután szép francia könyveket olvasnék, néha talán egy regényt is írnék és semmit se törődnék az itteni irodalommal! De lelkiismeretem nem enged ilyen bűnös szépségeket. Az el-

hivatottság érzése nagy kötelességeket rajzol elém. Nem lehet meghátrálni. S talán rossz tudómmal addig fogok élni, ameddig azt hiszem, hogy szükség van rám. Ha ezt az érzést elveszítem, nemcsak lelkileg, de testileg is összeomlok, mint Franz Werfel polgára.”²⁴

Szenteleky Kornél 1933. augusztus 20-án halt meg. Két nappal később a délvidéki magyar íróársadalom hozzá hú csoportja kísérte utolsó útjára az ósziváci temetőbe. Sírjánál Cziráky Imre búcsúzott tőle, gyászbeszédében elmondta: ő volt az, aki „lelket tudott lehelni a nehézmozgású vajdasági rögbe és ma, hogy vagyunk, hogy már ennyire vagyunk, azt első-sorban neki köszönhetjük”. Talán éppen az *Isola Bella* című regénye jutott az eszébe, amikor hozzáfűzte: Szenteleky a maga életével mutatta meg: „Mégiscsak a szeretet az egyedüli, mely megmarad túl a harcon, túl az életen, mégiscsak a szeretet mozgatja a Napot és a többi csillagokat. [...] Mi pedig bús bácskai ákácok legszebb, legillatosabb virágunk lehulltán boruljunk össze sírva.” S mert sem a királyi, sem a titói Jugoszláviában semmilyen ürüggyel sem lehetett Szent István napjáról megemlékezni, tisztelői hosszú évtizedeken át alkalmi őszi rendezvények keretében emlékeztek a nagy irodalomszervezőre, a délvidéki magyarság sorsa felett merengő íróra, aki a határtalan szépségek világából érkezett a feltöretlen ugar satnya ákácai közé.

* Utószó a budapesti Kráter Műhely Egyesület gondozásában megjelenő Szenteleky Kornél *Isola Bella* című regényéhez.

²⁴ Uo. 247. p.

Árvey Anna trianoni (h)arca

90 éve visszhangozza a nemzettest minden sejtje Trianont, még akkor is, még abban is, akinek a történelmi hallása sérült.

Ma már nehezen elfogadható kifogás, hogy Trianonról nem tanul(hat)tak az iskolában. Hisz élve a számítógép nyújtotta lehetőségekkel pillanatok alatt információk tömkelegének közepette találhatjuk magunkat, csak gépeljük be a világháló bármelyik keresőjébe (eddig) hétepcséses gyásznapunkat. Másodpercek töredéke elegendő, hogy szembesüljünk a rettenettel. Adatok, tények, tényeknek álcázott állítások, dokumentumok, politikai pro és kontrák...művészeti alkotások...

Az eltelt 90 esztendő alatt sokan hevesen tiltakoztak a trianoni (béke)diktátum ellen, sokan agyonhallgat(ták)ják. Van, aki parazsa fölött kis szalonnáját sütögette(ti), és karriert kovácsol(t) ügyeskedéssel, és vannak, sokan vannak, akik nem tudták, tudják, mi a belenyugvás.

Árvey Anna sem tudta. Minden leányálmát el kellett ugyan temetnie, de a nemzeti valóság életadó eszmei magjára nagyon vigyázott. Évtizedekig őrizgette keresve a befogadó, termőre, termésre hajló lelket. Szívós türelme 3 évtized után megtalálta azt, aki érti, érzi világát. A továbbvivőt legidősebb unokájában küldte el a Jóisten - így mondta ő.

A házunkban a kortárs festők művei mellett békében megférnek a család néhai tagjainak fényképei. Ükszlőkkel kezdődik a fotókból álló családfa. A centenáriumi megért kedvencen hárman vannak. Tudom, ki kicsoda, de életemben csak egyet ismerhettem meg közülük. Őt, a szőke komoly kislányt, aki hatévesen imá-

dott édesapjának, Árvey Ferenc Ottónak karján nyugtatja kezét..

A gondtalan gyermekéveknek gyorsan vége lett. Veszteségek tették hirtelen felnőtté. Félárvaként, apja halála után 3 évvel elvették a hazáját is. Tanítónői oklevele semmissé vált. Francia származású adakozó anyja jóvoltából hozományából hadikölcsön lett. Elszegényedett az úrilány! Milyen jövő várhatott rá az apátlan, hazátlan árvára egy új országban, ahol idegen nyelven lehetett csak beszélni? Hiába tudott hibátlanul németül is meg franciául, de az új állam számára új nyelve ismeretlen volt és maradt is.

Árvey Anna kisasszony

Tanítónőként taníthatott volna, ha hűségesküt tesz, de nem tett. És erről nem is mesélt soha. Nem találta fontosnak. (Amikor tanárként a mилошевиći rendszerben tőlem elvették a tanítás jogát, morzsákban élhettem át az ő kínjait, és hallgatni sem voltam képes.) De Árvey Anna saját többszörös jogfosztott fájdalmáról hallgatott. Tanítónő, aki nem taníthatott...csak jóval később, úgy harmincvalahány év múltán mégis lett tanítványa. Egy! Én..., lányának lánya.

Az Árvey család

Tudta, nem veheti föl a harcot az egész világgal, de azt is, nincs olyan törvény, mely az ő szívébe mást vés-
het, mint amiben született, amit Isten adott neki, és ami-
től kíméletlenül megfosztották. Tudta, ha másokat
nem is befolyásolhat, de az is egyértelmű volt, hogy a
házuknak falain belül családjának boldogságáért neki
kell vállalni a felelősséget, és ezt tette utolsó lehetet-
ségig.

Következetes volt, kedves, megértő, észrevétlenül
szigorú, és rendszerető. Rend körülötte, rend lelkében,
szívében, rendnek kellett lennie bennünk is. Ha az or-
szághatárok meg is változtak, ha az új állam új törvé-
nyeket is hozott, Árva Anna asszonyi konoksággal ter-
emtette és tartotta be saját törvényeit.

Családi házuk kapuján belül sikerült megtartania
Szent István országát. Küszöbüket átlépve mindig min-
denki csak magyarul beszélt. Utcára csak akkor ment,
ha a háztartás vagy épp ügyes-bajos dolgokat kellett in-
tézni. Különcnek tartották, mert nem szomszédolt,
még a kapu előtt sem álldogált soha. Egyfajta önkén-
tes száműzetésben élt. Magam láttam, hogy hibátlanul
ír cirillül, de szerbül sohasem szólt meg. Állította, hogy
nem tud, és én akkor elhittem neki... most már kétsé-
geim támadnak efelől.

*

Nagyapám a család megóvása érdekében még sa-
ját akarataról is gyakran lemondott. Mélyen élt benne
a félsz. Galíciából súlyos sebesülteként hozták haza. Ál-
maiban nem hagyták nyugton a háborús iszonyatok. S
a rettegése csak fokozódott, amikor édesapját, Moha-
upt Mihályt (aki az écskai kastély fácános kertjének gon-
dozója volt, és testével védte a grófnőt, mikor részeg
katonák rátámadtak a II. v. h utolsó napjaiban) láger-
be hurcolták, hogy másnap a töltésoldal árkában szitává
lőtt holttestét találják meg.

Árva Anna nem vett tudomást a világ változásairól.
Az ő történelmi, társadalmi, politikai, földrajzi időszá-
mítása 1920. június 4-e előtt megállt.

A házimunkába, úri kisasszony életének megmaradt
bútorai között, a csipkék és keményített fodrok, misz-
tikus hangú faliórák világában élt, itt vagy épp a tere-
bélyes díófa alatt hallottam először Attila hármasko-
porsójáról, Árpád vezérről, mesélte hogyan keletkezett
a tordai hasadék. Isten csodás szeretete hányszor men-
tette meg a magyar nemzetet. Petőfi- meg Arany- ver-
seket szavalt, míg figyelő szeme követte ügyetlenke-
dő hímző mozdulataimat.

Történelemről, írókról, szentjeinkről mesélt, akkor is,
amikor épp libát tömött, vagy estefelé már harmadszorra
tisztította a disznóólat, mert a trágyabűzt nem érezhette
meg senki. Kánikulában is a virágok illata kellett hogy

belengje a kertcskét – a legszebbet a telepen, ahogy
az emlékezők mondogatták.

Disznóhizlalás, nyúltenyésztés, galambok, kacsák,
libák elérték a császárkörte ananászbarackfák, orgo-
nasövény, a muskátlí rondellák, általam mindig letaposott
gyöngyvirágok és tűzliliomok között. Mert virág nélkül
nem tudott élni, ahogy olvasás nélkül sem. Még ma sem
értem, hogy miképp lehetett ébren már reggel 5-kor, és
hogy volt ereje olvasni éjfél után. Rendkívüli önfegyelme
a realitás talaján tartotta. Tudta, hogy nagypapa fize-
téséből iskoláztatnia kell két gyermeküket, hogy meg kell
venni a szőlőskertet, hogy hitel semmiképp sem ter-
helheti a családi házat.

Mohaupt Antal, Tóni, a nagypapa is a család el-
mozdíthatatlan oszlopa volt, de másképpen. Tőle örö-
költtem, a nevetős, zene- és énekelni szerető termé-
szetem.

Nagymama nevetésére nem emlékszem. Mosoly ki-
ült az arcára, de hangos nevetése nem cseng vissza fü-
lembe. Énekelni sem énekelt soha. Azt állította, botfü-
lű. De erről a családban senki sem győződhetett meg.

Rövid pihenői alatt, hímzés és horgolás tanítása köz-
ben mesélt rajongva szeretett édesapjáról, Árva Fe-
renc Ottóról, a Torontál vármegyei hivatalnokról. Hogy
miképp indultak hatéves korában ők ketten Pesten ke-
resztül Bécsbe. Hogy dédapám piarista diák volt Nagy-
becskereken. Gyereklányként tanultam meg tőle a
Nemzeti dalt, a Szózatot meg a rézkilincset tükörfé-
nyesre szidolozni, a keményített csipkefüggőnyt pillangó
szárnyúra vasalni, főzni minden jót, de olcsón, kevés
pénzből. Gazdálkodni, egyenes derékkal vállalni, amit
épp a Teremtő ránk mér. Neki köszönhetem közvetve,
hogy tanári oklevelet szereztem, nyomdokaiba anya-
nyelvem őrzőjévé váltam, s ez a vér csörgedezik gyer-
mekem ereiben is.

Reménykedem, hogy az égi magasból letekintő Ár-
va Anna még a nemzeti gyásznapi dicstelen évfor-
dulója előtt egyetlen tanítványának megadja az élet át-
meneti osztályzatát.

Árvay Feernc Ottó és Kisanna

Ternováczt István

Meddig vesztegetjük még az időt a Vajdasággal?

Felcsillant a szemem ma reggel, amikor a Vajdaság Ma honlapján a „Szerbia érdeke Vajdaság minél szélesebb körű autonómiája” címet elolvastam. Azonnal ráklikkeltem a címre, hogy lássam az írás tartalmát, abban a hihetetlennek tűnő hírben reménykedve, hogy esetleg Belgrádban, Nišben, Kragujevacon, Vrnjačka Banjan, vagy Požarevacon tettek ilyen, szerb szempontból eretneknek számító kijelentést. De sajnos elmaradt a pozitív csalódás. A szerbek továbbra sem akarják a Vajdaság autonómiáját. Rá kellett jönnöm, hogy ismét csak magyar emberek, itteniek és anyaországiak, magyar pénzből kürtölik világgá a hírt, hogy a kétharmad részt szerbek által lakott Vajdaságnak érdeke a tartomány autonómiája Szerbián belül. Közben meg a szerbek tesznek rá. És az is egyre nyilvánvalóbbá válik számomra, hogy az ügy magyar részről történő felvállalása kapcsán nem másról van szó, mint az itteni magyar választópolgárok tudatos butításáról.

Az történik, ami az itteni szerb többségnek megfelel. Amíg az itteni magyar vezetők, anyaországiak asszisztálásával a Vajdaság autonómiáját követelik, addig legalább nem beszélnek a részarányos parlamenti képviselőről, meg mindarról, ami a nemzeti tanácsokról szóló törvényből kimaradt. Pedig nem is olyan régen a Magyar Koalíciót alkotó VMSZ, VM DP és VMDK pontosan megfogalmazta, hogy mit akar. Lenne tehát mit helyrerakni. Mindez azonban ebben a pillanatban nem aktuális. Most másfajta összefogás a menő, amiből félok, hogy a törvény szabta keretek miatt nem sok haszna lesz az itteni nemzet résznek. Viszont a Vajdaság kapcsán kikívánczik belőlem, hogy számomra mindaz, amit ez a tartomány mint fogalom jelent, csak egy hamis ködfolt. Ez az a terület, amit a szerbek Trianon után elcsatoltak Magyarországtól, és amit mindenáron meg is akarnak tartani. Ez kiderült a tartomány elcsatolásának 90. évfordulója alkalmából a vajdasági képviselőházban tartott néppünepély alkalmával is. Meg a VMSZ elmúlt

hónapokban tartott megleckéztetéséből is. A belgrádi és a vajdasági szerb politikai elit gondolkodásában csak annyi a különbség, hogy előbbi gyarmatként, utóbbi saját feudális birtokaként tekint a Vajdaságra. Mindkettő a maga hasznát kívánja kihozni belőle. A magyarok mindkét szemléletben csak mint másodrangú polgárok léteznek. Épp ezért kijelentem, hogy nekem még a titói jólét emlékében lubickolva sincs vajdasági identitásom, annak ellenére sem, hogy itt születtem és itt látták meg a napvilágot szüleim, nagyszüleim és dédszüleim is. Ettől függetlenül bennem sokkal erősebb a magyar, a temerini, a budapesti, a tiszai, a szabadkai, a zentai, a tamásfalvi és a székelkevei, meg a Cer hegységi identitás (ahová legelőre viszem a méheim), mint a vajdasági. Mert ezeket a környezeteket többé-kevésbé megismertem és megszerettem. Vajdasági identitásom viszont nincs és nem is lesz. Egyebek mellett azért sem, mert életemből húsz év arra ment rá, hogy megpróbáljam elhinni, meg mások szövegeit közhírré téve elhíttetni a világgal, hogy azok a magyarok, akik a Vajdaság autonómiájával hitegetnek bennünket, igazat beszélnek. Nem hiszek nekik, mert az általuk megálmodott idea csak a magyarok álmában él és megvalósíthatatlan. Miközben viszont mi álmodozunk, elrohan felettünk az idő, a szerbek történelmileg átgázolnak felettünk. A magyarok Szerbiában bő háromszázaléknál kisebb kisebbséget alkotnak. Ha valóra válna a tartomány autonómiája, akkor a magyarság a nagy vödörből kisebb csöbörbe kerülne, ahol kb. 15 százalék lenne a részarányunk és ott is csak jelentős kisebbség lennénk. Ezen korlátok között sem intézhetnénk magunk a sorsunkat, mert ma már a Vajdaság szerb tartomány akkor is, ha közben mi itt multikultizunk. Ámíthatjuk egymást még egy ideig, de nem érdemes, mert rengeteg időt fogunk elveszíteni. Ehelyett jobb lenne, ha a saját dolgainkkal foglalkoznánk, és a saját jogaink fogadószerződését terebélyesítenénk. (Vajdaság MA, 2010. április 19.)

Részleges autonómia

Remény az önkormányzatra vagy integráció a szerb jogrendbe? – Takács Veronika interjúja

Január elsején életbe lépett Vajdaság Autonóm Tartomány új alapszabálya – Bozóki Antal újvidéki nemzetközi jogász úgy véli, Délvidéken továbbra is a centralizáció, a totalitarizmus és a kisebbségek feletti hatalomgyakorlás politikája van előtérben.

A belgrádi törvényhozás rábólintott a tartományi parlament által már egy évvel ezelőtt szentesített statútumra. A politikai és közélet hogyan állt ehhez a kérdéshez az elmúlt esztendőben?

– Nem mondanám éppen, hogy Szerbia „rábólintott” Vajdaság Autonóm Tartomány (AT) Alapszabályára, vagy ahogyan még nevezik Statútumára. Az alapszabály körüli huzavona ugyanis csaknem 14 hónapig tartott. A Tartományi Képviselőház ugyanis még 2008. október 14-én elfogadta a tartomány alapszabályát, amit a Szerbiai Képviselőháznak – az elvárások szerint – 2008. december 31-ig kellett volna „jóváhagynia”, erre azonban csak 2009. november 30-án került sor. Ekkor fogadta ugyanis el a szerb parlament a Vajdaság hatásköreit taglaló törvényt, valamint a tartomány új statútumát. A törvényre 138, az alapszabályra pedig 137 képviselő szavazott, a jelenlévő 163 közül. (A szerb képviselőháznak 250 tagja van.) A szavazás idején a parlament előtt néhány tucat polgár tüntetett, emelt egy bombariadós bejelentés is érkezett.

Az alapszabály elfogadása körül nemcsak politikai játszma folyt, amit Vajdaság egyes vezetői és a tartomány lakóinak egy része „megalázásként” éltek meg, de – szerintem – az elfogadása sem a hatályos szerb alkotmánnyal összhangban történt. A 2006. évi szerb alkotmány 185. szakasza ugyanis azt írja elő, hogy „az autonóm tartomány alapszabályát annak képviselőháza fogadja el, a (szerb – B. A. megj.) Nép-képviselőház előzetes jóváhagyásával”. Nos, ez 2008. október 14-én már megtörtént. Úgy látszik, hogy a szerb politikai elit utólag változtatni kívánt az alapszabályon, ami néhány szakaszban meg is történt, és ezért volt szükség erre a politikai színjátékra. Csak érdekességgént említem, hogy Vajdaság AT Hivatalos Lapjának az a száma, amelyben meg kellett volna jelentetni a Statútumot, még mindig nem hozzáférhető.

Az alapokmánnyal kapcsolatos politikai vita során megmutatkozott a szerbiai politikai elit, a pártok és a lakosság megosztottsága, ami a nemzeti kisebbségek iránti intoleráns megnyilvánulásoktól sem volt mentes, és a Koszovó elvesztése miatti frusztráltság. Szerbiában hosszú idő kell még a társadalmi változásokig és az átalakulásig. Úgy tűnik, ide (húsz év után) még nem jutott el a berlini fal leomlásának üzenete. Slobodan Milošević hatalomra jutása és a keserű háborús tapasztalatok után továbbra is a centralizáció, a totalitarizmus, s nem utolsósorban a kisebbségek feletti hatalomgyakorlás és bizalmatlanság politikája van előtérben. A jelenlegi hatalomtartók is félnek a demokratizálástól és a változások erejétől, talán a még mindig jelentős konzervatív és nacionalista erők, valamint a társadalom nagyfokú megosztottsága miatt is.

A nacionalisták szeparatista jellegű okmányt tartják és Szerbia szétesésétől tartanak, sőt félnek, hogy a Vajdaság Koszovó sorsára jut. Mennyire van okuk a félelemre?

– Szerbiában és Vajdaságban sem lebecsülendő azoknak a száma, akik a tartomány új alapszabályát szeparatista dokumentumnak tartják.

Sajtójelentések szerint a Szerbiai Demokrata Párt (DSS – Vojislav Koštunica volt kormányfő pártjának) képviselői például (tavaly december 22-én) átadták az Alkotmánybíróságnak a vajdasági statútum és a tartomány hatásköreit megállapító törvény alkotmányosságának kivizsgálására vonatkozó javaslatot. A mintegy 100 oldalas dokumentum szerint „a statútum veszélyezteti Szerbia területi egységét”. Ezért az SZDP követelte, hogy „a bírák e dokumentumot teljes egészében nyilvánítsák semmisnek jogi és politikai értelemben is”. A párt tartományi első embere ez alkalomból ismételt hangúlyozta, hogy „Vajdaság statútuma alkotmányellenes, ugyanis a tartományból államot kreál az államban, mert az államiság elemeit biztosítja számára”.

Az igazság viszont teljesen más. Vajdaság legfontosabb dokumentuma lényegében meg sem közelíti a tartomány Milošević által megszüntetett korábbi au-

tonómiájának szintjét, amelynek tetőfokát az 1974-es alkotmányban érte el. Vajdaság akkor nemcsak önkormányzati, de államjogi funkciókat is kapott, beleértve a saját alkotmányának meghozatalára való jogot, ami biztosította számára az önszervezési, a törvényhozási, igazságügyi és végrehajtási jogkört és illetékességet is. Ezért mondhatnánk azt is, hogy a tartománynak továbbra is csak részleges autonómiája van.

Az új alapszabály betervezői is világosan megfogalmazták, hogy annak „legfőbb célja Vajdaság teljes integrációja a szerbiai jogrendszerbe, a tartomány fejlesztésének és fejlődésének hatékony biztosítása, valamint a decentralizáció megteremtése”. Szó se nincsen tehát, semmilyen „szeparatista” törekvésről és a Vajdaság autonómiáját (vissza)követelők nem Szerbia „szétesését” akarják, mint ahogyan azt egyesek állítják. Az ilyen félelemnek nincsen semmilyen valós alapja. Már annál fogva sem, mert a tartomány lakosságának 65,05%-a éppen szerb nemzetiségű.

Egyszerűen arról van szó, hogy Vajdaságnak számos olyan jellegzetessége van (történelmi, gazdasági, kulturális, etnikai, stb.) ami indokoltá teszi az önkormányzatot, na meg az, hogy az itt megtermelt javak nagyobb része itt is maradjon. „A közügyek irányításának demokratikus rendszere és szervezeti rugalmassága, valamint a gyakorlati politikai, gazdasági és kulturális szükségletek szempontjából az autonóm egységek szükségesek, még ha eddig nem is léteztek”, mondta expozéjában dr. Ivan Melvinger még 1953. március 19-én, amikor Vajdaság Népszkeptinája elfogadta a tartomány új Statútumát, amely akkor az autonómiát tartalmilag és terjedelmében is gazdagította.

Úgy tűnik, hogy az alapszabály mostani elfogadása új, pontosabban a régi összetűzések folytatását jelen(he)ti azon kérdés körül, hogyan fogja ez az okmány és a hatásköri törvény befolyásolni Vajdaság és Szerbia további viszonyát, különösen, amikor az európai integrációs folyamatról esik szó?

Nem mellékes, viszont teljesen elhallgatják, hogy az 1992. évi londoni Jugoszlávia Békekonferencia külön dokumentumában a résztvevők (köztük a volt Jugoszlávia képviselői, amelynek Szerbia a jogutódja) kötelezettséget vállaltak, hogy „Koszovó és Vajdaság polgárainak visszaadnak minden polgári és alkotmányos jogot”, ami alatt „Szerbia Köztársaság (1990. évi alkotmányával – B. A. megj.) és a volt Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) ún. zsabalyaki (1992. évi – B. A. megj.) alkotmányával elvett jogok visszaszármaztatását is kell érteni”. Vajdaság ugyanis ekkor veszítette el addigi státusát, alkotmányos jogait (alkotmánya statútumra szűkült) és autonómiája nagymértékben csökkent. Ettől az időtől kezdődik a tar-

tomány gazdasági és minden más téren való hanyatlása is.

Milyen jogokkal bővült a tartomány autonómiája az új rendelkezések értelmében? (Elvi síkon mire lehet számítani?)

– A hatáskörökről szóló törvény a tartomány jogi helyzetét, a tartományi szervek megválasztásának és munkájának módját és az általa alapított szolgálatok munkáját részletezi. A tartománynak a jövőben 153 hatásköre lesz: a területi tervezés, a regionális fejlődés és az építkezés, a mezőgazdaság, a vízgazdaság, az erdészet, a vadászat és halászat, a turizmus, a vendéglátóipar, a fürdők és gyógyhelyek, a környezetvédelem, a közúti-, folyami és vasúti közlekedés, kiállítások és egyéb rendezvények szervezése, az oktatás, a kultúra az egészségügy és szociális védelem, a tudomány és a technológiai fejlődés, a gazdaság és a magánosítás, a bányászat és az energetika és a helyi önkormányzat, valamint egyéb területeken.

A hatásköri törvény II. fejezete, amely megszabja Vajdaság AT hatáskörét, valójában felülírja a 2008. október 14-én elfogadott Statútum III. részét, amely ugyancsak ezt a kérdéskört rendezte (volna). A tartomány saját bevételeiről és vagyonáról külön törvény fog rendelkezni. Fontos rendelkezés, hogy Szerbia kormányának kötelessége a tartományi intézményektől véleményezést kérni a tartományt illető kérdések kapcsán. Ez a „véleményezés” viszont jözszerivel nem kötelezi semmire.

A hatásköri törvény „régiónk közti” együttműködést szabályozó (3.) szakasza szerint Vajdaság AT együttműködik más államok területi egységeivel Szerbia külpolitikai keretein belül, az állam területi egységének és jogrendjének tiszteletben tartása mellett, illetve Vajdaságnak joga lesz régiónk közötti szerződések aláírására. A tartomány lehet európai és nemzetközi regionális társulások tagja, emellett képviselőket alakíthat Európa régiónkban, valamint az EU székhelyén, Brüsszelben.

A törvény előírja a vajdasági fejlesztési bank és a vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia megalakítását is, ugyanakkor a tartomány javaslatot tehet a vajdasági bíróságok hálózatának kialakítására.

A törvény értelmében Újvidék a tartomány fő, adminisztratív központja (a javaslatban még a „székváros” elnevezés szerepelt). A tartománynak jogában áll meghatározni saját jelképeit és azok használatának módját, Szerbia alkotmányával és Vajdaság statútumával összhangban.

A szerbiai alkotmány szerint Vajdaságot az állami költségvetés (mindössze) 7%-a illeti meg (amelyből legalább 3/7-et nagyberuházásokra kell költeni).

(Becslések szerint a tartomány Szerbia költségvetésének mintegy 40%-át adja.)

Vajdaság alaptörvénye 2010. január elsején lépett életbe, miáltal hatályon kívül helyezi az 1991-es „kiskorúsító” statútumot. A tartományi vezetők elvárásai szerint a tartományi közigazgatás az év folyamán átveszi valamennyi, statútummal szavatolt hatáskörét. Az egyes rendelkezéseiből eredő lehetőségek viszont – mint amilyen a képviselők megnyitása Európa más régióiban – mégis megvárják a 2011-es esztendőt. Nem lehet azt sem kizárni, hogy újabb halasztásokra kerül sor, például a tartomány vagyonának meghatározásával kapcsolatban, mivel azt külön törvény rendezi majd, a környezetvédelmi jogkör átvétele, valamint a hatáskörök átvételéhez szükséges pénzeszközök biztosítása és átutalása terén, mivel ezek határidejét a törvény nem határozta meg.

Léphaft Pál karikatúrája (Magyar Szó, 2009. december 12., 1. o.)

Mennyire várható változás a délvidéki magyarok életében?

– Maga az alapszabály elfogadása nem jelent még semmilyen konkrét változást a vajdasági magyarok életében, hiszen a lényegi alkalmazása valójában még el sem kezdődött. Egyelőre tehát, csak az 1991. évi Statútumhoz viszonyított jogi-normatív változásokról beszélhetünk.

Fontos hangsúlyozni, hogy az emberi és a nemzeti kisebbségi jogok és szabadságok keretét továbbra is a 2006. évi szerb alkotmány II. része (18–81. szakasza) képezi. E tekintetben a Statútum nem is léphetett tovább. Nagyon fontosak viszont azok az alapelvek és értékek, amelyeket ez az alapszabály rögzít, megállapít és biztosít.

Újdonságot jelent, hogy a Statútum „jogaik és kötelességeik érvényesítésében egyenrangúaknak” nyilvánítja a tartományban élő szerbek, magyarok, szlovákok, horvátok, montenegróiak, románok, romák, bunyevácok és ruszinok, valamint a hagyományosan itt élő „nemzeti közösségeket” (6. szakasz), függetlenül azok számbeli nagyságától. Ezzel megszűnik a korábban használatos „nemzeti kisebbség” meghatározás és helyébe a „nemzeti közösség” fogalma lép, amely az itt élő közösségek „nemzeti egyenjogúságát” hivatott igazolni, legalábbis jogilag.

Meg kell említeni még, hogy a Statútum hangsúlyozza a „többnyelvűség, a multikulturalizmus és a többvallásosság” jelentőségét is és „általános értékeknek” nyilvánítja ezeket (7. szakasz).

Az alapszabályt és az illetékességi törvényt egy harmadik törvénnyel összefüggésben és együttesen kell szemlélni, éspedig a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsáról szóló 2009. augusztus 31-én elfogadott törvénnyel, amely részletezi, egyebek között, a nemzeti tanácsok hatáskörét az oktatás, a nemzeti intézmények irányítása, a kultúra, a tájékoztatás és a hivatalos nyelv és íráshasználat területén. Ezek a jogi aktusok és a Szerbia által elfogadott vonatkozó nemzetközi egyezmények képezik a nemzeti közösségek védelmének jogi keretét. Mivel sem ezek a törvények, sem az alapszabály nem került még alkalmazásba, korai lenne azok gyakorlati jelentőségét értékelni. Meglátjuk, a jogszabályokat követik-e gyakorlati változások, vagy csak proklamációs szinten maradnak?

A magyar nemzeti közösségek milyen új jogokat élvezhetnek, vagy a meglévők érvényesítése könnyebben valósulhat meg? Gondolok itt az oktatási/kulturális/anyanyelv-használati jogokra, amelyek már önmagukban is nemzetközi jogi kötelezettségek lennének.

– Szerbiában az Alkotmány és a törvény szempontjából mindenki egyenlő, és mindenki jogosult a hátrányos megkülönböztetés nélküli egyenlő törvényes védelemre. Az emberi és a kisebbségi jogok sérelme esetén mindenkinek joga van a bíróság általi védelemre, és a sérelem okozta következmények elhárítására. Vagyis: általánosságban megismétlik a ma már nemzetközileg garantált emberi és nemzeti kisebbségi jogokat.

A kollektív jogok alapján a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek, közvetlenül vagy képviselőik által, részt vesznek a döntéshozatalban, vagy maguk döntenek egyes, saját kultúrájukkal, oktatásukkal, tájékoztatásukkal és a hivatalos nyelv- és írásuk hivatalos használatával kapcsolatos kérdésekről, a törvénnyel összhangban.

Vajdaság Statútumának (a 20-tól a 26. szakaszig terjedő) II. része foglalkozik az emberi jogok érvényesítésével. A 21. szakasz kimondja, hogy „a jogok és kötelezettségek tekintetében valamennyi polgár egyenlő”. Tiltja a „bármilyen alapon” de különösen a faji, nemi, nemzeti hovatartozás, kultúra, nyelv stb. alapján történő hátrányos megkülönböztetés minden formáját. A 22. szakasz szerint „a számbelileg kisebbséget alkotó nemzeti közösségek tagjai külön védelmet élveznek”, ami azt jelenti, hogy ezeket a közösségeket is megilletik mindazok a jogok, amelyeket a „nemzeti kisebbségeknek és a nemzeti kisebbségekhez tartozóknak szavatolnak”. Hogy ez a gya-

korlatban hogyan valósul majd meg, az csak a későbbiekben fog eldőlni.

Az alapszabály rendkívül fontos rendelkezése a 23/ szakasz, amely elismeri a személyi- és kollektív emberi és kisebbségi jogokat és kimondja, hogy ezeknek a jogoknak „az elért szintje nem csökkenthető”. Hasonló rendelkezést már tartalmazott a nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak védelméről szóló 2002. évi törvény (8. szakasz – A szerzett jogok védelme), a gyakorlatban azonban ez nemigen valósult meg.

Ügyszintén újdonságot jelent a 24. szakasz rendelkezése, miszerint „a tartományi szervezetben, Vajdaság AT nemzeti közösségeinek tagjait részarányosan képviselni kell”, a lakosság nemzeti összetételével összhangban. Ez sem valósult meg a múltban és a nemzeti közösségek tagjai továbbra is jóval a lakosságban való részvételük alatt vannak képviselve, úgy a tartományi, mint az önkormányzati hivatalokban, az igazságügyi szervezetben, a rendőrségben, stb.

A nemzeti közösségek autonómiáját a 25. szakasz rendezi, amely alapján a kisebbségek önkormányzatiságukat a nemzeti tanácsok révén valósítják meg, a már említett, a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsáról szóló törvény szerint.

A tartomány szerveinek és szervezeteinek munkájában – a Statútum 26. szakasza alapján – „a szerb nyelv és a cirill betűs írásmód, a magyar, a szlovák, a horvát, a román, a ruszin nyelv és írás van hivatalos használatban. Az utóbbi időben azonban a gyakorlatban nem ritkán tanúi vagyunk a cirill betűs írásmód favorizálásának a latin írásmód kárára, amelyet a legtöbb nemzeti közösség tagjai használnak.

Vajdaság legfontosabb okirata ezúttal is adós maradt azzal, hogy biztosítsa a nemzeti közösségek részarányos képviseletét a Tartományi Képviselőházban. Ezt utólagos „képviselőházi döntéssel” fogja szabályozni, ami a képviselők határozatlanságára és további időhúzásra utal, valamint ezzel kapcsolatos további vitákhoz is vezethet.

Az alapszabály új intézményként vezeti be a Nemzeti Közösségek Tanácsát (40 szakasz). A 30 tagú testület tagjainak a felét „az összlakosságban többséget alkotó nemzeti közösséghez tartozónak valló képviselők (vagyis a szerbek – B. A. megj.) sorából választják”, a másik 15 tagot pedig „az összlakosságban kisebbséget alkotó nemzeti közösséghez tartozónak valló képviselők sorából választják”. A testület olyan kérdések megvitatásával foglalkozna, amelyek közvetett vagy közvetlen kapcsolatban vannak a nemzeti kisebbségi közösségek „jogérvényesítésével”. Ennek a testületnek a felállítására azonban a következő választásokig még várni kell.

Mit jelent az, hogy a magyarok is választhatnak nemzeti tanácsokat? A Magyar Nemzeti Tanácsnak mekkora súlya van/ lesz a szerb politikai életben? Mire lehet számítani? (Az MNT-nek melyek a feladatai és hatáskörei?)

– A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak védelméről szóló törvény alapján a nemzeti kisebbségek, így a vajdasági magyarok is 2002-ben nemzeti tanácsot választottak. Szerbiának az említett törvényből származó kötelessége volt meghozni a nemzeti tanácsok megválasztását szabályzó törvényt. Nem csak az említett jogszabály miatt, hanem azért is, mert rendeznie kell(ene) az őshonos nemzeti kisebbségek helyzetét, ha csatlakozni akar az Európai Unióhoz. Erre azonban csak 2009. augusztus 31-én került sor, ami arról tanúskodik, hogy Szerbiában nem volt meg az ilyen politikai akarat. Az pedig, hogy egyes nemzeti tanácsok, mint a magyar is, huzamosabb ideje lejárt megbízatással működtek, külön politikai botrány. A törvényt akkor hozták meg, amikor erre Szerbiának szüksége volt, hogy Európában demokratikus, kisebbségbarát hatalomként mutakozzon be.

Az, hogy a törvény kiterjedt a nemzeti tanács hatásköreinek (további) részletezésére is, lehetőséget teremtett, hogy egy olyan törvény születessen, amely biztosítja a teljes nemzeti kulturális önkormányzatot. Erre azonban nem került sor, mivel a törvény csak a korlátozott kulturális autonómiát teszi lehetővé az oktatás, a nemzeti intézmények irányítása, a kultúra, a tájékoztatás és a hivatalos nyelv és íráshasználat területén.

A nemzeti tanácsokról szóló törvény valóban részletesebben szabályozza a nemzeti tanács hatásköreit, mint a 2002. évi. A tanácsok hatáskörei azonban – a legtöbb esetben – a véleménynyilvánítási, javaslattevési, eljárás indítási, állásfoglalási, kezdeményezési és figyelemmel kíséresi hatáskörökben merülnek ki, amelyek önmagukban nem jelentenek autonómiát.

A törvény kevés ún. „teljes értékű döntéshozatali jogot” tartalmaz, mint amilyen „a helységnevek”, „a fejlesztési stratégia” és „a kiemelt jelentőségű intézmények meghatározása”. Még ezek sem olyan jogok azonban, amelyek az állami szerveket bármire köteleznék.

Fontos lehet viszont a törvény 24-es szakasza, amely szerint a nemzeti tanács kezdeményezésére a Szerb Köztársaság, az autonóm tartomány vagy a helyi önkormányzat egészében vagy részben a nemzeti tanácsra ruházhatja a nemzeti kisebbségi nyelvű oktatási-nevelési és kulturális intézmények, vala-

mint kisebbségi nyelvű tájékoztatási eszközök alapítói jogát.

A törvénynek ez a rendelkezése sem jelent azonban újdonságot a szerb és a nemzetközi jogban. A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak védelméről szóló 2002. évi törvény 12. szakasza ugyanis már tartalmazta a nemzeti kisebbségi intézmények, társaságok, egyesületek és alapítványok létrehozásának jogát. A Magyar Nemzeti Tanács (MNT) pedig ennek a törvénynek az alapján átvette az addigi tartományi nyomtatott sajtó és könyvkiadás alapítói jogait. Hogy milyen eredménnyel? Erről eltérő vélemények vannak.

Mivel a nemzeti tanácsok megválasztása az új törvény alapján csak az év derekán esedékes, az új törvény alapján történő gyakorlati tapasztalatokról is leg hamarabb talán 2010 végén lehet majd csak beszélni. Hogy mekkora súlya lesz az új MNT-nek? Ez attól is függ majd, hogyan bonyolódik le a választás, többpárti lesz-e vagy sem, megfelelő összetételű lesz vagy nem, kik lesznek a tagjai, és hogy képes lesz-e megfogalmazni és hatékonyan képviselni a vajdasági magyarok érdekeit a hatalmi szervek irányába.

Melyek azok a legsúlyosabb problémák, amiket orvosolni kellene és mennyire változott a magyarok helyzete az utóbbi évtizedekben?

– A kérdésre csak alaposabb elemzés után lehetne válaszolni, ilyen elemzés pedig – az Árgus Vajdasági Magyar Kisebbségjogi Civil Egyesületen kívül – ismeretem szerint, az utóbbi időben nem készült. Vajdaságban ugyanis tíz évvel a hatalomváltás után nincsen egyetlen olyan intézmény, amely tudományos módszerekkel foglalkozna a nemzeti kisebbségek helyzetének alakulásával, jogainak megvalósításával. Annak ellenére, hogy a tartomány lakosságának (a 2002. évi népszámlálási adatok szerint) a 34,95%-át 25 nemzeti kisebbség tagjai adják.

Az említett népszámlálás adatai szerint Vajdaság 2 054 487 lakosa közül 290 207 volt magyar, vagyis nemzettársaink Szerbia lakosságának 3,9, a tartomány lakosságának pedig 14,28%-át képezték. Önmagában már az a tény, hogy a magyarok aránya a tartomány összlakosságában 1950 óta (25,8%) csaknem megfelelődhözött (14,28%-ra esett) és továbbra is folyamatosan csökken, önmagáért beszél a vajdasági magyarok helyzetéről és a szerb állam irántuk való viszonyulásáról.

A vajdasági magyarok gazdasági helyzete is az elmúlt két évtizedben folyamatosan rosszabbodott. A magyarok többsége kimaradt a magánosítási folyamatokból. Ezen kívül, a magyarok a többi nemzeti közösségekhez viszonyítva, aránytalanul nagyobb

számban maradtak munka nélkül, az elbocsátások és foglalkoztatás következtében, vagy éppen a nemzeti hovatartozás miatt nem kaptak munkát. Másrészt, akik sohasem éltek itt, állami segédlettel előnyösen föld- és háztulajdonhoz jutottak.

A nemzeti kisebbségi közösségek hatékony és (rész)arányos részvételének biztosítása a közügyek irányításában és a döntéshozatalban ma már nemzetközi követelmény.

A Szerbiai Képviselőház 250 tagja között a Magyar Koalíciónak (valójában a VMSZ-nek) mindössze négy magyar képviselője van (1,6%), miközben a magyarokat a részarányos képviseleti elv alapján a képviselői helyek 3,91%-a, illetve a szerb parlamentben kilenc-tíz biztosított magyar képviselőnek kellene lenni.

A 2008. május 11-i választások után a Tartományi Képviselőházban a Magyar Koalíciónak (MK) mindössze 9 képviselője van, ami azt jelenti, hogy a vajdasági magyarok ebben a legfontosabb tartományi döntéshozatali testületben jelentősen alulreprezentáltak (mivel, a lakosságban való arányukhoz viszonyítva, a tartományi parlament 120 képviselője között legalább 17 magyarnak kellene lenni).

A szerbiai kormányban és a köztársasági állami szervezetekben jelenleg egy magyar sem tölt be jelentősebb funkciót. Az Alkotmánybíróság bírái között (2007. december 12-e óta) van egy magyar is. A szerbiai köztársaságok, illetve intézmények közül is csak egynek (a Vajdasági Erdők Köztársaságának) az igazgatója magyar.

A kisebbségeknek, így a magyaroknak is, a lakosságban való részvételükhöz viszonyított nem megfelelő képviselete nyilvánvaló a köztársasági, a tartományi és a községi közigazgatási és igazságügyi szervezetekben, az ügyészségekben és a rendőrségben, ami egyrészt jelzi a szerbek irántuk való bizalmatlanságát is. Problémák vannak a nyelv- és íráshasználat területén, az oktatásban, a tájékoztatásban, de máshol is.

Szerbiának sokkal többet kellene tennie a kisebbségek védelme érdekében, mint ahogy azt az ezzel a témakörrel foglalkozó politikusok elismerik, mert továbbra is komoly eltérés mutatkozik egyrészről az elvileg elfogadott nemzetközi kötelezettségek és nyilatkozatok, másrészről a kisebbségek normatív és tényleges helyzete között. Ennek természetesen előfeltétele a nemzeti kisebbségekhez tartozók helyzetének valós felmérése és az itt meglévő problémákkal való nyílt szembenézés, valamint azok hatékony megoldása érdekében egy határidőhöz kötött programnak az elfogadása.

A magyar külpolitika és kormányok kellően figyelnek a Délvidékre? Mit várna el a mindenkori

magyar kormányzástól a határon túliak érdekében?

– Sajnos azt tapasztaltuk hosszú évre visszamenőleg, hogy a magyar kormányoknak nem volt átgondolt, következetes és határozott, a nemzetközi és a kétoldalú egyezményekből eredő jogokat is számon kérő politikájuk a határon túli nemzetrészek iránt.

A hivatalos magyar politika általában „tisztelettel adózott Szerbiának kisebbségpolitikája miatt”, nem egyszer hangsúlyozva, hogy „kevés országban valósulnak meg olyan magas szinten a kisebbségben élő magyarok jogai, mint Szerbiában”. Általában még a diplomáciában szokásos „habár akadnak még problémák” megfogalmazás is rendszerint elmaradt.

Lehet, hogy így van, ha a vajdasági magyarok helyzetét a romániai, szlovákiai vagy éppen az ukrainai magyarokéval hasonlítjuk össze. A szlovákiai magyar kisebbség által sokat kritizált nyelvtörvényből például, éppen most lett „európai ügy”. Ukrajnában a visszalépések következtében „hadiállapot” alakult ki a magyar kisebbség oktatásában. Romániában elakadt a magyar autonómia ügye. De vajon elegendő ok-e ez a szerb kisebbségpolitika ilyen érdemtelenül magas osztályzására?

Nem tudjuk hogy a magyar politikusok ki(k)től és miből tájékozódnak a vajdasági magyarok helyzetéről. A mi helyzetünket azonban nem a szomszédos és más országokban élő magyarok helyzetéhez kell(ene) hasonlítani, hanem a hetvenes-nyolcvanas években, Vajdaságban kialakult kisebbségjogi gyakorlathoz, amittől a jelenlegi helyzet jóval elmarad.

Azt sem tudjuk például, a magyar politikusokhoz eljutott-e az információ, hogy 2010. január 1-jével – 160 év után – megszüntetik, pontosabban „bíróági egységekre” degradálják a nemzeti megmaradás szemszögéből nézve hat kiemelten fontos magyar-többségű községében (Adán, Csókán, Magyarokani-zsán, Óbecsén, Topolyán és Zentán) a községi bíróságot. Vagy az, hogy a korábban 34 vajdasági, magyar nyelven is sugárzó rádió közül 2008. augusztus 31-ével 11 megszűnt. Hogy az ún. magyarverések ügyében és az elkövetőknek az igazságügyi szervek elé idézésében sem történt szinte semmilyen előre-lépés. Már említettem, hogy problémák vannak az itteni magyarok foglalkoztatása, oktatása, művelődése, nyelvhasználat stb. terén is. A két ország közti kisebbségi vegyes bizottság jegyzőkönyveiben felsorakoztatott problémák megoldására mégis csak „nagyon ritkán, vagy inkább nem született semmilyen kormányzati határozat”.

Hiba volt korábban, még a kilencvenes évek elején, hogy a magyar kormány nem támogatta a délvidéki magyarok autonómiakövetelését. Ugyanilyen hiba volt Magyarország részéről megtagadni a kettős állampolgárságot a határon kívüli magyaroktól. Az emlékeztető 2004. december ötödikei népszavazás előtt a kormánypártok heves és hazug kampányt folytattak ellene, az ellenzékiek pedig csupán megkésve álltak ki mellette.

Tavaly a teljes magyar politikum – ellenzéki és kormánypárti – szinte kórusban dicsőítette Szerbia kisebbségi politikáját, amikor a Szerb Szkupstina meghozta a nemzeti tanácsokról szóló törvényt. Egyes politikusok annyira elragadtatták magukat, hogy példaképül állították a gesztust másoknak. A magyar vezetőknek a szerb törvény mindenestre kapóra jött és jó hivatkozási alapul szolgált a Szlovákiával folytatott nyelvtörvényi vitában. Elég lett volna azonban csupán elolvasni a törvényt, s nyomban kiderül, hogy nem nyújt autonómiát, de ez a magyar politikusoknak – úgy látszik – nem túlságosan fontos.

A jövőre magyar kormány iránti elvárásokat tizenhárom délvidéki civil szervezet, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt (VMDP), a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK), és a Magyar Polgári Szövetség (MPSZ) memorandumban fogalmazta meg. A dokumentumot Csorba Béla író és költő adta át Orbán Viktornak 2009. december 16-án, a délvidéki körútja során Temerinben tett látogatásakor. Ezek, röviden, a következők:

1. A magyar autonómia ismérveit úgy kell meghatározni, hogy az csakugyan önkormányzati jogokat foglaljon magában a Magyar Nemzeti Tanács számára.

2. Az autonómia irányító testülete csak akkor szolgálhat a célnak megfelelően, ha az itt élő magyar választók szavazatai alapján lesz megválasztva.

3. A szerb állam garantálja megfelelő számú képviselői helyet a szerb törvényhozó testületben az országban élő magyarok számára.

4. A magyar állam ismerje el, vagy adja meg a határon túl élő magyaroknak a magyar állampolgárságot.

5. Szerbia maximálisan járuljon hozzá a délvidéki magyarokat a második világháború végén ért atrocitások feltárásához, támogassa az áldozatokról való méltó megemlékezést, többek között egy központi emlékmű felállításával, kövesse meg a magyarokat, kártalanítsa a hozzátartozókat és a lezármazottakat.

* Az interjú szerkesztett változata a budapesti Barikád hetilap 2010. január 14-i számának 21. oldalán jelent meg.

Szemben halad-e a Magyar Szó a magyar közösséggel?

Napjainkban heves vita borzolja e kis közösségünk közvéleményét, mégpedig az, hogy az MNT nevezzen-e ki laptanácsot a Magyar Szó mellé. A dologban az a legelszomorítóbb, hogy a vitázók nagy többsége nem is tudja, mivel ezt a nyilvánossággal nem közölték, hogy a javasolt laptanácsnak valójában mi is lenne a szerepe. Azt ugyanis a javaslattevők még ki sem dolgozták. Ennek ellenére az ellenvéleményen lévők késhegyre menő párbeszédet folytatnak. (A dologban az a legfurcsább, hogy ez valójában a szerkesztőtanács összejövételén hangzott el, amit a Magyar Szó február 27., 28. számában is beismertek.)

Az ellenvéleményen lévők a kommunista időkből visszamaradt, illetve újból bevezethető cenzúrázástól tartanak, és a demokratikus rendszer sajtósabadságára hivatkoznak, annak ellenére, hogy a „cenzúra” szót senki sem említette. Mert, ha a laptanács meghatározott időszakokban csak véleményt mondana a Magyar Szó szellemiségéről, nyelvezetéről, témaköréről, a délvidéki magyar társadalom gondjaihoz kapcsolódó viszonyáról stb., még ha az bíráló lenne is, akkor (véleményem szerint) elfogadható a javaslat. Sőt mint alapítónak ez kötelessége is lenne. Itt ugyanis közpénzek felhasználásáról van szó, és a közösség számára nem lehet közömbös ennek az eredménye. Még akkor sem, ha köztudott, hogy a mostani (de a korábbi) újságírói fizetések az éhbér kategóriába sorolhatók. Más viszont a dolog, ha ez a szerv tilt, cenzúráz, vagy ne adj `lsten büntet is. Ez esetben már teljesen jogos a felháborodás és a tiltakozás.

Az újság eszmeiségét, irányvonalát, színvonalát stb. a fő- és felelős szerkesztő hivatott meghatározni, akit épp az MNT nevezett ki (méghez nem is oly rég). Ezek után érthetetlen, hogy miért szükséges egy újabb felügyelő szervet kinevezni. Azzal ugyanis, hogy az MNT azt az egyént nevezte ki erre a funkcióra, akinek a szerkesztőpolitikájával egyetértett, ezzel eldöntötte a médium szellemiségét, illetve a politikai arculatát. Ezek után ha az MNT elégedetlen a főszerkesztő munkájával, akkor csak őt befolyásolhatja, illetve válthatja le. Ez persze nem azt jelenti, hogy az MNT egy a sajtóval foglalkozó bizottsága nem kö-

vetheti, elemezheti, sőt bírálhatja is az általa alapított sajtóorgánumokat.

A laptanács ellenzőinek viszont téves az az állítása, miszerint egy ilyen sajtóterméknél, mint amilyen a Magyar Szó, csupán a szakmai szempontokat és a korrekt, hiteles tájékoztatást kell szem előtt tartani. Ez az elv már azért sem fogadható el, mivel minden a közügyekkel kapcsolatos nyilvános megnyilatkozás, legyen az akár egyéni, de még inkább a sajtó részéről, óhatatlanul egy bizonyos politikai állásfoglalást jelent. Nem létezik semleges média. Minden sajtótermék politikai arculatát az alapító határozza meg, legyen az liberális, konzervatív, keresztény-demokrata, szocialista, munkáspárti stb. Privát médium esetében a tulajdonos, aki a pénzt adja, a társadalmi tulajdonban lévőknek pedig az a szerv, amely a közösség részéről erre fölhatalmazást kapott. (Ha kapott!) Egy ilyen esetben, mint amilyen helyzetben a több mint kilencvenéves kisebbségi sorsban szenvedő délvidéki pusztuló magyarság van, a legszerencsésebb lenne a nemzeti-konzervatizmus vonalát követni. Talán ez a politikai irányzat tudná leginkább erősíteni a nemzettudatot és az egyetemes magyarsághoz való tartozást, valamint fékezni a mind erőteljesebb beolvadást, mert minden kisebbségi médiumnak ezt a szerepet is kötelessége fölvállalni.

A vitát még erőteljesebben felborzolta Dudás Károlynak, a Hét Nap főszerkesztőjének az a kijelentése, miszerint a Magyar Szó „szerkesztőpolitikája az utóbbi időben a vajdasági magyar közösséggel szemben halad” (M. Sz. 2010. III. 4.), és ez indokolná a laptanács létrehozását. Nyilatkozta ezt anélkül, hogy bármivel is megindokolta volna ezt az elmarasztalást. A felháborodást még fokozta az a tény, hogy ezt az a főszerkesztő állapította meg, vagy mondta el, akinek a lapja, bár egyértelműen nemzeti elkötelezettségű, de a Gyurcsány-kormány tagjaival is bensőséges viszonyt folytat, és köztudott, hogy elkötelezetten pártorientált. Emellett még abba a kiválasztottak csoportjába tartozik, amelyben egyes intézmények a magyar kormány állandó, közvetlen támogatóitjai. Talán a tiltakozás nem lett volna ilyen heves, ha Dudás konkrét példákkal a véleményét, amit a szavazás után az MNT is elfogadott, megindokolta volna. Sajnos, en-

nek elmaradása miatt, Dudás a (részben jogos) bírálatával egymagára maradt, és utóbb magyarázkodásra kényszerült, ami az állítását nagyban hiteltelenné tette.

A vitázó partnerek, anélkül, hogy ismerték volna a laptanács javaslatának a lényegét, és a bírálatok konkrét indoklását, mindegyik a saját egyéni érdeke szerint foglalt állást. A magyar pártok legtöbbször támogatta a javaslatot. A VMSZ, bár Pásztor nem ismerte a részleteket, legalábbis a nyilatkozatából ez derül ki, miszerint: „ennek a testületnek a létrehozása valóban értelmezhető úgy, mint belső cenzúra, vagy cenzúra, de nem biztos, hogy így kell felfogni”. Azt viszont már nem mondta, hogy ezt hogyan kell értelmezni. Mindenesetre a javaslatot támogatta, mintahogyan Ágoston András (a VMDP), Rácz Szabó László (MPSZ) és Páll Sándor (VMDK) is. Páll Sándornak volt még egy megvalósíthatatlan, „beteg” javaslata is: a Magyar Szó mellett egy új napilapot kell indítani. Csak azt hallgatta el, 1. milyen pénzekből, 2. kikkel és 3. kiknek, mivel még a Magyar Szót sem képes nagyon sok magyar család megvásárolni. Az ötödik magyar párt, László Bálint (MRP), mivel eddig is nagyon sokan támadják, nem akart újabb ellenséget szerezni, ezért a javaslatot elenezte. Már sokkal enyhébb hangon szólt Danyi Zoltán, az Újvidéki Rádió magyar nyelvű műsorának főszerkesztője. Ő a főszerkesztőre bízta az újság irányvonalának a meghatározását. (Mellesleg az újvidéki rádió sem fogadja el az MNT-nek a helységnevekre vonatkozó utasítását, ugyanis egyszer a magyar nevet használja, másszor, illetve többször a szerbet, zavart keltve ezzel a tájékozatlan hallgatóban). Habram Mária, a Családi Kör (politikailag steril lap) főszerkesztője is a tiltakozókkal vállalt szolidaritást. A szerb vezetésű újságírói szervezetek érthetően a tiltakozók pártjára álltak, hisz nekik semmiképp sem érdekük a magyar szellemiségű média. Sokan mások is véleményt mondtak, de talán még említést kíván Buda Hajnalka, a Vajdasági Rádió és Televízió magyar nyelvű műsorának főszerkesztője. Ő ismét a már rég elcsépelt Szabadka – Újvidék közötti ellentét szólamával rukkolt elő, mert képtelen megérteni, hogy ez sohasem létezett. Ami viszont az állandó vitatárgyát képezte, az a nemzeti és a jügó-liberalista eszmeiség szembenállását jelentette. Ez utóbbinak Újvidéken volt erősebb háttere, de ez nem jelentette, hogy ott is, és itt is nem léteztek mindkettőnek hívei. Igaz, az újvidékiek nemzeti elkötelezettségei nem igen hallathatták a hangjukat. Elég csak Tomán Lászlóra hivatkozni, aki kitartóan harcolt a kommunista múltú Híd folyóirat ellen. És ugyanígy Szabadkán is vannak elkötelezett liberálisok. Például, Urbán Andrásra, és színházára semmiképp sem lehet azt állítani, azon kívül, hogy az előadások magyar nyelven folynak, hogy magyar szel-

lemiségűek is. Azt sem érti Buda Hajnalka, hogy „miért kell állandóan egy olyan mondvacsinált kifejezést lovagolni, hogy ki az, aki szemben megy a magyarsággal”. (M. Sz. 2010. III. 4.) Az újvidéki magyar nyelvű tévé biztos, hogy szemben megy a délvidéki magyarság érdekeivel, mert még ma is a titoista – kommunista (testvériség-egység) szellemében sugározza a műsorát. A nemzet gondjairól a szerb hatalom szemszögéből tudósít, vagy egyszerűen átveszi a belgrádi stúdió jelentését. Apropos, még mind a mai napig nem kértek a tévé nézőitől bocsánatot, a „hamis idill festése a közállapotokról” miatt, amikor is Szakálas Ottó terepi katonaruhában a földig rombolt Vukovár „főlszabadításáról” tudósított. Ezt csak azért említem, hogy emlékeztessen az ott dolgozókat, a nézők ugyanis még ma sem szenvednek amnéziában. Honnan tudja azt is Buda Hajnalka (a hasára csapott talán), hogy „az olvasóknak megvan a bizalma a szerkesztőkben”. Talán közvélemény-kutatást végzett? Ha nem, akkor ez „nem egy hamis idill festése”? Vagy még mindig a régi kommunista módszerek alapján nyilvánít véleményt, miszerint amit fönt kimondanak, lent mindenki azt is gondolja. Buda Hajnalka miközben az olvasók, (nézők) bizalmáról tanúskodik, addig az újvidéki tévé műsorát a Magyar Szó tévékritikusa egy év alatt csak kétszer tartotta említésre érdemesnek, és akkor is elmarasztalóan szólt róla. (Magyar Szó, 2009. IX. 4. és 2010. III. 5.) Hát ennyit az ő tiltakozásáról.

Érthető viszont a Magyar Szó azon újságíróinak a méltatlankodása az ismeretlen célú és bizonytalan összetételű laptanács miatt, akik a legszakzszerűbben és az újságírói erkölcsösség alapján tudósítanak. Németh Zoltán, Kabók Erika, Mihályi Katalin, Hajnal Árpád és még sokan mások, joggal tartanak az esetleges politikai nyomásgyakorlástól, különösen akkor, ha a laptanács pontos szerepét a vita kezdetéig senki sem határozta meg. Nem is beszélve arról, amit fondorlatos módon kezdetben elhallgattak, növelve ezzel a bizonytalanságot, hogy a laptanács felállításának a gondolatát épp a Magyar Szó-beliak vetették fel. Ezért volt teljesen értelmetlen az újságírók egymásnak ugrasztása, hisz így is elég baj van a délvidéki magyar média berkeiben. Ha előzőleg részletes elemzést és példákkal alátámasztott értékelést végeztek volna, és csak akkor nyilatkoztak volna arról, hogy a Magyar Szó szerkesztése valóban szemben megy-e a délvidéki magyarság érdekeivel, akkor elkerülhető lehetett volna ez a vita.

Valójában igaz-e ez a vád? Valóban szemben áll-e a Magyar Szó szerkesztéspolitikája a délvidéki magyarság érdekeivel?

Sajnos azt kell megállapítani, hogy is-is. A legtöbb újságíró tartja magát az MNT sajtóval foglalkozó al-

bizottságának az utasításához, miszerint a délvidéki magyar médiumok ne csak magyar nyelvűek legyenek, hanem magyar szellemiségűek is. Különbözően ezt az elvet fogadta el a Vajdasági Magyar Újságírók Szövetsége is. Ennek ellenére az utóbbi időben a Magyar Szó egyes újságírói arról cikkeztek, hogy nem értik, mit jelent a „magyar szellemiség”. Sőt, még gúnyt is űztek e követelményből. Ez pedig azt jelenti, hogy a Magyar Szó nem fogadja el sem az MNT, sem a VMUSZ javaslatát, és ez esetben szembe megy a magyarság érdekeivel. E dologban az a legsajnálatosabb, hogy ezt a sajtónyilatkozatot a főszerkesztő szó nélkül hagyta, ami azt is jelenti, hogy egyetért munkatársai véleményével. Még megbotránkoztatóbb az, hogy a cikkíróknak a magyar szellemiség fogalmát egy újságolvasónak kellett megmagyaráznia. És meglepően nem az azonos, kiemelt helyen, hanem a „tyúk-perekkel foglalkozó” Közös Íróasztalunk rovatban, aminek a végén az áll, hogy a leírtak nem a szerkesztőség véleményét tartalmazzák. Tehát még itt sem vállalják a magyar szellemiséget. Ne is beszélve arról, hogy Túri Gábor, mint közismert értelmiségi, rendelkezik annyi tekintéllyel és íráskészséggel, (sőt, a jelentkezése megtisztelést jelent a Magyar Szó számára), hogy kiemelt helyen közölje az írását. A főszerkesztő azon magyarázata, miszerint „azt nem szabad megengedni, hogy a magyar szellemiség fogalmával visszaéljenek,” egyszerűen nem fogadható el. Ugyanis a főszerkesztő a hiteles újságírás fő követelményének a szakmai tudást és az erkölcsi magatartást nevezte meg. Aki viszont visszaél a magyar szellemiség követelményével, annak baj van a szakmai tudásával, de még inkább az erkölcsi hozzáállásával. Így jogosan elmarasztható.

De vizsgáljuk tovább újabb példákkal a Magyar Szó szerkesztéspolitikáját. A lap budapesti tudósítója Magyarországról például csupán a „rossz dolgokról” tudósít: a pártok veszekedéseiről, a csalásokról, sikasztásokról, „soviniszta” kilengésekről, minden olyanról, ami az anyaországi magyarságot leértékelte az itteniek szemében, és ezzel a megvetés gondolatát hinti el, ami az együvé tartozás tudatát rombolja. Én még nem olvastam Mihájlovics Klárától olyan írást, amely a magyarság vállalását ösztönözte volna, viszont számtalanszor szembesülhettem például a Fidesz bírálatával, sőt Orbán Viktor gúnyolásával is. E negatív hozzáállást jól példázza a Magyar Szó március 20–21-i száma, amelyben a bővelkedő események közül a tudósító csak a Király és a Budaházy körüli botrányokat tartotta érdemesnek ismertetni, megtoldva egy félmeztelen női fotóval is, hogy a rossz, a romlottóság még meggyőzőbb legyen. Ha a jóindulat vezérelte volna, akkor tudósíthatott volna Sólyom Lászlónak a kisebbségekről, mirőlunk szóló könyvbemu-

tatójáról, A délvidéki Urbán Gábor képkiállításáról, vagy ha könnyebb témáról kívánt volna beszélni, az angol hercegi pár budapesti látogatásáról. Ilyen gúnyosan tudósított a magyarországi választásokról is: „... mert hogy olyan ez a Magyarország, (úgy tűnik a szerzőnek ehhez az országhoz semmi köze sincs? [a sz. m.]) hogy itt egy polgár kettőt szavaz egyszerre”. (M. Sz. 2010. IV. 10–11.) Két hét múlva, a választások második fordulójának várható eredményét előre vetítve a tudósító „csak” a félelméről ad számot már az írása címében is (Okos lesz-e a politikus? Az elemi konszenzuskényszer hiánya általában sosem jó – M.Sz. 2010.IV.24–25.), de az írása befejező soraiban már előnti az epe és csak gúnyos hangon tud beszélni a FIDESZ-KDNP koalíció várható kétharmados kormányzási lehetőségéről: „...a választás lezárul, kezdődhet az érdemi ötletelés, kormányalakítás, be lehet üzemelni a tej-méz-folyatós csapokat”

Egyértelmű, hogy a tudósító jugo-liberális eszmiséget képvisel, amely (véleményem szerint) szemben áll a délvidéki magyarság érdekeivel.

A példákat persze tovább lehetne sorolni, de maradjunk a legsúlyosabbnál. Az újság legjelentősebb szembenállását ugyanis a Képes Ifjúság szerkesztéspolitikája jelenti. Ami ebben a Magyar Szó mellékletében napvilágot lát, az a magyarságra nézve már kész katasztrófa. Ugyanis határozottan állítható, hogy itt a délvidéki magyar fiatalság nemzettudatának és erkölcsi magatartásának a rombolása folyik, ahol nem becsülik sem a múltunkat, sem a vallásunkat, semmit, amit egy magyar fiatalnak vállalni érdemes. Természetesen ezek a súlyos vádak bizonyítást igényelnek. Hát lássuk az elsőt.

A húsvét, nem vitás, a keresztény világ legnagyobb ünnepe. Ilyenkor minden médium kiemelt helyen emlékezik, az újságok sokszor ünnepi formában jelennek meg. Írnak a húsvét jelentőségéről, közlik az egyházi méltóságok nyilatkozatait, az ünnepkel kapcsolatos híreket, az ilyenkor esedékes népszokásokat, hagyományokat, ami néha több oldalt is betölthet. Ezzel szemben a Képes Ifjúság húsvéti száma (2010. IV. 7.) vezércikkében három mondatot szentel a magyarság nagy többsége legszentebb ünnepének, azt is csak azért, hogy az írását összekapcsolhassa a kínai filozófiával, az újévi fogadalmakkal(?), a tavaszi depresszióval, és hasonló badarságokkal, valamint hogy bebizonyítsa, miszerint a német lakosság, hasonlóan a magyarsághoz, 64,6 %-a nem hisz a föltámadásban. A szerkesztő (Főszerkesztője csak a Magyar Szónak van) ezzel a (gyalázatos) írással emlékezett meg a nagyszámú magyar keresztény számára oly jelentős ünnepéről. Közben két oldalas interjút közöl többek közt a Kosztolányi Színház színésznőjéről, dr. Czeizel Endrének a szerelemről tartott elő-

adásáról, a zentai Népkert rongálóirol, a Mediawave Fesztivál-ról, a nyugati világ sztárpletykáiról, (mert ez kell a délvidéki magyar fiataloknak), a TV műsorok (általában értéktelen) filmközvetítéseiről, a könnyűzene (kétes értékű) sztárscillagjairól, a Sziget fesztiválról, a női mellet növesztő rágógumiról, a hétvégi, sokszor értéktelen szórakozási lehetőségekről, az elmaradhatatlan népbuító horoszkópról, és a minden számban fellelhető, a magyarság egyik legértékesebb népcsoportjáról, a székelységről szóló viccekről, alkoholizáló, érzéketlen „bunkóknak” beállítva őket. Régebben Jézussal kapcsolatban is közöltek sértő vicceket, de a bírálatok után felhagytak e szokásukkal. Csak az érthetetlen, hogy a „lálókról”, a „gédzsokról” vagy a „mújókról” miért nem humorizál a szerkesztő, pedig ők közelebb laknak hozzánk, mint a székelyek. Persze, egy jugó-liberálisnak jobban megfelel a székelység kifigurázása, ezzel is éket verve az össz magyarság közé.

Sajnos ép ilyen negatív, elutasító hozzáállás tapasztalható a legfontosabb nemzeti ünnepeinkkel szemben is. A kisebbekről már szólni sem érdemes. A Képes Ifjúság számára az október hatodika nem jelent semmit sem, említést sem érdemel. Még akkor sem, ha Aradon többségében nem is magyar származásúak haltak meg a magyar szabadságért. Amikor Balassa Julianna, a Dél-bánsági magyarság „mindenese” ezt számon kérte, az volt a szerkesztő gúnyos, kifigurázó válasza, hogy a délvidéki magyar fiatalok lapja „nem lehet történelemkönyv”. Mert a szerkesztő úr valószínűleg úgy gondolja, hogy e fiatalok magyartörténelem tudása olyan mély, az iskoláinkban annyi ez irányú ismeretekben van részük, hogy az ő számukra szerkesztett újságban már nincs helye az ilyen unalmas megemlékezéseknek. Helyettük inkább a nyugati sztárscillagok csípős pletykáit közli a lap, hogy példát vehessenek, miként kell kábítószerezni, alkoholos állapotban autót vezetni vagy számtalanszor elválni és újra nősülni.

Október 23-ról, amikor a magyarság, a „pesti srácok” világtörténelmet írtak, és egy világot rengettek meg, amire minden magyar büszke lehet, a lap az utolsó oldalak egyikén, elbújtatva, egy oldalon emlékezett e jelentős eseményre. (K. I. 2009. X. 21.) Valójában ezt sem tette volna, de Hegedűs Attila, a vele folytatott beszélgetéskor elmondta, hogy előző évben ő ajánlotta föl az ezzel kapcsolatos írását, mert talán különben egy sor sem jelent volna meg, mint ahogyan az, az előtte lévő évben megtörtént.

Az idei március 15-i ünnepségről, ami lényegében a magyar ifjúság napja, (mivel a lap megjelenésének időpontja pár nappal korábbra esett [2010. III. 10.]), nemhogy ünnepi kiadásban jelent volna meg az újság, (mint ahogyan azt minden magyarnyelvű kiadvány

megtette), de egy megveszekedett szó sem jelent meg az ünnep kapcsán. A vezércikk az Oscár-díj átadásával foglalkozik, az újság pedig 5 oldalt szentelt a filmművészetnek, négy és fél oldalt a színháznak, 2 oldalt a szárpletykáknak, 2 oldalt a TV-műsoroknak, 4 oldalt a könnyűzenének, és az elmaradhatatlan horoszkópnak, meg a székelyvicceknek. Ezek töltötték ki a lapot, néhány rövidebb írás mellett.

Az ünnep utáni szám (K. I. 2010. III. 17.), a címlapon a Megasztár egyik gitárosa képével, azért mégis egy vezércikkben emlékezik a szerkesztő az ünnepre. Persze ebben is lekicsinylő stílusban. ... „van-e még üzenetük a ’48-as eseményeknek a fiatalok számára”, kérdezi a szerző, és a választ is mindjárt megadja: „... a fiatalok nem csak nem tudják a magától értetődő információkat hozzárendelni a ’48-as ikonokhoz, hanem még a mára már szimbólumokká emelkedett személyeket sem tudják minden esetben korban elhelyezni” „... még mielőtt bárki az ifjúságot kezdené szapulni, ... tegyük fel a kérdést, vajon ténylegesen ők okolhatók-e ezért?” (Természetesen a Képes Ifjúság szerkesztés politikája, a szerkesztővel egyetemben is, ha így viszonyul a nemzeti ünnepeinkhez). „Ha azt vesszük alapul, hogy egyre kevésbé tudjuk igazán közel vinni hozzájuk a nemzeti hagyományainkat, ... akkor nyilvánvalóan nem.” (De ennek ellenére az újság a szerkesztő úr szerint mégsem lehet „történelemkönyv”). „... Petőfiék példát mutattak a fiataloknak arra, hogy olykor nekik is kell foglalkozniuk a közügyekkel, hiszen a politika nem csak azokra tartozik, akik magukat hatalmasoknak gondolják”. Ezért nincs a Képes Ifjúságban a közügyeinkről és a politikáról már évek óta egy megveszekedett szó sem. A szerkesztő valószínű azon a véleményen van, hogy a délvidéki magyar fiatalok sorsát jobb, ha a szerb hatalmi szervek irányítják, vagy az a csoport, amelyben a diplomával rendelkező egyének némelyike, magyar származása ellenére, nem irodalmi, de még köznapi szinten sem tudja tökéletesen az anyanyelét. (Különben a szerkesztő úr a megemlékezések kapcsán nem nagyon töri magát, mivel az egy évvel korábbi vezércikkének egyes részei szóról szóra megegyeznek a most idézettel). Ennek ismeretében szeretném, ha a Magyar Szó főszerkesztője nyilvánosan megmagyarázná, hogy valójában ki is él itt vissza a magyar szellemiség fogalmával? Ez nem azt jelenti, hogy az újság szembe megy a magyarság érdekeivel? Persze ezzel még nem fejeződik be a két-hasábnyi vezércikk. Mintahogyan a húsvéti vezércikknél is a szöveg azzal folytatódik, hogy statisztikailag mekkora szerepet töltenek be a kulturális értékek Európában. Merthogy nem lehet a Képes Ifjúság szerint egy egész, kéthasábos vezércikket csak a március 15-i ünnepségre szentelni. Még arra sem,

hogyan tudósítson arról, miként ünnepelték meg Délvidéken a magyar ifjúság ünnepét. Csupán egy tudósítást közölt az újság, az újvidéki Magyar Tanszék elsőéveseinek a műsoráról. A liberális szemléletű tanszék hírei ugyanis rendszeresen szerepelnek az újságban.

De vizsgáljuk meg milyen témakörökkel és mely terület ifjúságával foglalkozik az újság. Újvidéken kizárólag a tanszék és az Újvidéki színház rendezvényeivel. A színházi interjúk, beszámolók, bemutatóelőzetesek stb. különben a fő témája a lapnak. Az embernek már, már az a benyomása támad, hogy nem is egy ifjúsági lapot olvas, hanem a filmet, a színházat, és a könnyűzenét, valamint a nyugati világ sztárpletykáit felölelő bulvárlapot tart a kezében. A hírek is csak egy szűk területre korlátozódnak, azaz a délvidéki tömbre, méghozzá zentai központtal, mivel a szerkesztő úrnak ott van a lakhelye. Persze a közeli települések, Magyarkanizsa, Szabadka, Ada, Óbecse, Topolya esetleg Temerin kulturális rendezvényeiről is olvasható a lapban, és természetesen a magyarországi valamint a külföldi bulvár eseményeiről. Annak ellenére, hogy az itteni magyarság 40 %-a a szórványban él, ő róluk sohasem olvasható semmi sem. El sem tudom képzelni, hogy a jó fészült szerkesztő úr, a régi, Hornyik Miklós által szerkesztett ifjúsági lap szerkesztés-politikáját követve, nyakába veszi a bánsági szórvány falvait, és a szociográfia igényével, sorra járja Bókát, Udvarszállást, Tóbát, Magyarittabét, (ott mindjárt meg is koszorúzhatná a Kosuth-szobrot, amit eddig még soha sem tett meg), Hódgyházát, stb., mint ahogyan azt a veszélyes kommunista időben tette ezt Dormán és a bűnösnek kiáltott Dudás Károly, csak ezért mert, meg merte mondani az újságról az igazságot. Mert például, ha nem tudná Tiszaszentmiklóson is létezik magyar ifjúság, és egyszer miért nem lehetne a címlapon az a hódgyházi óvónő, aki a falusi magányt és a vidéki elzártságot vállalva, csak azért, hogy néhány magyar nebulóval megismertesse az anyanyelv szépségeit. Vagy a gitáros „csillagocska” helyet, miért nem szerepelhet az a középiskolás tanuló, aki a számítógépi programozási versenyen első díjat nyert. Ő persze nem lehet példakép. Az is érthetetlen, hogy miért nem lehet olvasni semmit sem a nagybecskereki leány- valamint a múzslai fiúkollégium életéről, vagy az újvidéki Szent Erzsébet leány- és az egyházi fiúinternátus híreiről? Ők nem tartoznak az ifjúsághoz? Hogy miről nem lehet még olvasni a Képes Ifjúságban: a cserkészmozgalomról, a vallási és a klasszikus zenei eseményekről, a már említett közéletünkről és a politikai eseményekről, (pl. a magyarországi választásokról vagy a MNT-ről), a magyar középiskolások szerb tagozatra való beiratkozásának okairól, a magyarnyel-

vű egyetem szükségességéről, a falun élő fiatalok megélhetést teremtő vállalkozásairól, a magyarverésekről, a magyar fiatalok szórakozó-helyeinek a beszűküléséről, és a szerb huligánok veszélyeztetéseik miatt, a perifériára szorulásukról, mert nem mindenki járhat el a Mojo Klubba, amelynek programjáról rendszeresen tudósít a lap. Nem lehet olvasni a temerini fiatalok tragédiájáról sem, pedig ezzel minden délvidéki magyar lap, sőt dr. Becsey Zsolt és Sólyom László is többé – kevésbé foglalkozott. Nincs az újságban sportrovat, mivel, a lap szerkesztés-politikája szerint, az ifjúságunk annyira egészséges életet folytat, hogy ezt népszerűsíteni, — főleg a magyar sportsikereket – már teljesen fölösleges. (A szerkesztő úr valószínű sohasem foglalkozott aktívan sporttal, ezért gondolja úgy, hogy ez nem érdekli a fiatalokat). Nem tudósít az újság azoknak a jelentős számú diplomás, több éve állás nélküli magyar fiatal sorsáról sem, akiknek nem az újság által közölt a legújabb divatócskaságuk az álmuk, hanem valamilyen ösztöndíj megszerzése, olcsó albérleti meleg lakás, menzazapénz, de sokuknak még az iskoláztatásukra se nincs lehetőségük. Ha esetleg a szerkesztő úr e magyarsággal szembemenő munkája miatt esetleg elvesztené az állását, akkor talán megértőbb lenne ezen diplomás és diploma nélküli állás nélküli fiatalok sorsa iránt. Ez persze nem történhet meg, mivel a szerkesztő úr neve is azon a szerb párt MNT listáján szerepel, amely miatt tudvalevő, nem a délvidéki magyarság, hanem a szerbpárt pártpolitikai érdekeit kénytelen szolgálni. Ezt pedig mindig meg szokták jutalmazni.

Talán a legnagyobb bajt a Képes Ifjúság szerkesztés-politikájában a magyarságtudat-hasadás jelenti. Már több írásomban idéztem azt a vezércikk szövegrészletét, ahol az újságíró egyértelműen elhatárolódik az egyetemes magyarságtól. A vezércikk írója például nem tudja eldönteni, hogy most hól él. Mert ugye már nem lehet ő jugoszláviai magyar, szerbia-montenegrói, vajdasági vagy ne adj Isten délvidéki. „Meg jó-e nekünk az, ha mindenáron egy másik országhoz szeretnénk tartozni, aminek már nem vagyunk részei? Nem”. Ugyanis úgy véli, hogy neki semmi köze sincs az anyaországiakhoz. Egy másik írás pedig azzal nyugtatja a magyar olvasót, hogy számunkra kész szerencsének mondható Trianon, mivel a szerb nyelvtudásunk révén számos országban némileg tájékozódni tudunk. „Eddig folyamatosan azzal mosták a ²kisebbségi vajdasági magyar² agyát, hogy hányatott sors, Trianon, háborúk és végül a jügó delíriumából felébredve kisebbségi lét. Azonban ennek a felállásnak van másik oldala is ... nem érezzük a magyarokat körbevevő szláv falat”. (K. I. 2009. XII. 16.) Gondolom, nagyon sok igaz magyar lemondott volna erről a szerencséről.

Nem kíméli a lap a pedagusok tekintélyét sem. Az egyik vezércikk arról számol be, hogy egy angliai tanárnő kétszázszor szeretkezett az egyik tanítványával. És ez nálunk is megtörténhet. „Nem hiszem ugyanis, hogy az egyetlen vagyok, aki hasonló példát tudna említeni”. Ez persze többségében rejtve marad. „... Csakhogy vannak dolgok, amelyek esetében a tudás, az információ birtoklása felelősséggel jár(hat), gondoljunk csak Babits örök igazságára.” (Vétkesek és cinkosok...K. I. 2010. I. 27.) A lap szerint az itteni magyar fiataloknak számára ez a hír a legfontosabb, hamár vezércikkbe kívánczik. Természetesen, amilyen a vezércikk, olyan maga az újság is. Összevetve az 5 plussz (5+) című, a szabadkai középiskolások havi, és a Stúdium című, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Magazin perodikával, ez utóbbiak tartalmasabbak, sokrétűbbek, nívósabbak, fiatalosabbak, annak ellenére, hogy csak az ifjúság egy szűk körének készül.

Mindezek után ismételten felkérem a Magyar Szó főszerkesztőjét, és mindazokat, akik érvek és példázatok nélkül azon hangoskodtak, hogy el a kezeket a lap cenzúrázásától, amit valójában senki sem

szándékozott megtenni, hogy magyarázattal szolgáljanak a fent felsorolt hiányosságokra. Mert ha a Magyar Szóról a vita nem indoklások, bizonyítékok nélkül folyt volna, akkor a laptanácsról szóló javaslat is, amely semmi kép sem a cenzúrázásról, hanem egy értékelésről szólt, több helyeslést kapott volna.

Végezetül álljon itt a Magyar Szó egyik tapasztalt szakírójának a véleménye: „A média nemzet- és tudatformáló ereje vitathatatlanul a legerősebb az összes politikai és kulturális eszköz közül. Hatékony-sága, célszerűsége a média tulajdonosain (beleértve az államot és a kisebb közösségi gazdákat is), a közvéleményen, de elsősorban az újságírókon, szerkesztőkön és más médiaszakembereken, vezetőkön múlik. Ha a lehetőségeket nem használjuk ki teljes egészében, olyanok leszünk, mint az orvos, aki megtagadja betegétől a leghatékonyabb gyógyszereket – súlyos hibát követünk el”. (Bodzsóni István, M. Sz. 2010. IV. 17 – 18.) Ezért számunkra nem lehet mindegy, hogy milyen szellemiségű a Magyar Szó.

Szabadka 2010. IV. 15.

A nemzet mint közös akarat

Mottó:

*„Krisztusnak és Pilátusnak,
farizeusoknak és vámosoknak,
zsidóknak és rómaiaknak
egyformán szolgálni
nem lehet.”*

(Dzsida Jenő)

Az elmúlt években a délvidéki magyar permanens politikai harcok miatt a magyar választók körében egyre inkább megerősödött a belgrádi szerb pártokra való szavazás gyakorlata. A pár évvel ezelőtt még csak marginálisnak tekintett jelenség a 2008-as választáson már olyannyira általánossá vált, hogy a magyar szavazók által leadott voksok majdnem felének címzettje már szerb párt volt.

Jelen írásomban nem kívánok e jelenség okaival foglalkozni, hanem sokkal inkább a következményeivel. Az elmúlt hetekben különösen egy mondat ütötte meg a fülemet, amely így szólt: „Magyar érdekeket szerb pártokban is lehet képviselni”. E mondat kapcsán ragadtam most tollat.

A nemzet fogalma

Az azonos fajtájú emberek között, a középkori rendi gondolat ellenére, már a francia forradalom előtt is volt valamiféle együvé tartozás érzése. Hiszen adott esetben összekötötte őket a nyelv, a kultúra, a közös származás tudata, vagy pedig az általuk megélt történelem. Ennek ellenére a 18. század előtti időszakban még csak népekről (etnikumokról) beszélhetünk, nem pedig nemzetről.

A modern nemzet ugyanis, bár a fenti kategóriák is fontos összetevői, több ennél. Jelképszerű már a megszületése is. A francia forradalom idején a hármas jelszóban (szabadság, testvériség, egyenlőség) égő forradalmárok készek voltak a francia nemzetet a külső támadásoktól is megvédeni, s akár az életüket is áldozni érte. Ezzel megszületett a francia nemzet, s a nemzeti gondolat, amely ragályosabbnak bizonyult, mint bármely korábbi eszme, s futótűzként terjedt át nemcsak Európa, hanem a világ más népeire is.

Több évtizede próbálják a tudósok meghatározni a nemzet fogalmát. Kezdetben objektív kategóriákban gondolkodtak, külső jegyekkel próbálták leírni. Általában a fent említett közös nyelv, kultúra, származás, történelem fogalmakkal kívánták megfogni, de ezek a próbálkozások nem tudtak megválaszolni nagyon sok kérdést (pl. mitől erősebb egy nemzet, mint a másik).

A legújabb elméletek már egyre inkább a szubjektív megközelítések felé tartanak. A fenti objektív kategóriák mellett fontosnak vélik ugyanis az adott személy tudatát, azt, hogy mit gondol ő a saját nemzetéről, s mit is tesz érte. Ezen elméletek szerint a nemzet csak egy kollektív tudati fogalom, attól és addig létezik, amíg meghatározott emberek csoportja hisz benne s aktívan tevékenykedik az érdekében. Ernest Renan ezt a következőképpen fejezi ki: „Nemzetnek nevezzük azt, hogy egészséges szellemű emberek hatalmas csoportja megalkotott egy erkölcsi tudatot.” Benedict Anderson pedig már kimondottan „elképzelt politikai közösség”-ként írja le.

Eszerint azok a nemzetek erősek, amelyek esetében minél több ember gondolja fontosnak saját nemzetének a boldogulását, minél többen hisznek benne, s minél többen hajlandóak is érdekében cselekedni. Ha ez minimális számra és aktivitásra csökken, akkor bár a külső jegyek alapján lehet, hogy még létezik egy nép, de rövid időszakon belül el fog tűnni a többi még erős nemzet sodrában.

A délvidéki magyarság nemzettudata

Ha a fenti, napjainkban uralkodó nemzetfogalmat a délvidéki magyarság kapcsán használjuk, akkor látható, hogy bár jelenleg kb. 293 000 magát magyarnak valló személy él Szerbiában (a 2002-es népszámlálások szerint), az még nem jelenti azt, hogy mindnyájan a magyar nemzet tagjainak tekinthetők.

A fenti mondatból következik, hogy a magyar nemzethez való tartozáshoz nem elegendő a magyar nemzetiség felvállalása. Nem elég csak magyar újságot olvasni, magyar táncokat járni (bár ezek is természetesen fontos dolgok), hanem emellett a magyar

nemzet javát kell kívánni, s kizárólag a magyar nemzet érdekében kell tevékenykedni.

Ha valaki egy belgrádi szerb pártba lép be, akkor ezzel automatikusan lemond a magyar nemzethez való tartozásról. Hiszen jelenleg Szerbiában szinte kizárólag nemzeti előjelű pártokkal találkozunk, amelyek legfontosabb célja a szerb nemzet erősítése, érdekeinek a képviselete. Nem lehet egyszerre két nemzet „szekerét tolni” (hiszen a két külön nemzeti elv egymást kizáró fogalom), s így a szerb nemzeti pártba belépő magyar személyek is egyedül szerb nemzeti érdekeket tudnak képviselni (hiszen a modern politikai pártok erőteljesen centralista szervezetek).

Lehet, hogy egy szerb nemzeti párt – a magyar tagjai által - taktikai okokból, ideiglenesen magyar szempontból fontos tevékenységet is felvállal, de ennek sohasem az a célja, hogy a magyar nemzetet erősítse, hanem az, hogy minél gyorsabban bekebelezze a magyar választói rétegeket. Miután ez megtörténik, s már a teljes magyar intézményhálózat a kezében van, akkor álarcát levetve, nyíltan a szerb nemzeti célok megvalósítását fogja könnyörtelenül végrehajtani.

Ezért különösen veszélyes az (s ennek a demokratikussága is megkérdőjelezhető), amikor szerb nemzeti párt, civil szervezeti jelmezbe öltözve, ringbe száll a magyar nemzeti tanácsi választáson. S te-

szi ezt számos olyan magyar személlyel, akinek gyermeke szerb iskolába jár, akivel odahaza is már szerb nyelven beszélnek, s önmaga is lassan elfeleldi az anyanyelvét.

Konklúzió

Bármennyire is vérünkben van nekünk, magyaroknak a széthúzás, ennek ellenére ha a magyar nemzeti gondolat jelenlétét meg akarjuk őrizni a Délvidéken, nincs más választási lehetőségünk, mint az összefogás. S nem valakinek a zászlaja, a neve alatt, hanem egymás iránti bizalommal megtalálni a közös kapcsolódási pontokat, s minél több dologban, ügyben közösen kiállni a magyar nemzet nevében.

Persze, vannak olyanok, akik sohasem lesznek (vagy nem akarnak) erre a lépésre készek lenni. De bízom benne, hogy aki igazán a magyar nemzet érdekét tartja szem előtt, rájön, hogy a nemzeti gondolat nem egy partikuláris, mindenki által a saját kis érdekei szerint értelmezhető fogalom, hanem egy általános, több millió embert összetartó érzés.

Hiszek abban, hogy ezt egyre többen gondolják így, és a magyar nemzet nem fog elbukni a Délvidéken, s múltjához hasonlóan még évszázadokig fenn fog maradni e tájon.

Lator ének

III. rész

A laktanyát csak harmadik nekifutásra sikerült megtalálni, pedig ez a legnagyobb a városban. Ekkorra már javában dült a kaszányák szombat délutáni unalmas, lusta, szabotőr hangulata. Valahonnan szirupos, álnépi hazafias nóta bömbölt, a nap szikrázón süttött, mint minden szombaton, hogy megszáítsa az Egyiptomba menekülő Jézuska kitergetett pelenkáit. A parancsnokság épületébe vezettek, át a szeméttel teli udvaron. A koszos, poros, köpettel és csikkével teli folyosón nincs egy árva lélek. Kísérőim sorra benyitnak minden ajtón. Az egyik terem éppen munka közben hagyhatták ott a szobafestők. Végre ráakadunk egy századosra. Igen gyorsan túl akar rajtam adni, érzékelteti, nem én vagyok az első katonaszökevény a praxisában. Atyáskodó-kedélyeskedő stílusban kezdi.

„Hol a katonakönyved?”

„Nincs nálam, mert...”

„Katonakönyv nélkül bevonulni? Ejnye, ejnye.”

„Csakhogy én nem akarok bevonulni. Engem erőszakkal hoztak ide.”

„Erőszakkal? Csakugyan? Hová való vagy te? Indiai?”

„Temerini.”

„Áh, temerini? Szép kis hely. Onnan nem nagyon szeretnek hozzánk jönni a katonák. Ez mind az Ágostonnak meg a pártjának a műve. Ne hallgassatok ti rájuk, mert rosszat akarnak nektek.”

„Én nem úgy gondolom.”

„Nem értesz te ehhez.”

Aztán az íróasztaláról elővesz valami iratot.

„No, lássuk csak, kiket ismersz te ezek közül?!

Vagy harminc nevet olvasott fel Temerinből. Főleg magyarokét, de szerbek is akadtak közöttük többen. Egy szerbre és egy magyarra rámondtam, hogy ismerem.

„És hol vannak?”

„Nem tudom, már hónapok óta nem láttam őket.”

Az igazság az, hogy a szerb fiút sosem láttam, a magyarról pedig tudtam, hogy odaát van, Kis-Magyarországon. A többi ismerőst elhallgattam. Ma már nehéz leírni, de eltökéltségemet a hallott nevek nagy száma csak tovább növelte. Ha már ennyi a dezertőr, akkor mégsem dolgoztunk hiába. És a szerbek... Tehát már a szerbek sem olyan lelkesek...

A százados komolyabbra fordította szót.

„Szóval nincs katonakönyved? No, nem baj. Mindjárt itt lesz a ceríci egységünk parancsnoka, az majd kivisz az állásokra. Nem kell félni, már ne nagyon lőnek, jó dolgod lesz.

Valóban, hamarosan megérkezett egy hatalmas terrepjárón a ceríci tiszt. A százados valamit kiszólt neki a nyitott ablakon. Mogorva, nagy bajuszú, természetes alak jött be, majd, miután megtudta, mi a feladata, szúrós szemmel végigmustrált.

„De én nem akarok a frontra menni! Követelem, hogy beszélhessek az ügyvédemmel!”

„Hahaha! Katonaságnál nincsen ügyvéd. Most szépen elmész a magazinba, és magadhoz veszed a ruhát és a felszerelést. Mars! Vezessétek!”

„Tiltakozom!”

„Majd tiltakozz Cerícén a parancsnokodnál, ha rajtad lesz a katonaruha. Addig itt nincs semmilyen jogod.”

Az őr (ő már a mitrovicaiakhoz tartozott) elvezetett. Elnyűtt, sárga cipőmben lassan vánszorogtam a lucskos úton, igyekeztem az időt húzni, minden idegszálam, agyam minden apró sejtje azon dolgozott, hogy az új helyzetben mit is kellene csinálnom. Az engemet kísérő fegyveres katona nem látszott többnek húsz évesnél.

„Milyen hely ez a Ceríc” – kérdeztem.

„Vacak. Állandóan lőnek a zengák.”

„A faluban él még civil lakos?”

„Csak néhány öreg horvát, akik nem érkeztek el menekülni.”

„Jankovci mennyire van Ceríctől?”

„Közel.”

„És maradt ott polgári lakosság?”

„Lakatlan az egész falu. Esetleg egy-két öreg van még ott. Miért kérdezed?”

„Csak eszembe jutott valami.”

Néhány hónappal korábban a temerini pártok, társadalmi szervezetek, szakszervezetek levelet kaptak a jankovci területvédelem parancsnokától, hogy a helyi lakosság számára küldjünk segítyt: gyapjúharisnyákat, szappant, gyertyát. A levélíró azt állította, hogy a falu horvát és magyar lakosai közül is sokan otthon maradtak. Én, mint a VMDK körzeti elnöke, komolyan vet-

tem a felkérést, és írásban válaszoltam: hajlandók vagyunk gyűjtést rendezni, de először konzultálni akarunk a Horvátországi Magyar Néppárt jankovci vezetőivel, hogy a részleteket megbeszéljük, mert nem szeretnénk, ha a segély illetéktelen kezekbe jutna. Levelemből a hivatalos hang ellenére is pörkölt az ironia. Sejtettük, hogy Jankovcin nincsen már civil, nincs már magyar sem, s főként nincs Magyar Néppárt. Nem is lehet, hiszen ők a horvátok mellett foglaltak állást, s vagy elesetek falujuk védelmében, vagy elmenekültek. A katona szavait most csendes elégedettséggel vettem tudomásul. Jól döntöttünk Temerinben.

A raktárépületben egy tagbaszakadt, vagy ahogy felénk mondják, lóbaszó őrmester fogadott. Átterelt egy másik helyiségbe, majd, miután nem nyúltam a padlón heverő öltözetek, felszerelések egyike után sem, emberei a kezembe nyomtak egy sátorlapba göngyölt, jókora csomagot.

„Itt írd alá, és öltözz át katonaruhába?”

„Nem írok alá semmit, s nem öltözőm be.”

„Nem-e?!”

„Nem.”

A gólem ütésre emelt kézzel közeledett felém. Már szinte láttam, hogyan fog röpülni a szemüvegem..

„És miért nem?”

Szememet féltve, de azért elszántan pislogtam az őrmesterre.

„Mert nem akarok háborúba menni.”

Az ütésre emelt kéz, mint valami rúdja törött zászló, lehanyatlott, majd a telefon után kapott. Felhívta a parancsnokságot, informálta őket a helyzetről, aztán az őrnek kiadta a fülemnek már oly ismert parancsot:

„Vodi ga u pritvor!”

A katonaruhába bújás nem pusztá színjáték – jogi következményei is vannak. Elfogadva a gépezet szabályait, annak normáihoz igazodva lassanként kiirtják belőled személyi integritásodnak még a morzsáit is. S persze a személyes felelősségét is. Nem véletlenül, s nem is feltétlenül neveltetésük miatt válnak egyik napról a másikra érzéketlen hóhérokká a katonai tisztogatás poklába kényszerített tizennyolc-húszéves gyerekek. Ezt megelőzően legelőször személyiségük azon részét lopják el tőlük, amely nélkül értelmes életet élni nemigen lehet: az egyéniség értéktudatát, a saját fontosságukba vetett hitet. Ezt követi a csordaszellemmel ötvözött katonai drill, s máris kipusztult, vagy a lélek legmélyebb pincéibe szorult az individuális felelősség. Ilyen légkörben minden autonóm gesztus fontos – ha másért nem, hát azért, mert összezavarja a hatalom sablonos, lélekölő játékait, s felmutatja: van másik út is.

A fogdában újra megmotoztak, s szinte mindenemet elvették – le kellett húzni a karikagyűrűmet

is —, egy irónbetét kivételével, amit a pénzzemmel együtt sikerült elrejte nem. Az őrparancsnok – húsz-huszonöt évesnek néztem – nem leplezett ellen-szenvvel fogadott, majd kivezényelt a fogda épülete mögötti udvarrész föltakarítására, egy gyorstüzelő automatát szorongató suhancsal a hátam mögött. Arra akartak kényszeríteni, hogy a jókora sárból kézzel szedegessem össze a mocskos műanyagpoharakat, papírcafatokat, élelmiszer-maradványokat. Minden gondolatom akörül forgott, hogyan nyerjek haladékat. Visszament-e már a ceríci kapitány? Azt, hogy katonaruhában nem megyek a frontra, már sikerült elérnem, de mi lesz, ha civil fogolyként mégis odakényszerítenek? Kézzel turkálni a mocskokban nem volt semmi kedvem, megtagadtam a parancsot, egyébként is civilnek tekintettem magam. Szavaimat ordítózás, handabanda követte. Láttam, tehetetlenek, viszont hogy még ne kerüljek a cellába, kiköveteltem egy söp-rűt. Új helyemen ez volt az első, látható eredménye civil taktikámnak. Míg takarítottam, lassan beesteledett. Egyre idegesebb lettem, legfőképp a bizonytalanság miatt. Nem tudtam, most mi következik. Katona ugyan már nem lesz belőlem — ha úgy tetszik, megmentettem a lelkiismeretemet —, de civilként még le-puffanthatnak valami elhagyott árokparton, ha a kedvük úgy tartja, „szökés” közben. Időt kell nyernem, de hogyan?

Bekísértek a cellába. Benn semmi és senki. Oda-hajítottak egy pokrócot, végighevertem az egyik ág vassodronyán. A szívem hihetetlen tempót diktált, hiába erőltettem a jógalégzést, azt hittem, infarktust kapok. Időt kell nyernem, hétfőig majdcsak tesznek valamit értem a kintiek. Megrugdostam a vasajtót. A júdáslukon benézett valaki.

„Mit akarsz?”

„Küldjétek ide a parancsnokotokat!”

Csoszogás, majd eltávolították az ajtónak szorított a folyosó szemközti falának tövéhez kipecskelt gerendát.

Az őrparancsnokhoz vezettek.

„Mondjátok meg a századosnak, hogy bizonyos föltételekkel hajlandó vagyok beöltözni.”

„Miféle föltételekkel? Te azt gondolod, hogy itt te diktálsz a föltételeket?”

„Te csak jelentsd neki.”

Megígérte, hogy átadja az üzenetemet, de hogy betartotta-e a szavát, nem tudom. Mindenesetre nem jöttek értem, nem vittek sehova, viszont kizavartak felmosni a folyosót, a mosdót meg a vécét. Leizzadva kísérték vissza a zárkába. A szűk helyiségben L betű alakban egy-egy emeletes ágy. Úgy helyezkedtem el, hogy szemmel tarthassam a vasajtó kémlelőnyílását, a júdáslukat, amely mögött gyakran feltűnt egy-egy figyelő szem, és szemérmetlenül hosszan figyelgetett.

Idő múltán, amikor őreim kíváncsiskodása alábbhagyott, előhúztam zoknimból az irónt és a pénzt. A celában talált régi katonai hetilap margójára kezdtem jegyezgetni egy-egy utalással, rövidítéssel, mi minden történt velem eddig. Amikor befejeztem, az irónt visszatettem az egyik zoknimba, a másikba meg a pénzt akartam ismét elrejteni, de ebben a pillanatban hatalmas dörömböléssel kivágódott az ajtó, s csőre töltött fegyverekkel hárman-négyen nyomultak be a zárkába.

„Mit dugdosol? Add ide!”

„Csak ezt a pénzt...”

„Miféle bizalmatlanság ez!? Azt hiszed, mi tolvajok vagyunk?” – oktatott ki az őrparancsnok.

Most vallottam volna be, hogy igen?

„Nem erről van szó. Korábban Paragován többemagammal voltam bezárva, és tartottam tőle, hogy valamelyikük kizsebel.”

Ettől kissé megenyhültek. Átvizsgálták a bankókat – nevelésesen szerény összeg volt nálam -, elvetették, de tovább nem kutattak. A golyóstollbetét tehát nálam maradt! Örültem, mint majom a farkának.

Késő éjszaka arra ébredtem, költögetnek. Megérkezett a „bezbednjak”, a katonai elhárítás tisztje. Tőlem fiatalabb, szőke hajú, nyugodt vérmérsékletű embernek tűnt. Egy bizonyos határon belül őszintén beszéltem vele. Elsősorban emberbaráti indítékaimat hangsúlyoztam, s kevésbé a politikaiakat. Elmondtam, ellenérzésem nem a katonaság intézménye, hanem a háború ellen van, azt gondoltam, ez később, ha hadbíróság elé kerülök, talán enyhítő körülménynek számíthat. Hozzátettem: a front másik oldalán is sok magyar harcol, s ez nekem csak fokozza lelkiismereti problémáimat. A tiszt annyit elismert, hogy jól összezevartam a dolgokat, s nem tudja, a hétfőn összeülő tisztikar, amely első fokon illetékes dönteni további sorsomról, mit fog határozni.

„Persze ha a pártotok 1990-ben megszerveződött volna Baranyában meg Szlavóniában is, akkor most nem lenne lelkiismereti problémátok.” Nem értettem a célzást.

„Őn mit tenne a helyemben?”

„Fogalmam sincs” – mondta, s úgy tűnt, őszintén beszél.

„Maradjunk abban, hogy a végső válaszom akkor közlöm, ha a parancsnokság már kihallgatott. Addig gondolkodom.”

A beszélgetés csak megerősített abban, hogy eddigi taktikám helyes volt. Lám, máris nyertem két napot. Elhatároztam, a hétfői kihallgatáson azt fogom hajtogatni, hogy katona hajlandó leszek lenni, azonban a frontszolgálatot megtagadom. Ha már elítélnék, legalább minél kisebb büntetéssel ússzam meg, s elveimet se kelljen megtagadnom. Ekkor még nem tud-

tam, odakint mi történik, és azt sem, hogy több irányból is megindult a munka kiszabadításom érdekében. Közleményében VMDK azonnal riasztotta a közvéleményt, Vékás a Fidesz pécsi kongresszusán szólalt, Kaposváron élő húgom a magyar köztársaság elnökének írt, öcsém Tamás Gáspár Miklóst hívta fel telefonon, aki aztán a magyar parlamentben beszélt... Még az is segítségemre volt, hogy Ágoston Bandi épp ekkor lobbizott a vajdasági magyarok érdekében New Yorkban és Washingtonban. De sokan mások is szót emeltek az értem, közöttük szerbek, szerb ellenzéki pártok. Innentől kezdve már nem lehetett nyomtalanul eltüntetni.

Csakhogy erről én a zárkában mit sem tudtam. Unottan figyeltem a hozzám bedobott alacsony, vézna, pazovai fiú történeteit, azt hiszem, informátori feladatokkal bízták meg – nem lehetett nagy gyakorlata, inkább a pillanat szülhette azt az ötletet, hogy mellém zárják, hátha megtud valami eget rengetőt –, igyekezett minden módon a bizalmamba férkőzni, viszont az első adandó alkalommal ellopta tőlem a még rejtegetett, utolsó golyóstoll-betétet. Reggelenként elvezették, de délután és éjszaka ő is „fogoly” volt. Egy történetére határozottan emlékszem. Elmondta, az apja önkéntesként részt vett Vukovár bevételénél. Már kezükben volt a város, ám a víztornyot, bár minden fegyvernem lőtte, sehogy sem tudták bevenni. Amikor aztán az utolsó horvát mesterlövész fegyvere is elhallgatott, benyomultak a toronyba, ahol már csak három, az oszlopokhoz láncolt holtestet találtak, kezükben fegyverrel. Az elszánt horvátok, hogy még az előre kiszámíthatóan bekövetkező halálfélelem se kényszeríthesse meghátrálásra őket, saját magukat bilincselték a toronyhoz, és úgy harcoltak, egész a pusztulásig. Erre még a kis pazovai is elismerően csettintett.

Egyik délben az ügyeletes tiszt – rangja szerint első osztályú százados –, akit a közlegények csak Kapetán Picsvajsznak becéztek, kezében újságot lobogtatva, hangosan üvöltve rohant be az őrparancsnokság épületébe. Éppen a vörös csillagos jugoszláv zászlót kellett tisztára mosnom a vécében a sártól és a cipőkrémtől: a szerb altisztek reggelente e trikolorral maszatolták szét csizmájukon, cipőjükön az enyves szerémi sarat. Meglepetésemre a kimosott lobbogó nem az árválkodó zászlórúdra került, hanem az ablakra, hogy a parancsnoknak ne süssön a szemébe az alattomos februári napocska. Ennél metaforikusabban semmi sem fejezhette volna ki Jugoszlávia széthullását, a Tito-korszak tényleges végét: a még törvényes állami zászló, a misztifikált és méltatlanul agyondicsőített partizánharc és a kommunizmus évtizedeinek szent szimbóluma a Jugoszláv Néphadsereg mocskos csizmáinak törlőrongyává aljasult, összhangban a történelmi dialektika szabályaival.

„Jól sejtettem én ezt!” – süvöltötte Kapetán Picsvajs, míg körénk sereglett az álmából felriasztott őrség. „Tudjátok, ki ez? Ez Ágoston jobbkeze. Itt van a Večernje novostiban egy cikk. Úgy vigyázzatok rá, hogy ennek az embernek a feje ötvenezer márkát ér. Nagyon veszélyes ember!”

Bambán mosolyogtam. Még életemben nem láttam egy halomban ötvenezer márkát, s most megtudtam, hogy a nyakamon hordom. Csak ott is maradjon!

A Kapetán Picsvajs által hozott újsághír alig titkolt örömmel töltött el: tehát kint valami történik az érdekemben. A tiszt agresszív ágálása viszont nyugtalanított, ám föllépésének negatív következményeit is igen gyorsan megtapasztaltam. Ezután nem csak árgus szemekkel, de kibiztosított fegyverekkel figyelték minden lépésemet. Ha a szükségem végeztet, beálltak a nyitott vécéajtóba, ha a folyosót takarítottam, odaálltak mögém. Attól tartottam, valamelyik megcsúszik a felmosott kövön, és akaratlanul is keresztülyukasztja a hátam egy sorozattal.

Egyik délelőtt jókora szemétheget kellett felpátolnom egy kisebb teherautóra. Őrzöm, akiről később kiderült, civilben gépésztechnikus a szerb fővárosban, megkérdezte:

„Maga tényleg író?”

„Honnan tudod?”

„Az egyik újjában olvastuk.”

Később kaptunk egy-egy sört a kantinosnőtől. A fiú megkínált cigarettával.

„Igaz, hogy a maga barátai meg akarják támadni a laktanyát?”

„Ki mondta nektek ezt a hülyeséget?”

„Az egyik tiszt. Az éjszaka nem mertünk aludni.”

„Aludjatok nyugodtan. Az én barátaim mindent megtesznek, hogy innen kivigyenek, de nem fegyverrel harcolnak.”

„Vannak belgrádi ismerősei?”

„Vannak.”

Említettem neki néhány író, némelyikről hallott.

„Tudja, magának igaza van, hogy nem akar menni a frontra.”

„Azt én tudom. De te miért gondolod így?”

„Nem igaz, hogy tűzszünet van. Most is folynak a harcok Mirkovcinál és Cerícen.”

„Igen?”

„Igen. A mi századunkat a jövő héten helyezik át oda.”

„Mióta vagy katona?”

„Három hónapja.”

„Félsz?”

„Mit mondjak? Egy kicsit mindenki be van szarva.”

A szemétrakás hasznos volt, nem csak az idő múlt gyorsabban, de a fáradtság is jótékonyan ellankasztotta zaklatott idegeimet. Különben is ellenállási stra-

tégián törtem a fejem. Annak nem volt értelme, hogy a munkát megtagadjam – kívántam a mozgást. Eörsi Pista börtönnaplójából – pár éve kéziratban szinte egyhuzamban olvastam el a Keleti pályaudvartól Újvidékig – nagyon jól emlékeztem a tapasztalati igazságra: a rabtartók a szomorú rabokat szeretik. Igyekeztem tehát megjátszott derűvel, mi több, némi iróniával szemlélni a helyzetem, s mindezt érzékeltettem is. Emellett az első naptól kezdve arra törekedtem, ne veszítsem el fizikai állóképességemet, hiszen nem tudhatom, mennyi ideig leszek bezárva. Elkezdtem tornázni, emellett minden alkalommal fölmostam és kitakarítottam a zárkát is.

Vasárnap ködös, borongós reggelre ébredtünk. Miután elvégeztem a benti takarítást, arra kértem a parancsnokot, engedjen ki levegőzni, s én ennek fejében felsöpröm az épület környékét és a kaszárnya bejáratát. Beleegyezett. Szívem majd kiugrott a mellkasomból, hiszen ebben volt minden reményem. Úgy okoskodtam, hogy vasárnap – látogatási idő lévén – talán meglát egy temerini vagy újvidéki ismerőst, vagy bárki, aki ismeretlenül is ismer látásból, tévéből, fényképről. A lényeg: életjelet adni.

Lassan, pizsmogva dolgoztam, húztam az időt, hogy minél tovább lehessek a bejárat közelében. Az őrzésemmel megbízott katona egy ideig figyelgetett, azután vállára akasztott fegyverrel beszélgetésbe elegyedett egyik bajtársával. A szemem sarkából figyelttem őket, láttam, rágyújtanak. Ezt a pillanatot kihasználva odasettenkedtem egy házaspárhoz, s megkérdeztem, vinnének-e üzenetet a családomnak. Idősebb emberek voltak, szeghegyi (lovćenaci) montenegróiak. Arra hivatkozva, hogy késő este indulnak haza, nem vállalták. Meg aztán Újvidéket elkerülik az új műúton. Az asszony arcán szinte látszott az ijedelem, amikor kiböktem, nem önszántamból vagyok itt.

Nyomban utánuk fiatal párocska érkezett Belgrádból. Miközben a söprű szorgalmasan járt a kezében, bár ott már nem is volt szemét, félhangosan, hogy a kissé távolabb időközben már megszaporodott, arcukat napfürdőztető örök ne vegyék észre, elmondtam, le vagyok tartóztatva, a családom nem tud hollétemről, értesítsék őket ezen és ezen a telefonszámon. (Nekünk nem volt telefonunk, Vékásék számát adtam meg.)

A férfi hallani sem akart a dologról, de a nő megszánt, láttam a szemei melegségén.

„Hogy hívják?”

„Csorba Béla.”

A férfi nevetni kezdett:

„Ilyen név nem létezik.” (A čorba bela jelentése szerbül fehér leves, valójában egyfajta savankás, teljes ragut értenek alatta.)

Ettől a választól szinte kétségbe estem.

«Az isten áldja meg magukat, kérem, higgyenek nekem, ez nem vicc. Ez egy magyar név, én ugyan is magyar vagyok. Tudom, hogy szerbül humorosan hangzik, de most ne erre gondoljanak, hanem arra, hogy a családom nem tudja, hová tűntem. Könyörgöm, értesítsék őket!»

Az egyik őr közben gyanút fogott, de aki közvetlenül az én felvigyázásommal olt megbízva, semmit sem szólt. Pedig, meggyőződése, ekkor már, ha nem is hallotta, de ő is látta, hogy civilekkel beszélgetek.

„Jól van” – mondta a nő – „de mi csak estére megyünk vissza Belgrádba.”

„Nem baj, de kérem, írják fel a telefonszámot.”

„Nincs tollunk, sem papírunk.”

Végül valami papír csak előkerült a retikülből, de toll, az nem.

Mentő ötletem támadt. A cipőm sarkáról levett sárba mártottam a zsebemben megbúvó, még el nem

kobzott fogpiszkálót, sebtében felírtam a számokat. A nő a cetlit nyomban a táskájába süllyesztette. Valamit megneszelhettek az őrök is, mert rövid úton visszavitték a zárkamba.

A történetek felvillanyoztak, de nem sok reményt fűztem az egészhez. Először is fennállt annak a veszélye, hogy – ha meglátták –, elveszik tőlük a papírt. Másrészt meg is gondolhatják magukat. Mi van, ha a rosszul értelmezett hazafiság felülkerekedik az emberbaráti érzelmeken? Aztán a férfi különben is inkább cinikus volt, mint barátságos... És végül: a kényelemszeretet sokszor gyávává teszi az embereket olyankor is, amikor nem áll fenn tényleges veszély. Márpedig itt fennállt.

Ezek az emberek azonban bátrak voltak.

Még aznap este egy női hang hívta fel Vékásékat.

„Az önök barátja a mitrovicai kaszárnnyában van bezárva.”

S választ nem várva letette a kagylót.

Sorsa sorsom is...

A 80 éves művésszel Domonkos László beszélget

Nemcsak indulásodat, hanem egész életpályád alapjaiban meghatározza egy sajátságos, kettős gyökérzet: édesapád, Szervátiusz Jenő és szülőfölded, Erdély. Egyetértesz ezzel?

Beleszülettem mind a kettőbe. Édesapám szobrász volt, sokan megfordultak nálunk, például azok is, akik megalapították a híres Barabás Miklós Céhet, az erdélyi magyar képzőművészek egyesületét. Bőven volt alkalmam figyelni, tanulni... meg persze nyilván az öröklés is... Erdély pedig egészen korai gyermekkoromtól jelen volt bennem: az erdélyi élettel, az erdélyi nehézségekkel szembesülnöm kellett, láttam, milyen nehéz körülmények között élt ezen a vidéken ez a generáció. Már kis koromban átéltem olyan igazságtalanságokat, amelyeket kezdetben nem értettem. Aztán megtudtam az okokat... Az élet hamar megedzett bennünket.

Csoóri Sándor azt írja, nevetek fogalom és jelkép lett a hatvanas évek végének, a hetvenes évek elejének Magyarországon, kolozsvári házatok pedig zarándokhely. Úgy fogalmaz, hogy „azok, akik hosszú, vakoskodó évtizedek után az erdélyi magyarság szellem s erkölcsi arculatát, csontozatát és gödreit az ujjuk bögyével akarták végigtapogatni” a ti küszöbötöket lépték át előszörre. „Bármilyen csendesen és szertartás nélkül zajlottak le ezek a találkozások, pusztán attól, hogy megtörténtek, meg is szentelődtek.”

Tudta ezt a román titkosrendőrség is... Kifejezetten eltiltotta a művészeket attól, hogy idegenekkel, „külföldiekkel” érintkezzenek, nem is igen mert senki, féltek. Elérték a céljukat, megszüntettek minden emberi, baráti, szellemi kapcsolatot, ez persze mindenekelőtt a magyarságot sújtotta. Mi ezt nem vettük figyelembe. Mindenki szóba álltunk, mindenkit beengedtünk, az amerikai követségről éppúgy jöttek hozzánk, mint a bukaresti magyar követségről, rengetegen Magyarországról, naponta legalább húszan-harmincan, vagy talán többen is. Közöttük Csoóri és a kortárs magyarországi szellemi elitből sokan. Lassan elterjedt a híre, hogy van egy hely, ahol hidat vernek Magyar-

ország és az elszakított területek között. Állandóan figyelték bennünket, egyre inkább nehezményezték ezt, de nem nagyon tudtak mit kezdeni velünk. Azt kell mondanom, hogy valójában tisztelték azt, aki bátorságot mutatott, csak az ellen mertek igazából fellépni, akit gyávának tartottak. Azért egyre jobban szigorodott a helyzet, 1972-ben indult a magyarság ellen egy döntő roham a román állam részéről, nagy ellenőrzések, fokozódó üldözések következtek, végül már a piacra sem tudtam úgy lemenni, hogy ha megfordultam, ne lássam, hogy ott állnak mögöttem... Többen féltetni kezdtek, azt tanácsolták, jöjjen ki Magyarországra. 1973-ban beadtam a kitelepülési kérvényemet. Több mint négy évig vártattak, annak ellenére, hogy minél hamarabb szerettem volna megszabadulni tőlem... Végül 1977. szeptember 12-én délelőtt zárult be végleg mögöttem a kolozsvári ház ajtaja. Amely negyedszázadon át volt nekünk édesapámmal otthonunk és szellemi műhelyünk...

„Egyre inkább elmaradtak mögöttem az ismerős tájak, hátam mögött zúgott a Hargita, csobogtak Gyimes patakjai, a végtelenbe veszttek a hegyek, a rétek. Isten veled, Kalotaszeg, Királyhágó, Nagyvárad! Isten veled szülőföld: Erdély! Kavarogtak bennem a gondolatok. S már előttünk volt a határ! A határ, amelyen nekünk mindig olyan nehéz volt átjutnunk, a határ, amelyen most nem jószántamból, hanem kényszerűségből kellett véglegesen átlépnem” – így vallottál erről feleségednek, Klárinak a Magyarok lenni című sorozat Mindörökké, Erdély című kötetében. A szülőföld annyira mélyen a génjeidben van, hogy aligha túlzás azt állítani, hogy alapjaiban határozza meg művészetedet. Csoóri azt mondja erről, téged a népiség hagyománya indít el, de ez már benned az erkölcs és a hűség alapköve, miközben az elmondhatatlan: a magyarság, a fajtánk sorsa foglalkoztat. Ez „a katarzis révén egyetemessé növeli tragédiánkat, mint a görögség a magáét. Ez a képesség eleddig szinte csak Adyban élt.” Hozzátehetem: így emeled az erdélyi magyar sorsot az egyetemes magyar lét magasába.

Mindig nagy történelmi tragédiáinkból indultam ki, s amellet, hogy a magot felmutattam, kiszélesíteni igyekeztem a gondolatot és a Dózsa például nemcsak róla, hanem a forradalmának az eltiprásáról is szól. És ezen túlmenően az egész magyarság ellen indított támadásról, a magyarságot eltiporni akaró szándékokról. Felmutatja a huszadik század iszonyatát is, Trianon borzalmát, mivel ezt a vergődő, trónon ülő királyalakat tulajdonképpen nem is csak megégették: ennek levágták a végtagjait... Ugyanakkor ez a világháborúk, Hiroshima, az atomháború borzalmait is kifejezi. Így egy erdélyi magyar gondolat-magot kitágítva eljutunk az egyetemes emberi tragédiáig.

Hogyan hatott rád a népiség, a népi-nemzeti szellem a magad sajátos erdélyi „meghatározottságában”?

Természetes, hogy Erdélyben születvén, ez a környezet, ez a szellemiség hatott rám, ezt ismertem meg kezdettől fogva. Érték nagyon erőteljes, meghatározó élmények. Még főiskolás koromban egyszer a kalotaszegi Magyarvistán egy nagypénteki napon láttam, amint az ottani nép ősi pompájában, keleti eredetét felmutatva vonul népviseletben a templomba. A lányok, a menyecskék, mint a hercegnők, olyan méltósággal, szálfá egyenesen vonultak a templom felé, gyöngyös pártájuk, piros csizmájuk vakította a szemet. Talán ugyanezt, ugyanígy látta Ady annak idején, s írta róluk, hogy pompás magyarok, mentek át a Kalota folyón. Gyönyörű parasztféjeket láttam...akkor, azután születtek az első népi figuráim.

A fa és az andezit Bartókjának neveztek nemrégiben. Melyik anyag áll hozzád a legközelebb?

Mindig azt mondtam és gondoltam is, hogy a szobrászat az anyagok művészete. Amit az ember teremt, megfogalmaz, azt csak anyagban lehet felmutatni. Létkérdés tehát az anyaggal való azonosulás. Én minden anyagot szeretek. Mindegyiknek megvan a maga szépsége, költészete, melegsége, minden attól függ, hogyan nyúl hozzá az alkotó... A fémet például „hidegnek” tartják, a fa melegségével szemben. Még 1964-ben, odahaza Erdélyben készítettem el a Börtön, későbbi nevén Szülőföldem, Erdély című kompozícióm. Vízszintes és függőleges oszlopai egy börtön rácsait idézik, azonban egy nagy keresztet is képeznek. A rácsok mögül vaslemezekből kalapált emberi maszkok tekintenek ki fájdalmasan és vágyakozva. Vaslemezről, hegesztőpisztollyal vágtam ki őket, aztán domborítottam és kalapáltam. Ehhez az alkotáshoz nem is lehetett volna más anyagot, csak fémet használni, ehhez a kemény, rideg börtönvilághoz nem is illik más,

csak a vas, ez nem kívánja a fát. Egyébként ez volt az egyetlen művem, amelyet Erdélyből való távozásomkor a román hatóságok velem együtt kiengedtek, gondolom, alig várták, hogy megszabaduljanak tőle, persze velem együtt. A többire azt mondták, az román nemzeti vagyon. Így aztán azokat később mindenféle kalandok közepette kellett átcsempészennem, a nagyokat persze csak úgy lehetett, ha előbb több darabba szétfűrészelttem őket... Így került át a Petőfi és a Kolozsvári Krisztus is. Itt aztán összecsapoltam őket, de a fűrészelés helyét nem lehetett eltüntetni... Éppen Csoóri mondta erre, hogy ezek a szobrok most már örökre viselik a történelem sebeit...

Magyarországon sokan az Esztergom és Párkány között újjáépített híd lábánál álló Hídtalmazó Boldogasszony szobráról ismertek meg. A folytatás?

A Hídtalmazó Boldogasszony védi a Duna két partján élő magyar embereket. Azt hiszem, ők is megéreztek valami nagy erőt ebben a háromméteres márványtömbben: imádkoznak ott, mécseseket gyújtanak, virágot hoznak. Láttam térdepelni is embereket a szobrom előtt – ennél nagyobb öröm szobrász számára nem létezhet. Ami pedig a folytatást illeti: nemrég készíttettem Tát község számára egy ötezer éves gondolatot sugárzó kompozíciót, az Ister-párt. Ez két ősi sumér istenségnek, Dumuzinak és Innanának egymás mellett ülő alakja. Ősi, időtlen szellemiséget akartam bennük, általuk megfogalmazni: egymás mellett ülnek a Duna-kanyarban, őrzik ennek a tájnak a békéjét, nyugalma. A férfi kezében korsót tart, amelyből az élet vize bugyog – ő a termékenység, a bőség istene, a jó pásztor, a fényhozó. Párja a szerelem istennője, gyermekkel a karjában. A férfi arca egy magyar parasztemberé, a nő ruhája, nyakéke erdélyi viseletre emlékeztető... Az ősi Ister partján jelet akartam hagyni, amely afféle történelmi kilométerkő gyanánt jelzi az utat, amelyen haladnunk, kell, hogy múltunkhoz, hagyományainkhoz ragaszkodhassunk. Egyszerű kőből faragtam őket, kicsit így ősi bálványainkat is újrafogalmazva.

Ha meg kellene vonnod ennek a nyolc évtizednek a mérlegét, hogyan kezdenél hozzá?

Amióta elszántam magam erre a hivatásra, egyfolytában dolgozom. Nem akarnék mérleget készíteni, mert aki rátekint a munkáimra, aki szemléli, vizsgálja, netán bírálja őket, megalkotja a maga véleményét: az minősít, akár tetszik az nekem, akár nem. Az én dolgom az alkotás, ehhez van a harc az anyaggal, a világgal, az érdektelenséggel, a mai globali-

zációs körök ízlésterrorjával. Ez utóbbi ellen mindig tiltakoztam és ezután is tiltakozni fogok. Talán megtettem ezt-azt. Amire képes voltam, hiszen az energiám végesek. Egy-egy szobor létrehozása nagyon kemény küzdelem, egy szobor elkészülte négy-öt évet is igénybe vehet. Ady andezit-szobrán tizenhárom évet dolgoztam, a Dózsán négy és fél évet. Nem vagyok megelégedve magammal. Szerettem volna sokkal többet teremteni. Csakhogy nagyon sokáig az alkotás számára egyáltalán nem barátságos közegben kellett élnem, végül el is üldöztek. Mikor átjöttem ide, ettől megszabadultam, helyette találkoztam a kádári-acéli ravasz, csalafinta, mindent elaltató, nemzetet meg-

szüntető politikával és az azt követő liberálbolsevizmussal. Több kezdeményezésemet, tervemet megfojtották: a 48-as emlékmű, a 301-es parcella vagy a millenniumi, a Duna fölé tervezett Szent Korona-emlékmű elmaradt munkái...A művésznek missziót kell vállalnia a nemzete érdekében, hiszen a magyarság nagyon nehéz helyzetbe került. Az a fontos, hogy ezt vállaljuk és tudjuk teljesíteni. Azt a népet kell szolgálni, amelyből származom. Ez volt a szándékom és az elhivatottságom, ezért dolgoztam, ezért teremtettem olyan műveket, amelyeken keresztül erősíteni igyekeztem népemet, nemzetemet, hiszen sorsa a sorsom is.

Ister pár

Alkalmi reminiscenciák a Bori Imre-emkékévben

Előzetes tudnivalók

Egy több mint négy esztendeje tartott (a kilencvenedik felé közeledő ember számára szinte végtennek tűnő múltban, s ezért talán már idejétmúltnak is tekinthető) előadásom szövegét olvasom a Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia (VMTDK) Látószög című kiadványában. Az ott kifejtettek újraolvasása érlelte meg bennem a szándékot, hogy e gondolatfolyamban most utólag megjelöljem Bori Imre helyét, aki az idén töltené be nyolcvanadik életévét, ha mostoha sorsa ezt lehetővé tette volna. Ez a jubiláris s egyben virtuális évforduló (illetve születésnap) készítetett arra, hogy felidézzem e témérdek esztendő néhány emlékmozzanatát, hogy fellapozzam azokat egyre nagyobb kihagyásokkal bajlódó emlékezetem támasztékául, meg hogy magam is világosabban lássam egymás iránti viszonyunkat, hisz 15 éves kora óta volt hol szorosabb, hol lazább kapcsolatunk egymással. Hatvannégy évvel ezelőtt tanár-diák relációban, a múlt század ötvenes éveitől kezdve úgyszólván mindvégig kollegiális viszony fűzött össze bennünket a Tanszéken s a Hungarológiai Intézetben; hosszú évekig egymás „főszerkesztői” is voltunk (én az övé az Intézet Tudományos Közleményeiben, ő az enyém a Hídban), meg aztán sokáig egy lapos tetejű toronyházban együtt is laktunk Újvidéken, én a 7., ő az 5. emeleten. (Földváron, Csókán meg Zentán úgy mondanák: „egy padlás alatt”). Együtt írtuk, szerkesztettük, állítottuk össze a magyar középiskolák összes irodalmi tankönyveit és olvasókönyveit, de akadémiai kiadású irodalomtörténeteket is. (Nem szólva az antológiákról, novellagyűjteményekről, s egyéb többszerzős munkákról.)

E sok évre és sok közös munkára való visszatekintés, a Bori Imréről szóló írások keresése végül is oda vezetett, hogy értékelő szándékú és célú írásom védő és védekező jelleget öltön, amint azt az alábbiak is tanúsítják. A szöveg el is készült, s jó fél esztendeig várta megjelenését egy másik orgánunk szerkesztőjének asztalfiókjában, hogy aztán időszerűségét veszve végül is a papírkosárba kerüljön. Azóta többen is megkérdeztek, mi az oka tartózkodásomnak ezen az úgyszólván mindannyiunkat fog-

lalkoztató, a hazai magyar íróvilág egészét érintő alkalomból. Erre azonban én csupán a szerkesztéspolitikai (inkább csak sejtett, mintsem ismert) okaira célozva adhattam valamilyen ingatag választ, arra is célozva, hogy az egykori kritikussaim és volt kollégáim az oly dicséretesnek minősített értekező prózám megfakulását, előregedését, hanyatlását érezték benne. Semmi pöröm velük, csupán a „magam mentségére” hozom fel, hogy korántsem valamilyen hirtelen támadt mazochisztikus indulat ösztökölt, hogy másutt kopogtassak e csenevész írással. Meg annak a felfogásnak (gyanúsításnak) a cáfolatául, amely holmi pálfordulást vél felfedezni pályám végén. De Bori Imre elnézését is ki kell kérnem az olyan gondatlanságomért, amely az ő sajnálatos távozását merőben gyakorlatias és profán céllal használta fel: érvként egy tagfelvételre kiírt akadémiai rutinpályázaton, mondván (és írván jelöltem minősítésében), hogy Bori Imre, Herceg János, Sinkó Ervin elhunyt (s magam nagyfokú fizikai leromlása után) a magyar kulturális, tudományos, irodalmi stb. teendők ellátása szinte lehetetlenné vált, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémián (SANU), mert többé nincs senki, aki erre alkalmas lenne. (Nota bene: Sinkó „csak” a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia tagja volt, a fent említett többi – ún. „Ogranak” formájában a SANU-é, miután az bekebelezte a VANU-t). Érvélem azonban nemigen hatotta meg a SANU tagjait, mert míg jelöltem tagságára az „Ogranak” úgyszólván elsöprő többséggel megszavazta a fölvételt, a belgrádi SANU-plénum ugyanilyen túlsúllyal elvetette. S itt kell ismételtelen elnézését kérnem Bori Imrétől s a név szerint említetektől azért az eljárásomért és szemléleti ridegségemért, hogy a jelöltről írt referátumomban nem az ő tudományos, irodalmi vagy művészeti eredményeikkel érveltem, hanem mint afféle „struktúráképző statisztikai tényező” kezeltem őket, aminek folytán jelöltemet is az említett funkciók betöltése alapján tartom alkalmasnak akadémiai tagságra. Ez azonban nem életkorommal (89.) járó elidegenedés „hozadéka”, hanem annak a szellemi elkérgesedésnek a következménye, amit az évek hoznak magukkal.

* * *

Ám hagyjunk békét az elmélet e bozótosának, s térjünk vissza az emlékek valóságos világához.

* * *

Minap, mint afféle szobafogságra ítélt, de még úgyahogy mozgásképes (85-90 közti) nyugdíjas, arra vetemedtem, hogy társalgó-, fogadó-, ebédlő-, könyvtár-, dolgozó-, beteg-, háló- (s ki tudja még hányféle funkciót ellátó) szobámban körülnézzek az ágyamhoz legközelebbi könyvespolc állományában, mert innen, 2–3 méterre betegágyamtól már nem tudom megkülönböztetni és azonosítani az ott sorakozó köteteket pusztán azok színe, nagysága, könyvgerincük vékony vagy vastag volta alapján, s ezért közelebbről is szemügyre kell vennem őket, ha pont arra az egyre van szükségem... Így találtam rá egy már-már feledésbe merült, vagy tizenkét-tizenhárom éve épp abban a sarokban porosodó és még a 90-es években egy debreceni kollégámtól küldött könyvre, amit nálunk akkor nem lehetett beszerezni, noha többeket is érdekelt volna, hisz a fedőlapján nagy piros betűkkel volt olvasható egy kissé rejtélyes fogalmazásban, hogy: Kiss Ferenc és Szabadka...

Mondom, kissé rejtélyes fogalmazásban, de mondhatnám úgy is, hogy pontatlanul, mert nemcsak „és Szabadka”, hanem éppúgy „és Újvidék, Zombor, Versec, Zenta, Szenttamás” stb. is szerepelhetne a címlapon. Igaz ugyan, hogy a Hagyomány és mérték című írásában Kiss Ferenc „veszélyesnek” tartja e két fogalom ellentmondásából származó következményeket, a hagyomány túlsúlyát a vajdasági könyvkiadásban, az irodalmi kultúra ápolásában, a műalkotás esztétikai minősítésében, humánus tartalmainak megállapításában stb. Ugyanis a könyv 93–94. oldalán ez olvasható: „Boriék hagyomány-tudatosító munkájának nem ez a célja, nem az értékek kirekesztése, vagy hamis rangsorolása. De kísérti ennek veszélye. Észlelhető ez abban a kiadásterveben is, mely szintén a Létünkben olvasható. A tervezet egésze átgondoltnak, nagyvonalúnak látszik, több ponton értékes, izgalmas kiadványokat ígér... Ahogy e tervezetet nézem, magam is találok magyarázatot minden részletére, gazdái biztosan meggyőzőbbekkel is szolgálhatnak. Ha mégis az a sejtésem, hogy kidolgozásuknál az értékszempontok nem érvényesültek elég határozottan, annak az említetteken kívül más oka is van. Ilyen ok mindenek előtt a Hagyományaink című antológia néhány olyan darabja, amely csak úgy vajdasági, hogy erőtlen visszhangja némely budapesti jelenségnek. A felsorolt példákban a szerző azt a következtetést vonja le, hogy azok aligha alkalmasak a

vajdasági esztétikai kultúra megalapozására. Különösen hibáztatható két szabadkai tanár ténykedése e téren: Toncs Gusztáv és Loósz Istváné: „A kérdés legkényesebb része egyszersmind alapkérdésünkhöz is visszavezet: túl a színvonalon mi az, ami Loószban jellegzetesen vajdasági? Az, hogy Szabadkán tanított, vagy hogy könyve ott jelent meg? A szellemiség lényege szempontjából ezek nem döntő tényezők. Loósz Ady-könyve bármely vidéki tanáregyesület kebelében megszülethetett volna... E példa a többivel együtt tendenciát jelöl – a kiemelés, súlypontképzés, tudatosítás, publikálás olyan tendenciáját, mely a vajdasági magyarság irodalmi kultúrájának a színvonalára is kihat... Ez azt jelentené, hogy az élő irodalom értékelésében szinte kényszerűen érvényesülő elnézés a „sajátos” hagyomány felől is szentesítene egy alacsonyabb különmértéket. Holott épp az egyetemesség mezőnyének versenyfeltételeihez edződni – ahogy én látom – volna most a feladat. És azt hiszem, az olvasó érdekei is ezt kívánák.”

* * *

„Boriék” azonban úgy vélik, hogy a hagyomány és mérték aránytalanságainál jóval nagyobb veszélyek is leselkednek korunk magyar irodalmára. Például az, amiről a „Boriék” egyike már negyven esztendeje úgy nyilatkozott, mint az irodalom olyan szemléletéről, amely egyedül annak társadalmilag hasznosítható vonatkozásában ismerte el a mű értékét. Ezzel megeremtette ugyan az irodalmi élet kényszerű ideológiai egységét, de határt is szabott a szellemi szabadságnak és az egyéniség útkeresésének. S amiről most, negyven év múltán is hasonlóan gondolkodik és vall egy néhány hónappal ezelőtt nyolcadik kiadást megért tankönyvében:

„A két világháború közti évtizedben a jugoszláviai magyar irodalom a kisebbségi öntudat ébrentartásának és ápolásának az eszköze volt, másrészt – különösen a Híd körül csoportosult írók gyakorlatában – az irodalom az osztályharcot szolgálta. A lapok, a folyóiratok, az antológiák már címükben is az irodalom mozgalom voltát hangsúlyozták: Kalangya, Kéve, Akácok alatt, Híd, Szervezett munkás stb. Mindkét koncepció korlátai hamar megmutatkoztak: egyrészt egyfajta szigetirodalom alakult ki, amely óvatosan el-sáncolta magát az „idegen” befolyásoktól, s igyekezett egy önelvű, „vajdasági”, helyi színeket hangsúlyozó irodalmiságot kialakítani, s így mind tartalmi, mind művészi tekintetben lassan sorvadásnak indult. A másik irányzat, az úgynevezett „szociális irodalom”, eleve lemondott a művészi ábrázolás és kifejezés elsődleges szempontjáról, mert számára a „helyzettudatosítás”, az osztályharc szolgálata volt a fontosabb,

s ha ez a proletkultos, publicisztikai irányzat létre is hozott néhány figyelemreméltó alkotást, az nem annyira a program elveinek menetirányában jött létre, mint inkább az írók egyéni tehetségének eredményeképpen.” Ez azonban a tárgyalt könyv összeállítóit sok évtized múltán sem aggasztja túlságosan, hisz ennek az előszavától kezdve a Kiss Ferencel készített interjúkig még csak egy lapalji jegyzet sem adja a jelét.

És itt még egy megjegyzés. Az, hogy az előző mondat többszámú alanyhasználat (a könyv „összeállító”) nem egyszerű replikája a „Boriék” többesének, hanem csupán enyhe tiltakozás jele a „szakadár”, a „szeparatisták” gyanúsítása ellen, aminek a kezdeményezője a könyv jelzője szerint a „fantomcsináló” Bori Imre. Az általa szorgalmazott kiadási tervek, írói életművek, életrajzok, stb. megjelentetése s érdemen felüli értékelése ugyanis oda vezethet – olvassuk a könyvben –, hogy az egyetemesen és nemzeti szinten is elfogadott hagyomány helyett egy minőségileg alacsonyabb rendű szellemi örökséget avat a vajdasági magyarság hagyományává. U. i. másutt, egyéb magyarok régiókban is folyik a hagyományok kutatása. „Bori viszont, mint egy új nemzetalapító, olyan kiadási terveket erőltet, melyek a közművelődésre és a könyvkiadásra fordítható anyagi és szellemi erő jóval nagyobb részét emésztheti föl, mint amilyenre a felfedezett művek érdemesek. S ami nagyobb baj, népe történelmi tudatát is elsősorban erre a gyengébb teherbírást anyagra akarja alapozni.”

* * *

Tudjuk, hogy a polgárinak mondott történettudomány jelese, Szekfű Gyula már vagy közel száz éve tisztázta e kérdést. Szövegéből a magyar szellemi regionalizmus társadalmi gyökerei egyértelműen világossá válnak az olvasó előtt, de amelyekből, úgy látszik, csak a nemzetiségi magyar vonta le a tanulságot. (Ez derül ki a tartalomjegyzékből is: Válasz Bori Imrének, Herceg János: Két világ stb.)

Az egész könyv ugyanis csupa pörlekedés, gáncsoskodás, kritika, vitacikk s ehhez hasonló. Lapja in pedig egy sor ismerős név, többek között e sorok írója is, mint Bori Imre szerzőtársáé (a könyv sugalmazása szerint inkább bűntársáé, hisz legalább tucatnyi tankönyvet, akadémiai irodalomtörténetet s egyebet irtunk közösen.)

Valami hirtelen föl villan előttem: amikor először benéztem az írásokba, rögtön feltűnt azok barátságatlansága irántunk. Ezért félretettem a könyvet, hogy kellő higgadsággal nyúljak majd hozzá, ha netán kommentárt akarnék róla írni. Ez azonban a mai „nyugodtabb” légkörben sem látszik könnyű dolognak.

S most még néhány szót a mai tanulságokról, amiről az előbbiekben is említést tettünk. Egyebek között arról, hogy nekünk, „vajdaságiaknak” nem kell a szomszédba – a határon túlra – mennünk azért, aminek itthon is bővében vagyunk, s amihez egy nemrégiben sajnálatos gyászír szolgáltatót példát. Pontosabban szólva: alkalmat, hogy elgondolkodjunk irodalmi életünk egy torz jelenségén: kritikai tevékenységünk elbizonytalanodásán, valamint esztétikai érzékünk háttérbe szorulásán értékelő és méltató munkánk során. Mostanában magam is sokat küszködöm azzal a csöppet sem kellemes tudatállapottal, szemléleti kényszerrel, az eszmék sokféle változatával, ami szellemi – irodalmi – művészi világunk oly sok zavarának az oka. Ezúttal is azt szeretném hangsúlyozni, hogy ha a múlt- és jelenszemléletünket továbbra is a TÉR ÉS IDŐ transzcendens fogalmainak rendeljük alá (ami éppen e fogalmak „meghatározhatatlansága”, „értelme fölöttisége” folytán a politikai-ideológiai szándék leggazdagabb vadászterülete), nem pedig a humanizált TÁJ ÉS KOR esztétikai és emberi indítékainak, amelyek az alkotói értékek igazi termőtalaja, akkor az itt említett fogyatékoságainktól aligha mentesülhetünk.

Egy aránylag fiatal, nagyszorgalmú, hasznos munkát végző irodalom- és művelődéstörténész kolégánk váratlan elhunytának a visszhangjáról van szó, s ezzel összefüggésben szellemi közéletünkben végzett tevékenységének méltatásáról, életművének mérlegeléséről. (A TÉR ÉS IDŐ megannyi próbájáról). Tizenöt-húsz évvel ezelőtti munkáiról, értekezéseiről, könyveiről többnyire kemény, visszautasító, elmarasztaló hangon szóltak kritikusai, viszont a mai minősítések, a prózai és versnekrológok himnikus hangon, ódai szárnyalással beszélnek a „magányos őriárról”. Elég csak néhány címre vagy kiragadott sorra utalnunk, hogy ezt illusztráljuk:

Kispolgári jeremiáda vagy irodalmi titánkodás? (1980)

Pletykálódás és indulatok (1995)

A betokosodott kudarc (1996)

A populista irodalomszemlélet útvesztői (1996)

Irodalomtörténet és vérpad (1995)

Idézetek a butaság Könyvéből (1996)

Másfelől pedig néhány idézet az elmúlt évek, napok, hetek szövegeiből:

Jaj, Gábor, most ki fog ostromozni,

Kígyószisszenéssel útra terelni

a bozótból, ahova feküdtünk restelmeinkbe bújva.

Naptámadatra ajtónkon ki dörömböl?

Megszörnyült sebeinket ki felfedni jöttél,

hagytaál ótvaros magányban. Szégyen.

A túlélés szégyene pirít.
 Azt mondjam-e: gyámolunknak tudva
 Könyökünkkel sokszor rádpihenve
 (mert te meg nem fáradoztál,
 vasárnap sem el nem pihentél, sőt ösztökölt
 az ünnep, behozni valami tartozást, amit
 jókedvvel átvállaltál),
 most hanyatt-homlok földre esettek vagyunk.
 Gábor, most malmaink zúgása halkul,
 Fogyatkoznak az ételnek őrlői,
 Ablakaink sorba meghomályosodnak, és
 Fennakad hangjuk éneklő leányinknak,
 Mert nincs, ki hallja szónk, bár füle van.
 Nincs ideje, bizony nincs a gyásznak.
 Ideje van most a harsogó hangnak, a
 Kígyómarásnak,
 És a biztató szólásnak.
 Mondtad: nincs időm játéokra, dolgaim nagyok,
 Mondtad: ne hagyjuk magunkat, a
 „Tartsd magad” adys konoksággal
 idéztet folyton.
 „Mi okból? Mi célból? Mit?”
 Mit tettünk rosszul, hogy mégis hagyta
 Elmerülni valód az égi fényben?
 (Magyar Szó, 2008.)

Vagy pedig a Rózsa Sándor szintjére emelt Renkó betyár „magasából” ítélkezve:

Vajda Gábor halálhírére

Elszállt idő, ki tudja már,
 Renkó volt utolsó betyár.
 Letapostak isten-embert,
 Bús tájunkon szólni nem mert
 A süvöltő szél, sem a vér nap.

Borít mindent sötétség-kalap
 Eget-földet, vizeket.
 Megfizettük a tizedet!
 Megfizettük a tizedet!

Renkó hörög, kötél szorít,
 Levegő nincs, sötét borít.
 Bitófának szép tövében
 Királytüske szép kövéren.

Renkó betyár lelke freccsen,
 Kisebbségi kecseszkecsken:
 Pofán verünk minden nyárfát,
 Kiheréljük testünk árnyát,
 Csomót kötünk a nyelvünkön,
 Nemzetiség könyökünkön!
 (Nét Nap, 2008)

A téma, a személy, amiről és akiről a fentiekben szó van: változatlan. Nagyobbára az olvasói közeg is. Mivel járult hát hozzá a megítélések tárgya az ítélethozók merőben eltérő hangneméhez? („Mi okból? Mi célból? Miért?”) „Mindössze” azzal és úgy, hogy meghalt. S itt jutottunk el ítélethozatalunk kavalkádjának megfejtéséhez: a szellemi- irodalmi- művészeti alkotást (de az alkotó ember világát sem) nem önmaga belső forrásaiból értelmezzük, hanem az ideológia idegen közegéből eredeztetjük. Határon innen és túl.

Ezek előrebocsátása után nem lesz fölösleges a Látószögben közölt előadásom intelmeivel előhozakodnom, amelyről úgy gondolom, hogy kellőképpen illusztrálják a Bori Imrével való szellemi rokonságunkat, amit az ő *Ember, táj, történelem* című könyve tesz kézzelfoghatóvá az esztétikai alkotás komponenseiről beszélve. Teszem ezt kritikai irodalmunk mai művelőinek okulására, s nem utolsósorban abban reménykedve, hogy egykori „gondolkodótársam” valahol a végtelenben rábólint okos fejével.

Zárszó

Bizarrnak, talán hátborzongatónak is tűnhet a tényekben már lezárt, befejezett és végleges formát öltött szellemvilágokat megidézni, azokat egymással, esetleg a sajátunkéval szembesíteni, felülvizsgálni vagy magunkévá fogadni, sőt még értelmezni is. Ez azonban nemcsak az egyénekre vonatkozó eljárásainkra jellemző, hanem a társadalmi, nemzeti, sőt az egész emberi közösségre vonatkozó tevékenységünkre is. Az emberi haladás, az előbbrejutás egyik feltétele a történelem egész folyamán. Mi sem természetesebb, mint a nemzetiségének mondott irodalom élettanának vizsgálatára is. Sőt: a „túlélés” fontos tényezőjét látjuk benne.

Újvidék, 2008.

Viola Éva

Baranyai képek

1.

*A felébredt Dunán
visítanak a fények, fuldokolva:*

*a fűzfa lombjaiból
kisurrant a szél
és az égbolt rojtjait húzogatja:*

*megcsuklott a nap már
szórva kékségét
a messzeség meg rádőlt Batinára
és csókolja a vizet.*

2.

*Szétterített fehér fátyol a víz felett
leállítja a napsugarak zuhatagát:
látszik az Ötvenegyes divízió hídja és a Julka*

*az idő sóhajtozik, szenved a víz,
csárdák a kacskaringó parton
álmosan ásítognak,
csókokkal fürödnek a Dunában.*

3.

*Július tüze felett
lebegnek a sárga madarak,
amíg napsütésben hempereg
az alföldi táj.*

4.

*Ma a kossava megint süvít
és rázza magáról a téli díszeket:*

*hajnalban kék, csillogó fényével
csikorog a vastag fagy:
fehéren a lábak alatt
táncolnak a hópelyhek*

*amíg a körforgás jegeli az arcot
érződik a téli reggel a levegőben.*

A festő, aki megálmodta önmagát

Gyurkovics Hunor szegedi tárlata elé

Gyurkovics Hunort harminc éve ismerem. Szabadkai középiskolás diákként a társaimmal sokat üldögéltünk a Placnak nevezett téren, a városháza előtt, amit már egészen kis koromban szerettem volna jobban megismerni – a felnőttek elbeszéléseikben csak Majomplaccként emlegették, mert, szerintük, oda csak a majmok ülnek ki, úgy, mint az állatkertben, a ketreceikben, a rácsok túlsó oldalán, és onnan szemlélilik az embereket. A Majomplaccon rács nem volt, csak korlátok, amelyek elválasztották a sétányokat a fűtől és a virágágyásoktól. Az akkori fiatalság ezeken a korlátokon üldögélt, beszélgetett, ölelkezett, meg, ki tudja már, még milyen bűnös dolgokat nem csinált, ami miatt a komoly felnőttek szemében elítélendő cselekedet volt a Majomplaccon nem hogy üldögélni, hanem akár csak keresztül menni is rajta. Rendes ember elkerülte az ilyen helyeket – tereket. (Szabadka másik, kultikus része az Ócskapiac volt, ahová a hozzám hasonló, falusi gyerek mindig is szeretett volna eljutni, mivel ott, a nagyobbak elbeszélései alapján, olasz farmert, igazi Rifflet, Mustangot, meg Levi's-t, és minden más, olyan kincset lehetett venni, amire egy igen-igen ifjú ember vágyódhat: légpuskagolyót, törkést és US Army-s kabátot.) Így aztán, 1979 őszétől, amikortól kezdve két éven át szabadkai diák lettem, időnként megfordultam az Ócskapiacból Bolhapiaccá alakuló piacon, a Placcon, mert már akkor számunkra nem Majomplacc volt, hanem csak a Placc, szóval, a Placcon, ott üldögéltem én is a barátaimmal, amikor csak tehettem: a tanítás után, az autóbusz indulására várva, késődelutánonként és koraesténként, egy-egy mozi- vagy színházi előadás előtt, után, vagy akár néha: helyett. Mert a Placc volt az a hely, ahol mindig volt valaki, ahol mindig lehetett várni, és ahova mindig érkezett valaki, valaki, aki hasonló volt hozzánk: olyan valaki, aki, ha titokban is, ha arról nem is beszélt soha, mi több: talán még önmagának sem fogalmazta meg, de valamiképp ellen állt, szembe szegült mindazzal, amit akkoriban elvártak volna tőlünk, amit talán úgy fogalmazhatnánk meg: nem akart a szocializmus büszke és boldog építője lenni.

Ezen a Placcon találkoztam először Gyurkovics Hunorral. Többször láttam őt átsétálni a téren, hol egyedül, hogy barátjával, Torok Sándorral, a már ak-

kor is fejét enyhén megbillentve tartó, biccenő járású festőművésszel. (Az, hogy ez a barátság mit jelentett, a legjobban a Torokról készült portré bizonyítja, amelyen az akár krisztusi szenvedéseket előrevetítő fejét glória övezi!) Akkor, tizenhat-hét évesen azt gondoltuk, ők, a festők, az igazi művészek, ők azok, akikben még bízhatunk, akik nem adták el magukat, akik nem árulták el a szabadság igaz eszméjét. Gondoltuk ezt, mert az irodalmároknak, íróknak, költőknek rendre csalódnunk kellett: nem egy tál lencséért, hanem hatalmas pénzekért dicsőítették a szocializmusnak becézett kommunizmust, annak, és minden jugoszlávnak dicső atyját, a marsallt, aki akkor már nagybeteg volt, talán fél lába meg sem volt, s nem sokára találkozhatott azokkal a gazemberekkel, akikkel együtt találtak ki, építettek föl és működtettek egy olyan zsarnoki rendszert, amely milliók és milliók halálát okozta. Gyurkovics Hunor, Torok Sándor, Sáfrány Imre, Almási Gábor, meg a horgosi Fujkin István volt számunkra a mérce, a példa, hogyan kell tisztességesen, becsülettel élni. Persze, ők erről akkor nem tudhattak semmit, hiszen mi még szinte gyerekek voltunk, ők meg meglett emberek. Különböző világokban élünk, de ha az embernek van annyi szerencséje, hogy egy bizonyos életkort megél, akkor egy idő után a töle egy-két korosztállyal idősebbekkel és fiatalabbakkal is kerülhet munka-, és baráti kapcsolatba. Nekem szerencsém volt, mert számomra megadatott, hogy Gyurkovics Hunorral ide s tova egy évtizede együtt dolgozhatom az Aracs szerkesztőbizottságában.

Gyurkovics Hunort több kritikusa a Kárpát-medence vándorának nevezi. Ez a megnevezés nem alaptalan, hiszen a mester 1941 utolsó napján született erre a világra Pécsen, négy éves koráig családjával, a református lelkész édesapjával, édesanyjával és három testvérével Nagypiszanicán éltek, majd a szlavóniai Harasztiba költöztek. Ez a gyermekkor, mint általában a gyermekkorok, meghatározó erővel bírt: a maga csodálatos, ősi világával megteremtette azt az értékrendet, amire Gyurkovics Hunor egész későbbi élete és művészete fölépülhetett. Harasztiban faragott oszlopos, nádfedeles házak előtt, a padon, esténként, vagy ünnepek alkalmával az emberek együtt voltak, beszélgettek, a férfiak iszogattak, az asszonyok kézi-

munkáltak. A paplak udvarában mindenféle jószág szaladgált – a tiszteletes úr az állattartásból befolyó jövedelemből tartotta el családját. A képzett lelkipásztort a szocialista hatalom meg akarta nyerni magának, egyetemi tanári állást kínáltak föl neki, de ő nem mondott le a hivatásáról. Abban az esztendőben mind a négy gyereke megbukott az iskolában... Gyurkovics Hunor, saját bevallása szerint édesapjától a határozott, makacs és céltudatos elkötelezettséget, hivatás- és nemzettudatot, valamint a tudásvágyat kapta örököül, édesanyjától a hitet, a reményt és a szeretetet.

Az általános iskola felsős osztályaiba Vörösmarton járt, az iparművészeti középiskolát Újvidéken fejezte be, majd onnan az iparművészeti akadémiára, Belgrádba került, ahol grafikai szakon tanult és szerzett oklevelet 1969-ben. Tanulmányai befejeztével visszatért Rétfalvára, ahol szabad művészként szeretett volna tevékenykedni. 1971-ben Szabadkán indul művészi pályája, a Létünk c. folyóirat műszaki szerkesztője, és a tanítóképző képzőművész szakos tanára lesz. A későbbiekben, egészen nyugdíjaztatásáig párhuzamosan tanít az óvónőképzőben és a vegyészeti szakközépiskolában is. 1971 óta több mint 300 közös és 150 önálló tárlaton vett részt. Munkásságát mintegy negyven díjjal, elismeréssel, oklevéllel, plakettel jutalmazták. Minden elismerése közül számára a legkedvesebb a Szervátusz Jenő-díj, melyet 2005-ben a magyar kultúra elkötelezett szolgálataért kapott.

Gyurkovics Hunor töretlen hittel és erővel járja a Kárpát-haza művésztelepeit. Alapító tagja a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Társaságának, a bácskossuthfalvi 9+1 csoportnak, a szabadkai Bucka Gányó művésztelepnek, valamint a hortobágyi és a makói művésztelepeknek. Emellett tagja még, többek között, a batinai, az écskai, a lendvai, az óbectesi, a zentai, az ásosthalmi, a balmazújvárosi, a berekfürdői, a bujáki, a hajdúböszörményi, a hortobágyi, a kőszegi, a gyergyószárhegyi, a munkácsi, a Saint Michel-i, a Bessans-i és a salemi művésztelepeknek.

Az 1960-as évektől egy csodálatos néprajzi gyűjteményt hozott létre Harasztiban, Laskón, Szentlászlón, Vörösmarton és Kórógyon. Nemzeti értékeink megmentésén dolgozott Gyurkovics Hunor akkor, amikor gőzerővel indult be az eljugoszlávosítás, az elnemzetietlenítés, hiszen mindenkinek föl kellett volna oldódnia abban a délszláv térségben, minden nemzeti jellegzetességnek meg kellett volna semmisülnie abban a délszláv országban, amelyet 1920-ban tákoltak össze egy francia palotában. Különösképpen vonatkozott ez a múlt olyan tanúira, mint amilyenek voltak a Délvidék szlavóniai, baranyai, drávaszögi települései, azok lakói és a lakók tárgyi emlékei. Ez a megsemmisülés a kilencvenes évek délszláv háborúiban apokaliptikus méreteket öltött, jól emlékszünk,

milyen rombolást végeztek az arra járó hadak! A néprajzi gyűjteményt is súlyos károsodások érték, nagy kérdés, sikerült-e valamit is helyreállítani belőle?

Gyurkovics Hunor grafikus ípusának hozzám legközelebb álló darabja az Aracs, a délvidéki magyarság közéleti lapjának Szent István-i ábrázolása. Amellett, hogy a lap egészének képzőművészeti arculatát megalkotta, és alakítja mind a mai napig, olyan markánsan dolgozta ki a lap címét, és mellé a Szent István-i jelképet, hogy az nem csak híven tükrözi a lap szellemiségét, hanem egyedi megjelenítésével azonnal köthető a folyóirathoz. A stilizált rovásírásos cím mellett Szent István arcképe látható. Az arckép nem csak egy portré, hanem annál sokkal több: a fej alakját a tökéletesség jelképe, a kör öleli körbe, de ez a kör ugyanakkor a Nap, a Hold és a Világ, azaz a Föld is, belőlük mintegy kinőve a kettős kereszt. Az arc, a bajusz és a haj valójában két, egymással érintkező fecske, a lélek szentséges madara, amely a lelkeket, lelkeinket viszi csőrében a világok között...

Gyurkovics Hunor művészete szakrális művészet. Nem csupán azért, mert, legkedvesebb képei az *Ártatlanság*, amely a megfeszített Krisztust, és a *Feltámadás*, amely a mennybe szállt Megváltót ábrázolja, a *Veronika kendője*, azaz Jézus arcma, az úrvacsorát megjelenítő *Utolsó vacsora*, a hajdúsági temetőfejfák, a *Csónakfák*, vagy a mi szent történelmünk *Országalapítója*, és *Honfoglalója*, de a festőművész kedvenc képei között van hazánk, a Délvidék szántóföldjeinek képi megjelenítése is, a *Dűlőutak*. Gyurkovics Hunor művészete nem csak emiatt szakrális művészet, nem elsősorban emiatt, hanem a miatt, mert ő, mint minden nagy művész, őszinte alkotó, önmagát adja műveiben. Az egész lénye, egész emberi mivolta a megtalált Istent, és az Istenben fölfedezett embert tükrözi vissza. Az a szigorú tekintet, amely ott van az 1979-ben készült önarcképen, mára a jóságos bölcsesség derűjévé változott. A szelíd jóság Szelleme nem csak az aracs pusztatemplom tetőtlen csarnokaiban, az ősi falak között lebeg, vagy a romjaiban is fenséges, minden hódítással szembe szegülő, csonkán is ép – mert a tető maga a magasságos ég – emberkéz alkotta építményt lengi be, nem, a szeretet mindent legyőző ereje ott van Gyurkovics Hunor tájképeiben, ott lebeg a vizek fölött, a dombok lankáin, ott van az égen, ott, ahol egymásba ér ég és föld.

Az élet és a művészet Gyurkovics Hunornál egy és oszthatatlan. Mondhatnánk: az élet álom, és az álom az élet. Kisiskolás volt, amikor különleges álmot látott. Erről ő maga így vall a Réti Katalinnal folytatott beszélgetésében (Református Egyházunk, a szabadkai református egyházközösség lapja, XI. évfolyam, 2. szám, 2008. május): „Egy éjszaka igen emlékeztető álmodtam: verőfényes nyári napon, a kollégi-

um udvarán állva, a földön egy gyönyörű szép, díszes karperecet pillantottam meg. Felvettem, és a kamorra csavartam. A karperec mérges kígyóvá változott; felemelte fejét, és a kézfejembe mart. Egy, a kezem ügyébe akadt késsel levágtam a kígyót a kamorról, amely láncszemekként hullott a porba. A kezemen két vérző pont látszott. Nekiálltam kiszívni a mérget, s amint kiköptem, egy ott termett vászonra egy zöld tónusú képet köptem, illetve festetem; egy újabb megjelent vászonra kék, és egy harmadikra vörös tónusú képet alkottam. Nemrég egy álomfejtő hírében álló hölgynek mondtam el látomásomat, mire az nevetve felkiáltott: »Hiszen te megálmodtad saját életutadat, festői fázisaidat!«.

A verőfényes, nyári nap, maga az élet, amiben Gyurkovics Hunornak addig része volt, a biztos családi háttérnek, a szeretetnek köszönhetően, amely őt és családját övezte. A díszes karperec, amely a földön hever: a művészet, amelyért *le kell hajolni, amit föl kell venni*. Le kell hajolni, meg kell előtte hajolni, mert a művészethez, és minden máshoz, amit az ember élete során elvégezni szeretne, csakis alázattal közelíthetünk. Azzal, hogy a karperecet fölvette, és a karjára csavarta, beteljesítette a végzetét, azaz: föl vállalta a művészetet, ha úgy tetszik: elfogadta a küldetést, amit az Úr neki szánt. A karperec azonban mérges kígyóvá változott, ezzel jelezvén: nem könnyű a teher, amit a művész magára vállal, mi több: életveszélyes is lehet. A kígyó azonban nem csak a bibliai gonosz megtestesítője, hanem ő a vizek, a fák, a föld, a kincsek úrnője és őrzője is. És népmeséinkből ismerjük a kígyót, aki megtanítja a juhászt az állatok nyelvére. A kígyó fölemeli fejét, és a gyermek kézfejebe mar: többé már nincs visszaút, a művészet terhéért éppen úgy cipelni kell, mint az összülőknek a tu-

dás fájáról szakított gyümölcs tudás-terhé! De a gyermek nem adja meg magát: nem engedi meg, hogy a művészet irányítsa őt, vagyis, hogy a талант, amit megkapott végzetes legyen számára, nem, ő akarja tudatosan járni a művészet útját, a tehetséget, a tudást ő akarja a jó irányába vezetni, ezért vágja le a kígyót a karjáról. A keresztény mitológiában a Szent Szűz, a mi Boldogasszony Anyánk a kígyót eltapossa, csak hogy a Boldogasszony a női princípium megtestesítője, itt pedig fiúgyermek az, aki cselekszik, ezért ragadja meg a kést, ami a hatalom, a bátorság, az erő, az igazságosság, valamint a férfiasság, a férfierő jelképe. A láncszemekként porba hulló kígyó az ég és a föld közötti kötelék, de a lánc lehet maga a Tejút, az ősrég Országút, amelyen, ha eljő az idő, nem csak Csaba királyfi dicső harcosai sietnek majd segítségünkre, hanem ezen az Országúton közlekednek a lelkek a felső és az alsó világ között is. Ezen az országúton kell majd a felnövő gyermeknek járnia élet és művészet között, állandó vándorlásban. A kézfejből szivárgó vér maga az élet, amelyet megfertőzött a mérges kígyó mérge. A mérget, a tisztátalanságot a fiúcska azáltal távolítja el, hogy a sebből a kígyómérget kiszívja, ismételten bizonyosságot tesz arról, hogy nem engedi magát irányítani, hanem ő lesz az, aki a beléoltott tehetséget a maga elképzelései szerint „vászonra köpi” – megfesti zöld, kék és vörös színekben. Zöldben a föld, a megújulás, a sarjadó vetés színében, kékben a tiszta ég, a vizek, a tengerek színében, és vörösben, az élet, az életet adó vér színében. De mindig tisztán, őszintén, reformátusi hitben: egyszerűen, és mindig tudván, a gyermekkorból immáron csak az emlékezetben megmaradt Kálvin-jelvény feliratát, miszerint SOLI DEO GLORIA!, vagyis EGYEDÜL ISTENÉ A DICSŐSÉG!

Állítsuk a talentumot a köz szolgálatába

S. Réti Katalin beszélgetése a festőművésszel, tanárral, szabadkai református presbiterrel

Hol születél, hol nőttél fel, milyen volt az a világ, mit adott neked?

– 1941 utolsó napján kerültem erre a világra. Egyek szerint én nem ebbe a világba tartozom, mások szerint az ember azért él, hogy megtisztuljon, s hogy nekem nem is kellett volna megszületnem, de én tudom, hogy vannak dolgok, amelyeket még ebben az életben a helyükre kell tennem. Édesapám Gyurkovics Ernő református lelkész teológiát Budapesten végzett, s onnan hozta haza édesanyámat, Boros Irént, aki Nagyszalontáról származott. Három testvéremmel: Levente, Emese, Gyöngyivel Nagypisznán élünk, ahol apánk lelkészi hivatását gyakorolta. Négy éves voltam, amikor a szlavóniai Haraszti-ba költöztünk. Játsszópajtásaimnak úgy nyilatkoztam erről, hogy: *„Régebben egy másik faluban laktunk, ahol az utcán árok volt, és az árokban béka.”*

Haraszti és tájéka egy igazi halász, vadász, mardász világ volt. Ma is élénken emlékszem, gondtalan, szép gyermekkorom szinte minden mozzanatára. Nagy udvarunk, a falu gyermekeinek találkozóhelye volt, hisz oda jártak hittanra. Kedvenc szórakozásunkhoz tartozott a Vuka folyóra járás, ahol nemcsak fürödtünk, hanem halásztunk is. Nem vagyok szerénytelen, ha azt mondom, hogy nagy halász voltam. Az óriási kertben termett tengeri nád volt a pecabot, a horog pedig meggörbített gombostű. Rengeteg halat fogtunk pecával, tapogatóval, vagyis feneketlen kosárral, valamint hálóval, amelyet magunk kötöttünk bátyámmal, amely mesterséget a mai napig sem felejtettem el. A töménytelen mennyiségű halból nemcsak magunknak, de a szomszédságnak is juttattunk, akiktől cserébe gyümölcsöt és különböző termékeket kaptunk. Csak később, nagyobbacska koromban döbbsentem rá, hogy egy varázslatos mesevilágba, egy néprajzi paradicsomba csöppentünk. A faluban faragott oszlopos, nádfedeles talpfás házak voltak, a ház előtti padon esténként, ünnepekkor az asszonyok kézimunkáztak, a férfiak iszogattak, társalogtak, zajlott az élet. Akkor még tartották a régi szép hagyományokat, lakodalmakat, disznótorokat. Konfirmáláskor a gyerekek szőttes kendőruhát ajándékoztak a lel-

késznek, amit apám e szavakkal fogadott: *„Isten tartsa meg a szokásukat!”*, de sajnos, idővel kifogytak a régi tartalékok.

Haraszti valamint Szentlászló, Kórógy és Rétfalu, a négy ősi magyar, honfoglalás kori települések egyike. Nagy előszeretettel jártak ide tudós, kutató emberek, főleg Budapestről: Gáborján Alice tárgyi néprajzi, H. Berkes Eszter, Martin György táncpedagógusok, Bóna Júlia szellemi néprajzi, Katona Imre, Kiss Lajos népdal, népzene, Garai Ákos fotóriporter, Penavin Olga nyelvész Újvidékről az ízes nyelvjárást 3 kötetes kórógyi (szlavóniai) szótárban adta ki.

Apánk nem pénzben kapta fizetését, hanem termésben, ami az Egyház földjén termett, de ez a gyakorlatban úgy történt, hogy a feles elvitte a tiszta termés felét, a másik fele pedig adóba ment, így nem maradt semmi. A kérdés úgy oldódott meg, hogy a terebélyes paplak portáján jószágokat tartottunk s abból éltünk. Lovon, számaron és pulykán kívül minden létező háziállatunk volt. Tanyánk úgy nézett ki, mint Noé bárkája, ami avval járt, hogy látástól vakulásig gondoztuk a jószágokat. Például: volt 100 libánk, akik reggel átrepülték a kapu és estig megvoltak a réteken békalencsén, giz-gazon, majd alkonyatkor hazaszálltak mind. Kész attrakció volt, hisz a faluban csak a papék ludai repültek.

Marcsit szomszédasszony egy nap bekopogott hozzánk és igen lelombozódva, elismerően azt mondta: *„Tisztölendő asszony, kigyelmed engöm meggyőzött.”*

Már hogy-hogy meggyőztem, hisz én magával nem is versenyeztem!

– *„De én kigyölmödel igön, de elismeröm, hogy a kigyelmed ludai szebbek az enyémeknél!”*

A házunktól távol eső egyházi birtokon volt egy igen terebélyes, nagy diófa. Apám, dióéréskor, pirkadattal kinézett oda, s ott találta a harangozót, aki már egy zsák diót összeszedett. Hatalmas, dörgő hangján ráköszönt: — *Jó reggelt, jó munkát, Harangozó úr.* A harangozó összerezsent és nagy zavarában, hebegve-habogva mondta: *„Tisztölendő úr, szedtem kigyelmödnék diót!”* Mondhatom, hogy akkor ettünk először és utoljára diót.

Édesapád református lelkipásztor volt. Mi volt az előnye és mi volta hátránya, hogy lelkész gyermek voltál?

– Apám, rettentő kemény ember volt. Elképzeléseit képes volt, akár tűzön-vízen keresztül is érvényesíteni. Szava végzetes volt, s ha valaki nem engedelmessékedett, megtapasztalhatta kérges tenyerét. Én meg is kaptam az adagomat minden nap, nem is tudva mindig, hogy miért, rémlik, hogy néha előlegbe is kaptam... Elég volt, ha kérdés nélkül kimentem az utcára, vagy a rétre futballozni a pajtásokkal. Félttem is tőle, mint a tűztől. A falubeliek tiszteletben tartották a papi családot. Egyes gyerekek talán még fel is néztek ránk, de bevallom én nem akartam példakép lenni. A megkülönböztetés terhes volt számomra. Ezt a problémát megtapasztaltam saját gyermekeimnél is. Például Róna lányom kis aranyos, szende gyerek volt, még a kis iskolában is többen dicsérgették. Egyszer aztán kijelentette, hogy „a felsőbb osztályokban nem leszek ám jó kislány; én is rossz akarok lenni, mint a többiek!” és teljesen megértettem, hogy mi a gondja.

Az általános iskolában Dóri Antal volt a tanítónk, aki nagy vadász volt, olyannyira, hogy sokszor tanítás helyett is vadászott; tavaszi időszakban pedig leginkább a kertjét műveltük. Így aztán írni, olvasni, számolni, rajzolni főleg otthon tanultunk, mi négyen testvérek egymástól, családi körben, különösen a téli hónapokban a fűtött egyházi irodában, ahol a falu könyvtára is volt.

Akkortájt nagy volt a nincstelenség. Mindig nagyon megörültem, mikor apánk ceruzát hozott nekünk, de azon nyomban el is szomorított, mikor a szép hosszú ceruzát négyfelé osztotta köztünk, így az új ceruza sajnos csak egy negyedes volt. Kimondhatatlanul irigyeltem azokat, akiknek volt ceruzahosszabbítójuk. A mai napig is ha eldobott darabka ceruzát találok, mindig felveszem. Az ötvenes években a politika is beszólt az életünkbe: apánkat ki akarták vonni a lelkészi hivatásból. Behívták Eszékre, a belügyi titkárságra egy kis társalgásra, de a partnerek minduntalan váltakoztak egymással, minden témakörre más-más személy jelent meg. Kiderült, hogy burkoltan, titokban vizsgáztatták. Meg is állapították, hogy rendkívül jól képzett, mindennemű tudományokban igen jártas, így tanári állást kínáltak neki egyetemi szinten, bármely szakon. Egyedüli feltétel volt, hogy lemondjon a lelkészi hivatásról. Mivel nyakas ember volt és nem engedett a huszonegyből, abban az esztendőben mind a négyen elvágódtunk az iskolában. Levente bátyám például kitűnő matematikus léteire épp matematikából bukott el.

Milyen útravalót kaptál édesapádtól, hát édesanyádtól, mit tanultál tőlük?

– No, hát apámtól épp ezt a határozott, makacs, céltudatos elkötelezettséget, hivatás és nemzetiség-tudatot, tudásvágyat kaptam örökségül. 1956-ban apám templomi imájában megáldotta a magyar felkelők fegyvereit. Egy jelenlévő svájci lelkész egy ott-honi egyházi lapban beszámolt az eseményről, amit a belügyi titkárságon elolvastak, és apámat felelőségre vonták. Szerencséjére Tito elvtárs egyik beszédében támogatásáról biztosította a felkelőket, így megúsza enyhe intelemmel és ama megjegyzéssel, hogy máskor ne avatkozzon a politikába. Az egyik lelkésztársa és nagy rajongója mondta: „Apád olyan nagy magyar volt, hogy bebizonyította a papoknak azt is, hogy Jézus Krisztus is magyar volt”.

Egy nagy lelkész konferencián társai „megtréfálták” csak amikor már mindenki együtt volt, minden előzetes bejelentés nélkül felszólították, hogy Ernő, te tartod meg a bevezető istentiszteletet. Felállt, kissé meglepetten, behunyta a szemét, látszott, hogy erősen koncentrálni, majd néhány kínos másodperc után elkezdett beszélni úgy, hogy folyt belőle a szó és a bekezdéstől az ámenig olyan szép, tartalmas, kerek beszédet mondott, hogy mindenkinek elállt szeme, szája, s a végén még meg is tapsolták.

Jó szónok hírében 1944 táján a háború vége felé felszólították, hogy szervezze meg az ún. „Petőfi brigád”-ot, de megsejtve, hogy egy feláldozott egységről van szó, visszautasította a felkérést. Ki is derült, hogy neki volt igaza. Lelkész léte, igazi tudós, művész lélek volt. Igen komolyan és alaposan foglalkozott a finnugor nyelvi, zenei rokonsággal. Olyan sokszor felsorolta nemzetünk északon élő rokonait, hogy örökre megjegyeztem őket: finnek, észtek, lapok, vogulok, osztjákok, zürjének, mansik, szamojédek stb. Az eszéki rádió magyar adásában előadás-sorozatot tartott hónapokon keresztül, amit sokan nagy érdeklődéssel kísértek. Verseket írt, amelyeket magánkiadásban „Feleségszerelem” címen jelentetett meg, és mindenkinek osztogatott. Kitűnő rajzoló és festő volt. Egyszer a világteremtésről tartván előadást, rajz illusztrációkat készített néhány jellegzetes őslatról, amelyeken nemcsak a formájukat, hanem az óriási méreteiket is érzékeltette.

Egy nap egy istentagadó kommunista hivatalnok jött be az udvarunkba, és a papot kereste. Apám éppen hordókat mosott. Szóba elegyedtek, közben az úr folyamatosan a papokat szapult a megjegyzéseire, örül, hogy ilyen intelligens emberre bukkant, akivel mindenről lehet társalogni, és már nem is ragaszkodik ahhoz, hogy találkozzon a pappal, de apám meggyőzte, hogy mégiscsak kihívja a papot. Bement és ünneplőbe öltözve jelent meg újfent mire az idegen térdre ereszkedve kért tőle bocsánatot a sérelmekért. Egyszer valaki azt kérdezte, hogy ki a rétfalusi pap? Hát

nem tudod? Az a fekete ruhás, mosolygós férfi, aki egy nagy sárga táskával mindig rohan.

Apánknak tanulmányai befejeztével Kanadában Saskatchewan tartományban kínáltak lelkészi állást, ahol lóháton kellett volna távoli szsórványokat gondoznia, de úgy gondolta, hogy itthon is legalább annyira szükség van lelkészre, tehát maradt. Karinthy Frigyes idézem: „*Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek!*”, Bármennyire is hihetetlen, apám végső távozása előtt (agyvérzéssel került kórházba), azon a hajnalon, amikor kilehelte lelkét, megjelent anyám szobájában, nagy fényességben, fiatal képében, ünneplő öltözetben, karját étvetett paláستtal, boldog mosolygós arccal. Ugyanezt a látomást mondta el Emese nővérem is, két szobával odébb. Anyám teljesen eltanulta a lelkészi tudnivalók minden fortélyát, és bár nem volt magas iskolája, apám távozása után a lelkészi hivatás fátylóját sikeresen vitte tovább még több mint egy évtizedig.

Édesanyámra emlékezve egyszer, amikor a poscsék időjárásra tettem megjegyzéseket, csudára leteremtett: „*Ezt Isten adta, és ő tudja, hogy mit, mikor, miért ad, és ezt így kell elfogadni, ahogy kaptuk*”. Nem győztem csodálni nagy hitét, Istenszeretetét: a szemem láttára csapta le baltával fahasogatás közben bal kezének mutatóját, de villámsebessen visszanyomta a helyére, és az rövidesen visszaforrt. Karját eltörte egy esés alkalmával, de aránylag hamar rendbejött. A térdkalácsa lecsúszott a helyéről, mégis tudott járni. Dobhártyája csecsemőkora óta hibás volt, mégis hallott. Szemgolyóját kiszúrta a kaktusz levelével, mégis látott. Ennek külön története van: sérült szemével kórházba került, alig néhány nap múlva, szombaton kérte az orvost, hogy eressze őt haza, mert neki fontos dolga van, ugyanis vasárnap prédikálnia kell a templomban, különben pedig nincs semmi baja. Az orvos kijelentette, hogy arról szó sem lehet, de anyám erősködésére orvosi konzíliumot hívtak össze, és rendkívüli vizsgálaton megállapították, hogy csakugyan minden rendben van a szemével, csak azt nem értik, hogyan lehetséges. Árulja el, mit csinált. „*Semmit, csak imádkoztam!*”, mondta. Mindig mondta, hogy az imának ereje van, és ezt bizonygatta is lépten-nyomon. – Ezt aztán magam is számtalanszor megtapasztaltam. Egyszer azt mondta: „*Az embernek egy ügyet, Istent kell szolgálnia*”. Azt válaszoltam, „*Ne haragudj mama, de nekem sok ügyem van; nem akarok együgyű lenni!*”, erre aztán jót derültünk. Hát íme, anyám öröksége: a hit, remény és szeretet tőle származik.

Hogyan lett az öröklött vallásosságból saját hited?

– Ha az ember alaposan megismeri a természetet, automatikusan vallásossá válik. A természetben mindig minden új, minden más, semmi sem ismétlődik. Nincs két egyforma ember, két egyforma falevél, két egyforma tojás. Számomra mindez Isten létezését bizonyítja. Illusztrálásképpen a 223. dicséretet idézem: „*Nagy vagy te Isten...*”, amely tökéletesen kifejezi minden gondolatomat, mintha csak magam írtam volna.

Hogy lettél művész ember? Mennyire „éri meg” ezzel foglalkozni nálunk? Milyen elégtételeid vannak, hogy mégis csak érdemes?

– Az általános iskola felső tagozataira Baranyában, Vörösmarton jártam, amely Csúza tözsomszédságában – apám szülőfaluja mellett van. Mint nagy lo-kálpatrióta, Gyöngyi húgomat és engem oda íratott be. Egy éjszaka egy igen emlékezetes álmot láttam: verőfényes nyári napon a kollégium udvarán állva, a földön egy gyönyörű szép díszes karperecet pillantottam meg. Felvettem és a karomra csavartam. A karperec mérges kígyóvá változott; felemelte fejét és a kézfejembe mart. Egy kezem ügyébe akadt késsel levágtam a kígyót karomról, amely láncszemekként hullott porba. A kezemen két vérző pont látszott. Nekiálltam kiszívni a mérget, s amint kiköptem, egy ott termett vászonra egy zöld tónusú képet köptem, illetve festettem; egy újabb megjelent vászonra kék és egy harmadikra vörös tónusú képet alkottam. Nemrég egy álmofejtő hírében álló hölgynek mondtam el látomásomat, mire az nevetve felkiáltott: „*Hiszen te megálmodtad saját életutadat, festői fázisaidat.*”

1956-ban nagy magyar menekültáradat lepte el Eszéket s környékét. Megismerkedtem és megbárátkoztam két teológus ifjúval, akik magukkal akartak engem is vinni az USA-ba, jobb jövő reményében. Már mindent el is rendeztek számomra, de én sem voltam hajlandó mindent felrúgva idegenbe vándorolni, eddigi életemet, otthonomat, családomat elhagyni. Apám egy nap egy szerb-horvát nyelvű újságcikket tolmácsolt fennhangon anyámnak a másik szobában: „*Újvidéken megnyílt az iparművészeti középiskola. Hunor úgyis szeret rajzolni, beadjuk oda!*” – madarat lehetett volna fogatni velem, olyan boldog voltam. Másnap már utaztunk is a vajdasági fővárosba. Kiderült, hogy felvételi hat napig tart és már három nap késésben vagyok. Hozott rajzaim alapján engedélyezték a felvételit. (Ott kaptam életemben először szakmai véleményezést munkámról.) A történelemtanár szóbelileg is vizsgáztatott. A szerb történelemből adott fel kérdést, de miután kijelentette, hogy én illet sohasem tanultam, megengedte, hogy elmondjam a magyarok bejövételét a Kárpát-medencébe, amit

éppen a vizsga előtt olvastam ki egy magyar történelemkönyvből, amit gyatra szerb tudásommal elmondtam, s a tanár rábólintott. Csodák csodája, a több mint 100 pályázó között a ranglistán az én nevem a 8. helyen szerepelt. Bár úgy hírelett, hogy oda csak minisztériumi ajánlással lehet bejutni.

Az öt esztendőskor grafikai szakát kitűnő eredménnyel és dicsérettel végeztem. Onnan már egyenes út vezetett Belgrádba, az iparművészeti akadémiára, ahol remek tanáraink tanácsára szintén grafikai szakon tanultam és diplomáztam, csaknem kitűnő eredménnyel. Egyik feketicsi ifjúsági katekizáción felvetődött a nagy kérdés: nem akarnám-e lelkészi pályán Istent szolgálni? Nem sokan múltok, hogy kötélnék álljak, válaszom mégis az volt, hogy több módon is lehet Istent szolgálni, hát íme én a művészetet választottam.

Egyszer kértem anyámat, hogy tanítson meg főzni, de azt mondta: „*Fiam, neked erre nem lesz szükséged az életben*”, de bizony szükségem lett rá. Egyetemista koromban, Belgrádban a református egyház szuterénjében laktam többedmagammal az ún. „Alvilágban”. Minden nap másvalaki főzött. Mikor rám került a sor, társaim kérdezték, hogy mit főzök. Mondtam, hogy nem tudom, de már első főztöm után is megnyalták mind a tíz ujjukat. Akkor indult Szabadkán 1971-ben a Létünk című folyóirat, melynek Rehák László egyetemi tanár, országgyűlési képviselő volt a főszerkesztője. Rózsa felesége által Szabadkára invitált, a lap műszaki szerkesztője posztjára, állást kínált a tanítóképző középiskolába, valamint lakást és műtermet. Természetesen nem kértem magam, egyből elfogadtam a felkínálást. Ez volt művészi pályafutásom kezdete, amely számtalan zökkenővel és buktatóval, de Isten segítségével a mai napig is tart. Egyszer apám törlőgumit kért tőlem, de nem tudtam adni, mire megjegyezte, „*Milyen művész az, akinek még törlőgumija sincs?*”. Válaszom az volt, hogy egy jó művésznek nincs szüksége törlőgumira. Bár semmit sem szólt, arcán igen meglepődött mosolyt fedeztem fel.

Hogy érdemes-e művészettel foglalkozni, ez a kérdés sohasem merült fel bennem, hisz tudjuk, hogy a szerelem vak és a művészet bármely ága is legyen az, az én nagy szerelmem. A művészet játék. Ezt még Picasso sem tagadta. A belgrádi művészeti akadémián volt egy Mihajlo (Mika) Petrov nevű igen elismert, nagy tekintélyű, robusztus, dadaista festőművész tanárom, aki még ifjú korában (a kommunista korszakban), a pravoszláv püspökhöz ment művészi kiküldöttségbe. Mélyen meghajolt előtte, leemelve sapkáját, egy verebet röppentett ki alóla és azt mondta: „Nemam ništa protiv Hrista, jer je i Hrist dadaista!” (Semmi bajom Jézus Krisztussal, hiszen ő is dadaista!) Sípós László

lő kiváló erdélyi grafikus festőművész barátom szokta mondani: „*En ugyan játszom, de kérem, vegyenek engem komolyan!*”

Középiskolás koromban sokszor csak azért utaztam éjszaka Vinkovcin keresztül, hogy ott a váróteremben rajzolhssam a különböző féle-fajta embereket. Egyszer egy igen jellegzetes, mogorva képű aszszonyságot rajzoltam úgy, hogy ne lássa, de észrevette és rákérdezett: „*Maga engem rajzol?*” – Csak *karikatúrát rajzolk*, mondtam lekiicsinylően, a szidástól tartva. Nagy kacagásba kezdett: „*Rólam karikatúrát? Hisz én már így is kész karikatúra vagyok!*” Egyszer Szabadkán útról jövet különös felhőket láttam, s az utcán leálltam rajzolni. Két titkos rendőr jelent meg melletttem, s felmutatván igazolványukat kérdezték, mit rajzolok. „*Hát azokat a felhőket; nem látják milyen érdekesek?*” – *Maga nem azt a házat rajzolja?* – *Az engem nem érdekel!*” Szótlanul összenéztek, arckifejezésükből kiolvastam, hogy nem tartanak beszámíthatónak, s úgy eltűntek, ahogy felbukkantak. Egyszer Virág lányomnak vizsgához adtam egy kis művészettörténeti ismertetőt, utasítást. Többek között mondtam, hogy a művészeknél nem árt, ha kissé egzaltáltak – megszállottak, mert az ihleti őket az alkotásban. pl. Van Gogh. A lányom felnézett, jelentős pillantást vetve rám és azt mondta: „*Apa, most már értelek!*”

Mit szeretsz még csinálni a festészen kívül?

– Kis iskolás koromban egy időben régész akartam lenni, felbuzdulva azon, hogy apám ásás közben szép neolitikus cserépedényekre talált. Magam is nagy ásásba kezdtem a paplak tágas udvarán, de sajnos csak jelentéktelen cseréptöredékekre akadtam, amelyek szintén kis múzeumi gyűjteményembe kerültek, több más tárgyam mellett. Ezek voltak az én féltve őrzött, szeretettel dédelgetett, értékes kincseim, amelyek Rétfaluba költözködésünk alkalmával apám keménysége és tiltása miatt Harasztiban maradtak, s mikor hónapok múltán sikerült visszajutnom, az új lakók szerint ami semmire sem volt való, azt kidobták; nekem pedig a szívem facsarodott bánatba. Könyv, képeslap, régipénz, bélyeggyűjtemény még ma is megvan. Bátyám véleménye szerint „*E fiúból múzeumigazgató lesz*”.

Egyetemista koromban szobatársaim azt mondták: „*Olyan vagy, mint az ősember – mindent gyűjtesz!*” Művészi tanulmányaim befejeztével visszatértem gyermekkorom világába és mindennapi munkám mellett, több mint harminc éven keresztül gyűjtöttem, rajzoltam, festettem, fotóztam Szlavónia és Baranya néprajzi értékeit. A helybeliek kíváncsian kísérték, figyelték ténykedésemet, és kérdegették, mi-

ért és kinek csinálom ezt a nagy munkát. Mondtam, hogy mentegetem ezt a nagy értéket a pusztulástól, a maguk számára, de csak legyintgettek, hogy nem kell az senkinek. Mikor aztán a haraszi néprajzi – helytörténeti gyűjtemény megnyitójára megjelent a faluban a szabadkai tanítóképzőről három nagy autóbussz több száz diákkal és tanárral, akkor igencsak ledöb-bentek, azon túl viszont már büszkéek voltak rá. A gyűjteményt a délvidéki testvérháborúban sajnos meg-tizedelték és csak részben maradt meg, de azt is újra kéne rendezni, ami viszont megfelelő helyiség hiányában szinte lehetetlen.

Bak csillagjegyem leírásában többek között az áll, hogy a bak hagyományörző és ápoló típus. Talán ennek köszönhető, hogy életem nagy részét a hagyományok mentésére fordítottam. Bartók és Kodály szavait idézem: „Csak tiszta forrásból merítsünk.” Hát íme, magam is eme tiszta forrást igyekeztem átmenteni a múltból a jövőbe, mert úgy gondolom, akinek nincs múltja, jövője sem lesz. Általános iskolás koromban, gondolatban írónak készültem, de amikor Baranyai Júlia tanárnőtől olyan feladatot kaptam, hogy írjam meg a kollégium történetét, bár belekezdtem, nem tudtam tovább folytatni, úgy éreztem, darázsfészekbe nyúltam, hisz ez tabu téma, nem ildomos érzelmi, intim titkokat elárulni, kiszellőztetni.

Melyik festményeidet szereted a legjobban, mit ábrázolnak ezek?

– Lányaim többször is kritizáltak: „Apu te vagy a hibás, hogy nekünk nem jut pénzünk erre meg arra, mert te nem akarod eladni a képeidet.” Egyszer egy kedvenc akvarellelmet – „Égszakadás” – akarták mindenáron megvásárolni, de nagy alkudozásba bocsátkoztak. Mondhatom, igen megkönnyebbültem miután megmaradt a képem. El is határoztam, hogy azt a képemet nem fogom soha eladni. Kedvenc képeim: az „Ártatlanság”, amely a megfeszített Krisztust, a „Feltámadás”, a mennybe szállt Krisztust ábrázolja, „Veronika kendője”, Jézus arcmása, a „Honfoglaló”, ősi harcos, az „Országalapító”, Szent Istvánt jelképezi, az „Utolsó vacsora” – úrvacsora, „Dűlőutak”, vajdasági szántóföldek, „Csónakfák”, hajdúsági temetőfejfák, stb.

A művészet nekem nem kereseti forrás, hanem hivatás kérdése, az életem része, az igazi nagy szerelmem. Úgy érzem nekem küldetésem van a művészet által, nehezen szerzett kincsem továbbadása, bemutatása a célom. Isten egem megáldott egy talentummal, nem véletlenül, hisz véletlennek nincsenek, hanem azért, hogy a köz szolgálatába állítsam, és ezzel a talentummal úgy érzem, el kell számolnom. Érdekes és kissé hihetetlen is, de nem vagyok egyedül, aki úgy érzi, hogy sokszor valaki sugallja az ihletet és

vezeti a kezemet munka közben. Sokféle téma érdekel, amit művészetben fel szeretnék dolgozni: néprajz, történelem, vallás, sport, stb. Elhatároztam, hogy a Biblia évében, bár eléggé ismerem a Szentírást, végre folyamatosan végig olvasom a Könyvek Könyvét, és egyes részleteit a magam módján feldolgozzam, illusztráljam. Pl. a világmindenség, a fel-foghatatlan végtelen, a teremtés csodája, Ádám és Éva – Jelenések könyve, a kezdet és a vég, a és W. Salamon király a bölcsesség példája, Noé bárkája, az élet átmentése, az újrakezdés lehetősége, Nagy Konstantin császár a hit példája, Jézus Krisztus az ártatlanság, tökéletes ember és a feltámadás szimbóluma, stb.

Vannak olyan vélemények, hogy az én terveim megvalósításához legalább száz esztendőre lenne szükségem. Egy biztos, hogy a remek művet még nem alkottam meg. Egyik barátom megjegyzése: „Érdekes, Hunor, hogy téged mennyire szeretnek a gyerekek. De végül is nem csoda, hisz úgy nézel ki, mint a Téliapó.” Erdélyben történt: a magyarláposi művésztelepen, a kapun kilépve egy gyönyörű szép román kislányt láttam. Lerajzoltam, s a rajzot neki aján-dékoztam. Másnap, mikor kiléptem a kapun, egy egész csapat román gyerek fogadott. Diszkrétan elvették a mappámat, táskámat, állványomat, s mint egy dísz-kíséret velem tartottak. Egy öreg bányász háznál le-álltam festeni. Mire az állványomat, vásznamat elő-készítettem, s körülnéztem, a gyerekek úgy elreb-bentek mint a madarak. De nem telt bele 10 perc, már megint ott voltak mindahányan libasorban szép fehér rajzpapírral a kezükben. Elmosolyodtam, s bár románul nem tudok, minden világos volt. Végig rajzoltam a tár-saságot, amivel igen boldoggá tettem őket.

Van három leányod. Melyik az a három elv, ami szerint igyekeztél nevelni őket?

– Ellentétben szüleimmel, akik megfélemlítésre alapozták nevelésünket, én teljesen szabad szellemben nevelem az enyémeiket. Ugyanakkor emberségre, nemzetiségi öntudatra. Róna lányom egyik levelében írta: „Apu, anyu, nagyon szeretlek benneteket. Ti vagytok a legjobb szülők a világon. Ha majd nekem lesznek gyerekeim, én is úgy nevelem őket, mint ti min-ke.”

Ha három kívánságod teljesülhetne, akkor melyik volna az a három?

– Tény az, hogy lelkiileg gazdagnak érzem magam, de szükségem volna anyagi gazdagságra is, hogy családomon és másokon is segíthessek. Szeretnék egy műterem-galériát biztosítani magamnak, ahol nyu-

godtan és szabadon dolgozhatnék, alkothatnék és ahol munkáimat, saját szubjektív világomat közszemlére bocsáthatnám. Ha egyszer újra kezdeném az életet, azt hiszem, ugyanezt az életutat választanám magamnak, amit végigjártam, persze, utólag belátom, jobban is csinálhattam volna. Minden év végén számba szoktam venni, hogy mit végeztem az esztendőben: évente átlagban több, mint tíz művésztelep munkájában veszek részt, kb. 20 kollektív és 10 önálló kiállításon szerepelnek munkáim. Összesítve ez idáig több, mint 500 kollektív és több, mint 200 önálló kiállításon vagyok túl, valamint több tucat elismeréssel és díjjal jutalmazták munkásságomat, amelyek közül a Szervátiusz Jenő díj a legkedvesebb számomra, mivel azt a magyar kultúra ápolása címén kaptam.

Jámbor Balog Tünde, a makói művésztelep vezetője írt méltatást a díjkiosztás kapcsán „A Kárpát-medence vándorai” címmel, amelyben Banner Zoltán erdélyi származású művészeti íróról és jómagamról szólt. A díjkiosztás alkalmával négy teljesen különböző képemet állították ki, és egy újságíró arról faggatott,

hogy mi közülük van ezeknek egymáshoz? A válogatást ugyan nem magam végeztem, de igenis van közülük egymáshoz: „Őseink, a honfoglalók begurultak ide, a Kárpát-medencébe, ahol Szent István királyunk megalapította az országot. József Attila nagyköltőnk, aki Makón járt gimnáziumba, a Maros-partot járta, s költészetébe foglalta a magyar történelmet”.

Tudom, hogy egyszer távoznom kell e világból és nem is félek tőle, de szeretném, ha minél több időm maradna még terveim megvalósítására és hátramaradt életem termékeny, tartalmas, hasznos lenne és sikeres alkotómunkával telne. Ehhez kérem Isten segítségét! Apámnak volt egy szép Kálvin-jelvénye, melyet még teológusként szerzett példás tanulási eredményéért: egy lángoló szív a következő felirattal: SOLI DEO GLORIA, vagyis *Egyedül Istené a dicsőség!* Ez a jelvény gyermekkoromban igen tetszett nekem, ezért őrizgettem, de szőrén szálán eltűnt és még máig is sajnálom, viszont örök időkre emlékezetembe véstem és valamennyiük figyelmébe ajánlom.

(Református Egyházunk, 2008. 2. szám)

Viola Éva

Versek

Te habzó víz

Szervusz te csillogó nyílt tenger
ringasd ezüstös vized
hogy irigyeljenek a sziklák
meg az égbe nyúló Učka
ringasd kebleden
a szétszórt csónakokat
te nemes, fényűző szépség
tévelygős vized habzik a szenvedélytől
mosollyal nyeled az eget.
(1985)

Creszi alkony

Ezek az esüstös kék tengeri
és hegyi árnyalatok, meg a finom
illatos köd a láthatáron
csenddel átölelve
csak hallgatják a tenger bugyborékát
meg a kis hullámok csattogását
ahogy simogatják a kavicsokat.

A hegycsúcsok már lángban vannak
a vörös szín szétfolyt a tengeren
távolról egy hajó szirénája hallatszik
időnként csapódnak a hullámok
és megint a nagy csend.
Most már tűnik a bibor
amig kéklik az esti szürkesség
csak a creszi part habzik
és fehérlik a kavicsoktól.
(1986)

Tegnap

Tegnap amig sétáltam a tenger mellett
az est már ringatta a napot
amikor a sűrű kék köd
lefelejt a vízre
és újra elragadtatva merengéltem
a tenger és a sziklák örökkévalóságáról
létezésünk tökéletességéről.
(2004)

Csendesen szemerkél

Csendesen szemerkél az eső
amig itt állok
szusáki hídon
a Continentál hotel előtt.
Hömpölyögve ráncosodik
a Rječina folyó vize
és játszik a város fényeiben
az égbolt sötét szárnyai alatt.
Fenyegét és fénylik a villám
a trszáti vár fölött
amig ijedten kárognak a sirályok
és nedves szárnyakkal lebegnek.

Csak essen ez a vasárnapi eső.
Oly kellemes itt állni a tér előtt
nézni a ritka járókelőket
az esernyők alatt
és Kámov szobrát ahogy rádőlt a korlátra
talán éppen most új versen gondolkodik.
Odamehetnék hozzá
és meghívhatnám egy kávéra a Contba.

Kolozsvári rakott káposzta

Benne van a világ minden jó íze, a kolbász szaga, a ritkán jutó tejföl emléke, a jólét ígérete, a biztonság reménye, benne vagyunk mi öten és a nagymama, a fehér abrosszal letakart asztal, a csillogó poharak, a vacsora hangulata, az, hogy valami végre megoldódott, hosszú-hosszú idő után és talán véglegesen.

Őszkor a mi utcánkban elkezdődött a búcsújárás, a szomszédok egymás után jöttek hozzánk, mert nekünk volt gyalunk. A káposztasavanyítás nagyon fontos, lényegbevágó, és férfiasan komoly munka volt. Napokkal előtte készülödni kezdtünk izgatottan és nem kevés idegeskedéssel. A nagymama kukoricát, babérlevelet, köménymagot, nagy szemű borsot és szép érett birsalmát választott ki, mosták a hordót, érlelték a káposztát. Az udvaron már kora reggel átlátszó, párával keveredett füst terjengett, mert a mosókonyhában begyújtottak a kotla alá, mi gyerekek hersegetve rágsáltuk a torzsáját, és persze, lábatlankodtunk. Az apám fiúkorában a testvéreivel még taposta a káposztát, de mi döngölőt használtunk. A nagymamával Szent Katalin napján mindig megnéztük a káposztáshordókat, s büszkén mondogattuk, hogy az egész zombori vásárban nincs olyan, mint a miénk. Az, amit mi káposztáshordónak nevezünk, tulajdonképpen dézsa volt, káposztásdézsa, a fülébe facsavart lehetett rögzíteni, mi csavarral szorítottuk le a káposztát, nem nagy kövel, mint a szomszédék. Megvolt a titka, mikor kell megengedni a csavart, mikor kell mosni a káposztát. Amikor lemosta a káposztásdeszkákat, a nagymama mindig adott egy kis kóstolót a hordóból. Olyankor már az egész mindenség a pincében volt, máig sem értem, ki és hogyan cipelte le azt a káposztával teli súlyos dézsát.

A te apád nem dolgozik. Feketelistán van.

Nem tudtam én akkor még szerbül, de folyékonyan, ujjongva, boldogan és fölszabadulva, féktelen, vad diadallal kivágtam a vállalat nevét: Preduzeće za prodaju i preradu poljoprivrednih proizvoda Sreski savez zemljoradnička zadruge (ennyi év után, azt hiszem, nyugodtan leírhatom, letűnt az a világ is, nem csak a mienk*).

Az osztály döbbsenten hallgatott, én pedig valóssággal megittasultam az apám sikerétől, az új szavak mámorától, attól, hogy nem értek hazugságon, és hogy végre olyan vagyok, mint a többiek.

Akkor ti most nagykanállal esztek! - Ebből valami olyan istentelen, kemény gúny sugárzott, hogy az osztály már nem hallgatott; előbb csak vihogtak, aztán nevettek, végül röhögtek, hangosan és hosszan, olyan hosszan, hogy az már örökkévalóság volt, és elviselhetetlen, de el kellett viselni. Kinevettek. Mégsem lettem olyan, mint a többiek.

Abban az évben kivételt tettünk, százéves hagyományt szegtünk meg, korábban kinyitottuk a káposztát, alig, éppen csak hogy zsendülni kezdett.

Benne volt a világ minden jó íze. Kicsit füstszagú lett a jóféle kolbásztól, elég főtt tojás került bele, a pörköltet se mérték szűken. Akkoriban gersli járta, de abból nem tettek bele túl sokat. A teteje megpirult, a káposzta aranylott, a sűrű tejföl fehérlett, pedig tejföl még karácsonykor is csak módjával jutott. Az apám ölében összegömbölyödve kuporogtam, nagy-nagy biztonságban és boldogságban; együtt voltunk, és együtt hittük, hogy most már minden jóra fordul. Ő is elégedett volt, bizakodó és büszke, és büszkén magyarázta, mi mindent jelent a vállalatának a neve. Akkor és ott vacsora közben az apámhoz simulva tanultam meg azt a sok idegen szót. Az apám mosolygott, és tréfálkozott, hogy nini, lám, ő franciául is tud, íme: Papül padon, lá bán ször; szűk a pantalló, bokába bú; hibátlanul elmondta a nyelvtörő mit sütsz kis szűcsöt, a tarka szarka farkát, az ibafai fapipát, a gyeregyurit. Vacsora végén még a jobb egy lúdynyakat is eldarálta, és mindnyájan neveltünk, hogy a bor éppen olyan ragyogóan piros, mint az anyám gyűrűjében a rubint, amit azért kapott a születésemkor az apámtól, hogy sose érje bánat. Még az anyám is nevetett: lám, lám, eladódott a gyűrűje, mégis ott piroslik a borban, sőt csúszik a káposztára!

Végülis valóban nagykanállal ettünk. Az ünnepi vacsoráért eladtuk az anyám gyűrűjét, és egész biztos, hogy ezt is tudták azok, akik mindent tudtak, számoltattak, irányítottak és igazgattak. Ők bizonyára azt is tudták, hogy a télen is átmeneti kabátban járó apám kislánya miért más, mint a többi gyerek.

Az alig zsendülő, csak savanyodó, még nem egészen savanyú káposztát még mindig szeretem, és szeretem a kolozsvári rakott káposztát is árpagyönggyel és rubint színű borral. Már nem akarok olyan lenni, mint a többi, megmaradtam másnak, magyarnak.

* Hihetetlen félelmeket vonszol magával az ember! Lám, nekem még most is eszembe jutott, hogy ezt talán nem volna jó leírni. Rögzült félelmeim a síron túl is kísértének; nem szabadulhatok.

2009. november 17.

Ne felejtse el!

Dinár lett az új pénz.

Szemtelenül 20 koronát kértek 5 dinárért; persze, minél előbb össze akarták szedni a koronát, hogy ne is emlékezzen senki – mondta a nagymama. Mindig ilyesmin járt az eszük.

Amikor a tél eltakarodik, fölenged a fagy bilincse, és elolvad a hó, előbukkan minden hulladék, piszok, szemét és mocskok, amit a tél cinkosával, a hóval eltitkolt.

Nem szeretem a telet, mert sunyi, alattomos és hazug. Szép fehér hótakarójával leplezi a valóságot. Csillog, ragyog, szikrázik a felszín, tiszta, békés, nyugalmas, de a jeges takaró fojtogat és megöl, és az ember nem tudja, csak sejt, micsoda aljas sötétség munkál alatta. A tél köddel, hóval, sötétsgel eltéríti a figyelmet a lényegről, eltakarja a bajokat, a puhának, melegnek mutakozó hólepel befedi a sebeket; a csipkés zúzvara életükért küzdő fákat nyomorít, pedig nekik nem hivalkodó csipkedész kell, az ezüstös dér a kizsigerelt földet ragyogtatja, pedig neki nem ragyogás kell.

Nem tudom meddig tart a tél, és mikor lesz vége, de vége lesz.

Három használt, ki tudja mit megélt, trianoni bankó. A dédapám és a nagyapám Kossuth-bankót rejtegetett, az apám énrám ezeket testálta.

A világ megy a maga útján.

A világ akkor is ment a maga útján. A nagyok ideoda tologatták a demarkációs vonalat, Budapesten pedig 1920 január elsején új pénzt adtak ki.

Kétkoronás. A szövege szívszorító: Ez az államjegy, a mely Magyarország függő adósságának része, a törvény határozataihoz képest mindenki által, valamint minden közpénztárnál fizeteskép teljes névértékben elfogadandó. Budapest, 1920, január hó 1-én. Van a másik oldalán is fölírat, méghozzá 5 nyelven, a kisebbségi jogokra ezen a szegény, számtalanszor végigtaposott földön mindig véresen figyeltek. Van egy 100 koronásom is, szintén január elsején adták ki, és van egy SHS-beli 5 dináros bankóm, amin nincs évszám, az már Trianon utáni, mintha azt mondta volna az apám, hogy 23-ban már megvolt. Mindkét oldalán piros pecsét, miszerint ez az 5 dinár 20 koronát ér. Közönséges piros pecsét, úgy fél kézzel, kicsit félresikerülve, ferdén: 20 kruna (cirill és latin betűvel, és egy latin betűs kron felírat - egész kisebbségi létemet meghatározza a cirill és

a latin kultúra). Ezt a pénzt használta az apám, ezzel fizetett az Öreg is, meg a nagymama is, része volt a mindennapjaiknak. Része volt úgy, ahogy a háború és a békediktátum is része lett, és mindaz, ami nagy keservesen utána jött, és nem volt szabad beszélni róla. József Attila Nem, nem soha c. versét mind máig szinte lehetetlen fölmutatni, mert MI tekintettel vagyunk a szomszéd népek érzékenységére.

Az apám 1920-ban 16 éves volt, a nagyapám, aki teljes életével, egészségével szolgálta ezt a földet, 43; a nagymama, aki ezen a földön e miatt az odaadott egészség és korai halál miatt később annyi évig egyedül küszködött, 1920-ban a 38-at töltötte. Dunabökényben az anyám ebben az évben lett 10 éves, a testvérei pedig hazakényszerültek, ki Bajáról a szemináriumból, ki Kalocsáról a tanítóképzőből.

Átszabták a határt, kisebbség lettünk.

A világ ment a maga útján, újra átszabták a határt, és mi újra kisebbség lettünk.

Hónapok óta hangosan csattogó szabadsággal köszöntünk az iskolában, amikor keresztmama félrevont, és nagy titokban elmondott egy verset. Mára már csak a refrénjére emlékszem: ne felejtse el ezt a szót, hogy Trianon. Keresztmama azt is mondta, hogy a szörnyűség két évvel korábban, télen kezdődött, utána előjött a mocskok, és mindent csak betetőzött a békekötés. Azt is mondta, hogy méltatlan, végzetes és visszafordíthatatlan. Ilyen szavakat mi sose használtunk.

Keresztmama finom kis mosollyal, rendkívüli nyomatékkal gyakran mondta, mintegy szállóigeként: nem, nem soha. Olyankor az anyám fölkapta a fejét, ki-vörösödött a szeme, szipogni kezdett, és kiment a szobából, pedig a járeki lágernak, ahol az anyja éhen halt, semmi köze a nem, nem sohához.

A nővérem mindig olvasnivaló után kutató, úgy találta meg a végzetes karikatúrát. A gyerekek mindent tudnak, mindent megéreznek. Tudtuk, hogy rejtegetni kell, hát dugdostuk, csak titokban tanulmányoztuk a rajzot, amelyen egy ország vérben áll, a szomszédai fenekednek rá, éles karommal tépik szét, törik darabokra. Rajtakaptak, és nagyon megbüntettek minket, de a legnagyobb büntetés az volt, hogy elégették az újságokat. Égett az Áller és a Hitélet, égett sok szép újság, égett a Magyar fiúk nótás-könyve, de hiába. Az anyám továbbra is rettegett az irredentáságtól, és az után is, évekig, időtlen időig mindig egyre attól félt, hogy úgy járunk, mint az anyja.

Nem lehet mindent elégetni, és mindent fölégetni. Nem lehet a megtörtént dolgokat meg nem történné tenni. A kicsik megtanulják, hogy kicsik lettek, pedig nem azok, és alkalmazkodnak, mert alkalmazkodniuk muszáj, de mindig megmarad valami. Nálunk is megmaradt, ott felejtették egy könyv lapjai közt Nagy-Magyarország térképét a csonka Magyarországgal és a Magyar Hiszekeggel. És megmaradt, persze, a korona.

2010. február 1.

Versek

A kitépett füzetlapra feljön a hold

*elmúlt a holnap
el a holnapután
lassan elmúlik a jövő
és mögém kerül minden szembejövő*

*bár a vasárnapi mise után az áhítat
még a mai
ahogy a gőzölgő húsleves felett röp-
kődnek
szentképek pufók kis angyalai*

*mintha béke volna az univerzumban
poharamban bor van – e
vagy rum van
tűnődök én is békésen
miközben az asztalon még
fény csillan egy késen*

*aztán mire kiiszom az utolsó korty bort
addigra a van sose az lesz ami volt*

*és a kitépett füzetlapra ismét feljön
majd elfogy a hold*

Bácsgyulafalva, 2009.03.18.

Csupán

*csupán félúton
az elkezdett mondatból
hiába várunk*

*bármí megeshet
de az még nem az ami
nyomot is hagyyna*

*se szó se egy hang
a léptek sem érnek el
nincs folytatásuk*

*egy téli fotón
a múlandóságunknak
állandósítva*

félúton csupán

Bácsgyulafalva, 2010. február

Szeszély

nyálkás a nap
 csöpög a köd
 tán az isten
 könnye csöpög
 ma haragszik
 énrád terád
 holnap meg majd
 újra megáld

mindkettőnket
 megáld újra
 és a felhőt
 mid elfújja
 játszik velem
 játszik veled
 hol haragszik
 hol meg szeret

nem mond semmit
 sose beszél
 úgy tűnik hogy
 csupa szeszély
 csupa szeszély
 mégis szeret
 ott van mindig
 velem veled

ha bajunk van
 ott van velünk
 hogy napunknak
 adjon derűt
 adjon derűt
 melegséget
 vigasztaljon
 engem téged

Bácsgyulafalva, 2010.január

Mielőtt voltom ...

ismerős utcákon közön
 járok ismét és a múltból
 a gyerekkor visszaköszön
 újból és újból

a bokrok és fasorok hallgatnak
 árnyékukkal nekidőlve a falnak
 de szembe jön velem újból
 egy út a hosszú útról

és elmegyünk egymás mellett
 mert nekünk csupán találkoznunk kel-
 lett
 ismerős utcákon közön
 melyekhez régen nincsen közöm

mégis találkoznunk kellett
 mielőtt voltom végképp idegen lett

Bácsgyulafalva, 2009. november

Hasziba

Életképek egy háborúból

Már felhagytunk a napok számlálásával. Inkább szerettük a mit sem hozó hétköznapiakat. Fásultan, de szívünkben rettegve vártuk a fejleményeket.

Azon a délelőttön, amikor a szomszédban megjelent egy középkorú ember, csend uralta a várost, a fegyverek, mint jóllakott szörnyek visszahúzódtak rejtékhelyükre. Az idegen az előttünk lévő üres ház körül forgolódott, mérícskélte. Lerítt a tartásáról, hogy a környező hegyekből való, szélesen szétterpesztett lábával, előre tolt hasával, de egyenes testtartásával mintha most is valami sziklás úton kapaszkodna, két kezét hátára támasztotta, tenyerét kifelé tartva. Az épület valóban ragyogóan nézett ki, a településen olyan benyomást keltett, mint a páva a baromfiudvarban. Két évvel a háború előtt építette egy vendégmunkás. Az építkezéshez, amit csak tudott Németországból hozott ide, pazar divatos csempéket, különleges lámpákat, padlóburkolatot, bútort, még a tányérok meg a poharak sem voltak idevalósiak. A gazdától mindenki tartott egy kicsit, talán némi irigységből, de végeredményben emberi büszkeségből is.

Minden pontosan, pedánsan volt elzárva, kétszeres különleges zárral, ami elég is lett volna, ha nem jön a háború. A gazda most távolra kényszerült.

A jövevény fel-alá járkált, várva, majd csak megjelenik valaki a szomszédból, de hasztalan.

Nehézkés léptekkel bejáratunk felé irányult, s erőteljesen kopogott:

- Musztafa vagyok - nyújtotta felénk készségesen óriási kezét.

- Nézegetem itt lenn ezt a házat – mondta, puhatolva, hogy nem szolgálnánk-e számára valamilyen hasznos információval. Mi csak szótlanul méregettük. Oldalán jókora pisztoly ékeskedett, de ez nem volt már furcsa, mert a szolgálatosok mind fel voltak fegyverkezve, sőt még ebben is divat járt.

- Azt hallottam nem lakja senki - tapogatózott óvatosan - beköltöznék a családdal.

- Van nekem házam - mondta szinte önmagának - ott fönt az első vonalon, s fejével a felettünk lévő hegyvonulat teteje felé intett. - Nagyobb is, tágasabb is ennél - tette hozzá nyomatékosan - de most folyton gránátok lyukasztják, meg az orvlövész sem hagy bennünket nyugton.

Az asszony már nem bírja idegekkel, itt legalább megnyugodhatna, meg én is a fiaimmal lepihenhetnék, amikor befejezem a vonalat.

- Valaki maguk közül - fordult hozzánk kérlelően, de parancsolva is - jöjjön most velem, segítsen ott bent összeírni mindent. Nekem ezekből a holmiból nem kell semmi, mert odafenn a házamban, nagyon is jó. Az életünkről van szó - sóhajtott fel.

Férjem tétovázik, hallgat.

Tudom, szerb létére fél bemenni egy muzulmán házba egy idegen muzulmánval, baja lehet ebből, nincs neki itt joga rendezkedni.

- Na de maga - mozgósított kérlelően - mégis segíthetne, vagy talán nem ért meg?!

Mire átmentünk egy katona is ott termett. Valamilyen nehéz szerszámmal feltörte, majd kifeszítette a bejárati ajtót, óriási sebet hagyva a szárnyon, meg a félfán. Egy kicsit beleborzong az ember az ilyen látványba, de inkább csak lecsapja a buta kobakját. A mester azután, mint egy hadvezér, bevonult a lakásba, hetykén méregette a rendezett lakást.

- No, csak jó lesz ez komám - mondta Musztafának olyan öntelten, mintha az övét bocsátaná rendelkezésre.

- Maga csak írja össze az összes cókmókot, szólt rám parancsolóan, mert Musztafa némán ámuldozott a pazar berendezésen.

Nem ez volt az első eset, hogy valaki idegen házat foglal el, hozzánk is be-betévedtek a közeli falvakból kikergetett lakosok, az öregebb bulák különösen méregették, meg fitymálták a házunkat, mármint, hogy ők behurcolkodnának, mert amiből kikergették őket, az a miénknél sokkal különb volt. Nagy megkönnyebbülésünkre mindig sikerült más megoldást találni.

Így hát mi is örültünk, hogy nem bennünket akarnak ismeretlenekkel összeszorítani.

Még aznap megérkezett a család többi tagja is, nejlonzsákokkal a kezükben.

Az asszony törekeny, szolid kinézésű, inkább mint ha lábujjhegyen járna, hosszú szoknyában, vastag, kézzel kötött pulóverben, fején fehér, peremén színes csipkeszerű hímzett kendővel, tétován lépkedett,

utána a két megtermett fiú, vidáman kíváncsiskodva, fürgén bevonultak a szomszéd házába.

Ahogy telt az idő, az új szomszédok birtokukba vet-
ték a házat.

Keresték mindig az alkalmat, hogy szóba ele-
gyedjenek velünk. Kiderült, hogy ismerik a szélesebb
családi körünket, ez bennünket is bizalommal töltött
el.

A férfi meg a fiúk együtt rendszeresen feljártak a
harcvonalra, ahol őrizték a szerbek és a muzulmánok
közötti választóvonalat. Közben az elhagyott otthonuk
körüli tettek-vettek, tüzelőt gyűjtöttek, hegyi kertjüket
rendezgették. Hazajövet ritkán tértek vissza üres kéz-
zel, fa, krumpli, hagyma vagy csak a katonakoszt
nyomta a hátizsákjukat.

Ezt a katonakosztot fogyasztottuk mi is, amit
időnként a helyi közösségben osztottak ki a lakos-
ságnak.

Először nagyon különösnek véltük a 75 dkg-os sö-
tétbarna nejlonba csomagolt pakkokat. A tartalma is
szokatlan volt. Amikor a vastag burkot felvagtuk, újabb
kis szürkés dobozok, egyenként vastag áttetsző fó-
liába préselve, két darab préselt sós keksz, a főétel
darált hús vagy egy szelet főtt hús rizzsel, vagy apró-
ra kockázott krumplival, néhány szál gyufa, egy kis ins-
tant kávé, ehhez cukor, tejpor, meg valamilyen ríktó
színű üdítő, amitől, ha megittuk (mindenki észrevet-
te), jókat aludtunk.

A csomagok sorszámmal voltak ellátva, így ha-
mar tudtuk kívülről a tartalmukat is, a dobozok tete-
jén az angol szöveg mellett az Arkanzas szó állt. Azt
beszélték a városban, hogy ez az amerikai fegyencek
kosztja.

Kezdetben nagyon élveztük a csomagokat, álta-
lában felhígítva, hozzáadva az otthoni tartalékokból,
fűszerekből, hazai ízeket adtunk nekik, jó ebédeket
készítettünk belőlük.

Az új szomszédasszony csendes volt, de szívesen
társalkodott velem a kertben lévő növényekről, a ké-
zimunkája fortélyait mutogatta csendesen, vagy tőlem
másolta át, de a férje jelenlétében csak nagyokat hall-
gatott, esetleg gyerekeink iránt érdeklődött, fényké-
peiket kérte, dicsérte őket, így ismeretlenül. Engem
akart ezzel vigasztalni.

Gyakran olvasnivalót kért tőlem, de kihangsúlyozta,
olyasmit adjak, ami neki is való. Néhány kis vékony
könyvecskét kölcsönöztem neki: A kis herceget, az Ál-
latfarmot, A kék biciklit. Ezek után már csak a köny-
vek lettek a fő témák. Nagyon lelkesedett értük, egy-
szer egy kis papírlapot vett ki a zsebéből, miközben
a kerítés melletti ágyásokat simítgatta, s bizalmasan
megmutatta:

Apró kővérke betűkkel „A kis herceg”-ből ezt má-
solta át:

„Ako čovjek voli jedan cvijet, koji postoji, kao je-
dini uzorak među milijunima i milijunima zvijezda, do-
voljno je da ga pogleda, pa da bude sretan. On kaže
sebi: »moj cvijet je tamo negde«. Ragyogott, miköz-
ben visszavette a kis kartonlapot, majd óvatosan be-
lecsúsztatta mellényzsebébe, mint valami titkot.
Amilyen törekeny az alkata, olyan a lelke is, ítélkez-
tem róla.

A többi családtag nagy tisztelettel beszélt vele, kí-
mélték a nehéz munkától, ő pedig igyekezett türel-
mesen meghallgatni panaszait, egyengetni utait,
friss étellel hazavárni őket, vigyázni, ahogy ő mindig
kihangsúlyozta, az idegen holmikra. A ház mellé pici
ágyásokat készített, teleültetve a humanitárius se-
gélyből juttatott magvakkal. Amíg a férfiak a harcvo-
nalon voltak, igyekezett munkájával elhessegetni ál-
landó félelmét. Ilyenkor nagyon szorította a szíve, s
hiába igyekezett másra gondolni, csak a fiúk voltak az
eszében. Számtalanszor eszébe jutottak korábbi
dorgáló szavai, még olyanok is, amelyek már évek-
kel ezelőtt elavultak. Csak emésztette magát, önvádlni
ismételgette a hibásnak vélt eljárásait, bánkódott a rég
jelentőségét veszített történeteken.

A nappali egyik sarkában bárányszőr volt leterítve,
itt térdelt órák hosszat, tenyerét az ég felé kitérve imá-
dkozott, ahogy itt szokták mondani: Meghajolt Isten előtt.
Egy-egy fohásza után háromszor megérintette a föl-
det, mintha megcsókolta volna. Az imákat fatihának
vagy suranak nevezte, ezek arabul így szóltak:

„Kulhu valahu ihad alahu, samed lem jelid, vele-
mi juled velem, jekun lehun, kuhu ven ehad.

Amin”

Számtalan surát és fatihát hallhattam tőle, mert a
nehéz idők mindannyiunkat közelebb hoztak egy-
máshoz, kit Allahhoz, kit Istenünkhöz.

Néhány hónap múlva sikerült az idősebb fiúnak át-
menteni magát a katonaságból a rendőrségbe, így
megmenekült a mindennapi frontvonalról

Nagy örömmel újságolták a hírt.

Az apa a kisebbik fiúval továbbra is feljárt a hegy-
tetőre szolgálatba, naponta láttuk, amint nekivág-
nak a meredek útnak. Aztán esténként mi is meg-
könnyebbüléssel vettük tudomásul hazaérkezésü-
ket.

Zúzmarás ködös téli nap volt, éppen a tűzifa kö-
rül bajlódtam, amikor a kisebbik puskával az oldalán
megindult a szokásos őrésre, csak hallgatagon
felém intett a kezével köszöntés helyett.

Nem telt el két óra sem, váratlanul feldúltan visz-
szajött az apa, Musztafa, azt hittük befejezte a szol-
gálatot, de lesújtottan, röviden közölte, hogy a fiút el-
találta az orvlövész, a helyszínen elesett. Hihetetlen
volt, nemrég ment el otthonról.

Sajnos itt nagyon olcsók voltak az emberéletek. Igaz volt.

Az apa nem sírt, de ami még fájdalmasabb volt, az anya is néma maradt. Félő volt, hogy a mély csendben meghasad a két szülő szíve. Hasziba felállt, előre nyújtotta karjait, mintha valakit ölelgetne, rángatózó arca, mély lélegzése mutatta szenvedését. Le roskadt a kis báránybőrre, s csak Allah-hoz fohászkodott.

- Nem szabad sírni - mondogatta csendesen. Az most neki nagyon rossz lenne, akkor nem tud a lelke igaz helyre jutni. Nem szabad sírni, akkor nagyon fájna a sebe. Kiegyenesedve fordult az égiekhez.

- Nem szabad sírni - mondogatta hangosan - akkor nem fog sose odaérni. Nem öltött gyászruhát, a házat sem volt szabad elhagynia, csak félrevonult az egyik szobába. Itt gyülekeztek a szomszédasszonyok, hogy megosszák a nagy csapást, hallgatagon tördelték a kezüket, üldögéltek valameddig, majd elvonultak. Hasziba ismét maga maradt.

A temetést másnap délelőtt tartották. Musztafa maga intézkedett. A szertartás egy közeli dzsámi udvarán történt. A fiú tetemét egy deszkából hirtelen összetákolt koporsóba helyezték, fehér lepellel lefedve, a tetején a fesszel, négy bajtársa vitte utolsó útjára. A gyászmenet élén a fehérturbános hodzsza imákat tanult arabul, mögötte férfiak, kezük könyékben behajtott, ég felé kitárt tenyerekkel kísérték a fiút.

Az iszlám szokások szerint asszonyok nem vehettek részt a temetésen. Hasziba otthon maga maradt, imádkozott csendesen: - Sírni nem szabad – mondogatta - akkor nem lesz jó a fiúnak ott fenn, mondogatta, majd összecsuklott a kis báránybőrön és elrepült a fia után.

A háború kellős közepén voltunk, de még mindig nem tudtuk felfogni, mi történik.

Miért történik mindez.

Úgy éreztük, hogy az egész város egy nagy üst, s benne valamilyen óriási kéz irányítja, kevergeti a sorsunkat.

E számunk szerzői

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Alapító és kiadó: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Elnök: dr. Gubás Jenő

Alapító főszerkesztő: Utasi Jenő

Alapító felelős szerkesztő: dr. Vajda Gábor

Fő- és felelős szerkesztő: Mák Ferenc

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Göncöl Róbert

Nyomda: Grafoprodukt Kft. Szabadka

Igazgató: Özveggy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Andróczy Csaba, Bata János, Cirkli Zsuzsanna, Gábrityné Molnár Irén, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Matuska Márton, Tari István, Utasi Jenő, Zsoldos Ferenc.
A megjelent írásokért szerzőik felelnek, és nem feltétlenül fejezik ki a szerkesztőség véleményét.

Egyes szám ára: 250 din, évi előfizetés 1000 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek a kétszerese.

уплатилац 		НАЛОГ ЗА УПЛАТУ шифра плаћања 189		валута 	износ 1000.- din.
сврха уплате Članarina za 2010		рачун примаоца 310-152549-18			
прималац D.O. „ARACS” SUBOTICA		број модела 	позив на број (одобрење) 2010		
печат и потпис уплатиоца 		место и датум пријема 		датум валуте 	

A szerkesztőség címe: **24000 Subotica – Szabadka, Prvog ustanka 20.**

E-mail: aracs-ujsag@tippnet.rs makferenc@yahoo.com Tel/fax: 024/542-069.

E számunkat a korondi származású **Józsa Judit** kerámiaszobrai ékesítik.

A címlapon: Magyarország – Anyaország

A hátlapon: Wass Albert – Erdély

Az Ábel és a Parasztnadonna fotóit Csontos Jolán készítette, a többi kerámiaszobrot Gedai Csaba fotózta.

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.